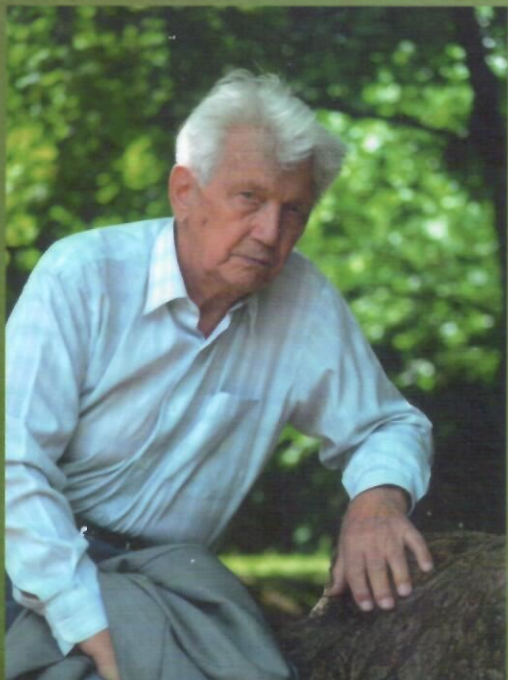


АЛЕСЬ САВІЦКІ



КАРАБІН





АЛЕСЬ САВІЦКІ
(Аляксандр Ануфрыевіч Савіцкі)
(1924–2015)

Беларускі пісьменнік, грамадскі дзеяч. Ганаровы грамадзянін Полацка (1987). Член Саюза пісьменнікаў СССР і Саюза пісьменнікаў БССР з 1961 года.

Нарадзіўся 8 студзеня 1924 года ў Полацку (цяпер Віцебская вобласць, Беларусь) у сям’і кадравага афіцэра Рабоча-сялянскай Чырвонай Арміі.

З 1942 года — партызан атрада “Смерць фашызму”, с 1943 года — камандзір падрыўной групы атрада “Бальшавік” брыгады імя Варашылава на Віцебшчыне. У 1944–1945 гадах — у Рабоча-сялянскай Чырвонай Арміі, удзельнічаў у вызваленні Літвы, Польшчы, у баях за ўзяцце Берліна. Быў тройчы паранены.

Пасля дэмабілізацыі (1945) працаваў у рэдакцыі полацкай газеты “Бальшавіцкі сцяг” (пазней “Сцяг камунізму”).

У 1958 годзе скончыў Літаратурны інстытут у Маскве, у 1961 — аспірантуру пры гэтым інстытуце. У 1961–1962 гадах — загадчык рэдакцыі выдавецтва “Ураджай”, у 1962–1969 гадах — вучоны сакратар Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа.

У 1969–1973 гадах загадваў сектарам мастацкай літаратуры аддзела культуры ЦК КПБ.

Літаратурнай дзейнасцю займаецца з 1943 года. Першы пражаніны твор надрукаваны ў 1948 годзе ў полацкай абласной газеце “Бальшавіцкі сцяг”.

Аўтар мастацкіх і дакументальных кніг, апавесцей для дзяцей.

Творы Савіцкага перакладзены на рускую, украінскую, узбекскую, грузінскую, славацкую мовы.

12+

ЕНЦ

ISBN 978-985-7268-05-4



9 789857 268054

21.161.3-93

4(4Бей)-44

13

Мастак
Лізавета Чубрык

Для дзяцей сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту

Савіцкі, А. А.

13

Карабін : аповесць для дзяцей сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту / Алесь Савіцкі ; маст. Лізавета Чубрык. — Мінск : Форум, 2021. — 248 с. : іл.

ISBN 978-985-7268-05-4

Гэта кніга пра адважную барацьбу беларусаў з чужынцамі ў акупаваным фашыстамі горадзе, калі не толькі дарослыя, але і падлеткі гарэлі жаданнем вызваліць родны край. Смелыя, кемлівыя і дасціпныя, Генка і Лёнік не збіраюцца сядзець у хаце, пакуль іх бацькі змагаюцца з ворагам. Яны мараць трапіць да партызанаў. Але на гэтым шляху іх чакае нямала складаных і трагічных выпрабаванняў.

УДК 821.161.3-93

ББК 84(4Бей)-44

ISBN 978-985-7268-05-4

© Савіцкі А. А., 2021

© Чубрык Л. І., ілюстрацыі, 2021

© Афармленне.

ТДА “Выдавецтва “Форум”, 2021

Вяртаючыся ў гераічнае юнацтва

“Дзень амаль вясновы. Сонца, слабая попелыная смуга над соснамі”. Такі запіс зрабіў Алесь Ануфрыевіч Савіцкі 25 лютага 1988 года, паставіўшы апошняю кропку ў сваёй аповесці “Карабін”. Гэта было ў Іслачы ў Доме творчасці пісьменніка, дзе ён працаваў над рукапісам.

І вось толькі сёння чытач можа пазнаёміцца з гэтым цікавым творам пра тое, як мае землякі-палачане змагаліся з чужынцамі ў акупаваным фашыстамі горадзе, калі супраціў ворагу аказвалі не толькі дарослыя, але і падлеткі, якія гарэлі жаданнем вызваліць родны край ад акупантаў.

Чытаючы гэтую аповесць, я нібы чую знаёмы голас майго старэйшага сябра і земляка, з якім мы не раз сядзелі на беразе роднай Дзвіны, стаялі ля Барысавага каменя перад вежамі Сафійскага сабора, падымаліся на вал Івана Грознага і глядзелі на хату, дзе прайшло дзяцінства пісьменніка.

У галоўным героі я ў многім пазнаю таго юнака, які ў чатырнаццаць гадоў уліўся ў шэрагі народных мсціўцаў, быў партызанскім разведчыкам і падрыўніком. Хто, як не Саша Савіцкі, перажыў тыя эпізоды, пра якія пасталелы Алесь Ануфрыевіч апісаў у аповесці.

Родныя і знаёмыя мне мясціны Падкасцельцы, Ксты, Баравуха, Экімань паўстаюць з твора яркімі карцінкамі. Дзеянне ў аповесці разгортваецца напружана і імкліва. І мне, маладзейшаму, ярка бачацца падзеі, што адбываліся ў тыя горкія і гераічныя часы на маёй радзіме, і мне блізкія перажыванні галоўных герояў, іх трагічны лёс.

Уразіла мова твора. Глыбокая, сакавітая, з многімі нашымі «полацкімі» словамі і выразамі. Апісанні прыроды арганічна ўплятаюцца ў агульную панараму, і прыдзвінскія лясы, і паўнаводная Дзвіна нібы таксама жывыя героі твора.

Рукапіс аповесці захоўваўся ў кватэры Алеся Ануфрыевіча, і дзякуючы яго вернай спадарожніцы Людміле Барысаўне стала магчымым, каб ён зрабіўся востра гэтай кнігай. Любоўна і карпатліва разбірала і захоўвала яна тое, што засталася ў архівах творцы, дзялілася гэтым з даследчыкамі і музейнымі работнікамі.

Пісьменнікі не паміраюць, іх творчасць жыве і служыць людзям. Пра гэта яшчэ раз сведчыць ягоная кніга — сапраўдны падарунак прыхільнікам таленту Алеся Савіцкага, франтавіка і партызана, Ганаровага грамадзяніна роднага Полацка.



Ад мігатлівых сполахай ракеты, што зноў узляцела каля пантоннага моста на Дзвіне, святло ліхтара адразу як бы прыгасла, зрэдзілася, кола яго ў баразёнцы зжаўцела і звузілася; усё на градах пад яблынямі было цяпер падманным, і Генадзевы пальцы два разы запар хапілі не пругкага живога бартуля, а каляныя ад вераснёвай расы дудкі бульбоўніку.

— Генадзь! Дамоў! Зараз жа! — пачуўся ад хаты сцішаны, але патрабавальны матчын голас. — Свеціць ліхтаром, свеціць... Хоча, каб зноў фашыст смальнуў з кулямёта.

— Не смальне. Яблыні тут. З пантона святла ліхтара не відаць.

— А чаго ж ён учора яго ўбачыў?

— Учора ж я не па гэтых лёхах хадзіў. Ля поплава. І выпадковая, скажу табе, тая чарга была.

— Гасі ліхтар! Гасі! І дамоў — зараз жа мне!

Генадзь узняў ліхтар, націснуў на пляскатае вечка, і пукатае шкло, аплеценае рэдкай драцяной сеткай, прыўзнялося; ён моцна дзьмухнуў на хісткі жаўтлявы язычок полымя, ліхтар згас, востра і рэзка засмярдзела газай.

Да ганка Генадзь ішоў без ахвоты. Злаваў. Навошта ён папёрся шукаць бартулёў пад яблыні, на гэты скапаны і перакапаны бульбоўнік, дзе глеба і празмерна рыхлая, і перасохлая? Бартулі любяць, каб цвёрдая глеба была, каб травіца на ёй ляжала, на якую ўночы садзіцца раса. На сцэжку трэба было ісці шукаць. Напэўна б большы плён чакаў яго там.

Ён паставіў ліхтар у скрыню, што ляжала пад кустом бэзу і, узняўшы заматаную ў гарбузнае плеціва бляшанку, трохі не ўсунуў туды носа, хмыкнуў з развагаю, як бы чакаючы нейкіх пэўных тлумачэнняў ад маці:

— Проста дзіва нейкае, няйначай. Ад святла ліхтара бартуль не ўцякае, ляжыць спакойненька. А ракета засвеціць — усе начыста пахаваюцца. І асцярожненька ж ідзеш — але ж не ўхопіш. Ракетнае гэтае святло торкае ім кудысь. Амаль жа і не назбіраў.

— А не трэба іх увогуле збіраць, — сказала Людміла Паўлаўна, хутаючыся ў стары, не зашпілены на гузікі жакет. — Колькі ж можна табе пра тое, сыноч, казаць?

— А рыбаліць з чым?

— І рыбаліць не трэба.

— Светка заснула? — спытаў Генадзь, быццам і не пачуў таго, пра што казала маці.

— Але... Спіць...

— Набытак жа зусім слабенькі. — Генадзь папоркаўся пальцам у бляшанцы. — У асноўным драбнота. Сом і вусам не шавяльне, калі ўбачыць. Хіба што галавень ці падуст наскочыць. Гэтыя такіх, тонкіх ды вёрткіх, любяць.

— Ты ўсё мяне не слухаеш, сыноч, — з дакорам сказала Людміла Паўлаўна і паклала далонь сыну на плячо, прымусіла сесці на ганак і сама села побач. — Загад жа строгі гэтая ўправа абвясціла, сам жа знаеш. Небяспечна на рацэ боўтацца.

— А дзе шнуры і донкі кінучь? У садзе пад клёнам? Дык туды ж аніводная рыбіна не заплыве.

— Пражывём і без гэтай рыбіны, сыноч. Спакайней будзе.

— А запалкі? А соль? Хіба не на рыбу я іх выменяў?

— На рыбу, сыноч, на рыбу. Але ж ты як на рэчку сыдзеш, дык у мяне душа баліць і сэрца трымціць штохвілінна. Дзе які стрэл — та табе, здаецца.

Генадзь засмяяўся. Да матчынай трывогі за ўласны лёс ён прывычаіўся ўжо, амаль не звяртаў на гэта ўвагі. Дакладней, ён браў тад увагу тую трывогу, але штораз суадносіў яе, тую трывогу, і свае

паводзіны з тым, што вымагаў ад яго бацька, заповіт, які жыў невыводна і ў сэрцы, і ў памяці.

“За мужчыну, Геначка, у хаце застаешся! Экзамен на гаспадара, адным словам”.

Бацька сказаў гэта на пяты дзень вайны, калі знішчальны ўзвод кіраваў пад Кушлікі, дзе, як паступілі звесткі, быў уночы высаджаны фашысцкі парашутны дэсант. Машына, на якой сядзелі знішчальнікі, стаяла на вуліцы, матор працаваў, шафёр двойчы коротка папіпікаў сігналам, і бацька заспяшаўся. Але словы пра тое, што Генадзь застаецца ў хаце за мужчыну і гаспадара, на якім



“увесь клопат пра жанчын”, ён паўтарыў з націскам, падкрэслена, даючы зразумець, што давярае Генадзю важную і адказную справу, што на яго вельмі спадзяецца. Бацька яшчэ паабяцаў, што, калі вернецца, паставіць пытанне перад камандаваннем атрада, каб і яго, Генадзя, залічылі ў знішчальны атрад. Але ўсё тое, прынамсі, будзе залежыць ад таго, у якой ступені ён вытрымае “экзамен на гаспадара”.

“Экзамен на гаспадара”, разлічаны, па словах бацькі, на адзін дзень, непрадбачна расцягнуўся на месяцы. Штораніцы Генадзь прачынаўся з думкаю, што бацька вернецца менавіта сёння. А ўвечары клаўся спаць перакананы, што ранкам бацька будзе ўжо ў хаце, і рыхтаваўся да справаздачы грунтоўна і шчыра.

Аб гэтую яго веру ўшчэнт разбівалася ўсё нядобрае, што даводзілася чуць штодня. Немцы, маўляў, захапілі Смаленск і рухаюцца паспяхова да Масквы і Ленінграда? Лухта гэта, стратэгічная задума нашага камандавання заманіць ворага пад знішчальны агонь добрых умацаванняў, каб знішчыць “малой крывью, могучым ударом”. Праз тыдзень-другі, маўляў, вайна ўвогуле скончыцца? А вось гэта бадай што і праўда. Але на варожай зямлі вайна скончыцца! У Берліне скончыцца! Поўнай нашай перамогай скончыцца!

Аб гэтую яго веру ўшчэнт разбівалася і звычайная матчына трывога за яго лёс. Маці трывожыцца? Гэта натуральна, бо іначай не можа быць: яна — маці, чалавек дарослы, а ён — шкаляр, які скончыў сем класаў. Было б смешна, ненатуральна, каб маці свайго сына парадамі рознымі не абсыпала. Але ж парады — гэта не дах, пад якім можна перасядзець навальніцу і паглядзець, як паласуюць і крояць неба маланкі. Чужыя, самыя разумныя парады слухаць, вядома, добра. Але самае лепшае — сваім розумам

жыць. І ён, Генадзь, сваім розумам жыў з таго дня, як паехаў пад тыя Кушлікі бацька.

— Я, матуля, ужо вучоны, — сказаў Генадзь, стаўляючы бляшанку з бартулямі пад куст белых флоксаў, што пышна цвілі па левы бок ад ганка, як бы падпіраючы белымі кучомкамі падаконне. — Ля ручая і шнуры, і донкі кіну. За павароткаю гэта. З пантона там нічога ніхто не ўгледзіць.

— А пачакай ты крышку. Баялі, што здымаць пантон збіраюцца. Мост жа полацкі наладзілі.

— Калі тое будзе. У верасні, можа, і здымуць. А ў верасні вада жоўта-рудая будзе, вялікая — сома не ўловіш. Самы час на яго цяпер, жнівень.

— Рыбачок ты мой, рыбачок. — Людміла Паўлаўна прытуліла да сябе сына, паспрабавала палашчыць. — Што б мы са Светкаю без цябе рабілі? — Уздыхнула, не тоячыся, сумна дадала: — Не ведаю, не ведаю... А як пра зімку падумаю — сэрца, здаецца, спыніцца... Стары Хведар казаў, што лютая зіма сёлета будзе. І рана дужа накоціць...

— Да зімы татка вернецца. Вось з ім і паплануеш, як зімою жыць. А я ў школу буду лётаць і на лыжах гойсаць...

— Шчаслівы ты чалавек, Геначка. Далібог, шчаслівы. Светлая вера ў тваім сэрцайку жыве.

Генадзь настойліва, рашуча вызваліўся з матчыных абдымкаў, спытаў глухавата:

— А ты што, не верыш? У тое, пра што я кажу, — не верыш? Не верыш, што да зімы нашы гэтых гадаў назад, у іхні бярлог, пагоняць?

Людміла Паўлаўна схавала яго за руку, пацягнула, але Генадзь заўпарціўся, вырваўся з яе рук, адступіў на крок, спытаў неяк сіпла, як папярхнуўся:

— Не верыш?

— Ты што, сыноч! Як ты мог такое падумаць? З малення, каб гадам гэтым клятым канец хутчэй прыйшоў, я і кладуся, і прачынаюся. І ноччу, нават у сне, неба пра тое малю. Ой, Светка прачнулася... Чуеш, плача?... Я зараз залюляю і вярнуся... Мы пагамонім яшчэ, падумаем... Я шчэ хацела табе сказаць, каб ты з Лёнікам на рыбалку

сваю не хадзіў. Ягоная матка Сцепанідзе жалілася пазаўчора, што ты малога ў халодную ваду заганяеш шнуры выцягваць, і той па дурноце сваёй лезе, застуджваецца. І рыбу, маўляў, ты няроўна дзеліш, сабе большую выбіраеш, а яму — малечу...

Генадзь падскочыў да дзвярэй, учапіўся ў клямку, не даючы маці ўвайсці ў сенцы, спытаў дрыготкім голасам:

— Гэта што, сам Лёнька казаў?

— Ды не ведаю, сыноч, не ведаю. Адно толькі чула Сцепаніда дужа добра, мне пад сакрэтам перадала.

— Ну-ну, я нюхаўку гэтаму смаркачу натаўку. Самага большага сома я ж яму аддаў. Сабе меншага ўзяў. І акунёў мы пароўну падзялілі. А з вады я шнуры сам выцягваю. Адночы ён толькі сплавяў, каб дону адчапіць, бо акунь тады яе пад корч зацягнуў...

Людміла Паўлаўна зняла сынаву руку з клямкі, прамовіла з роспаччу:

— От жа дурная мая галава! Навошта я табе толькі і расказала.

— Як гэта навошта?.. Ды пачакай ты, мама! Не плача ж Светка, чуеш, ціха ў хаце...

— А вось нядобра цяпер атрымліваецца. Пачнеш ты з Лёнікам сваім чубіцца... Да Сцепаніды гэта дойдзе. Вось і атрымаецца, што яна мне даверылася, а я яе давер — на вецер.

— Гэта я — вецер?

— Не, сыноч, ты чалавек самастойны. І я ж бачу, што ты сваім розумам жыць сілішся штодня і скрозь... і паважаю цябе за тое... і прашу... Не чапіся да свайго дружбака... Зрабі выгляд, што нічога не адбылося. І на рыбалку яго не цягні. Абядай мне гэта. І лепей сам пастаў крыж на той рыбе. Неяк жылі і пражывём. Абяцаеш?

Генадзь нічога не хацеў абяцаць. Але ў словах маці было такое маленне, гэткім дрыготкім быў голас, што абяцанне вырвалася насупраць волі, як само па сабе:

— Добра. Абяцаю.

— Вось і малайчына, сыночак. Вось і малайчына. Праживём мы без рыбы. Неяк жа будзе...

Ён наструніўся, затрымаў яе рукі, што цягнулі яго галаву да сябе, сказаў упарта:

— Ты не зусім правільна мяне зразумела. Я табе абяцаю, што чубіцца з Лёнькам не буду. І на рыбалку яго не пацягну. Але донкі і шнуры я сёння пастаўлю. Ноч цёплая — рыба будзе.

— О, долечка ты мая, долечка. Зноўку пра рыбу гэтаю.

— А чаго ж ты дзівішся? Калі рыба будзе, дык з голаду не прападзём. І ты сама гэта добра ведаеш. Праўда ж?

— Сыноч, тут твая праўда.

— А тады не трэба мяне штодня гэтым рыбальствам папракаць. Э, зноў яна румзае, Светка...

— Галоўка ёй, бедненькай, баліць. А вось чаго — не магудаўмець... Паліць у роціку, піць хоча...

Генадзь адчыніў дзверы і, калі маці ўвайшла ў сенцы, зачыніў іх, марудна апусціў клямку і сеў на ніжнюю прыступку ганка. Нейкі час з хаты быў чуцен плач малой, сцішаны матчын голас, потым запанавала цішыня. Ад подыху ветру суха зашухцела бэзавая лісто-та, бязгучна выгнуліся флоксы, і нешта ціха брэнькнула ў густым спляценні рослых сцяблін з доўгімі востраканечнымі лісцінкамі. Ці не бляшанка там перакулілася? Свісні ў хвост сваім бартулям: пакуль ліхтара запаліш — усе начыста распаўзуцца.

Генадзь ускочыў, потым прысеў на кукішкі. Халодныя кучомкі флоксавай квецені торкнулі ў твар, пальцы правай рукі намацалі мяккі гарбузнік і цвёрды абадок бляшанкі, што выпіраў з мяккага і цёплага гарбузніку. Усё на месцы! Дарэмна ён узняў трывогу.

Ён вынес бляшанку з палісадніка, асцярожна паставіў на сцэжку і вярнуўся да хаты па шнур і донкі. Рыбацкае начинне было схавана ў яго пад ганкам у драўлянай скрыні. Яе, вядома, сёння браць не варта: хопіць трох донак і аднаго шнура. Але шнур трэба ўзяць самы доўгі, на сем кручкоў.

Выцягнуўшы са скрыні тое, што яму трэба было, ён сеў на прызбе па правы бок ад расчыненага акна. Паволі, не спяшаючыся абмацаў кручкі на донках і шнурах. Усё было правэрана яшчэ ўдзень. Але праверыць лішні раз не пашкодзіць. Бацька заўсёды казаў, што збірацца на рыбалку трэба памяркоўна, без мітусні, каб потым, ля рэчкі, не бедаваць з-за нейкага недагляду. Важнасць гэтае навукі правэрана ўжо і пацвердзілася зусім нядаўна. У першую ноч

жніўня, калі фронт адкаціўся далёка на правы бераг Дзвіны, Генадзь стаўляў шнуры. Збіраючыся рыбаліць, ён старанна агледзеў рыбацкія прылады, як яго вучыў бацька, патузаў на шнурах кожны павадочак. Адзін з іх нечакана пстрыкнуў, пакінуўшы кручок у пальцах. Генадзь перавязаў яго, пасадзіў на трывалы новы, і на тым, перавязаным кручку, сядзела самая вялікая здабыча — пад два кілаграмы галавень. Тлусты, лабаты, з шырокай — у далонь — спінаю і залацістым падбрушам. А каб Генадзь паленаваўся, не ўзяў пад увагу бацькаву навуку? Ні кручка табе, ні галаўня таго лабатага.

Ён думаў пра гэта тады, калі намотваў мокры шнур на драўляную рагульку, думаў пазней, несучы ў руцэ важкую палатняную торбу, ад якой патыхала водарасцямі і рыбай, думаў цяпер, перабіраючы донкі, абмацваючы кручкі і свінцовыя грузілы. Калі ўсё старанна праверыш і зробіш як след, дык аніводная нечаканасць цябе не падсячэ. Мудрасць жыцця, мабыць, не ў тым, каб не рабіць памылак, а ў тым, каб сумленна і шчыра ставіцца да самай маленькай і быццам нязначнай работы, якую табе даводзіцца рабіць. Бацька не казаў яму гэтага ніколі. Але з усяго, што ён рабіў, гэта як бы само па сабе вынікала: справа, якую ты робіш, павінна быць зроблена сумленна, шчыра, ад душы, каб потым не даводзілася чырванець.

Кручок на шнуры балюча кальнуў палец, Генадзь абсмактаў яго, адчуў у роце саладжава-салёны смак крыві, сплюнуў сліну і торкнуў шнур у торбу, дзе ўжо ляжалі правераныя і агледжаныя гонкі. Вось табе і маеш! Гэта ж аніколі не было, каб на кручок напароўся. Уночы і бартуля насадзіш, і рыбіну здымеш, і ўсё звычайна ладам ішло. А сёння неяк адно за адно чапляецца. Бартулёў добрых няма. Лёнік, вы ўяўляеце, смаркачом аказаўся. І ў дадатак да ўсяго маці нейкая дужа ўстрывожаная, нейкімі загадкамі гаворыць. Можа, сапраўды, сёння не варта на раку яму цягнуцца?.. Не, гэта не па-мужчынску атрымліваецца. Спрачаўся з маці, сказаў, што абавязкова пойдзе, і раптам, як нечага спалохаўся, задні ход дае. Бацька заўсёды, калі ўжо што сказаў, дык аніколі ад свайго не адступіцца: і зробіць, і выканае тое, што абяцаў, і слова сваё ў любым выпадку стрымае. Так што няма чаго табе, рыбачок-бедачок, як маці кажа, тут расседжвацца і прахалоджвацца.

Генадзь рашуча ўскінуў торбу на плячо. На сцэжцы на момант спыніўся, сарваў лісцінку трыпутніку, абкруціў ёю палец. Лісцінка трэснула, парвалася, і ён, прыгнуўшыся, пачаў намацваць шырэйшую. Адшукаў вялікую, халодную, намацаў тоўстае рабрыстае ціёе і пацягнуў за яго, і яно з храбусценнем парвалася, і ў гэты момант над вершалінамі старых клёнаў панесліся каляровыя трасеркі. Жоўтай маланкай успыхнула ракета, і толькі тады пачуўся грукат кулямёта. Следам забухалі вінтовачныя стрэлы, суха застрачылі кароткімі чэргамі аўтаматы. Адна за другой узляцелі яшчэ тры ракеты, і страляніна пагусцела, набыла нейкае яраснае, злавеснае адценне.

Генадзь на кукішках сядзеў на сцэжцы, ціскаў у руках лісціну трыпутніку і глядзеў на нейкае дзіўнае попельнае неба, перакрэсленае каляровымі стужкамі трасераў. Стужкі ляцелі як бы насустрач адна адной, рассякалі пакручастыя дымныя шлейфы, што пакінулі ракеты, зломваліся і заканчвалі свой лёт неяк нечакана, знікалі, быццам падалі ў нейкую прорву за шатамі клёнаў.

Бразнуў слясак*, дзверы адчыніліся нахлашч*. З хаты выбегла маці, нейкі міг пастаяла на ганку, потым скочыла на сцэжку. Генадзь узняўся, і маці ледзь не збіла яго з ног, войкнула спалохана і радасна:

— О-ой, добра, што ты тут! Бачыш, што робіцца!

— Можа, нашы гэта? Фронт у наступ пайшоў, і нашы Полацк вызваляюць, — выказаў здагадку Генадзь і тут жа ў яе моцна паверыў. — Так і ёсць! Чырвоных ракет у немцаў я не бачыў, у іх жоўтыя ўвесь час. Шчэ белыя часам свецяць. А гэтыя ж глядзі, якія чырвоныя!

— Гэта ж не ў горадзе, сыноч. Горад жа правей. На пантонах гэта страляніна.

— І праўда, ля пантонаў гэта. Як жа я адразу не ўцяміў?

— Пайшлі ў хату, сыноч, — убачыла яна ў сынавых руках бляшанку і палатняную торбу, загадала стражэй, — і схавай, схавай сваё начынне.

— Зараз усё сціхне. Хіба першы раз яны так ля моста забаўляюцца.

* Прыстасаванне ў выглядзе рычажка ў клямцы, пры дапамозе якога адчыняюцца і зачыняюцца дзверы.

** Насцеж.

Людміла Паўлаўна схапіла сына за руку, моцна, учэпіста, пацягнула за сабой да хаты.

— Праўда, не заціхае. Бой сілу набірае.

— А ты шчэ мяне не слухаеш. Хутчэй, хутчэй, сыноч. У хаце зацішней. І Светка ж адна там, зараз спалохаецца. Чуеш? Плача, крычыць!

Плачу малой сястры ён не чуў. Але не супраціўляўся, паслухмяна тэпаў следам за маці. Паставіўшы бляшанку пад кустом флоксаў, запіхнуў торбу пад ганак, стаяў ля прызбы, глядзеў на попельнае неба, пасечанае каляровымі кропкамі трасінак. І прыходзіў да высновы простаі і зразумелай: мае, вядома, мае маці рацыю. І яго тут віна ва ўсім! Каб не забавіўся ля хаты, каб адразу, як маці ў хату пайшла, да Дзвіны ён плітануў, дык ужо і донкі стаялі б, і шнур ляжаў. І было б дужа слаўна! Яны там пастралюць, рыба напалохаецца, сюды пабяжыць. Але, як гаворыцца, заднім розумам дык кожны мудрэц. І цяпер на рэчку ўжо не пабяжыш. Бой разгараецца, страляніна гусцее. І большасць трасінак ляціць менавіта ў той бок, да павароткі, дзе ён шнура кінуць намысліў.

— Ты чаго чакаеш? — гнеўна спытала маці. — У хату, я табе сказала! З акна глядзі, калі ўжо табе гэта цікава!

— А табе не цікава?

— Смерць жа там лётае, дурненькі ты. А яму глядзець цікава! О-о, долечка мая, долечка...

Пакуль маці зачыняла дзверы, Генадзь ускочыў у хату, падбег да акна, шмаргануў фіранку, пасунуў убок вазончык з кусцістай геранню. Ад церпкага паху герані казыча ноздры, пяршыць у горле. Нешта

ціха бубніла ў сенцах маці, і Генадзь зноў пашкадаваў, што ўпусціў час і не паспеў збегчы на рэчку. Цяпер можна было б па ланяку падабрацца амаль да самых пантонаў, да другой павароткі Дзвіны, да высокага гліністага касагора, адкуль паром той быццам на далоні. Ракеты цяпер новыя, жоўтыя, свецяць, усё там добра. Вядома ж, гэта не фронт. Мабыць, нейкая група нашых, што неаднойчы праходзіла праз вёску ўжо па начах, прабіваючыся да сваіх, наляцела на ахову моста. Ну, нічога, заўтра раніцаю ён пра ўсё даведаецца.



Раніцаю Генадзь нічога пра начны бой ля Дзвіны не даведаўся. Ён быў ужо наважыўся юркнуць з хаты, плітануць да пантоннага моста, каб на свае вочы пабачыць, што ж там было ўночы. Але зноў на рацэ ўсчалася страляніна, не дужа частая, нейкая запаволеная і ляютная. Было чуваць, як гудуць маторкі, як лопаюцца разрыўныя кулі ў лазняхках.

Пад полудзень страляніна сціхла. Маторкі па рацэ больш не гойсалі. Самы час кінуцца на разведку, і зноў маці пабурыла ўсе ягоныя планы ўшчэнт.

— Сядзі ў хаце і малую забаўляй, — сказала яна і пачала, як ён адразу здагадаўся, збірацца ў горад, складаць у вузкі плечыны кошык яблыкі. — Я неўзабаве вярнуся. Яблыкі на базар аднясу. Прадам ці выменяю на што-небудзь...

— А што, я не магу гэта зрабіць? — Ён абурыўся недаверам маці. — Яблыкі я ж звычайна насіў. А чаго табе цяпер ісці? Не давяраеш ужо?

— Я хуценька ўпраўлюся, сыноч. Калі якія непераліўкі, дык і адбрахацца змагу, мову ж я лепей за цябе ведаю.

— Ды не мова тут прычынаю. — Генадзь насупіўся. — Думаеш, што зноў мяне абдураць...

Людміла Паўлаўна паклала руку сыну на плячо, зазірнула ў вочы, потым парывіста прытуліла да сябе:

— Ды спакайней у мяне на душы, калі ты ў хаце. Шчыра табе кажу. А пра тую соль, што табе той гад упіхнуў, я ўжо і думаць забылася. Павер мне, сыноч...

Ён верыў, што маці даўно даравала яму памылку, зробленую ў пачатку мінулага тыдня. Генадзь памяняў тады яблыкі на шклянку солі. Але не лізнуў языком, не праверыў і прынёс дамоў замест солі нейкі дробна стоўчаны белы камень. І згадаў цяпер той выпадак толькі на тое, каб неяк перайначыць матчына рашэнне і самому пайсці ў горад.

— А што мне рабіць, калі Светка пачне румзаць? — спытаў ён, здагадаўся, што менавіта з гэтага трэба пачынаць, каб нечага дамагчыся. — Як мне яе залюляць? Ты ж ведаеш, што ў мяне гэта не атрымліваецца.

— Яна спіць. Ноч адпакутавала, дык цяпер будзе добра спаць. І паела яна няблага. Так што яна і прачнуцца не паспее, як я ўжо дома буду. Я хуценька вярнуся.

— Будзе плакаць, а мне што рабіць? — стаяў на сваім Генадзь.

— Ды не будзе яна плакаць, пабачыш. Толькі прашу цябе, акна не адчыняй, каб не застудзілася. Ты ж бачыш, як захаладала. Вечер з поўначы рве, як нажом рэжа. Хадзем, ты ў сеначках дзверы зачапі на кручок. І сядзіце ў хаце. Нікуды, прашу цябе, сыноч, не выходзь. Абяцаеш?

— Добра, добра. Абяцаю...

Ён зачыніў дзверы сеначак, вярнуўся ў хату, глядзеў праз акно на дарогу, па якой таропка шыбавала маці. Неўзабаве постаць яе затулілі пахілыя вербы, голле якіх абвісала да самай зямлі і матлялася ад ветру, быццам было зроблена з гумы. Ён паназіраў за гэтым мітуслівым і штораз непрадбачаным матляннем гнуткіх галін з рудаватай лістотай, потым прайшоўся па хаце з кута ў кут, пастаяў ля калыскі, дзе, салодка пасапваючы, зарыўшыся тварыкам у падушкі, спала Светка, зноў вярнуўся да акна, сеў на крэсла, самотна ўздыхнуў. Якая ж гэта нудота, калі няма ніякага занятку і трэба сядзець у хаце! У садзе ці ля рэчкі, скажам, час бяжыць імкліва і неўпрыкмет, а тут ён быццам спыняецца і не варушыцца ані. І ажно звініць у вушах ад гэтай напружанай і даўкай цішыні. І як на тое ліха гадзіннік сапсаваўся. І сонца няма, неба хмарнае, аніяк не вызначыш, колькі часу мінула, як маці выправілася з хаты.

Генадзь зірнуў на старыя ходзікі, што віселі на сцяне паміж вокнамі, і ажывіўся. Вось ён, занятак! Няма каму забараніць паглядзець, што там з гэтай старасветчынай здарылася. Можа, ланцужок дзе за што зачапіўся ці стрэлкі. Адным словам, паглядзець трэба. Нічога складанага ў гэтым агрэгате няма. Ёсць колцы, шасцяронкі, якія прыводзяць у рух ланцужок, на якім пачэплена карычневая, нібыта старая яловая шышка, вельмі падобная на адну з тых, якіх поўна ў лесе пад старымі ялінамі. Шышка цягне ланцужок, той прыводзіць у рух сістэму шасцяронак, а тыя, у сваю чаргу, даюць ход стрэлкам.

Ён асцярожна адчапіў чыгунную, даволі важкую шышку ад кручка на ланцужку, патрымаў яе на далоні і адразу знайшоў ёй зусім іншае прызначэнне. Грузіла на шнур! І закінуць лёгка, і выцягнуць з ракі зручна, і на дне ракі гэтая штукавіна ляжа ў пясок надзейна — плынь шнур не пацягне. Але ж ты паспрабуй адчапі яе і прыстрой на шнур. Калі ходзікі спыніліся, дык ён толькі рукою да іх дакрануўся, а маці вэрхал на ўсю хату ўзняла: не чапай, сапсуеш, бабуліна памяць... А чаго яна варта, тая памяць, калі вісіць на сцяне, бы спецыяльнае седала мухам зроблена? Памяць чалавеку жывая патрэбна, каб ад яе на сэрцы радасна было...

Маці, праўда, казалі, што папросіць дзядзьку Хведара і той паглядзіць і, мажліва, адрамантуе гадзіннік. Але ж калі тое свята будзе! І не дужа вялікі знаўца гэты дзядзька Хведар. У кузні, ля кавадла, ён сапраўдны майстра. А тут жа не кавадла, тут механізм танчэйшы, спецыяльны. Але спачатку трэба — і гэта, несумненна, самае галоўнае! — правільна паставіць дыягназ, дакладна і верна вызначыць хваробу і яе вытокі. А тэарэтычна тое аніяк не зробіш. Практыка патрэбна. І веды. А як ты веды набудзеш, калі практыкі няма?

Генадзь асцярожна зняў гадзіннік са сцяны, паклаў на стол. Здаецца, нічога складанага тут няма. Чатыры металічныя кранштэйны мацуюць да драўлянай дошчачкі прамавугольны корпус гадзінніка, пакрыты сінім, з белымі лічбамі, цыферблатам. Бляшаны цыферблат прымацаваны надзейна, а вось стрэлкі нечага боўтаюцца, асабліва вялікая. Ха! Вялікая стрэлка, што

сядзела на самым кончыку металічнага стрыжанька, слізганула па пальцах і звалілася на стол.

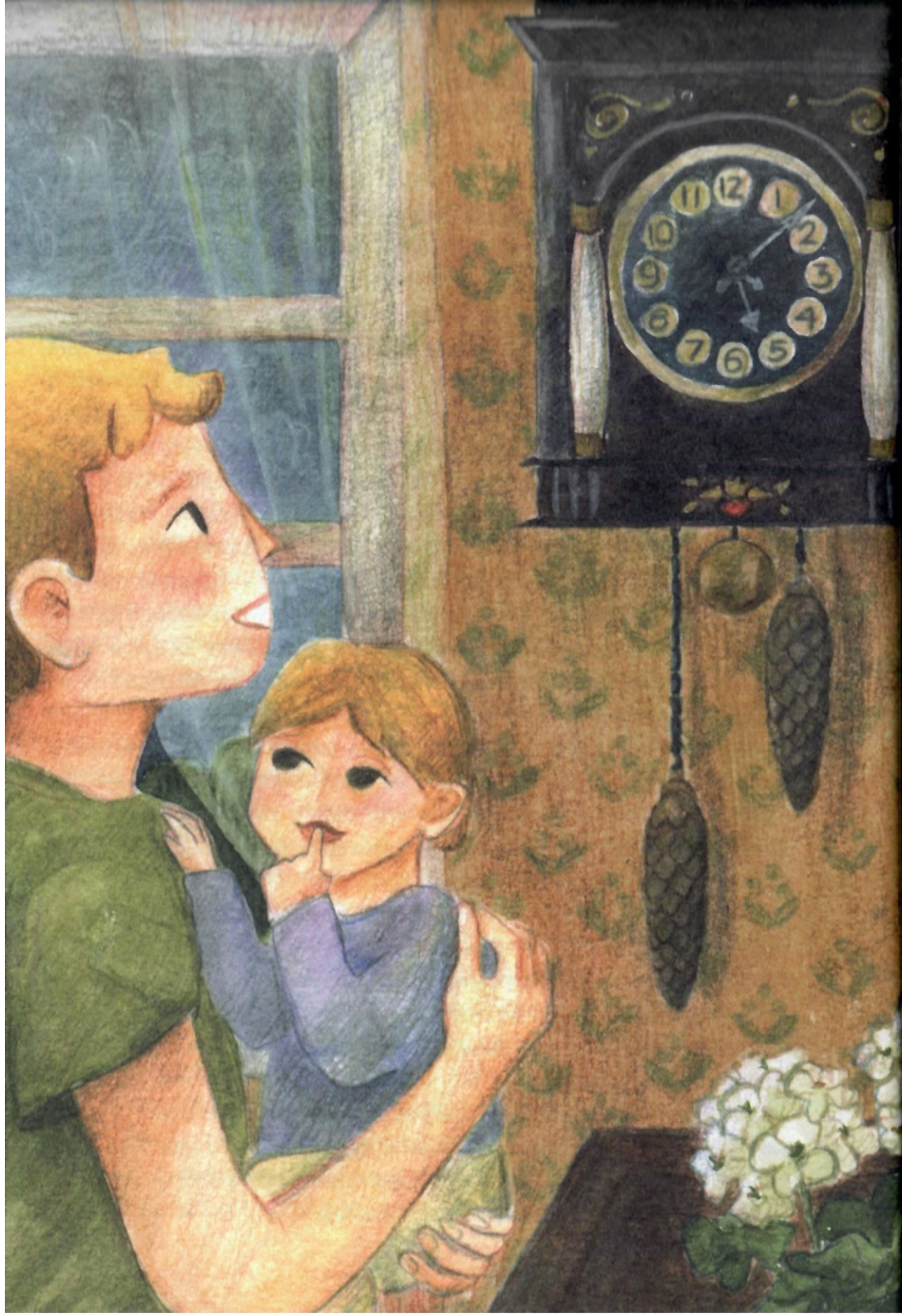
“Падобна, што пачынаюць з’яўляцца лішнія дэталі...”

Ад гэтай жартоўнай думкі, што мільгатнула, яму зрабілася ніякавата. Няўжо стрэлка зламалася? А можа, зламаўся сам металічны стрыжаньчык? Не, ён у парадку. А малая стрэлка таксама звалілася. Можа, яно і добра. Хай паляжаць убаку, пасадзіць іх на месца будзе няцяжка. Галоўнае — вывучыць нутро. А туды, у нутро тое, не так проста падабрацца. Ды і не дужа ты там што-небудзь угледзіш. Пылу там поўна, смецце нейкае. І пальцам адтуль нічога не калупнеш. Не лезе туды палец. Вузкае нешта патрэбна. Каб пачысціць ды змазаць потым... Накштат нажніц...

Ён паставіў гадзіннік на кант, моцна двойчы дзьмухнуў пад мядзянае колца, на якім быў пачэплены ланцужок. Воблачка пылу ўзляцела з-пад цыферблата, на стол выкаціўся тоўсты руды мятлік і чорная, ссохлая на вугаль муха. Генадзь папоркаўся ў гадзінніку нажніцамі, да якіх пачапіў кавалачак белай анучы, зноў падзьмухаў. Зноў на стол выкаціўся ссохлы мятлік, яшчэ большы, але гэтакі ж руды, чамусьці без крыльцаў. Зноў дзьмухнуў, з-пад цыферблата нічога не вылецела, нават пылу не было, і ён, паклаўшы гадзіннік на сярэдзіну стала, задаволена пацёр рукі. А яны хочуць, каб гадзіннік працаваў, калі там пыл, мухі, ссохлыя мятлікі! Цяпер толькі змазаць застаецца, павесіць на сцяну і шышку тую чугунную пачапіць, прыладзіць стрэлкі на месца. Ды шчэ без алівы!

Дзе стаіць бутэлечка з матчынай алівай, якой бабуля, калі была жывая, змазвала швейную машынку, Генадзь ведаў. Ён памазаў колцы і шасцяронкі, карыстаючыся анучкаю, заціснуў у нажніцы. Цяпер засталася прыладзіць стрэлкі на месца, павесіць гадзіннік на сцяну і пачапіць на ланцужок чыгунную шышку.

У гэтай паслядоўнасці ён ўсё і зрабіў. Потым пацягнуў за ланцужок, узняў шышку высока, пад самы маятнік, і нейкі час чакаў, баючыся адпусціць руку. Потым з хваляваннем, адчуваючы, як бухае ў грудзях сэрца, памалу распусціў пальцы.



Гадзіннік маўчаў.

Заварушылася ў люльцы Светка, хмыкнула, і зацягнула працягла і запатрабавальна:

— Ма-а-ама-а-а!..

Генадзь падбег да калыскі, зыркнуў на заплаканы тварык малой, спытаў незадаволена:

— Чаго табе не спіцца? Вернецца зараз твая мама, вернецца. Не румзай толькі. А пачнеш румзаць — горай будзе.

Малая на міг аціхла, а потым далей зацягнула зноў, яшчэ больш патрабавальна і працягла:

— Ма-ама-а-ачка-а-а!..

Генадзь суцяшаў яе па-рознаму: нешта абяцаў, паклаў у калыску цацкі, што трапілі пад руку. Малая ўсё адно не супакойвалася, па-ранейшаму клікала маці.

— От жа, неразумны ты чалавек, — раззлавана прамовіў Генадзь і ўзяў малую на рукі. — Тут у мяне нелады з рамонтам, а ты мне шчэ больш клопату даеш. От зірні, калі ласка. Адрамантаваў жа я гэтыя старасвецкія ходзікі, пачысціў. От што ім трэба, скажы? Можаш ты мне гэта патлумачыць? Не можаш, вядома. Ну, хоць паглядзі на іх, паглядзі...

Малая перастала румзаць, зацікаўлена пазірала на ходзікі. Калі ж Генадзь паднёс яе да гадзінніка, яна нешта зачмокала губкамі, пацягнулася рукамі да карычневай чыгуннай шышачкі, торкнула пальчыкам у сінію кветачку на маятніку. Маятнік гайдануўся. З-пад цыферблата пачулася выразнае і рытмічнае: "Цік-так, цік-так, цок-ток, цок-ток..."

— Пайшлі! — радасна выгукнуў Генадзь і падкінуў Светку на руках. — Яны ж ідуць! Чуеш? Спраўныя!

Малая запляскала ў далоні:

— Цок-ток! Цок-ток!

— Ток-ток, Светка! Ток-ток, мая ты хорошая! Гэта ж мы з табою гадзіннік адрамантавалі. А я, доўбня поўная! Гэта ж трэба было маятнік піхнуць, каб ход яму даць! От жа, дурная галава! — І гушкаў малую на руках, спяваў на ўсю хату: — Дурная, дурная, дурная галава...

Забразгаў слясак у сенцах. Нехта тузаў дзверы, спрабуючы іх адчыніць.

— Зараз, зараз. Адну хвіліначку, — гукнуў Генадзь і пасадзіў Светку ў калыску. — Вось і дачакалася ты свае “Ма-а”... Вось яна, твая “Ма-а-амачка-а-а!” — перадражніў ён малую і кінуўся ў сенцы. — Бягу, бягу...

Генадзь адчыніў дзверы і аслупянеў: на ганку стаяў Лёнік, ягоны сябар.

— А ты чаго ў хаце сядзіш? — спытаў Лёнік, неяк падазрона і як бы вінавата ўзіраючыся ў Генадзеў твар.

— А дзе я павінен сядзець? Ты як з неба зваліўся. Чуў, як уночы і ўранні стралялі?

— Уранні не тое. Уранні гэта яны лазнякі абстрэльвалі з маторак. А ўночы нашы пантон спляжылі. Узарвалі, і ён сеў у ваду. Цяперака та-ам што робіцца... Блізка я, праўда, не быў, гоняць немцы ўсіх. Усе злосныя, як звяры. Давай туды злётаем.

— Маці вернецца зараз, тады я вольны. Малую глядзець загадала маці. Вось, яна ўжо і вяртаецца...

Людміла Паўлаўна таропка шыбавала да хаты. Гукнула яшчэ здаля, голасам незадаволеным і хмурым:

— Чаго, чаго вы дзверы парасчынялі? Малую застудзіце, — і неяк строга паўзіралася ў сынаў твар. — Спіць Света?

— Ды не. Гуляе. Цацак ёй там навярнуў. Спачатку румзала, а потым супакоілася. І дадаў з гонарам: — Я гадзіннік адрамантаваў. Дык яна цяпер сядзіць і за ім цікуе. Маятнік жа вагаецца. Ёй глядзець цікава...

— А я ж табе казалася, каб не чапаў. — Маці кінула пустую кашолку на краёк ганка. — Ты ўсё наўпярок робіш.

— Ды ходзіць ён, ходзіць. Я пачысціў яго, змазаў, ён і пайшоў. Ідзі паглядзі. — Глянучы на пусты кошык, спытаў здзіўлена: — Яблыкi збыла? Нешта ж дужа хуценька ўправілася і паспела...

Людміла Паўлаўна паківала галавой, уздыхнула:

— Гэта яны, нелюдзі, управіліся. Там жах што робіцца. Усіх абшукваюць. Яблыкi з кашолкі вывернулі. Ледзь кашолку шчэ ў іх выдрала.

— Гэта нашы ім пантон уночы размалацілі, — сказаў Лёнік. — Вось яны і пазвярэлі.

— А ты адкуль усё ведаеш?

— А вы што, бою ўночы не чулі? Кажуць, наш батальён там наляцеў, пантоны з кулямётаў прастрачылі, яны на дно і ляглі. Цяпер немцы іх падняць з вады не могуць.

Людміла Паўлаўна паглядзела на Лёніка з усмешкай:

— А чаго ж ты раней нам гэтую навіну не прыцэг? Я б у горад і не збіралася...

— Ды раней я гэтага таксама не ведаў. А як толькі даведаўся, дык адразу да Гены і памчаў...

У хаце заплакала малая. Людміла Паўлаўна, узяўшыся за клямку, строга папярэдзіла:

— Ты не ўздумай мне туды бегчы. Тут каб быў, ля хаты!

Яна ўвайшла ў хату, і, як толькі дзверы зачыніліся, Лёнік патрос галавой:

— Будзеш сядзець?

— А што паробіш?

— Што паробіш, што паробіш!.. Мне тое ж самае маці загадала з самага ранку. Дужа я слухаў яе...

— Не вельмі і я слухаюся, — сказаў Генадзь, пакрыўджаны тым, што Лёнік паводзіць сябе незалежна і самастойна. — Але ж што там рабіць, ля тых пантонаў. Блізка цябе туды не падпусціць варта. А здаля паглядзець? Тае карысці...

— Ды не пра пантоны тыя гаворка, дзівак! — Лёнік панізіў голас, перайшоў на шэпт: — Ты страляніну раніцаю чуў? Думаеш, яны забавляліся, калі на маторках па Дзвіне гойсалі і па лазняхках страчылі? Там жа нашы маглі апынуцца. І напэўна ж, былі. Праз пантон не прарваліся, адступілі. Па лазняхках, вядома ж, да лесу адыходзілі, не па голым полі. А нехта ж у тых лазняхках паранены мог застацца. Вось што я маю на ўвазе...

— Чакай, скажу маці, што на Дзвіну падскочу.

Лёнік нецярпяліва махнуў рукою:

— Навошта? Ды не пусціць тады. Хана! Скажы, што да мяне пойдзеш на хвілінку...

Генадзь саскочыў з ганка. Адно расчынілася, прагучала патрабавальнае матчына запытанне:

— Ты гэта куды?

— Ён да нас, да нас, — таропка сказаў Лёнік. — Дапаможа дроў напілаваць. На гадзінку там працы.

— І не болей. — Людміла Паўлаўна пагразіла пальцам. — Каб праз гадзінку быў дома.

— Можа, нават і раней, — сказаў Лёнік і падміргнуў сябру. — Толькі адно там бярвяно засталася. Гузаватае. Мы з маці яго не адужалі. А з Генкам мігам распілуем...

Словы Лёнікавы былі такія натуральныя і голас гучаў надзіва праўдзіва, што Генадзь паверыў, спытаў, калі яны перабеглі сад і апынуліся на дарозе, пра тое, што казаў Лёнік. Памагчы распілаваць нейкае там бярвяно? Трэба памагчы. Але ж з гэтага не вынікае, што ён павінен дараваць мінулае? Ды, зрэшты, на сяброўстве тым стаіць крыж. Ранейшага даверу да Лёніка ў яго няма і не будзе.

Яны перабеглі сад, і тут Лёнік адразу павярнуў не ў бок дарогі, а на сцежку, што вяла да старых вербаў, якія пазначылі берагі старога, даўно перасохлага і парослага травой ручая. У паводку, калі шырока разлівалася Дзвіна, у ручай наганяла крыгі, яны заставаліся там, калі вада адступала, і доўга ляжалі пад дрэвамі, у засені, і раставалі. Марудна. Часам ужо і трава густа зелянілася на поплаве скрозь, а наздраватыя крыгі зіхацелі на сонцы шклянёнымі бакавінамі, крыліся белаватым дымным туманам.

— Пачакай, ты куды вернеш? — спыніўся і папытаў здзіўлена Генадзь. — Хата ж ваша ву-унька.

— Ды на ліха мне тая хата? На Дзвіну імчым!

— А бярвяно распілаваць? Ты ж казаў, што бярвяно распілаваць трэба. Ты што, хлусіў і ніякага бярвяна пілаваць не трэба? Маці ж даведаецца...

— Ды ёсць, ёсць бярвяно. Ляжыць яно, клятае, і мы сапраўды яго не распілавалі. Піла на іх адразу садзіцца. Толькі звініць.

— Пайшлі, распілуем. А тады і да Дзвіны злётаем.

Лёнік абурана выпаліў:

— Доўбня! Там, можа, салдат які канае ад раны, дапамогі патрабуе. А мы з табою з пілою вэдзгацца пачнём?.. Ну, што ты мне кажаш?

— А што я? Нічога не кажу. Можа гэткае напэўна і быць. Яны, вядома ж, нездарма на маторках сёння раніцай гойсалі.

— У тым і загваздка. А мы тут з табою кешкаемся. Так што не адставай, дружа. Не адставай! Лена ты неяк варушышся.

— Гэта ты не варушыш нагамі. Спыніўся і стаіць. І языком менціць...

Генадзь абмінуў Лёніка, пашнураваў па сцежцы, амаль не прыметнай на поплаве, амаль упрыбег. Ён чуў, як сапе носам у яго за спінаю Лёнік, і злаваў. Злаваў на тое, што ранкам маці не пусціла яго да Дзвіны, што сядзеў за няньку ў хаце, што быў паверыў у тое, пра што нядаўна казаў Лёнік. Сказаў Лёнік пра тое бярвяно, а ён і вушы развесіў, адразу паверыў. І вось жа не цюкнула ў галаву, не дайшло да розуму тое, што адразу змікіціў Лёнік. Ён ужо і пра мост даведаўся, і на страляніну ранкам з маторак паглядзеў з розумам, дальнабачна. Сапраўды, нездарма ж яны страчылі гэтак з кулямётаў па лазняхках. Значыцца, нешта бачылі, заўважылі. А мо проста палохалі таго, хто ў тых лазняхках спыніўся ці схваўся, каб выскачыў на лугавіну, на чыстае месца, каб адазваўся неяк. Здаецца, ніхто з лазнякоў ранкам не страляў, страчылі толькі з маторак. Але ж з гэтага яшчэ не вынікае, што там нікога няма. Калі пасля начнога бою ля пантоннага моста нехта з нашых быў паранены і застаўся на беразе, дык навошта ж яму на тыя чэргі адзывацца? Каб сябе выявіць, пад кулі паставіць, на верную смерць?.. Не-е, калі там хто-небудзь з нашых і застаўся, дык ён зашыецца як мага глыбей у лазняковыя нетры, у гушчар ажыны і чаромхі, у нейкай вымоіне стуліцца, каб сілы набрацца, каб ночы дачакацца і далей рушыць, куды-небудзь у глухую вёсачку, да людзей надзейных, якія дапамогуць...

За лазнякамі, што густа стаялі па ўсім узвале, адкрылася паваротка ракі. Цьмянае калена як бы вылузнулася з нізкага гліністага касагора і зноў дало нырца ў густое спляценне гнуткага галля, што матлялася ад ветру, зменьваючы зялёны колер на светлы, попелны, з сіняватым адлівам.

Генадзь бухнуўся на дыванок дзяцельніцы*. Лёнік спыніўся побач з ім, прыгнуўся, азірнуўся па баках:

— Ты што-небудзь прыкмеціў? — Вокам ён ахінуў гнуткае голле, паўглядаўся на раку. — Ціха, здаецца. Маторак не чуваць.

* Дзікая канюшына.

— А што, табе маторкі замінаюць? Не адны ж мы з табою гэтка разумныя. Можа, там, на тым беразе, таксама хто-небудзь сядзіць і за ўсім, што робіцца на нашым беразе і на вадзе, назірае.

— Наўрад. Праехалі, пастралілі, цяпер пантонам сваім займаюцца. Тамака ім працы хопіць. Між іншым, кажуць, што частка нашых на той бок усё ж такі прарвалася.

— Адкуль ты ўсё ведаеш?

— Дзядзька Хведар расказваў. Ён жа таксама ранкам на той пантон наткнуўся — дровы павёз у горад на продаж. — Лёнік пакруціў галавой, выгнуў губы, пацокаў языкам. — Тваёй маці шчэ пашэнціла, можна сказаць — кашолку толькі апаражнілі. А ў яго і каня, і калёсы забралі, і шчэ прыкладам у плечы натаўклі — пластом ляжыць у хаце. Начыста змардаваны. — Лёнік раптам наструніўся, стаў на коленкі, папераджальна ўзняў указальны палец правай рукі. — Чуў? Нейкі погалас тамака, — і ён торкнуў пальцам у лазнякі пад узвалам. — Падалося, мабыць. Вось цяпер зноў...

— Дык гэта ж сініца пільнула. Бальшуха так заўсёды цвыркае.

— Цяпер сініца. А перад гэтым?

— Ды не чуў я перад гэтым. Толькі лазнякі шурхацелі...

— Лазнякі і я чуў. Але давай уважліва паслухаем.

— А, можа, спаўзці з узвала? Да вады бліжэй. Там чуваць лепей. Ля вады заўсёды лепей чуваць.

— Тое, што на вадзе робіцца, дык лепей чуваць. А нам трэба тое, што ў лазнях. Але рацыю ты маеш. У лазнякі зашыемся, паслухаем крыху, а далей — рушым. Я думаю, што спачатку ў бок горада трэба. А потым назад, да павароткі...

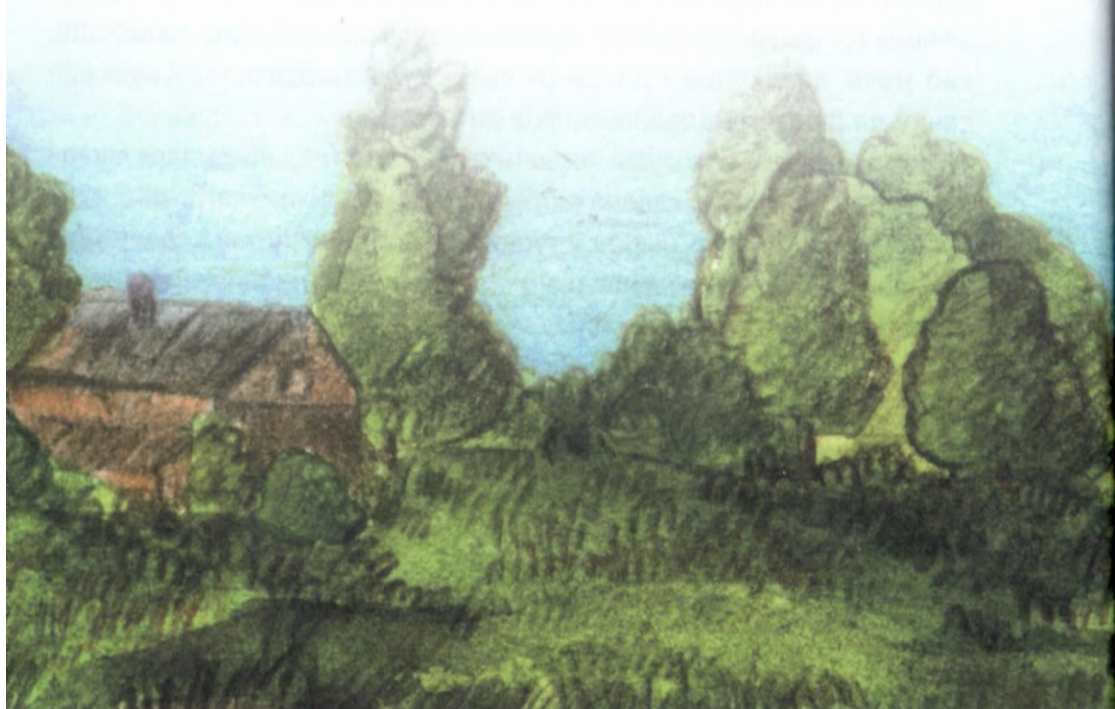
— Можа, і далей.

— А навошта? Ад павароткі амаль да Чорнага ручая бераг там чысты. Лазнякі толькі купкамі. Рэдзенькія. Ну, рушылі?

— Але...

Следам за Лёнікам Генадзь споўз з узвала ў лазнякі, рэдзенька перавітыя ажынаю. Настрой у яго быў кепскі. Скрозь, ва ўсім Лёнік камандуе. І не прычэпішся. Чалавечы погалас Генадзь, выяўляецца, не пачуў. Прапанаваў весці пошукі і далей, за павароткаю ракі, дзе бераг голы, амаль без лазнякоў. Ведаў жа ён, што лазнякоў там няма. А вось неяк выбілася з памяці, і атрымліваецца, што глупства ён прапанаваў, і зусім натуральна, што гэтае глупства Лёнік безапеляцыйна адкінуў.

* Узвышанае месца.



— Ну, рушылі, — ціха прапанаваў праз нейкі час Лёнік. — Ты дзе пойдзеш? Бліжэй да вады ці пад узвал?

— А мне ўсё роўна.

— Добра. Тады я ля вады буду ісці. Там лазнякі ніжэйшыя, не дужа гонкія, мне лягчэй будзе ў іх схавацца. А ты пад узвал бліжэй. Гушчар трэба пільна аглядаць. Некаторыя вымоіны ажынаю заценены, дык не адразу і ўгледзіш, што там ёсць...

— Ды ведаю, ведаю! Вучыць, быццам малога.

Напачатку ісці было лёгка. Але неўзабаве лазнякі пагусцелі, ажына перапляла іх густа, і лезці ў тыя нетры было немагчыма. Ажына, быццам калючы дрот, чаплялася за рукавы кашулі, драпала шыю і запясці. Генадзь узброіўся кароткім дручком, варушыў ім гнуткае плечыва зялёных вяровак, спрэс усаджаных чорнымі маленькімі трохкутнічкамі, вострымі, быццам кончык добра адточанага сцізорыка. Але і гэта мала ратавала. Праз паўгадзіны чырвоныя меціны спаласавалі запясці і шыю, пальцы.

— Чаго адстаеш? — пачуўся незадаволены голас Лёніка. — Калі так ісці, дык мы палову дня будзем тут чухацца.

— Табе лёгка. Тамака ажыны зусім няма. А тут не прабіцца.

— Бяры вышэй, пад узвал. Там зручней.

— І гэта ён ведае, — буркнуў Генадзь. — Ты тут вось паспрабуй. Не прабіцца праз гэтую ажыну.

— А ты яе абыходзь. Навошта ж перціся?

— Парады лёгка даваць. Майстра ты парады даваць.

— Давай месцамі памяняем, сюды шнуруй...

Генадзь ішоў цяпер бліжэй да вады, дзе лазнякі былі крыху радзейшыя. Але ісці і тут было нязручна, месцамі нават яшчэ горш, чым там, пад узвалам. У паводку вада падмыла карэнне лазнякоў, яны віселі, быццам тоўстыя гузаватыя вяроўкі, пясок крышыўся пад нагамі, чаравікі слізгалі па рудых каранях, быццам па лёдзе. Але раптоўна лазнякі як адскочылі ад вады, зажаўцела сцежка, але чыстая, не атуленая веццем вербалозаў, і наперадзе, быццам пасаджаны на гэтую сцежку, зажаўцеў касогор з белымі царкоўнымі мурамі Сафіі, роўна адсечаны макаўкамі. Знаёмыя абрысы царкоўных муроў Генадзь напачатку быў не пазнаў.

Макаўкі з крыжамі зніклі, стаяць на замчышчы белыя мury. І быццам пагойдваюцца, ціха плывуць з касогора ўніз, да вады.

Здзіўлены, ён шуснуў у лазнякі, паклікаў Лёніка. Той адразу падбег, спытаў нецярпяліва:

— Што тут? Што?

— Горад ужо відзён. Замчышча. І Сафія напалам рассечаная. — Ён высунуў галаву з лазнякоў і ажно прысвіснуў ад здзіўлення. — От жа якая тут праява! Гэта ж хмары наплылі. А мне падалося. Усё на месцы, выяўляецца, як і было раней. І маторы загулі. Блізка дужа...

— Далей ісці няма патрэбы. Не пойдзем далей.

— Можна крыху прайсці. Да чаромхі той. Адтуль мы паром убачым.

— Толькі цяпер дужа асцярожна трэба. Каб не ўліпнуць.

Па рэдкаватых лазнях яны прабіліся ў паласу невысокага малінніку, які шырокім клінам упіраўся ў старую пахілую чаромху. Тонкія чаромхавыя атожылки там-сям прабіваліся з малінніку і былі нерухомыя і блішчастыя, падобныя да дзівосных дзідаў, стромка настаўленых ў неба.

Генадзь першым шуснуў пад навісь чаромхавага голля. Даў знак рукою Лёніку, і той прысеў побач з ім.

— Не відаць жа нічога адсюль.

— Далей ісці небяспечна. Там лазнякі да самай пераправы начыста павысяканыя.

— А што калі на чаромху ўзняцца? Адтуль і рака, і пераправа быццам на далоні... Ты прыгніся ля каменя, я табе на плечы стану. А тады і табе дапамагу ўскараскацца.

— А навошта нам гэта? Лазнякі мы праверылі. Нікога тут няма, гэта ж ясна, як белы дзень...

— А хоць пагледзімо, што яны там парабляюць. Ты ж чуеш, як яны там завіхаюцца?.. І гэта, мабыць, трактар гэтак раве, пантоны з вады цягне... Станавіся, становіся, пагледзімо і адразу назад шнуруем...

Генадзь стаў на Лёнікавы плечы, з іх лёгка перабраўся на тоўсты пахілы сук, узняўся яшчэ вышэй, у развілку тоўстых сукоў.

— Што там бачыш?

— Пантоны і на тым беразе і ля гэтага. А Дзвіна чыстая. Трактара, што раве так, не відаць. Трэба вышэй мне ўзняцца. У-унь на той сук.

— Ты мне дапамажы ўскараскацца. Давай руку... Сам узлез і раскашуе. Давай руку...

— Зараз... Толькі ніжэй злезу.

Генадзь пачаў злазіць на ніжні сук, стаў на яго, але нага слізганула, ён завіс на танчэйшым. Чаромха загайдалася, рэдкім жоўтым дажджом пасыпаліся дробныя пасохлыя лісціны, і тады недзе зусім блізка загрузкатала кулямётная чарга. Разрыўныя кулі залопалі нудным трэскам над галавой. Генадзь выпусціў з рук чаромхавы сук, саскочыў на лазнякі, пакаціўся па іх, шмякнуўся на зямлю, ускочыў.

Удваіх яны кінуліся бегчы прэч ад чаромхі. Яшчэ пагрукацела кулямётная чарга, дужа доўгая, захлёбістая. Разрыўныя кулі залопалі недзе ў левым баку, за ўзвалам, дужа глуха.

— Гэта па табе яны ўлупілі, — сіпата гукнуў Лёнік, які бег побач з Генадзем. — Але адкуль? Бункер у іх за лесам, праваруч ад дарогі, што з Экімані на пантон. А гэты ж блізка недзе. Мабыць, сакрэт у іх недзе пастаўлены. Чаромха загайдалася, яны па ёй секанулі. Яшчэ добра, што не пацэллі. А каб ніжэй секанулі?... Ды цішэй ты, тут ужо нам баяцца няма чаго.

Генадзь не спыняўся, як не пачуў таго, пра што казаў Лёнік, бег апантана, не зважаючы на гнуткае голле, што хвастала па твары. Яму здавалася, што хтосьці імчыць за ім, жахліва сапе, вось-вось схапіць за горла, пачне душыць.

— Стой! — гукнуў Лёнік. — Адпачнём! Ногі мае болей не ідуць.

І гэты голас таксама здаўся яму незнаёмым, чужым, і голасам чалавека, які злосна соп за спінай, а цяпер загадвае спыніцца, каб учапіцца ў яго, Генадзева, горла. Пот заліваў твар, усё перад вачыма зыбалася ў нейкай туманнай імгле, і Генадзь азірнуўся, і там, за спінай, усё было зацягнута гэткай жа попельнай смугою, якая не вісела ў паветры, а кацілася хвалямі па лазнях, і лазнякі з таго гнуліся да самай зямлі, быццам падпіхвалі чалавека, нейкага маленькага, кудлатага, з доўгімі рукамі.

Генадзь азірнуўся, не заўважыў корань-вілку, нага трапіла туды, як у пастку, і ён грымнуўся на дол. Але яму падалося, што тое страшыдла, што бегла следам, насцігла яго, уселася на плечы і схапіла за горла.

— А-а-э-э-э... — замычэў ён, упіраючыся рукамі ў халодны пясок, каб узняцца і зноў бегчы. Але бегчы не было як, правая нага была як прыкутая да зямлі, — ён зноў застагнаў распачна і натужна: — А-а-а-э-э-э-э-э...

— Ты чаго, Генка? Чаго? Ды не крычы ты! Пачуць могуць і зноў улупяць. — Лёнік схіліўся над ім, тузаў за плячо.

Генадзь расплюшчыў вочы, убачыў Лёніка, які стаяў ля яго на каленках, убачыў шырокі карычневы корань-вілку, у якую засела нага, вызваліў яе, пачаў марудна расціраць шчыкалатку.

— Ты чаго, Генка? Нагу зламаў?

— Ды, здаецца. Баліць, праўда.

— Дай я пагляджу. Ды не, усё ў парадку. Шавеліцца, — радасна абвясціў Лёнік. — Калі зламаныя, дык ёю не паварушыш. Памагчы ўзняцца? Нам расседжвацца тут няма чаго...

Генадзь марудна ўзняўся. Правая нага адзервянела. Але болю ў ёй не было, і Генадзь пакрочыў, радуючыся, што можа ісці, што сплыла хвіліна нейкага незразумелага ачмурэння. Што ж гэта дзелялася з ім? Аніхто ж не бег следам. А вось азірнуўся, дык і Лёніка не пазнаў, здаўся ён нейкім чужым, страшыдлам, якое намагалася ўчапіцца ў горла і душыць.

Было сорамна прызнацца, што ён гэтак злякаўся, ад жаху папёр па лазнях, нічога не бачачы перад сабою. Было і радасна, што хвіліна гэтага жахлівага замарачэння растала, што жах адступіў, што прызнавацца ў гэтай сваёй ганебнай слабасці патрэбы аніякай няма. Нага ў лазовых каранях заблыталася, ён грымнуўся долу, застагнаў ад болю. Усё натуральна. Але ж якое гэта пагане адчуванне, невытлумачальны, незразумелы жах, над якім ты не маеш аніякай улады, і ты пад яго ўладаю ўжо як бы і не разумная істота, а нейкая жывёліна, якая імчыць падалей ад бяды, нічога перад сабой не бачачы.

У лазнях цяпер добра акрэслівалася пясчаная сцежка, і яны ішлі па ёй удвух, уважна аглядаючы задуш лазнякоў і чаромхі.

Ішлі моўчкі, і толькі супраць гліністай кручы, што рудзела на супрацьлеглым беразе, Лёнік прапанаваў:

— Павернем дамоў. За павароткаю не пойдзем. Вёска там і лазнякі купкамі. Амаль жа чысты бераг.

— Марная наогул была наша задума, — прамовіў Генадзь і, схіліўшыся, пачаў расціраць шчыкалатку. — Было б мне свята, каб нагу зламаў.

Узіраючыся ў гліністую кручу на супрацьлеглым беразе, над якім шчыльнай сцяной стаялі сосны, Лёнік сказаў павучальна:

— Нага твая цэлая, нават не падрапаная. А задума зусім і не марная. Бо крыху вучоныя мы ўжо з табою. Лічы, што ў баі пабылі, пад абстрэлам.

— Ха, у баі! Беглі, быццам зайцы ачмурэлыя.

Мільгатнула была думка прызнацца ў хвілінным незразумелым жаху, пачварным і непрыемным. Але гэтае добразычлівае імкненне ён прыдушыў, вырашыў, што трэба спачатку добра разабрацца ў тым, што з ім тады адбывалася, разабрацца і зразумець, каб аніколі болей не апынуцца ў гэтым паганым і паскудным становішчы, калі ўсё чалавечае ў табе як бы выпараецца імгненна і анічога розуму ўжо не падуладна.

— Хай сабе і беглі, — пагадзіўся Лёнік. — Не падстаўляць жа сябе пад іхнія кулі дурныя. Затое цяпер ведаем, дзе яны свой сакрэт ставяць. А па-другое, душа спакойная: параненых нашых няма тут. Дзеля гэтага не варта было па лазняхках пашнарыць?

— Варта...

Генадзь пагадзіўся з адчуваннем таго, што яго стаўленне да Лёніка пачынае зменьвацца ў добры бок. І ад гэтага яму чамусьці зрабілася крыўдна.



3

Тры ночы запар падціскалі зямлю замаразкі. Раніцою, угрэтыя сонцам, зіхацелі дрэвы ў садзе, на траве скрозь раставала намаразь, апоўдні знікла зусім, і трава на поплаве была блішчэстай, ярка-зялёнай, быццам вясною пасля цёплага дажджу. Але вецер па-ранейшаму дзьмуў моцнымі парывамі з-за ракі, колкі і рэзкі, амаль зімовы.

Потым, на чацвёрты дзень, у суботу, вецер змяніўся, а ўвечары аціх зусім. Туманная шэрань ахутала прыдзвінскія лазнякі, асела на прырэчныя лугавіны, сасновы бор за ракою быццам растаў і некуды знік.

Генадзя гэта дужа ўзрадавала.

— Самы час донкі кінучь, матуля, — бадзёра абвясціў ён, прыцягнуўшы з хлява бляшанку с бартулямі. — Усе казюргі ад мяне хто куды пазашываліся. Так што мае чарвякі галаўням і акуням як падарунак святочны...

Людміла Паўлаўна паківала галавой сумна, узіраючыся ў бялёсую смугу, што зацягнула далягляд:

— Угамону табе няма, з гэтую тваёю рыбаю. Ды ў такі сабачы холад уся рыба па норах зашылася. І спіць. Схавай, сыноч, рыбацкае прычындале да вясны. Паслухай мяне. Сама лепшае гэта. І мне спакойна...

Генадзь адчуў у матчыным голасе шкадаванне. Строгай забароны, як усе гэтыя папярэднія дні, не было, і ён зразумеў, што на Дзвіну сёння ён з хаты вырвецца без асаблівай турботы і лаянкі.

— Можна і схаваць, — памяркоўна зазначыў ён і дадаў з робленай абыякавасцю: — Толькі бартулёў шкада. Збіраў, збіраў, дык



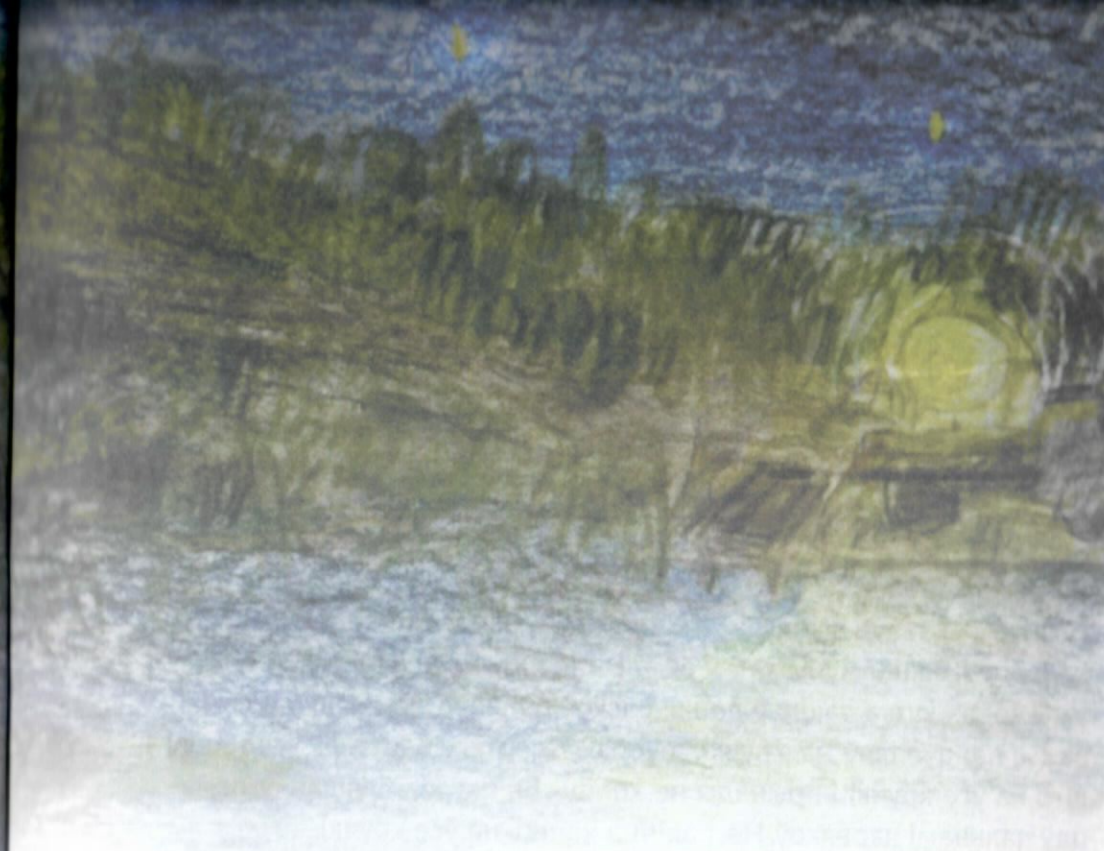
не выкідаць жа. Але гэта ўжо апошні разочак, бо чарвяка пасля такіх прымаразкаў дзе зловіш? Не адшукаеш. Так што заўтра донкі і шнуры прасушым — хай ляжаць сабе да вясны.

— Толькі ты ўжо асцярожна, сыноч, — канчаткова здалася маці. — Кінуў донкі і адразу дамоў. — Яна агледзела неяк раптоўна пацямнелы далягляд, папрасіла, уздыхнуўшы: — Толькі спачатку вадзіцы прынясі. Бялізны, здаецца, жменька, а вады процьма льецца. Гэта ж трэба, другія суды канчаюцца.

— Ды мігам вада тут будзе. Мігам!

Генадзь нацягаў вады са студні, дапамог маці ўсцягнуць кош з памытай бялізнаю на гарышча. Вяроўкі на ўсю бялізну было малавата, давялося нацягваць дадатковую, і на гэтую дробязную працу прыйшлося патраціць шмат часу.

Да лазнякоў, нейкіх станчэлых, без лістоты, і змізарнелых, дзіўна зрэджаных, Генадзь прыбег ужо ў прыцемках. На поплаве было яшчэ



і відаць наваколле, а ў лазнях грувасцілася чарнільнае цямноцце, маўклівае і насцярожанае. Ён бег хутка, задыхаўся, і таму нейкі час пастаяў ля вады, азіраючыся і ўслухоўваючыся. Вада ў рацэ здавалася незвычайна чорнай, нерухомай і загадкавай. Ад слабога парыву ветру, што раптоўна наляцеў з нізоўя, лазнякі на ўзвале глуха зашамацелі. Потым вецер гэтак жа нечакана аціх, але вострыя, падпечаныя прымаразкамі лісціны варушыліся на голлі, і шапаценне іх было загадкавым і трывожным. Генадзю на міг падалося, што нейкі не дужа вялікі звер спрабуе прабрацца да вады, сунецца напamккі.

Зрабілася ніякавата, і Генадзь азірнуўся, з усмешкаю згадаў хвіліну паганага жаху, які давялося перажыць, калі ён пер па лазнях ад чаромхі разам з Лёнікам пад грукат кулямётных чэргаў, згадаў, як лопаліся разрыўныя кулі ў чаромхавым голлі, і ціха хмыкнуў. Што, зноў кінешся наўцёкі? Не, братачка, цяпер ты чалавек вучаны. І палохацца табе няма чаго. Лазнякі заўсёды ад ветру

шухцяць, і прымарожаныя лісціны самі па сабе, нават без ветру, могуць церусіцца на дол. І звярам у лазнях няма чаго рабіць. Калі і былі якія, дык пасля таго начнога бою, страляніны ўдзень і пыхан-ня ракет па начах паўцякалі і малыя, і вялікія звяры ў лясныя не-тры. Паўцякалі і наўрад ці вернуцца калі. Апошнім часам, як вайна пачалася, дык і птушак ля ракі намнога меней. Раней, да вайны, беражанак тут поўна было. А сёлета іх нешта амаль і няма. І пліс-чак не было відаць ля вады. У вайну, выяўляецца, нават птушкам ад грывацца, ад страляніны, ад дыму смярдзючага не дужа соладка даводзіцца. Вайна кожнай жывой істоце, што на зямлі жыве, да-брыні не прыносіць. І рыбы паменела. Намнога паменела. Можа, маці мела рацыю, калі на рыбалку гэтую не пускала. Але тут і без матчынай забароны ясна ўсё: заўтра донкі і шнур давядзецца пра-сушыць і схваць да вясны. Няўтульна на рацэ, калі холадна. І вада халодная, быццам лёд там у ёй — гэтак патыхае сіверам.

Генадзь хутка закінуў донкі, раскруціў шнур на пяску ля самай вады, паначапляў на кручкі тоўстых і вёрткіх бартулёў. Падобна, што на ўсе кручкі і прынады не хопіць. Ён патрос бляшанку, пама-цаў пальцамі чарвякоў. Не, павінна хапіць на ўсе кручкі.

На тры апошнія кручкі ён начапіў маладых бартулёў — па два на кожны — і, раскруціўшы грузіла, моцна пусціў яго ў цемру над ракой. Праз нейкі міг з цемры даляцеў не дужа гучны, але чысты і адрывісты, як бы хтось языком шчоўкнуў, плёскае. Слаўна, здаец-ца, ён шнур закінуў. Цяпер толькі калок праверыць, каб надзейна было, каб вадой не вымыла ці рыбіна добрая яго не сцягнула.

Калок-рагулька, да якой быў прывязаны канец шнура, трымаўся ў мокрым пяску добра, шнур ледзь улоўна трымцеў ад напругі, і Ге-надзь, памыўшы рукі, задаволена страсянуў іх. Усё зроблена як мае быць. І не патрэбны яму аніякі Лёнік, які паводзіць сябе непрыстой-на, абы-што плявузгае! Аднаму яму дык яшчэ і лепей: сам сабе ва ўсім галава і гаспадар. Цяпер толькі не праспаць світанак, як пачне віднець, выцягнуць донкі, падняць шнур і скласці рыбу ў палатняны мех. А рыба будзе! Гэта ўжо нейкі закон існуе: калі бартулёў у садзе поўна, дык рыба не дужа на кручкі садзіцца. А калі іх мала, ды іх з цяжкасцю знойдзеш, дык на кожным кручку заўсёды амаль што-не-

будзь ёсць: ці плотачка, ці падлешчык, ці акунь, ці галавень. Добра было б, каб такога ж, як тады, лабатага, са спінаю ў далонь, ухапіць. Маці той раз здзівілася, напачатку была нават і веры не дала, што сам злавіў. “Нешта зноў дзіўна шухнуць лазнякі...”

Генадзь павярнуўся, і ў гэты момант узляцела леваруч ракета, і ў яе дрыготкім святле на сцежцы, зусім блізка, узніклі, быццам з-пад зямлі выраслі, постаці чатырох узброеных вайскоўцаў. На-перадзе стаяў лейтэнант у галіфэ, нейкай чорнай і плямістай гім-насцёрцы, з нейкай невядомай зброяй на грудзях. Тоўсты кароткі ствол і шырокі блішчасты дыск з невялічкай бубачкаю пасярэдзі-не. Адною рукою вайсковец як бы прытрымліваў блішчасты дыск знізу, а другую, сагнутую ў локці, трымаў на рабрыстым ствале, быццам затуляў яго ад Генадзя.

— Ёсць чым пахваліцца, рыбак? — спытаў вайсковец. — Ловяцца акуні і плоткі?

— Я толькі донкі закінуў. І шнур паставіў. На ноч. На світанні вы-цягну. Тады будзе відаць, што ўлавілася.

— А не праспіш?

— Калі што, дык Светка маці пабудзіць. Яна на золаку прачына-ецца. Маці пакорміць, і яна зноў засынае. А я сюды, на рэчку. Удзень не вылезеш. Немцы на маторках раскатваюць. Рыбаліць яны забаранілі. Страляюць адразу ж.

— Смелы ты хлопец. Камсамалец?

Генадзь набычыўся, нешта ў гэтым пытанні было падазронае. Можа, гэта немцы, што ў наша адзенне пераапануліся? Але ж на-вошта ім нейкая маскіроўка? Няма патрэбы туляцца па лазнях. Ішлі б яны дарогаю, не тоячыся. Нашы гэта. Акружэнцы. На фронт, відаць, прабіваюцца.

— А вы акружэнцы? — спытаў Генадзь, вырашыўшы, што гэта самы лепшы спосаб ухіліцца ад адказу.

— А ты, выяўляецца, аторва, хлопец, — рагатнуў вайсковец, што стаяў па правы бок ад чалавека з аўтаматам.

— Пачакайце, Шніп. Спачатку нам варта пазнаёміцца, а тады ўжо пытанні задаваць і нейкую гаворку весці, — і вайсковец, зняўшы руку з аўтамата, працягнуў яе Генадзю. — Лейтэнант Багдановіч. Так,

мы з тых, каго зараз па вёсках завуць акружэнцы. Ідзем ад самай граніцы. На Невель трымаем шлях.

Генадзь паціснуў руку, спытаў:

— А гэта не вы напад на пантонны мост у сераду зрабілі?

— Мост пантонны, кажаш, — сказаў Багданаў, і ў голасе яго прабіліся радасныя ноткі. — А дзе ён? Мабыць, непадалёк адсюль?

— Непадалёк. Але быў на вадзе, а цяпер пад вадой. Пасля бою начнога пайшоў на дно.

Генадзь таропка паведаміў пра тое, што ведаў. І пра тое, як грымеў начны бой, што немцы цяпер выцягваюць з вады прастрэленыя і залітыя вадой пантоны, што ля Экіманскага бору ў немцаў збудаваны новы бункер кулямётны, што ісці берагам у бок горада небяспечна.

Яго слухалі з увагаю, ніхто не перапыняў, і Генадзь, заахвачаны гэтай увагаю, вырашыў паказаць і сваю сталасць, і дасведчанасць:

— Калі вам на Невель ісці, дык трэба праз Дзвіну перапраўляцца. І перапраўляцца тут, бо берагам далей вам не прайсці, а горад абыходзіць і далёка, і таксама небяспечна.

— Дык што ты нам параіш? Можа, карыснае што-небудзь падкажаш? — спытаў Багданаў і дадаў з развагаю, даверліва і дужа шчыра: — Гэта, скажу табе, шчасце, што мы цябе тут у лазнях напаткалі. Проста шчасце, скажу табе шчыра. Каб не ты, слаўны ты хлопец, дык мы б і шнуравалі далей лазнякамі, і на той бункер кулямётны напэўна ж успароліся б.

— Перапраўляцца трэба ў гэтым вось месцы. Тут спакойна, — прамовіў Генадзь, задаволены і расчулены даверам. — За Дзвіною шаша ідзе. Яна не ахоўваецца ўночы. Затым чыгунка — а да яе ад шашы метраў трыста, не больш. Яе пераскочылі — і па-айшлі на Невель.

Багданаў хмыкнуў:

— Але ж трэба перш-наперш за Дзвіну пераскочыць, слаўны ты наш хлопец. Усе плаўсродкі, як мы ўжо ў тым пераканаліся, немцы загадалі здаць. Колькі вёсак каля ракі праходзім, а чоўна нідзе не знайшлі, альбо рэквізаваны, альбо патрушчаны.

— У нашых Падкасцельцах...

— Як ты кажаш? Падкасцельцы? А дзе гэтая вёска?

— Ды тут, за лазнякамі. Побач. Я ў ёй жыву.

— Але ж на карце няма гэткай назвы. Шніп, папрасі камісара, хай на карту зіркне яшчэ разочак...

У лазнях, за Генадзевай спінай, пачуліся прыглушаныя галасы, зашухацелі брызентавыя плашч-палаткі, палоскай зажаўцеў на тоўстых і цёмных каранях лапик святла ад кішэннага ліхтарыка. Святло тут жа згасла, зашухцеў брызент, трэснула пад ботам сухое ламачча, і ціхі стомлены голас паведаміў:

— Няма аніякіх тут Падкасцельцаў. Слабада ёсць. Гэта ж у ёй мы толькі што былі. Далей — Полацк. Аніякіх Падкасцельцаў на карце не пазначана. А карта дакладная. Нямецкая.

— Трэба схадзіць у разведку, таварыш камандзір, — сказаў Шніп. — Назвы вёскі на карце можа і не быць, а човен, тым часам, можа і адшукацца.

— Чоўна ў вёсцы няма.

— А дзе яны ёсць? — спытаў Шніп. — Па тваім голасе я адчуваю, што ведаеш, дзе яны ёсць. Ці не так?

— Ведаю. Чатыры чоўны ў вёсцы было. Тры з іх паліцаі ў горад сагналі. Ацалеў толькі адзін. Той, што мы з маім сябрам схавалі. Яны не знайшлі.

— І ты нам гэты човен дасі, — больш катэгарычна сцвярджаючы, чым запытваючы, прамовіў Багданаў.

— Але... Толькі мне трэба пра тое Лёніку сказаць. У нас з сябрам аднолькавыя правы на гэты човен.

— Якому Лёніку?

— Гэта мой сябар. Мы з ім човен разам хавалі.

— У нас мала часу, — казаў Шніп. — Сябру потым дало жыш. Патлумачыш, што склалася надзвычайная сітуацыя. Справа вайсковая, павінен жа разумець твой сябар. Некія пяць-дзесяць хвілін могуць усё вырашыць.

— У вёску ўсё роўна трэба ісці. Вёслы ў хляве. Пад сенам на вышках. І маці трэба сказаць. Яна дужа непакоіцца, калі доўга з Дзвіны не вяртаюся.

— Маці — гэта довад сур'ёзны, — прамовіў Багданаў. — Тут нічога не папішаш. Давядзецца ў вёску тэпаць.

— Тут блізка, — паспешліва сказаў Генадзь. — Мігам вернемся. І адразу — сюды. Ды, зрэшты, я магу і адзін злётаць. А вы тым часам адпачнеце...

Багданаў зноў неяк невыразна хмыкнуў. А Шніп сказаў з вясёлым смяшком:

— Ты хлопец харошы, скажу табе. Але дзе гарантыя, што ты, назад ідучы з вёсламі, не зблудзіш у гэткай цямрэчы. Лепей мы ўжо разам з табою патэпаем...

— Вы, напэўна, баіцёся, — весела зазначыў Генадзь, зразумеўшы, што хаваецца за вясёлым смяшком, — пойдзе хлопец і — цю-цю, шукай вецер ў полі.

— Ты не крыўдуй, хлопец. Мы ў такім становішчы, што нам памыляцца нельга. Пад Маладзечна, ведаеш, нам адзін хутаранін пабяцаў калёсы даць. Пайшоў па калёсы, а вярнуўся з паліцаямі...

— Ды я не крыўдую. Я разумею.

— Вось і добра, — сказаў Багданаў, — Шніп, са мною пойдзеш, — і ціха гукнуў у цёмныя лазнякі: — Дзятко! Выставіць пасты. Захоўваць цішыню. — Голасам лагодным і сяброўскім паклікаў Генадзя: — Рушылі? Ідзі наперадзе, паказвай дарогу...

Яны выбіліся з лазнякоў на ўзвал, і ў гэты міг з левага боку, даволі далёка, пыхнула ракета. Багданаў і Шніп прыгнуліся. Ад святла ракеты зброя, якая была цяпер у руках Багданава, блішчала.

— З моста? — спытаў Шніп, абапіраючыся на карабін, які ён таксама садраў з пляча.

— Аэрадром. Ён на правым беразе. Па левы бок ад замчышча.

— Ты добра, гляджу, арыентуешся.

— Дык жа штоночы ракетамі смяляць, — сказаў Генадзь, узрадаваны пахвалай Багданава. — А ісці тут смела можна. Уночы яны па сваіх бункерах, бы мышы, сядзяць. Праўда, страляюць часта, каб ведалі, каб пабойваліся. Мы ўжо да гэтага прызвычаліся.

— Але ж сёння нешта не страляюць.

— Шчэ ранавата. А дзясятая дадуць дзве-тры чаргі, а далей у дванаццаць. Як па раскладзе якім.

— Ты назіральны хлопец. Гэта добра, — сказаў Багданаў. — Але вось не разумею, чаго ты на мой аўтамат гэтак паглядаеш?

— Я гэткіх яшчэ не бачыў.

— Новая наша зброя. Перад самай вайной быў зроблены. Пасля Выбарга. Пэпэдэ завецца.

— А-а-а... А я ўжо падумаў, што нямецкая зброя.

— Ён, ведаеш, намнога лепшы за нямецкую зброю. Дыск магутны. Патронаў у ім больш у тры разы.

— От бы табе з такога пастраліць, — рагатнуў ціха Шніп. — Але ты, мабыць, яшчэ стрэльбы ў руках не трымаў.

— І трымаў, і страляў, і значок яшчэ летась атрымаў. І татка хацеў мяне ў свой знішчальны атрад запісаць, але атрад з нашымі адступіў...

Генадзь сказаў гэта з такой крыўдай у голасе, што Шніп ціха крэкнуў, сказаў, па-сяброўску паклаўшы руку на Генадзеву плячо:

— Тады, хлопча, прабач. Уночы, ведаеш, цяжка адразу і дакладна вызначыць, хто чаго варты...

Жаўтлявае кола хутка ападала да зямлі, лазнякі ад мігатлівага дрогкага святла зліліся ў суцэльную нізкую паласу. Блішчатымі крэскамі зачарнелі пад яблынямі жардзіны рэдкага старога плота, што агароджваў сад ад поплаву.

— Гэта ўжо наш сад, — сказаў Генадзь і адкінуў заплечную кавунамі жардзіну, і папытаў у Багданава знарок голасна, зыркнуўшы на адчыненае акно, на якім варушылася фіранка. — У хату будзем заходзіць?

— А як жа не зайсці? Ты ж казаў, што павінен маці нейкія тлумачэнні даць.

— А нас, здаецца, ужо страчаюць, — сказаў Шніп, торкнуўшы рукою ў бок хаты. — Ля ганка нехта стаіць. Па правы бок.

Ганак быў пусты, у палісадніку, па правы бок ад яго, прыціснутыя да бахматых флоксаў, стаялі дзве, як злітыя ў адно, высокія мальвы. Генадзь угледзеў іх, зразумеў, што Шніп памылкова прыняў іх за чалавечую постаць, і засмяяўся:

— Нікога тамака няма. Гэта мальвы ў палісадніку.

— А такое уражанне, быццам чалавек там стаіць. Хэ, сапраўды кветкі... Аніяк не магу я да гэтага ракетнага святла прызвычаіцца...

— Калі ракета пыхне, дык на яе не трэба глядзець, — павучальным тонам сказаў Генадзь, і яму было прыемна, што вось ён хлопец, а павучае дарослага і, мабыць, даволі вопытнага. — Лепей увагу на тое святло не глядзець. Калі яна ў цябе за плячыма свеціць, тады лепей усё бачыш уночы, — і крануў Багданава за руку, які вярнуўся да ганка. — Да хлёўчука вернем. Я вёслы скіну вам, а тады ў хату заскочу.

— Ты тут гаспадар. Сам глядзі. Рабі, каб лепей было.

Па вузенькіх драбінах Генадзь лоўка ўскараскаўся на вышкі, хутка дастаў адно вясло, потым другое. Багданаў узяў вёслы, пачакаў, пакуль хлопец спусціўся на зямлю, спытаў:

— Нам у хату трэба заходзіць? — І сам жа сабе адказаў: — Не, Гена, неварта. Час страцім... Ты ідзі, скажы маці... Калі запырэчыць, тады мы ўжо ўмяшаемся. А можа, лепей і зайсці?

— Ды навошта? Я мігам. Толькі скажу і назад. Вы можаце памалу ісці. Я вас даганю.

— Не ўжо. Разам ішлі, разам і вяртацца будзем. У садзе пачакаем. Бачыш, фіранка на акне варушыцца...

Генадзь падбег да акна, якое ціха адчынілася, і адразу пачуў таропкі і спалоханы шэпт маці:

— Хто гэта з табою, хто гэта?

Генадзь таропка, глытаючы словы, патлумачыў, што зараз пакажа, дзе схаваны човен, і тут жа вернецца назад. Баючыся, што маці затрымае яго, не адпусціць, кінуўся ў палісаднік. Маці паклікала яго настойліва і патрабавальна. Але ён толькі махнуў рукою, кінуў паспешлівае:

— Я ж сказаў табе: вярнуся зараз. Пакажу човен і вярнуся.

У садзе ўжо, пачуўшы, як бразнуў слясак і рыпнулі дзверы, зразумеў, што паводзіў сябе неабачліва. Трэба было супакоіць маці, абнадзеіць, не ўстрыжыць празмерна. А менавіта гэта ён і зрабіў. Цяпер з маці згаварыцца будзе цяжэй, яна ўмэнт назад, у хату яго пагоніць. Не, дзіўна маці сябе паводзіць: стала на ганку і стаіць, як нечага спалохалася.

— Хутчэй, хутчэй, — папрасіў ён Багданава, баючыся, што памыліўся, што маці толькі на міг спынілася на ганку і зараз кінецца следам, схопіць за руку, пацягне ў хату.

— Ды куды ўжо хутчэй, — сказаў Шніп і ціха рагатнуў. — І ты, хлопча, не хвалюйся. Абаронім, калі маці пачне цябе за вушы шморгаць.

Багданаў спыніўся, сказаў разважліва:

— Нядобра робім, што з гаспадыняю не пагаманілі... Як, Гена, маці па бацьку?... І ў мяне мама — Паўлаўна... Толькі імя другое... Мы вось як робім. Ты, Гена, ідзі і паказвай, дзе човен. Хлопцы яго да вады пацягнуць, а я тым часам маці тваёй два словы скажу. Нельга, каб яна хвалявалася і пакутавала.

— Ды я ж усё ёй растлумачыў.

— Што ты ёй растлумачыў? — Багданаў перакінуў аўтамат з аднаго пляча на другое і дадаў тонам безапеляцыйным і цвёрдым: — Шнуруйце да Дзвіны. І пачынайце пераправу. — Паклаў руку Генадзю на правае плячо, папытаў мякчэй, лагодна і даверліва:

— Човен ў парадку? Не цячэ?

— Човен надзейны. Упяцёх можна плысці!

— Ну, Генка, ты малайчына. Крэпка ты нам памог. Каб не сустрэча з табою, дык маглі б на бяду наскочыць. І напэўна б наскочылі... Ну, шнуруйце... А я з гаспадыняю пагаманю. Супакою яе і адразу да вас...

Генадзь пачуў, як пальцы Багданава моцна сціснулі плячо. Потым пальцы расціснуліся, ён адчуў не дужа моцны, але загадны штуршок і зразумеў, што спрачацца з Багданавым, нешта даводзіць няма аніякай патрэбы. Відаць, гэта яно і на лепшае. Багданаў пагамоніць з маці, яна супакоіцца, і гэта поўная гарантыя таго, што маці застанецца на ганку, не пабяжыць следам, не будзе сварыцца, не пацягне за руку ў хату. А яна можа гэта зрабіць. Тады паспрабуе нешта давесці, чырваней перад гэтым Шніпам ад сораму. Так што разумна робіць Багданаў. Сапраўдны камандзір. І чалавек ён, мабыць, душэўны.

— Вы толькі не заблудзіцеся, — папрасіў Генадзь. — На поплаве сцэжка разгаліноўваецца. Па той, што ўлева заварочвае, не ідзіце — гэта на Экімань. Вы па гэтай, вузейшай.

— Ды не хвалюйся. Я паляўнічы былы. Мне па новай дарозе толькі аднойчы прайсці. А далей — з заплюшчанымі вачыма магу тэпаць.

Б агданаў павярнуўся і рушыў да хаты. Крыху пазней, калі выцягнулі човен са схованкі, зробленай у ручаі пад густой навісцю чаромхавага галля, Генадзь спытаў Шніпа:

— А што, камандзір ваш сапраўды паляўнічы?

— Не ведаю. Упершыню чую. Я ўвогуле пад яго камандаваннем толькі другі дзень. Учора ўранні нашы групы сустрэліся.

— А ў вас хто за камандзіра быў?

Шніп прамовіў са смяшком:

— Ты замнога ведаць хочаш, хлопча. А вам не казалі ў школе, што “балбатун — знаходка для ворага”?

— Казалі. Але ж вы не які-небудзь вораг. Вы наш салдат, які ў бяду трапіў.

— Галавасты ты, хлопча. І будзем мы з табою паменей языкамі плёхаць, а рабіць тое, што загадана. Жагялі* на чоўне ў парадку, здаецца?

— У парадку, у парадку. Нават змазаныя. Рыпецць не будуць.

— Гэта я адчуў, як толькі вёслы ў рукі ўзяў. Сапраўдны ты гаспадар! Ты пабач! Каб табе кропелька вады, — ён паляпаў далоняю няроўнае дно чоўна, — сухенька. І гонкі карабель, адразу адчуваеш. — Ён націснуў на карму, потым на борт чоўна, паўтарыў нараспеў, быццам праспяваў: — Го-онкі карабель! Цяпер я ў нашу ўдачу паверыў.

— А што, калі я сказаў пра човен, дык не паверылі?

— Паверыў, не паверыў... Ну, думаў, човен, можа, і ёсць. Дзіцячая нейкая пасудзіна. А тут жа — раскоша!.. Садзіся, садзіся... Я сам паганю. Я люблю адным вяслом, на карме стоячы.

* Прыстасаванне для вёслаў, куды яны ўстаўляюцца.

— Па плыні з адным вяслом цяжка. Уніз пагоніць.

— Натуральна. Мы ля беражка пойдзем, ля аеру. Э-эх, слаўны аер дух дае. І ты ведаеш, на возеры ён не такі, як на Дзвіне. Тут водар дужа тонкі, чысты.

— Вы пра якое возера гаворыце?

— Пра тое, дзе нашы дзяды крыжакоў пад лёд загналі. Ведаеш, дзе іх Аляксандр Неўскі малаціў?

— А хто ж пра гэта не ведае? Факт гістарычны. Агульнавядомы. Чудскае возера.

— Яно, хлопча, яно. Але ж мала хто ведае, што судак у ім, бы золата...

— Судак і ў нас ёсць.

— Натуральна. Дзвіна — рака сур’ёзная. Але самы смачны судак у Чудскім возеры гуляе. Яго калі ўловіш і ў лодку пакладзеш — ажно зіхаціць. Спіна — у далонь. Луска — па пятаку, і яе выкідаць — ні-ні. У мяшэчак з марлі ды ў чугунок з юшкай. І юшка тады золатам пераліваецца.

— Нас гоніць. Уніз гоніць.

— Што? А-а-а, — схамянуўся Шніп і зноў заварушыў вяслом, папіхнуў човен моцна, ажно вада залапатала пад носам чоўна. — На Дзвіне не на возеры — плынь. Гонкая тут плынь. — Ён прыгнуўся, паўглядаўся наперад, спытаў: — Здаецца, гэта наш лазнячок? Вунь, камень ля вады.

— Не, наш наступны. Метраў сто тут засталася.

— І граніты ў нас большыя. Гранітаў у нас на бераг скрозь панакіда-на. Калі хваля добрая ідзе і па іх хвошча — відовішча дзівоснае. Неба — няма. Берага — няма. Вады — няма. Адны вясёлкі. І перакручваюцца яны, і зіхацяць, і зоркамі асыпаюцца каляровымі. А вецер у старых вольхах дудзіць, трубіць на розныя галасы і падгалоскі...

Генадзь зрабілася крыўдна за сваю Дзвіну, якую прыніжаў сваім захапленнем Шніп. Толькі таго дзівоснага і ўбачыў, што аеру водар тонкі і чысты. І граніты свае нахвальвае!

— У нас тут граніт непадалёк ёсць, — перапыніў ён Шніпа і адчуў задавальненне ад таго, што ён зараз пасадзіць гэтага задаваку на месца. — Гістарычны граніт — з часоў Полацкага княства. Барысаў камень

завецца, ён з хату памерам. А над вадой толькі макаўка. І надпіс на ім можна прачытаць толькі тады, як вада не дужа вялікая. І пра Сафію, што на замчышчы, у “Слове пра паход Ігаравы” гаворыцца...

— Калі жывы застануся, хлопча, я гэтую ноч з памяці не выкіну, гэта табе маё слова, — сказаў Шніп, быццам і не пачуў аніводнага слова пра Барысаў камень, пра Сафію. — Сюды прыкачу абавязкова. Парыбалім мы тутка, тваёй юшкі паспытаем. А потым — на Чудскае возера маханём. Пасмакуем юшачку з тых судачкоў. Такую праграму ты прымаеш?

— Прымаю, — пажартаваў Генадзь. — Толькі шчэ невядома, чыя юшачка смачнейшая будзе.

— А гэта не нам з табою вырашаць. Ёсць у мяне знаўца, спец па юшках адмысловы. О-ох і варыць жа яна юшку! А потым калі заспявае — птушкі маўчаць! Бо сорамна, бо не могуць такую ноту ўзяць. І вось калі пачуеш ты гэтую песню — самы шчаслівы чалавек будзеш. Не знойдзеш на зямлі чалавека за цябе шчаслівейшага.

— І што ж за імя ў гэтага дзівоснага спеца па юшачках?

— Волечка. Дачка мая. Каса ў яе да пояса. Бялявая. Вось з ёю я сюды і прыкачу. Такую ты праграму прымаеш?

Генадзь засмяяўся, здзіўлены, разгублены, заінтрыгаваны, хаваючы ніякавасць:

— Прымаю, прымаю!..

— От жа гады, маму іх... — ціха вылаяўся Шніп. — Нехта не сцярпеў, курыць у рукаў... І загад жа быў, і папярэджвалі! Мала, мала нам яшчэ ў каршэнь даюць. Шчэ, выяўляецца, не навучылі. От зараз падсмалю ім, курцам, мокрым вяслом па галовах дурных.

Мільганула зноў і згасла ў лазняках кволая жарынка агню, быццам вугольчык у попеле ад парыву ветру, і зноў чарнільнае цямноцце ахутала бераг. Шніп з вяслом наперавес скочыў з чоўна на бераг гэтак імкліва, што Генадзь ледзь не зваліўся ў ваду.

Падцягнуўшы човен на бераг, Генадзь сеў на шырокі стаяк кармы, угледзеўся ў цёмныя лазнякі, дзе патрэсквалі галіны, шамацела лісце, адкуль пачулася прыглушаная лаянка. Але тут жа лаянка аціхла, затрашчала голле, зашамацела лісце, і ля чоўна, быццам з-пад зямлі, выраслі постаці вайскоўцаў. Яны спыніліся ля чоўна, стаялі маўкліва, быццам прывіды.



— Чаго, чаго стаіцё? — нечакана загучаў раздражнёны голас Шніпа. — Грузіцесь на той бераг — без аддыхі. Хто на вёслах? — Працягнуў вясло Генадзю, папрасіў лагодна: — Пастаў яго на месца. — Папытаў зноў, усё тым раздражнёным голасам: — Дык хто на вёслах сядзе? Трэба асцярожна, каб не грукаць, не бразгаць і гнаць роўненька, з разлікам на плынь.

Генадзь прыладзіў вясло, памацаў жагялі, сказаў рашуча:

— На вёслах я сяду. За кожным разам лішняга чалавека перавозіць будзем. Колькі чалавек перавозіць трэба?

— Чатырнаццаць, — адказаў хтосьці з цемры. — Тут да раніцы можна кукаваць.

Шніпа гэтая заўвага раззлавала.

— Галоўнае, каб на дне не кукаваць, — сказаў ён і спіхнуў човен, стаў у ваду амаль па калена, трымаўся рукамі абэруч за стаяк кармы. — Па адным, па адным... Сядзець у чоўне роўненька, не соўгацца з месца на месца: як сеў, дык і прыкіпеў каб кожны. Можна, Гена, мнагавата пяць? Асеў карабель ладна...

— Ды нічога: самы раз. Хвалі няма, човен надзейны. Вы яго трошкі падштурхніце. Карма па нос на пяску сядзіць...

— Гэта здаецца. Не, праўда, сеў нос. Ну-ну!.. Г-э-э-п! Шчасліва! — дадаў загадным тонам. — Азарчык! За старэйшага. І курыць ля вады не ўздумаіце. І не разбрыдайцеся. Адзін ля вады застанеца, астатнія — на ўзвал. Каб не шукаць потым...

Азарчык, які сядзеў па правую руку ад Генадзя, хмурна, нейкім сіпатым голасам паабяцаў:

— Не разбрыдзёмся...

Гэтыя словы былі адзіныя, што прагучалі ў чоўне. Вайскоўцы сядзелі маўклівыя, нерухомыя, і Генадзю, які з усяе моцы налягаў на вёслы, падалося, што ў чоўне, адзін да аднаго, састаўлены каменныя ідалы. У іх маўклівых чорных абрысах было нешта трывожнае, насцярожанае, і ад гэтай насцярожанасці на душы рабілася тужліва. Ён з усяе моцы націскаў на вёслы, але човен рухаўся марудна, цяжка, і Генадзю зрабілася ніякавата, калі ён падумаў пра бяду, якая можа здарыцца. Вылеціць, скажам, з-за паварота маторка. Куды ты ад яе дзенешся? Няма куды схавацца. І ўцячы няма як. Але трэба спа-

дзявацца на лепшае. Уночы на маторках немцы не гойсаюць. Улетку было што і раскатвалі. Але пасля таго як налецела адна маторка на граніт і пайшла на дно з тымі, хто сядзеў у ёй, перасталі. З якое нагоды ім сёння тут круціцца? Абыдзеца. Бераг ужо недалёка. Ён высадзіць гэтых вайскоўцаў, вернецца да тых, што засталіся, перавязе яшчэ пяць і яшчэ. Давядзецца, адным словам, папрацаваць. І глядзець трэба ўважна. Гранітаў, праўда, тут пад вадой мала. Але перакат ёсць, каб жа на яго не сесці. Трэба пад вуглом да плыні гнаць човен. Добра, каб хто глядзеў і назіраў з носу. Але ж у самы нос перасунуцца нельга, тады ўвогуле човен яшчэ цяжэй пойдзе. І соўгацца небяспечна, бо човен перагружаны. Нават праз меру. Праўда, гэта, мабыць, толькі яму здаецца. Бераг жа ўжо блізка. Так што раку пераплылі яны, выяўляецца, вельмі хутка. Галоўнае, каб прычаліць дабра. Трэба нам за пясок зачапіцца, а тады бортам човен паставіць. У ваду ж не ўсунешся. Гэта каб боты былі...

Зашурхацела пад днішчам галька, усе адразу ўскочылі, човен загойдаўся, і каб не вясло, якое ўпёрлася ў дно, напэўна б перакуліўся. Але гэта анікога не напалохала, не выклікала аніякай разгубленасці, і Генадзь сумеўся. Дзіўныя нейкія людзі, бы сапраўды ідалы з каменю ці дрэва. Моўчкі плылі ў чоўне, моўчкі лезуць на бераг, і ад кожнага, калі той ставіць нагу на лаўку, каб скачыць падалей ад вады, патыхае смярдзючым застарэлым потам, смуродам даўно нямытай бялізны і прэлай саломы.

“Гэтак жа ад Вячэрскага смярдзела...”

Згадаў параненага пагранічніка, які прыбіўся да іхняй хаты ў пачатку жніўня, і на міг падалося, што гэта ён, Вячэрскі, толькі што пераступіў сядзенне ў чоўне. Мінулася тая даждлівая ноч, калі нечаканы госць апусціўся на лаву ля стала і адразу ж заснуў. Маці баялася яго чапаць і ўсё глядзела на твар незнаёмага чалавека, не ведаючы, што рабіць. Потым яна памкнулася да дзвярэй, і адразу ж, як толькі лягнула клямка, пагранічнік здрыгануўся, тужліва замычэў і адплюшчыў вочы. Аглядзеў хату, папрасіў, гледзячы на сваю правую руку, якая бязвольна абвісла на калена:

— Дапамажыце, калі можаце. Плячо перавязаць трэба. Сачыцца рана дужа ж, клятая, баліць. Я пагранічнік. Маё прозвішча Вячэрскі...

Нямала акружэнцаў, прабіраючыся да лініі фронту, прайшло праз Падкасцельцы — асабліва багата іх было ў пачатку жніўня — і ўсе яны былі змардаваныя цяжкаю дарогаю, ранами, якія былі перавязаны абы-як і блага гаіліся, і ў хаце потым смярдзела пагана. Але ад Вячэрскага, як толькі маці дапамагла яму зняць забрынданы, прапалены ля кішэняў вайсковы бушлат, пагнала на ўсю хату гэткі густы смурод гнілага мяса і крыві, што Генадзь зрабілася блага. Ён заціснуў рот рукою, выскачыў з хаты, трымаючыся абаруч за живот — званітавала.

— Дзякуй, рыбачок, — ціха прамовіў Азарчык, адпіхваючы човен. — Скажаш Шніпу, што ў нас усё ў парадку. Я тут буду, ля гэтага граніту. Не пераблытаеш?

— Ды не пераблытаю, думаецца.

— Добрай вады табе. Плыві. — І ён дулам дзесяцізарадкі падпіхнуў човен.

Нейкі час Генадзь бачыў абрысы граніту, расплывістыя абрысы чалавечай постаці, а потым усё раптоўна знікла, быццам юркнула ў чорную прорву. Гэткая ж прорва была за бортам чоўна, і здавалася, што ён сунецца па чорным сыпкім пяску. Але за бортам чоўна была вада, і яна плёхкала ў смяляное днішча, вуркатала пад вёсламі і светлымі шырокімі кольцамі знікала за кармой. Гнаць лёгка, незагружаны човен было нязручна, даводзілася ўвесь час прытарможваць правым вяслom, мацней падграбаць левым, каб не аддавацца плыні, якая ўпарта біла ў насавы стаяк. Левы і правы берагі цяпер зусім зніклі ў чарнільным цямноці, і Генадзь арыентаваўся па светлых кольцах узбунтаванай вады, якую выварочвалі лапаткі лёгкіх вёслаў.

“Доўбня, — падумаў ён і ціха хмыкнуў. — Трэба ж было карму загрузіць каменнем. Тады стралою човен ляціць. Зраблю гэта абавязкова, калі ў другі раз буду вяртацца адтуль...”

Ён супакоіў сябе гэтай думкаю, і грабці адразу зрабілася лягчэй, і ён націскаў на вёслы, упіраючыся абцасамі чаравікаў у шырокія смяляныя рэбры чоўна. Кольцы ўзбунтаванай вёсламі вады былі добрымі арыенцірамі, і ён глядзеў цяпер толькі на іх, вёў човен наўскасяк, як бы падразаючы смяляным носам стаяка гонкую плынь, і разумеў, што плыве правільным і патрэбным яму кірункам. Вунь ужо і лазнякі акрэсліліся на беразе. І постаці людзей відаць, і голас Шніпаў, здаецца. Так, яго гэта голас.

— Малайчына, капітан! Малайчына, — сказаў Шніп, згінаючыся над шырокім стаяком. — Я прытрымаю човен, каб потым карма не засела. Бортам, бортам прычалім. Гэ-эп! — І, калі зашурхацела прымятая бортам чоўна асака, спытаў заклапочана, але неяк абыякава, быццам тое яго зусім і не цікавіла: — Добра высадзіў каманду? Там ля берага глыбока? Зручна прычальваць?

— Усё ў парадку. Азарчык застаўся на беразе. Ля граніту.

— Там зручна прычальваць? Ля берага глыбока?

Генадзь не паспеў адказаць, распыты Шніпавы перапыніў незадаволены голас Багданава:

— Чаго ты хлопца штурмуеш! Пасадку давай. Пяць чалавек — у човен!

— Мнагавата, як выяўляецца, па пяць перапраўляцца, — сказаў Генадзь і падышоў да Багданава. — Па чатыры, мне здаецца, будзе лепей. Цяжка веславаць, калі пяць чалавек.

— Ты ж сам гэта вызначыў, капітан. Я табе казаў жа, што перагруз робім.

— Хопіць размоў, хопіць, — загадна абсёк Шніпа Багданаў. — Чатыры — у човен. І ты — на вёслы!

Генадзь насцярожыўся, адчуўшы, што там, ля хаты, адбылася ў Багданава нейкая размова з маці, у выніку чаго і робіцца гэты загад. Як бы нейкі недавер яму!

— На вёслах я паганю, — сказаў ён насмешліва, разумеючы, што трэба дамагчыся свайго як мага хутчэй, пакуль Шніп стаіць яшчэ на беразе і не сеў у човен. — Я ж ведаю, дзе іх высаджваў.

— Шніп знойдзе. — Багданаў уздыхнуў.

— Калі я на вёслах, дык на аднаго чалавека больш за рэйс пераправім.

— Адпачні, пасядзі тут.

— Я не стаміўся. Чаго гэта мне сядзець?

— Чаго, чаго. — Багданаў засмяўся. — Пагаманіць мне з табою захацелася. Апошні рэйс — за табою. А цяпер няхай Шніп папрацуе. Ён, казаў жа мне, на вадзе вырас. Справіцца, — і ўжо тонам загадным дадаў: — Чаго мітусіцеся? Па адным, па адным... і не грукаць! Хто там па борце прыкладам малоціць?.. Ну, добрай дарогі...

Багданаў падпіхнуў човен, пачакаў, пакуль ён не растаў у цемры, сеў на шырокі корч, што вытыркаўся з цвёрдага, затрамбаванага пяску, паклікаў Генадзя:

— Ідзі, пасядзі.

— Не хачу. Не стаміўся.

— Праўду твая маці кажа, што рвеш ты ёй сэрца. — Багданаў зноў уздыхнуў. — І зразумець аніяк не хочаш галоўнага, што апірышча ты ёй і надзея.

— Гэтак яна вам і сказала?

— Ды не, калі па шчырасці... Гэта я ўжо сваю ўласную выснову з яе слоў выводжу... — Ён памаўчаў, пацёр далоняю аўтаматны дыск, дадаў неяк самотна і глуха: — І на ёй, выснове гэтай грунтуючыся, хачу табе параіць... Ды не гарачыся, не гарачыся, а паслухай. Што, цяжка паслухаць?

— А я што раблю? Слухаю...

— Дзе ж слухаеш, калі ўвесь час перапыняеш і сіпіш, быццам гусак... А я табе, павер, не дурное параіць хачу. І парада мая простая: сядзі ты ля хаты болей, не лётай тут, ля Дзвіны, не рызыкуй. На бяду цяперашнім часам наскочыць — лягчэй чым плюнуць.

У час гэткай віхурнай няправільнай крок ужо не пераробіш, не перайначыш... І таму галоўная твая задача зараз — маці берагчы, дапамагаць ёй, ва ўсім слухацца...

Павучальны тон Багданава развесяліў Генадзя. Маці, выяўляецца, паспела яму паскардзіцца, відаць жа — папрасіла шчэ, каб паўшчуваў як след, розуму павучыў. Вось і пнецца зараз Багданаў, у ролю настаўніка ўвайшоў, павучае, як малога. А павучаць каго-небудзь няцяжка, мабыць, самы лёгкі занятак на свеце.

— Вось каб паслухаўся я сёння, рыбаліць не пайшоў, дык кукавалі б вы тутка ў лазнях, — з выклікам перапыніў ён Багданава. — І разумныя гэтыя парады мне б выслухваць патрэбы не было. Праўда ж?

— Праўда, — пагадзіўся Багданаў, і ў яго голасе не было раздражнёнасці і незадаволенасці. — Твой човен гэты — нам як тая манна з нябёсаў. Тут, Генка, твая праўда. Але і тое, пра што я кажу, таксама праўда. І ты супраць гэтае праўды шыла не дужа ўстаўляй...

— Ды я разумею. Не благое вы мне зычыце. Разумею гэта. Чуюце? Вяртаецца човен!

— Ды не, не чую. У мяне пасля кантузіі толькі адно вуха гук ловіць. І тое, калі зблізку... — Багданаў пакруціў галавой, узняўся. — Э-э, праўда! Шлёкаюць* вёслы. Шніп і сапраўды рыбак хвацкі. Добра ў цемры на вадзе арыентуецца. Дакладна сюды вяслую...

Шніп вылез з чоўна, далажыў, што ўсё ў парадку. Генадзь быў памкнуўся да чоўна, у які ўжо рассаджваліся вайскоўцы. Але Багданаў пацягнуў яго за руку, прымусіў сесці:

— Наступным рэйсам веславаць будзеш. А цяперака — сядзі. Гаворка ў нас яшчэ не скончана, — і загадным тонам сказаў Шніпу: — Гані човен. Гані. Багата, бачыш жа, часу страцілі.

— Ночы доўгія. Паспеем. — Шніп не спяшаўся ісці да вады, стаў, паціраючы рукі. — Човен, скажу табе, Генка, хвацкі. Дужа гонкі. І вёслы падагнаны добра. Так што будзе мая душа спакойная, як ты Вольгу па Дзвіне павязеш. Ты, братачка, ведай: Шніп — чалавек слова. Скажаў калі — стопрацэнтнае жалеза.

* Плёхаюць (мясц.).

— Я ж сказаў човен гнаць! — сыкнуў Багданаў.

— Ды бягу, камандзір, бягу.

Шніп адпіхнуў човен ад берага, ускочыў на карму, сеў на лаўку і ўзяўся за вёслы. Не сціхала шлёпканне вёслаў у цемры, і Багданаў незадаволенна сказаў:

— Мабыць, зарана я сапраўдным рыбаком прызнаў. Вось якога трэскату нарабіў. Чуеш, гупнула нешта? Можна, ён вясло зламаў?

— Ды не можна гэтага здарыцца. Вёслы надзейныя. Амаль новыя вёслы. Перад самай вайною дзядуля іх выстругаў. Татка і я шчэ яму дапамагалі.

— Ты, выяўляецца, не тутэйшы, — сказаў Багданаў. — Ад маці даведаўся, што з Мінска вы. Да бабулі гасцяваць прыехалі, а тут — гримнула навала гэта.

— А вы адкуль?

— Я з Тулы. Чуў пра такі горад? Ну, дык вось адтуль, дзе самую лепшую зброю робяць. І Дзятко таксама адтуль... Дзятко? Не заснуў тамак?

— Ды не, не заснуў. Але заснуць не пашкодзіла б. Зліпаюцца вочы.

— Ты не спі, братка, не спі. Зямля ўжо сырая і халодная дужа. Застудзіш хрыбціну адразу ж, — і, як бы адразу забыўшыся на таго чалавека, які стаіўся ў лазнях, уздыхнуў. — Маці твая пра бабулю тваю расказала... Эха-ха... Чалавек на вайне, бы травіна сухая на агні. Пыхнула і няма — вокам міргнуць не паспееш...

— Дык што, гэта ў Туле гэткія аўтаматы робяць?

Багданаў лагодна засмяўся:

— Даўся табе аўтамат гэты! Што, паглядзець і патрымаць карціць?

— Ды я проста пытаюся...

— Ведаю, ведаю... Сам гэткі быў, — і ўзняў аўтамат з каленяў, працягнуў Генадзю. — Патрымай, патрымай...

Генадзь узяў аўтамат і ледзь не выпусціў яго з рук.

— У-ух ты! А ён, бачна, цяжкі.

— А ты што думаў? Зброя лёгкай не бывае ўвогуле, скажу я табе, зброя — самае пагане, што чалавек за ўсю сваю доўгую гісторыю дурной сваёй галавой прыдумаў. Але ж прыдумаў нейкі мудрэц, — і зноў уздыхнуў, з нейкай горкай і сумнай ноткаю дадаў: — Была ў майго дзядулі кніга адна. Дык вось вычытаў я ў ёй выснову дзіўную і жахлівую, — і ўзняў палец указальны, ківаў ім памалу і казаў напеўна, павучальна: — “Во всякой мудрости много печали. И кто умножает познание, тот умножает скорбь”. Чуў пра такое?

— Ды не, не чуў. А вы пра якую кнігу гаворыце?

— Ды не са школьнай праграмы тая кніга. Яшчэ пачытаеш, як падрасцеш... Э, едуць! Хутка ж Шніп павярнуўся!

Завуркатала ў цемені вада, шлёпнулі колькі разоў вёслы, суха завішчэла пад днішчам чоўна рачная галька.

— Дзятко! Гайда, — паклікаў Багданаў і першым ступіў у човен. Спытаў у Шніпа, які, зайшоўшы ў ваду каля кармы чоўна, мыў твар: — Упарыўся, гляджу. Чаго ты ўжо сярод ночы мыцца ўдумаў? Раніцою памыешыся. Садзіся на вёслы.

— Мая чарга. Мая, — і Генадзь паспешліва шуснуў у човен і сеў на сярэдняю лаўку. — Садзіцеся, садзіцеся...

Генадзь грэбнуў вёсламі, раз, другі. Вада завуркатала, запенілася пад лапаткамі вёслаў. Але човен стаяў на месцы, і ён зазлаваў на Шніпа:

— А чаго вы на нос селі? На карму пераходзьце.

— Садзіся ты лепей на лаўку да камандзіра, — параіў Шніп. — А да вёслаў я сам пайду. Назад — табе гнаць. Ды шчэ човен у ручай гнаць табе давядзецца. Роботкі хопіць. Так што сядзі, адпачывай, сілы назапашвай.

— Ды не стаміўся я. Не стаміўся!

— Давай, давай. — Шніп узяў Генадзя пад пахі, прыўзняў. — І карабін мой патрымай. Я з ім навэджаўся. З пляча спаўзе і раз за разам у дно: дуг-дуг... Сядзі і трымай...

Генадзь сеў побач з Багданавым, паставіў карабін прыкладам да кален і трымаў яго абаруч, моцна сціскаючы за халодны, вільготны ствол. Потым правая рука як бы сама папаўзла ўніз, затрымалася на тонкай рукаятцы затвора, і ён са здзіўленнем адчуў, як усё ў душы яго іначыцца: незадаволенасць і раздражнёнасць саступіла месца радасці, што захапіла яго цалкам. Перайначылася і стаўленне да Шніпа. Ён насмешлівы чалавек, гэты Шніп. Пажартаваць любіць, шпільку падпусціць. Але сэрца ў яго, мабыць, добрае, чулае, і сябраваць з такім чалавекам можна. І слова сваё ён, відаць па ўсім, стрымае, прыедзе сюды, на Дзвіну, пасля вайны. Але і гэта не галоўнае. Чудскае возера пабачыць, судакоў там палавіць — вось што заманліва... Але з чоўнам ён, між іншым, не вельмі спраўляецца. Круціцца карма, а човен на месцы стаіць. Трэба ж адступаць сюды, да кармы бліжэй, узяць адно вясло ў рукі і адпіхнуцца. А тады ўжо сесці і двума грабці... Э, дапяў урэшце Шніп! Без падказкі дапяў!..

Шніп зняў адно вясло, адступіў з носа да лаўкі, абарэўся грудзямі на дзяржак, і човен лёгка слізгануў з галькі. Але штуршок быў гэтакі моцны, што човен гайдануўся рэзка, ледзь не зачэрпнуў вады, нахіліўся, Шніп прыгнуўся, нага яго трапіла на вузкую палоску днішча, добра залітага варам, паміж драўлянымі планкамі мастка, і ён ледзь не кульнуўся за борт у раку. Нейкім чудам устаяў, наважыўся быў ужо і сесці. Але ў гэты момант зварухнуўся на карме Дзятко, човен гайдануўся яшчэ мацней, і Шніп плюхнуўся задам на шырокі насава стаяк. Вясло, якое ён трымаў абаруч за дзяржак, апісала дугу і ўдарыла рабром лапаткі па карабіне і выбіла яго ў Генадзя з рук.

Карабін плёхнуўся ў ваду неяк дужа ціха. Усё адбылося дзіўна, імгненна, і ашаломлены Генадзь памкнуўся быў злавіць карабін, плюхнуўся на калені, рукі яго, як бы самі па сабе, шуснулі за борт у ваду.

— Ты што, здурнеў? — Багданаў схопіў яго за плечы, моцным рыўком кінуў на дно чоўна. — Сам на дно пойдзеш і нас адправіш!

— Я не вінаваты, не вінаваты.

— Ты чаго там рассеўся? — злосным пошпакам гыркнуў Багданаў на Шніпа. — Безруч! Вясло, безруч, стаўляй! І човен выраўнівай, выраўнівай човен, я кажу.

— Я не вінаваты, не вінаваты. — Генадзь аж заплакаў ад распачы і крыўды. — На бераг вярніце. Я зараз распрануся, нырца дам і знайду карабін. Дастану карабін, вось пабачыце...

— Глыбока, аднак, — Шніп апусціў вясло стаяка ля кармы, яно не дастала дна, і плынь выкінула яго. — Тут, братка, з макухай будзе... А можа, паспрабуем дастаць, таварыш камандзір?

— Я табе сказаў выраўніваць!.. Выраўнівай човен і на той бок гані, — зноў злосным пошпакам прасіпеў Багданаў. — А карабін заўтра ў першага немца папросіш... А да сваіх выйдзем, я з табой доўга разбірацца не буду.

— Ды ўжо ж... Я ведаю. Са мною цяпер і без вас разбірацца. Ахвотнікі знойдуцца...

— Раўней човен вядзі. Раўней! — усё тым жа злосным голасам абсек яго Багданаў.

— Ёсць раўней вясці човен...

Шніп хутка закідваў вёслы назад, спрактыкаваным рухам, амаль бязгучна, апускаў іх і націскаў на дзержаці з такой сілай, што вада вылятала з-пад лапатак з вуркатаннем і клёкатам. Генадзь слухаў плёскаць вады, рытмічнае шурханне жагялёў і ледзь стрымліваў сябе, каб не заплакаць уголас ад крыўды і распачы. У тым, што здарылася, ён вінаваціў толькі сябе, і яму было брыдка, пагана і моташна. Хай бы аблаяў Багданаў. Хай бы сказаў нешта Дзятко! Хай бы Шніп гэты неяк абнадзеіў, падбадзёрыў, сказаў, што і яго тут трошкі віны ёсць. Дык аніводны нічога не гаворыць. Маўчаць, быццам вады ў рот панабіралі. І хай маўчаць. А ён таксама будзе маўчаць. Але карабін той, які, быццам стопрацэнтны разявака і безруч, адправіў на дно, ён выратуе. Дастане той карабін!

Ён паабяцаў гэта цвёрда, упэўнена, паабяцаў адразу ж, як толькі човен ткнуўся носам у бераг. Дадаў яшчэ, што заўтра Шніп можа вярнуцца і карабін атрымаць. Цалюткі і высушаны.

— Заўтра я далёка адсюль буду, — сказаў Шніп дужа весела і беспклапотна, і Генадзь падзівіўся з таго, што бяда, выяўляецца, яго зусім не падкасіла. — І калі ты ўжо і сапраўды той карабін з вады выцягнеш, дык схавай. І анікому у рукі не аддавай. Толькі мне аддасі. Калі нават да сценкі будучь ставіць — не аддавай. А я за ім вярнуся. Маё слова — стопрацэнтнае жалеза. Наматаў ты гэта на свае звiліны ў чарапку?

— Наматаў.

— Тады — трымай, — і Шніп моцна паціснуў і патрос Генадзеvu руку. — І вышэй галаву, хлопча! Судачкі нашыя ад нас не ўцякуць...

— Шніп! Выводзь людзей на ўзвал...

— Ёсць, таварыш камандзір!

Шніп паўтарыў загад Багданава весела, з радаснымі, нават гулiвымі ноткамі ў голасе, быццам быў дужа задаволены тым, што яму загадалі. Зарыпеў жвір, трэснулі сухія галінкі, з лазнякоў пачулася прыглушаная гамана і няроўны тупат ботаў.

— Я дастану карабін, — упарта паўтарыў Генадзь, звяртаючыся цяпер да Багданава, які стаяў ля чоўна і не спяшаўся чамусьці ісці следам за Шніпам.

— Дастану, дастану... Як заклініла яго на гэтым “дастану”. Лічы, што карабінам гэтым сплацілі мы Дзвіне за яе працу. А яна нас слаўна на сваёй спіне пагушкала...

— Усё роўна дастану яго.

— Даставай, калі розуму бракуе, — вяла дазволіў Багданаў, і голас яго нечакана набыў жорсткасць. — Ён — дастане! Дастаў, скажам. А далей? Зброя — не дзіцячая забаўка. Ты вось узяў яе ў рукі. І што атрымалася? І сабе, і людзям клопату нарабіў... Зброя, павер мне, чалавеку мала радасці прыносіць... Гэта табе кадравы вайсковец гаворыць... — і раптам весела, са сваім смяшком паўтарыў Шніпава запытанне: — Наматаў ты гэта на свае звiліны?

— Наматаў, — адказаў Генадзь і падзівіўся з таго, што голас яго прагучаў весела, са смяшком, што растала адчуванне прыгнечанасці і самоты. Сапраўды, тае бяды, што карабін у ваду юркнуў! Ды выцягне ён той карабін лёгка і проста! Шнур закіне, кручкі за рамень напэўна ж зачэпяцца... Вось і на беразе карабін.

— Тады плыві дамоў. І памятай, што я табе казаў. Апірышча ты маці. Беражы яе...

Багданаў лёгка адпіхнуў човен ад берага, і Генадзь узяўся за вёслы. Бацькоўскія ноткі, што прагучалі ў Багданавым голасе, сущылі і ўсхвалявалі Генадзя. Адчуванне прыгнечанасці і самоты цяпер растала зусім. І ён знаёма пабедаваў: “От жа халера на маю галаву. Зноў карму не загрузіў! Зарываецца ў ваду нос, круціць човен...”

Гэтая думка зусім зыначыла яго настрой, яна як бы вывела на зусім іншую прастору, дзе хопіць клопату і развагі. Галоўнае цяпер дакладна прычаліць на тое месца, з якога яны адплывалі. З тае мясціны і трэба закідваць шнур. Човен быў тады на два вяслы ад берага — не далей. І таму можна будзе кідаць шнур з кармы, толькі човен роўна паставіць. Ён умэнт карабін зачэпіць! І праўду казаў Шніп. Вышэй галаву, хлопча!

Генадзь з усяе моцы націскаў на вёслы. Шырокія кольцы нечакана ўзнікалі і гэтак жа нечакана знікалі ў густым чарнільным цямноці за кармой, і ўсё хліпала і вуркатала вада ля шырокага насавага стаяка, што ўспорваў роўную плынь Дзвіны.

Човен тукнуў у бераг мякка, нават галька не зарыпела, і ад лазнякоў пачуўся ўстрыжаны і ўзрадаваны матчын голас:

— Пераправіў, сыноч? А мне ў хаце аж галава апухла. Дзе падзеліся, думаю? Мож, з чоўнам што здарылася. Вось і прыбегла.

— А бегчы табе і не трэба было. Там жа Светка, відаць, раве на ўсю хату.

— Як гэта не трэба? Ты што, адзін гэты човен у ручай запартырыш? Ён жа цяжкі.

Маці казалі праўду, ён гэта разумее. Але тое, што яна стаяла на беразе, пабурыла ягоныя планы, замінала зрабіць тое, што ён зрабіць наважыўся.

— Там жа Светка, мабыць, на ўсю хату раве.

— Ды не, сыноч, спіць яна крэпенька. Пагонім човен у ручай і дамоў пабяжым...

* Загоніш, завядзеш (мясц.).

Загнаўшы човен у ручай і ўладкаваўшы яго на ранейшае месца, Генадзь, выціраючы спацелы лоб, паспрабаваў быў зноў справадзіць маці дахаты:

— Ты бяжы. А я зараз шнуры выцягну, донкі дастану, а тады ўжо дамоў.

— Ды што ты іх будзеш чапаць. Хай пасвятлее, на золку і выцягнеш...

Ён разумеў, што маці не пакіне яго ў спакоі, што яна дамоў не пойдзе, і неахвотна паплёўся следам за ёю па сцежцы. На ўзвал узышоўшы, нават узрадаваўся: відаць, яно і добра, што маці тут апынулася. На досвітку будзе і зручней, і лепш бачыць будзеш, куды кідаеш той шнур.

У хаце ён доўга не мог заснуць. Уваччуплы лі лазнякі, белыя хлапакі пены над узбунтаванай вёсламі вадою, цьмяныя постаці вайскоўцаў. У вушах гучалі галасы то Багданава, то Шніпа, і ўсё гэта было на нейкай дзіўнай мяжы паміж рэальнасцю і сном. Потым ён бы праваліўся ў нейкую прорву, і прагнуўся ад таго, што маці тузала яго за руку.

Ён выскачыў з хаты ў ветраную золь, бег хутка. Але не ўгрэўся, на беразе яго трэсла. На кожнай донцы сядзела па ладным акуні, са шнура ён зняў галаўня і трох ладных падлешчыкаў, і гэткі пачатак яго дужа ўзрадаваў. Калі пачало шчасціць, дык скрозь будзе ўдача. Хуценька склаўшы рыбу ў палатняную торбу, ён звязаў матузы і, развязаўшы шнур, кінуў яго на тое месца, дзе ўночы юркнуў гэтак нечакана ў ваду карабін Шніпа. Шнур ішоў лёгка, і ён зразумеў, што кручкі не зачэпілі рамень карабіна, і не хацеў у тое паверыць аж да таго часу, пакуль не ўбачыў на канцы груз, заматаны зялёнымі водарасцямі. На некаторых кручках таксама былі водарасці, але кароткія, рудаватага колеру, і ён паскідаў іх і зноў закінуў шнур. Закінуў цяпер далей ад берага і ўжо не чакаў, а пачаў выцягваць адразу, як толькі груз асеў на дно.

Шнур нацягнуўся, пайшоў туга, і ён, паверыўшы ва ўдачу, перабіраў яго рукамі асцярожна, баючыся выпусціць сваю здабычу. З вады выплыў першы, потым другі і трэці кручок, і, урэшце, паказалася тое, з-за чаго шнур ішоў з натугаю. Ён глядзеў на тоўсты чорны альховы карань, аблеплены белымі маленькімі ракавінкамі. Ён глядзеў на яго са здзіўленнем, потым марудна адчапіў кручок

з рудаватай пад сатлелай карой дзеравінай, з горыччу падумаў пра тое, што робіць марную працу. За прыклад кручок не зачэпіцца, гэтак жа слізгане па гладкім метале ствала. І па рэмені таксама слізгане, і спадзявацца на тое, што кручок зачэпіць маленькае вечка, марна.

“Трэба з дроту зрабіць вялізны крук, нахштальт якара! Ды, зрэшты, і рабіць яго не трэба. У Лёніка ж на сцяне ў пуні вісіць якар, зроблены з рабрыстага тоўстага дроту. Яшчэ і вяроўка да яго прывязаная...”

Згадка пра якар, які вісіць на сцяне хлёўчука, дужа ўзрадавала Генадзя. Ён пачаў намотваць шнур на калок, у спешцы накалоў кручком палец на левай руцэ, злізнуў чырвоную кропельку языком і тады здрыгануўся, ці не маторка? Ён павярнуў галаву ў той бок, адкуль ляцела турканне матора, і пачаў ліхаманкава намотваць шнур на калок. Зноў накалоў кручком той жа палец і зразумеў, што не паспее зматаць шнур. Турканне маторкі набліжаецца імкліва, яна зараз выкаціцца з-за павароткі. І развіднела ж зусім! Вунь ужо бераг супрацьлеглы добра відаць. А ён усё тут поркаецца.

Генадзь згроб жмут мокрага шнура, разам з калком сунуў яго ў палатняную торбу з рыбай і шуснуў у лазнякі. На ўзвале, схаваўшыся за пляскаты, заімшэлы граніт, паабапал якога густа, бы шчотка, драліся, з жоўтага пяску тонкія і доўгія верацёнцы чырванаватага вербалозу, сачыў за ракой і лаяў сябе за неабачлівасць. Неразумна паводзіў ён сябе. Развіднела ж зусім, сонца неўзабаве выкаціцца з-за соснаў на тым беразе, а ён тут валаводзіўся. Як ты той карабін удзень цягнуць з вады будзеш? Вока, як гаворыцца, і ў травы ёсць. А гэты бераг добра з дарогі, што ля бору ідзе, праглядваецца. Там, на дарозе, машыны загулі, і адтуль, вядома ж, маглі яго заўважыць. А з маторкі дык адразу ж па ім жахнулі. Ву-унь яна коціць. І шпарка ляціць, бы страла. І за ёй, здаецца, яшчэ адна. Так, дзве маторкі імчаць. І след па вадзе белы і шырокі пакідаюць. На кожнай маторцы па тры салдаты. Два на лаўках, а трэці на карме сядзіць, ля матора. Павернуць сюды маторкі, на бераг, якраз на жоўтую пясчаную касу, па якой Генадзь толькі што тэпаў. Так што, дружа, ты своечасова плітануў ад вады. І тут, ля граніту гэтага, няма чаго расседжвацца. На бераг калі вылезуць, дык сюды, на ўзвал,

папруцца. Э, нешта з першай маторкі ў ваду кінулі. І цяпер з другой. Гранату, здаецца. Рыбу, значыцца, глушаць.

Прыгнуўшыся, Генадзь пабег з узвала па сцяжыне, густа зацярушанай вузкімі белаватымі лазовымі лісцінамі. За спінай глуха грымнулі два выбухі, і, напалоханыя імі, пырхнулі з лазнякоў дзве сініцы, мітнуліся, як бы падскакваючы ў паветры, у бок поплава, і схаваліся ў голлі старога клёна, макавіна якога была ўжо асветлена сонцам і свяцілася, быццам толькі што аблітая залачонай фарбаю.



5

Нацягнутая бы струна тоўстая пяньковая вяроўка трымцела, не паддавалася, і Генадзь, ускінуўшы яе на плячо, прыгнуўся, каб пацягнуць з усяе моцы і выдраць з ракі каваны жалезны якар, які зачапіўся на дне за нешта вялізнае, цяжкое і засеў надзейна.

— Ты што, здурнеў? — Лёнік учапіўся ў Генадзевы рукі, не даючы шмаргануць вяроўку. — Парвеш!

— Вытрымае. Яна тоўстая.

— Звініць аж ад натугі. Лопне зараз. Тады ўжо зусім капут якару. Бацька з мяне скуру злупіць.

— А што рабіць? Як ты яго іначай адчэпіш?

— Не ведаю. Трэба, мусіць, човен гнаць. Я табе адразу гэта казаў. А ты не паслухаў.

— Не паслухаў, не паслухаў. Бярыся за вяроўку. Шмарганём у два плячы! І выскачыць ён як міленькі.

— Не! Не, я табе сказаў!

Лёнік сеў на асаку, абняў калені рукамі, паклаў на іх галаву, сядзеў, адварнуўшыся ад Генадзя, гучна чмыхаў носам, як збіраўся заплакаць.

— На, бяры сваю вяроўку. Хоць падавіся ёю!

Генадзь, раззлаваны, кінуў вяроўку Лёніку на калені. Вяроўка слізганула па каленях, звалілася на дол і, быццам гадзюка, папаўзла па пяску, і Генадзь ледзь паспеў схапіць яе.

Трымаючы канец вяроўкі ў левай руцэ, ён правай прыгнуў асаку і таксама сеў, і таксама адварнуўся ад Лёніка, украй цяпер раззлаваны. Вяроўку шкадуе! Каб ён, Генадзь, упусціў які міг, дык юркнуў

бы канец вярoўкі пад ваду. Злавi тады! I выцягнi той кляты якар. Можa, сапраўды памылка гэта, што не паслухаўся ён Лёніка i не пачалi кiдаць якар з чоўна? Цяпер бы проста адчапілі гэты якар. А можа, i ўвогуле не давялося б адчапляць i кiдаць болей, бо з чоўна яны даўно б выцягнулі карабін? Не, памылка галоўная ў тым, што ўзяў ён, Генадзь, за памагатага Лёніка. Ён з самага пачатку ўзяўся камандаваць i на свой манер усё вярнуць, нiбыта ведаў, дзе ляжыць карабін: правей крыху трэба кiнуць, маўляў, кiнуць далей, маўляў, бліжэй, маўляў... I ён, Генадзь, гэтыя парады выконваў. А трэба было рабiць усё самому, i якара гэтага ў Лёніка не прасiць, а зрабiць з дроту свой. Цi ўвогуле не адзiн, а два зрабiць. I не на гэткую тоўстую вярoўку навязаць, а на тонкую, на шнур пасадзiць тыя якары. Так што памылка менавіта ў тым i ёсць, што сказаў пра карабін Лёніку!

Самому трэба было ўсё зрабiць i нiкога ў памагатыя не клiкаць. Праўда, ён гэтак i наважыўся быў зрабiць. Ды потым прагаварыўся, калi пачаў прасiць якар у Лёніка. Нават не прагаварыўся, а на нейкi мiг паверыў, што ўдвух усё будзе зрабiць лягчэй. Бо разгубiўся ад няўдачы, што напаткала яго ўранку. Кiнуў жа ён ураннi шнур? А вынiк? Праўда, аднаго разу быццам i зачапілася нешта. Але потым шнур пайшоў лёгка i колькi нi закiдваў у тое месца шнур зноў, нiчога кручкi, апрача водарасцей ды ўчарнелага голля, не прыносілі на бераг. А тады i развiднела зусiм, i затарахцелi маторкi, i давялося бегчы ў лазнякi хавацца. А потым вяртацца дамоў. Але ж па ўсiм відаць, што i цяпер дамоў вяртацца давядзецца нi з чым. Каб улетку гэта, дык можна было б сплываць на тое месца, дзе якар зачапіўся, даць нырца i вызвалiць яго. А што калi так i зрабiць? Не дужа i халодная вада. I доўга цялёпкацца няма патрэбi! За вярoўку трымаючыся — пад ваду. Адчапіў якар — на бераг. У вадзе цяплей, чым на беразе: гэта ж заўсёды так.

— Трымай вярoўку, — сказаў Генадзь рашуча, — толькi моцна трымай.

Ён пачаў распранацца, i Лёнік войкнуў:

— Не дурнiся, Генка. Вада бы лёд. Сутарга прычэпiцца. Капут адразу...

Скiнуўшы чаравікi, Генадзь адчуў пад ступакамі халодны, сапраўды, бы лёд, пясок i на мiг быў завагаўся. Але Лёнікава войканне раззлавала, ён садраў ватнiк, потым кашулю i штаны, схавiў вярoўку i смела ступiў у ваду.

Вада апякла, i ён, скалануўшыся, мiжвольна прысвiснуў:

— У-у-ую-ю-ё-ё-ё... Сапраўды, як лёд... Ты трымай вярoўку моцна. I вышэй, вышэй узнiмi!

Глыбока ўздыхнуўшы i набраўшы як мага больш паветра, ён даў нырца i пайшоў на дно, не выпускаючы вярoўку з левай рукi. Нагамi намацаў камень, потым корч, якi плынь загнала ў вымоiну ля каменя, потым занесла пяском i корч як бы злiўся з гранiтам у адно. Якар заграз памiж карчом i каменем, заграз, мабыць, слаба, але потым, калi яны тузалi вярoўку, загналi яго ўглыб, пад бакавіну гранiта, i цяпер выцягнуць яго было цяжка. Нават калi Генадзь учапiўся за каваную лапу якара, той толькi зварухнуўся i як бы засеў глыбей пад бакавіну каменя, i давялося кiнуць усю працу i вынырваць на паверхню.

— Што-о-о та-а-ам? — цiха прасiпеў Лёнік, як толькi галава Генадзева паказалася над вадой.

— Паветра не хапiла. Заграз дужа. Ты ля самай вады станавiся, каб вярoўка даўжэй была. Я паспрабую яе назад шмаргануць...

Генадзь паплыў падалей ад берага, трымаючы ў адной левай руцэ вярoўку, i вярoўка нацягвалася i як бы цягнула яго назад, i ён заграбаў правай рукою, адкiдваючы пад сябе мяккую пругкую ваду, потым хапануў на поўныя грудзi паветра i пайшоў на дно, i тут жа адчуў пад ступакамі знаёмую слiзкую рабрыну гранiта, i, пакруцiўшыся, стаў нагамi на пясчанае i нейкае зыбкае дно. Абмацаў гузак вярoўкi, якi быццам быў прыкляпаны да вечка якара, моцна тузануў яго да сябе, потым узяўся за вярoўку аберуч i правай нагой нацiснуў на рабрыстую каваную лапу i лёгка ўдушыў яе ў падатны мяккi пясок.

“Усё! Адчапiся, кляты!..”

Не выпускаючы якара з рукi, ён адштурхнуўся ад рачнога дна, вынырнуў на паверхню, прагна захапаў ротам паветра. Усё! Цяпер хутчэй на бераг. А якар хай на дно кладзецца!..

Ён выпусціў якар з рук, крутнуў нагамі і паплыў да берага хуткімі кароткімі рухамі.

— Адчапіўся. Я гэта адразу адчуў, — узрадавана сказаў Лёнік, як толькі Генадзь вылез на бераг. Я не цягну. Баюся, каб зноў не зачапіўся.

— Хай чапляецца. Цяпер твая чарга плысці. Паплынеш і адчэпіш.

— Я кажу табе, давай човен прыгонім. Я ж кажу табе.

— Ды сціхні ты са сваім гэтым чоўнам, — прамовіў, трасучыся ад холаду, Генадзь. — Зараз выцягнем тое, што нам трэба. Ён недзе тут ляжыць.

— А можа, вадой яго сагнала.

— Куды яго сагнала? Гэта ж табе не трэска. Ён цяжкі. Дзе зваліўся, там і ляжыць.

— Трэба было там, на дне, рукою пясок памацаць.

— От як паплынеш, дык і памацаеш, — сказаў Генадзь, паспешна апрачаючыся. — У вадзе, ведаеш, дык зусім не холадна. А тут аж трасе ўсяго. У-ую-ю-ю-ё-ё-ё... Зусім не тое, што ўлетку. Рукі адразу драўлянымі робяцца...

— Вяроўка дужа нацягнулася. І дрыжыць. Здаецца, зноў за нешта зачапілася.

— Пачакай, не тузай. Я зараз чаравікі нацягну. Тады разам пацягнем. Не тузай, чуеш?

— Ды я нічога не раблю. Стаю і трымаю. А яна нацягнулася, і дрыжыць.

— Гэтак жа, як і я, замерзла. З таго і дрыжыць... Ну, давай сюды...

Ён узяў за канец вяроўку, асцярожна пацягнуў, і яна паддалася лёгка і як бы пасунулася ўніз па плыні, паплыла. Потым нацягнулася, пайшла цяжэй, нешта цягнучы апрача якара, і гэта было адразу чуваць.

— Нешта цягнем, — дрыготкім голасам прамовіў Генадзь. — Але вось ты мне скажы, што там пачапілася?

— Можа, корч які? Ты хутчэй цягні... Шпарчэй!...

— Навошта ж хутчэй? Трэба асцярожна. Шпарка калі цягнулі, дык і загналі яго пад камень.

— А чаго ты дрыжыш? Ты скалеў, дрыжыш увесь. Злётай на ўзвал і назад — сагрэешся. А я тым часам якар выцягну...

— Не ўжо, я сам да канца дацягну. Няўжо нам з табою пашэнціла?

Генадзь трэсла ад холаду, рукі калаціліся, па хрыбціне праткатвалася халодная сутарга. Да холаду, што спавіў, здавалася, усю істоту, дадаўся холад трывожнага чакання і надзеі. Павінна ж, урэшце, пашчасціць. Учора ён гэтулькі кідаў шнур, і на ім жа адзінаццаць кручкоў, хай сабе і маленькіх, не дужа вялікіх, але яны вострыя, не маглі слізгануць па брызентавым рэмені карабіна. Відаць, ля яго прапаўзлі. І вось за гэты камень, пад які плынь загнала вялізны корч, не зачапіліся кручкі на доўгіх і мяккіх каранях. А якар вось і засеў быў. Але цяпер паўзе, валачэ нешта, не дужа, здаецца, вялікае. Але і не малое, бо цяжар адчуваецца. І не зусім роўна вяроўка рухаецца: то ўправа яе павядзе, то ўлева, быццам там жывы хтось за якар трымаецца...

У вечаровым сутонні знік супрацьлеглы бераг, цёмны зубчык бору як бы адскочыў яшчэ далей і ўзняўся вышэй, падпіраючы цёмнае хмарнае неба. Светлая паласа ляжала толькі над макавінамі лазнякоў над узвалам, і ад яе, гэтай паласы, вада ля асакі выдавала святлейшай, чымсьці на сярэдзіне Дзвіны, куды адсюль, з-пад лазнякоў, насоўваўся рэдзенькі і плыткі туман. Генадзь глядзеў на гэтую попелную паласу, што раставала, як бы правальвалася ў вечаровае сутонне на сярэдзіне ракі, і ўціскаў галаву ў каўнер ватоўкі, спрабуючы суняць дрыготку ў плячах і крыху сагрэцца.

Вяроўка раптам нацягнулася, і рух якара спыніўся.

— Засеў зноў, кляты наш якар, — сказаў Генадзь і злёгка патузаў вяроўку. — Але блізка ж зусім.

— Тут водарасці, я ведаю. Я тут донкі заўсёды садзіў. Як цягнеш — у водарасці груз асядзе.

— А чаго ж не сказаў? Водарасці, здаецца, ніжэй. Тут чыстае дно.

— Ды не. Памыляешся. Тут яны. Заўсёды шмарганеш добра — грузіла іх падсякае. Яны мяккія.

— Дзе ж мяккія? Не паддаецца якар.

— Ды смялей! Вяроўка надзейная. Гэта ж не донка. Якар іх як нажом прарэжа!

— І праўда. Паддаецца...



Генадзь націснуў мацней, вяроўка паддалася, потым пайшла яшчэ лягчэй, і раптам з вады выпаўзла нешта чорнае і доўгае.

— Ух, якое страшыдла вытралявалі! — радасна выгукнуў Лёнька. — Я ж табе казаў. Якар бы нажом іх паадразаў. Зараз пачысцім якар і зноў кінем. Да раніцы мы тут усё вычысцім! Не можа быць, каб не знайшлі! З гэтым якарам, калі дзядуля шнуры падымаў, аніколі без рыбы дамоў не прыходзіў. Аднойчы сома ля пуда — не хлушу — вывалак.

— Вось гэткага, як мы зараз. Сапраўды, страшыдла нейкае. — Генадзь, паклаўшы вяроўку на асаку, пачаў ачышчаць якар ад цёмных і цёпрых водарасцей, і раптам адчуў, што пальцы дакрануліся да гладкай дзеравіны. — Лёнька! Нешта ёсць!

— Карабін?

— Ну!.. Здаецца, ён гэта!..

Генадзь ліхаманкава тузануў водарасці, і разам з імі ў руках апynuўся каляны і слізкі брызентавы рэмень, а за ім з цёмнай кучы водарасцей высунулася тонкая руля карабіна.

— Так! У-ух ты! — Лёнька ўхапіўся за рулю, пацягнуў да сябе і ледзь не спіхнуў Генадзя ў ваду. — Стрэльба! Праўда, стрэльба! Э, бачыш? Як лапа якара пад рэмень села! Ды ён бы аніколі не сарваўся.

— Ты пачакай, пачакай. Ды пусці, пусці! Я сам усё зраблю... Бяры якар!

Генадзь адштурхнуў Лёніка плячом, ліхаманкава здзіраў водарасці з рэменя, прыклада і затвора, потым паплёхаў карабінам у вадзе, узяўся абціраць рукамі і крысом ватоўкі. Ён усё яшчэ не мог паверыць, што трымае карабін у руках. Яму зрабілася гарача. Але дрыготкая сутарга кацілася па плячах, яго трэсла ад холоду і дзіўнага ўзрушэння, даць рады якім яму было цяжка.

— Дай паглядзець, Генка! — папрасіў умольна Лёнік. — Толькі патрымаць.

— Ды потым, потым. Пабеглі адсюль!

— А чаго бегчы! Хто нас тут убачыць? Хаця няма патрэбы, сапраўды, тут ацірацца. У лазнякі лепей зашыцца...

Лёнік схапіў якар, наматаў на яго вяроўку, першым рушыв да лазнякоў. Генадзь ішоў за ім следам, па-ранейшаму абціраў карабін

крысом ватоўкі, ласкава пагладжваў далоняю мокры халодны металічны затвор. Гонар і радасць былі ў душы. Дзівоснае багацце ў ягоных руках. Якое належыць яму, яно паслана лёсам, паслана як узнагарода за трывогу і распач, што давялося перажыць учора і сёння.

— Ён не саржавеў? — папытаў Лёнік, як толькі яны выбраліся на ўзвал. — Пакажы!

— Ды не, не паспеў. Ён жа толькі ноч і дзень у вадзе быў.

— А крапкі гэтыя вось. Бачыш? Іржа гэта.

На ўзвале было намнога святлей, чым там, унізе, у шчыльных і густых лазняках, што атулялі ледзь прыкметную сцежку, і Генадзь заўважыў ля прыцэльнай планкі няроўныя плямкі, пашараваў іх рукою, і яны лёгка пакрышыліся пад пальцамі і зніклі.

— Не іржа. Пясок, — узрадаваўся Генадзь.

— Але чысціць трэба. Абавязкова. Прасушыць, алівай змазаць. У нас аліва ёсць. Цэлая бутля. Дзядуля з энтэсаўскага двара прыцягнуў.

— Ёсць і ў нас аліва. І газа ёсць. Трэба спачатку газай пачысціць.

Генадзь хлусіў, ніякай алівы ў яго не было, і ён гэта ведаў. Але ён схлусіў свядома, каб Лёнік ні на што не разлічваў. Карабін належыць яму, Генадзю, і толькі ён будзе яго чысціць, змазваць, захоўваць. Шніп жа загадаў, каб, дастаўшы карабін з ракі, ён, Генадзь, захоўваў зброю, у чужыя рукі не аддаваў. А загад ёсць загад. Ён, Генадзь, пасушыць карабін, потым пратрэ газам, потым змажа алівай — аліву ён знойдзе, не можа быць, каб не знайшоў! — і схаввае ў надзейнае месца. Схаввае гэтак, што ніхто яго ніколі не знойдзе. У хляве, скажам, на гарышчы. Пад бэльку можна пакласці, сена зверху наваліць. І надзейна, і суха, і заўсёды пад рукамі...

— А ён з патронамі?

— А як жа? — упэўнена адказаў Генадзь. — Ды, зрэшты, патроны — гэта драбяз. Знойдуцца патроны, калі спатрэбяцца. — Ён павярнуў рукаятку затвора, адцягнуў яго, пакратаў пальцам патрон, выпхнуў пружынай з глыбі магазіна. — Ёсць тут і патрончыкі!

— Але іх пасушыць не пашкодзіць. Пасушыць абавязкова іх трэба.

— Быццам я не ведаю! Пасушым, канечне ж.

— Іх сушыць асцярожна трэба. Каля агню блізка не класці.

— Ды ведаю, ведаю я гэта, — незадаволена прамовіў Генадзь і дадаў строга і патрабавальна: — Пра карабін — анікому. Ані слоўца! — Ён асцярожна заціснуў патрон углыб магазіна, загнаў затвор на ранейшае месца, націснуў на спуск; суха і рэзка шчоўкнуў баёк. — Выкінь увогуле з галавы, што карабін у маіх руках быў. Не было, не бачыў, не ведаю. Ясна табе?

— Ты мяне за малога лічыш? — пакрыўдзіўся Лёнік. — Я табе не дзіця горкае. Я сабе таксама зброю знайду.

— Навошта шукаць? — прымірэнча сказаў Генадзь, разумеючы, што пакрыўдзіў свайго сябра. — Немца якога-небудзь з карабіна кокнем. Вось і зброя! Цяпер у нас з табою зусім іншае жыццё будзе. Цяпер мы — салдаты!

— А чаго ты дрыжыш?

— Аніяк угрэцца не магу. Дрыготка ўсяго калоціць.

— А чаго тады стаімо? Пабеглі, у хаце цяплей.

— І праўда, сталі на гэтым сіверы. Быццам знарок...

Яны беглі хутка, спыняліся толькі ля жардзяніка, за якім чарнелі шаты яблынь. Хмары трошкі прарэдзіліся, неба за вёскай, па правы бок ад старых спічастых ялін, што раслі ля могілак, слаба пунсавела, і ад гэтага святла на яблыневай галінцы акрэслілася белаватая плямка. Лёнік угледзеў яе і здзівіўся:

— Забач, антонаўка вісіць. Як жа гэта ты яе раней не ўгледзеў?

Прыкмеціў яблык і Генадзь.

— Лісце паападала, дык яна і вылузнулася.

— А з нашага краю ўчора немцы ўсе яблыкі абкалацілі. Машыну падагналі — і пад качалку. У шпіталь, кажуць.

— Да нашых яшчэ не дабраліся. Сад воддаль ад дарогі. Таму, мабыць.

— Дабяруцца і да вашых.

— Не паспеюць. Мы ўсё самі паабтрэслі. І на гарышчы пахавалі... А гэты неяк ацалеў. Хай вісіць да зімы.

— Дзе ён да той зімы давісіць. Давай страсём. Але ж высока вісіць. Не дужа і ўхопіш.

Лёнік падбег да яблыні, ускараскаўся на тоўстую ніжнюю галіну, пачаў трэсці голле, што было ў яго над галавой. Яблык заматляўся, аднак упарта не хацеў падаць на зямлю.

— Як привязаны, — сказаў Лёнік, паўглядаўся ў голле над галавой, патрос крыху, саскочыў з тоўстай яблыневай галіны, махнуў рукою. — Хай вісіць. Заўтра, як будзе светла, рады яму дамо. А ты ўсё дрыжыш? Няўжо не сагрэўся?

— Ані... Яшчэ нават больш пачало трасці. Гэта з таго, што ў вадзе халоднай гэтулькі цялёпкаўся. Чуеш, Лёнік! Ты маёй маці не кажы пра гэта.

— Ды не дзіцятка я! Чаго ты мяне ўвесь час папярэджваеш! Памагчы табе яго прыхаваць?

— Бяжы дамоў. Сам усё зраблю...

Лёніка гэта пакрыўдзіла, ён нешта буркнуў на развітанне, пабег усцяж жардзяніка. Генадзь пачакаў, пакуль яго постаць не растала ў густых прыцемках, потым пашыбаваў да хлёўчука. Ён ішоў асцярожна, увесь час азіраючыся па баках. Ля хлёўчука, прыхінуўшыся спінаю да драбінаў, нейкі час стаяў, прыглядаючыся і прыслухоўваючыся.

Адчыніўшы вузкую дзверыну ў франтоне, ён паклаў карабін на сена і зноў азірнуўся, стаяў, прыслухоўваючыся і прыглядаючыся, быццам баючыся, што нехта цікуе за ім. Ціха шоргала рэдкае пасушанае прымаразкамі лісце на яблынях, па-ранейшаму слаба пунсавела неба па правы бок ад спічастых ялін, і нідзе не адчувалася ніякай небяспекі. Але Генадзя па-ранейшаму трэсла ад холаду, дрыготка кацілася па хрыбціне, асядала чамусьці пад левай лапатай, рабілася калянай, падобнай на лядаш, які выпадкова заляцеў за каўнер, зваліўся пад тую лапатку і шчыльна прыляпіўся да скуры. Ён патрос плячыма, лядаш нікуды не знік, нават зрабіўся шырэйшы, як бы завінціўся пад рабрыну, і ад яго, цяпер у два ручаі, пырснулі калянныя халодныя пацеркі.

“Я скалеў зусім, мне трэба хутчэй у хату...”

Ён падумаў пра гэта, калі пералез з драбінаў на сена, але яму падалося, што думка нарадзілася не ў ім, а нехта сказаў, выказаў яе ўслых, унізе, ля драбінаў, і ён імпэтна, спалохаўшыся, высунуў галаву, зыркнуў уніз, на зямлю. Нікога там не было, але трывога асела ў ім, і ён нейкі час сядзеў нерухома, услухоўваючыся ў слабое храбусценне сухога сена пад каленкамі. Хацеў паправіць каўнер ватоўкі, які насунуўся на правае вуха, і кончыкі пальцаў,

халодныя, як ледзяшы, торкнуліся ў шыю. І дрыготка калянымі пацёркамі пакацілася цяпер і па шыі, і ад яе пагана і суха зрабілася ў роце.

“Нейкі баязлівец зрабіўся... Але ж я не баязлівец! І, галоўнае, няма мне чаго палохацца!..”

Ён заспакоіў сябе, нетаропка павыкідаў сена з-пад бэлькі, да якой мацаваліся дошкі франтона, запіхаў у вузкую пячору карабін, наварнуў на яго сена і ўздыхнуў з палёгкаю. Усё! Аніхто тут і шукаць не здагадаецца. Ды і каму цюкне ў галаву шукаць зброю тут, у хлёўчуку! Анікому! І, вядома ж, гэта толькі на першы час карабіну схованка! Заўтра Генадзь яго пачысціць, змажа, а потым адшукае яму лепшае месца. Трэба, відаць, будзе на гарышча яго запраторыць. Там ад коміна ляжанка ідзе, а пад ёй дошка, а пад ёю пілаванне з пяском — там пячорку трэба будзе выштукаваць. Але і нешта іншае можна будзе змаргеліць. Толькі ясна адно, што трэба яго туды, на гарышча, бо там сушэй, цяплей, і з хаты на гарышча з сенцаў калі захочаш выскачыць можна, і ніхто таго не заўважыць. А тут пачнеш па драбінах гойсаць, дык у вочы кінецца адразу каму-небудзь. Але гэта — заўтра. Цяпер у хату трэба, хутчэй сагрэцца.

Ён закрыў дзверцы хлёўчука, торкнуў у вечка, на якое надзеў клямку, дужку старога замка. У гэты міг начное неба над Дзвіною разрэзаў тонкі след ракеты. Жаўтлявы парасон пыхнуў і завіс у начным небе, і ад гэтага дрыгатлівага святла затрэсліся яблыні ў садзе.

Генадзю саснілася вогнішча, і ён зразумеў, што яно саснілася, і ўсё цягаў і цягаў сухое ламачча і кідаў яго ў шырокае агнявое кола, і ламачча знікала, выкідваючы хвастатыя шлейфы, барвовыя, густыя. Полымя шугала вышэй лазнякоў, і лазнякі ад яго згіналіся, і полымя як бы кацілася па блішчастым зялёным вецці да асакі, і асака рабілася чырвоная, прапорвала барвовыя шлейфы залачонымі дзідамі і ўзнімала, падкідвала, быццам зрывала ў чорную ваду Дзвіны, і вада зменьвала свой колер, рабілася агністая ля берага і густа-тэракотава пасярэдзіне ракі, дзе вылузнуўся з вады аграмадны чорны граніт. На камені сядзела вялізная белая птушка, падобная да бусла, але намнога большая, з чырвонымі крыламі, і крылы гэтыя марудна і ціха распровталіся, і было відаць, што птушка зараз узляціць.

Калі ўзляцела птушка, Генадзь не заўважыў. Ён знайшоў у лазнях вялізны сасновы корч, рагаты, апавіты шэрым плецівам пасохлых водарасцей, і торкнуў яго ў сярэдзіну агнянага кола, і, павярнуўшыся тварам да ракі, убачыў, што птушка ўжо ляціць сюды, да агню. Яна набліжалася, ляцела хутка, але крылы яе былі нерухомыя, і з іх сыпалася агністае сям'е, сыпалася на рачныя хвалі, і белыя грывы на гэтых хвалях рабіліся барвовыя і выгіналіся паката, бязгучна, і там, дзе пралятала птушка, заставалася на вадзе шырокая агністая паласа, ад якой патыхала нясцерпнай гарачынёю. Гарачыня бруілася не ад вогнішча, а менавіта адтуль, з сярэдзіны Дзвіны, дзе ўсё шырэла і шырэла агністая паласа, і Генадзь, ратуючыся ад нясцерпнага агню, ціснуўся бліжэй да вогнішча, і адчу-

ваў, што яно не абпальвае, а студзіць шыю, патыліцу. Холад быў і ў нагах, быццам ён стаяў басанож на лёдзе. Але лёд гэты быў нейкі дзіўна мяккі, зыбаўся пад ступакамі, і Генадзю на міг падалося, што вялізная белая птушка з чырвонымі крыламі нерухома завісла ў паветры, а сам ён памалу набліжаецца да яе, набліжаецца разам з вогнішчам, разам з лазнякамі, разам з асакой, з якой вытыркаюць тонкія залачоныя дзіды.

Потым нечакана ўсё змянілася, ён адчуў гарачыню на шыі і патыліцы, і гарача зрабілася ступакам, быццам было пад імі гарачае вуголле, і ён адступіў ад агню, і птушка тады адразу наблізілася, апусцілася на агнянае кола вогнішча, і адразу зменшылася, скурчылася, і з полымя пад ногі Генадзю выкацілася маленькая агняная плісачка, кінулася да вады, ускочыла на шырокую паласу, барвовую па краях і жоўтую пасярэдзіне, і пабегла па ёй, няроўна і часта падскокваючы, рухаючы ўвесь час тонкім белым крыллем. Плісачка як бы сілілася ўвесь час узляцець, але не магла адарвацца ад жоўтай палосачкі, якую абціскалі барвовыя закрайкі. А за імі, гэтымі закрайкамі, выгіналіся хвалі з пеннымі белымі грывамі, і па гэтых грывах рухалася, трымцела буйнае чырвонае вуголле. Вуголле ссыпалася, злятала з хваляў, як бы адразу зліпалася ў адно, ператваралася ў вялізны граніт, густа пакаплены жарынкамі, і гэтыя жарынкі свяціліся, быццам кавалачкі шкла, у якіх адбіваецца сонечнае святло.

Плісачка ўскочыла на камень, распрастала крылцы, і крылцы пачалі даўжэць, узнікаючы і яе, і камень, і цяпер камень гэты марудна пачаў насоўвацца сюды, на бераг, да вогнішча, і барвовая паласа за ім адразу знікла, быццам уціснулася ўглыб ракі, і плісачка зменьвала свой колер, і сама яна рабілася белая, а крылы ярка-чырвоныя, і чырвонай была вострая дзюба, і ў дзюбе той быў заціснуты зялёны рэмень карабіна. Карабін быў чырвоны, і толькі затвор у ім зроблены з нейкага дзіўнага белага металу, а бубачка рукаяткі была зыркай і агняная, і гэтакімі ж зыркмі былі крылы плісачкі, якая неўпрыкмет ператварылася ў ранейшую вялізную птушку з шырокімі чырвонымі крыламі.

Птушка наблізілася нячутна, і з яе дзюбы проста ў рукі Генадзю паклаўся чырвоны карабін, і ён адчуў яго важкасць і гарачыню.



Гарачымі былі і ствол, і прыклад, і нават рэмень, і толькі бубачка затвора ўціснулася ў далонь маленькай і колкай ільдзінкаю, і ад яе пагнала па руцэ непрыемны холад. Генадзь як бы адпіхнуў затвор ад сябе, і птушка імгненна падхапіла рэмень у дзьобу, ўзмахнула крыламі, і ён ірвануўся за птушкай, якая ўжо завісла над высокімі хвалямі з белымі грывамі пены, быццам прывалася, куды тут кінуць карабін. Крылы ў птушкі былі дзівосна белыя, як снег.

Ён кінуўся ад вогнішча, скочыў на асаку, на вострыя залачоныя дзіды, і яны ўзнялі яго над хвалямі, і ён працягнуў рукі да птушкі, спрабуючы дакрануцца да рэменя карабіна і схапіць яго: “Гэта мой карабін! Не чапай яго! Не чапай!”

І тады птушка сказала матчыным голасам, ласкавым і ціхім, кра-нуўшы яго валасы сваім шырокім і чамусьці белым крылом:

— Што з табою, сыночак?..

Генадзь адплюшчыў вочы і ўбачыў матчыны рукі, якія ляжалі ў яго на галаве, убачыў матчын твар і зразумеў, што і птушка, і вогнішча, і ўсё тое, што адбылося толькі што ля таго вогнішча, са-снілася.

— Ранак ужо, матуля? — спытаў ён, адчуваючы, што ў яго ня-выспанай, як учадзelay, галаве нешта бясконца і нудна звініць.

— Дзе ж ранак? Полудзень хутка. І нешта, мабыць, пагане табе саснілася, бо ты крычаў дужа жажліва...

— А што я крычаў, матуля? — спытаў ён, і яму мігнулася тая дзіў-ная птушка, што трымала ў дзьобе карабін. І зусім рэальная думка нарадзілася пра карабін, які ён схаваў уночы пад бэлькай у хле-вушку, і ён спытаў спалохана: — Што я крычаў?

— Ды не разабраць было... Ці “дай”, ці “аддай”... Я дык і не зразу-мела.

— А я гэтулькі спаў? Няўжо полудзень ужо?

— Амаль што... Лёнік двойчы прыбягаў. Я кажу яму, што спіш, каб не назаліў.

— А чаго Светкі не чуваць? Яна таксама спіць доўга?

— Не, яна даўно прагнулася. Ляжыць у льюльцы і забавляецца... Калі дзіця накормленае, дык з ім і клопату мала. Уставай.

— О-ой, праўда, пераспаў я. І што такое прыключылася? Нешта ў галаве звініць...

— А ты не захварэў часам, сыноч? Нешта ў цябе твар чырвоны, — яна паклала далонь на Генадзеў лоб, адразу ўстрывожылася. — О-ой, гэтая ж галава ў цябе гарачая. От табе рыбалка гэтая чым вылазіць. Яшчэ гэтага нам не хапала — табе захварэць...

Ён адкінуў коўдру, ускочыў, пачаў апранацца, перасільваючы слабасць і жаданне зноў скурчыцца ў ложку, заплюшчыць вочы, нікога не бачыць, нічога не чуць. Маці зноў памкнулася памацаць яго лоб, і ён адкінуў яе руку, сказаў незадаволена, з крыўдай:

— Ну чаго, чаго ты паніку наводзіш? Не захварэў я. Зусім здаровы...

— І добра, сыноч, добра. Памыйся хутчэй ды сядай есці. Зацірачку я згатавала, смачная. І гарачая шчэ...

Сцюдзёная вада нікольні не асвяжыла, не надала, як звычайна, бадзёрасці, і ён, сеўшы за стол і ўзяўшы лыжку ў руку, тупа глядзеў на поўную, з беражкамі міску жытняй заціркі. Зацірка была рэдзенька заскварана малюпасенькімі кавалачкамі падсмажанага з цыбуляй здору*, і ён не адчуваў прыемнага паху, які звычайна нагнаў поўны рот сліны. Цяпер у роце было пагана і суха, нудна звінела ў скронях, час ад часу бомкала ўвушшу, і нейкая

* Нутраное свіное сала.

каляная шырокая, бы са стылага жалеза, палоска падпірала латкі. Ён прыўзняў плечы, і палоска гэтая неяк адразу ж пашырэла, лягла на хрыбціну, сціснула яе балюча і неадступна.

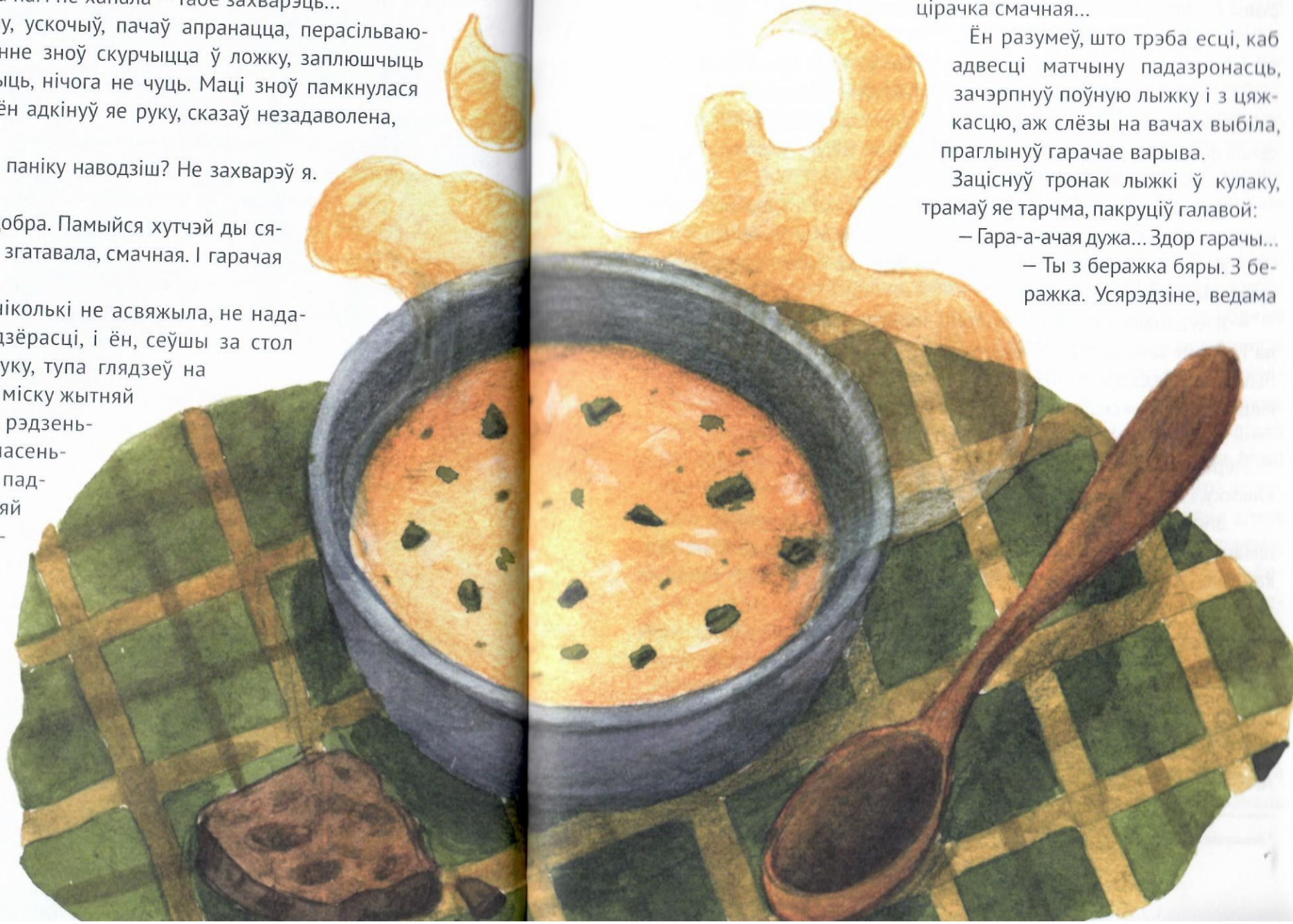
— Чаго ж ты не ясі, сыноч? — спытала Людміла Паўлаўна і паглядзела на сына з пільнай увагаю. — Зацірачка смачная...

Ён разумеў, што трэба есці, каб адвесці матчыну падазронасць, зачэрпнуў поўную лыжку і з цяжкасцю, аж слёзы на вачах выбіла, праглынуў гарачае варыва.

Заціснуў тронак лыжкі ў кулаку, трамаў яе тарчма, пакруціў галавой:

— Гара-а-ачая дужа... Здор гарачы...

— Ты з беражка бяры. З беражка. Усярэдзіне, ведама



ж, гарачая, — зноў з пільнай увагаю глядзела ў сынавы вочы. Спытала асцярожна, даверліва: — А можа, што табе баліць, сыноч?

— Нічога мне не баліць. Усё ў парадку, — зачэрпнуў ля беражка, праглынуў зацірку, сказаў, намагаючыся, каб голас гучаў бадзёра: — Смачная зацірачка. — І спытаў, каб падкрэсліць, што здаровы ён, што гаспадарчым клопатам занята галава: — Здору ў нас нямнога, відаць, засталася?

— Нямнога, сыноч, нямнога. І жыта таксама. Мліва* дык і зусім нямашака — з апошняга зацірку згатавала. Трэба на жорны жыта несці. Трэба падбегчы да Сцепаніды, папытаць... Калі вольныя жорны, дык мы сёння фунтаў колькі змелем. Той раз дык у нас слаўна з табою пайшло.

— Ты калі хочаш ісці жыта несці?

— Спачатку падбягу да Сцепаніды, папытаю. Цяперака жорны вольныя не стаяць. Дамоўлюся спачатку, а тады ўжо і выправімся.

— А можа, я падбягу... Не, бяжы ты ўжо. Бо Сцепаніда зноў пакрыўдзіцца...

— Я хуценька, сыноч. А з малой клопату табе не будзе, яна паела і гулямі занялася... — І зноў уважна паглядзела ў Генадзеў твар, быццам угледзела на ім нешта такое, што яе дужа ўсхвалявала. Нешта ты сёння слаба ясі, гляджу...

— Уга, ты скажаш! Дно ў місе ўжо відно!..

Перасільваючы сябе, Генадзь дашкрэбаў зацірку, аблізаў міску і лыжку. Пад акном пачуўся працяглы посвіст.

— Зноў Лёнька прыпёрся. — Людміла Паўлаўна зыркнула ў акно, шмарганула фіранку, дадала незадаволеная: — Ты ж з хаты не ўцякай, пакуль я не вярнуся. Скажы яму, што малую я табе загадала глядзець...

Генадзь узняўся, з цяжкасцю дакльпаў да дзвярэй. Звінела і нека дзіўна гуло ў галаве, і клямка ў сенцах, быццам жывая, выслізнула з пальцаў.

Лёнік стаяў на ганку. Ubачыўшы Генадзя, таропка выцягнуў з кішэні штаноў цёмную бутэльку, гарляк у яе быў заткнуты драўлянаю тычкаю, заматанай у брудную анучку.

* Змолатае збожжа, прадукт памолу.

Жанчына рашуча павяла Лёніка за руку, і ён толькі міргнуў Генку, а ўслых паабяцаў:

— Увечары я падбягу, добра?

— Падбяжыш, падбяжыш, — замест яго адказала Людміла Паўлаўна і таропка пашыбавала ад хаты.

Генадзь увайшоў у хату, сеў ля акна на шырокі драўляны ўслон, прыхінуўся спінаю да сцяны і зняможана заплюшчыў вочы. Яму здалася, што ён аднекуль доўга ішоў, ішоў па цяжкой і паганай дарозе, дужа стаміўся, і што менавіта ад гэтай стомы гудуць ногі, ватовымі парабіліся рукі, нешта бясконца звініць у тлумнай, як бы раптоўна ўчадзела галаве. І гэта дужа добра, што ён сеў перадыхнуць на колькі хвілінак. Адпачне зараз, возьме анучы, бутэльку з алівай і пойдзе чысціць і змазваць карабін. Іржа калі завядзецца, дык тады ёй рады не дасі.

Яму падалося, што гэтыя Лёнікавы словы нарадзіліся не ў яго галаве, а прагучалі побач, быццам Лёнік адчыніў дзверы і прамовіў іх настойліва і патрабавальна. Ён адплюшчыў вочы, убачыў зачыненыя дзверы і зразумеў, што словы гэтыя яму прымроіліся. Але сама думка ўжо сядзела ў ім, ён разумеў, што трэба дзейнічаць, дзейнічаць неадкладна, пакуль маці няма ў хаце. І не дужа шмат часу трэба, каб пачысціць анучкаю карабін, змазаць алівай і пакласці на месца. І зрабіць гэта трэба зараз, неадкладна. Маці вернецца, давядзецца цягнуцца да тых жорнаў, і да вечара вольнай хвіліны потым не знойдзеш. І добра, што Лёніка цяпер няма. Ён, Генадзь, павінен сам усё зрабіць, нікому нічога не давяраючы, аніякай дапамогі не прымаючы. Хопіць яму той сваркі, што на беразе Дзвіны была, дзе Лёнік усё пнуўся камандаваць. Ён і тут, на пэўна ж, захоча сваё ўмельства паказаць.

Генадзь узняўся і адчуў, што яго водзіць у бакі, што ў галаве па-ранейшаму звініць і нейкая дзіўная гарачыня абціскае горла. Але ён упарта рушыў з хаты, прыхапіў у сенцах анучу і абкруціў ёю бутэльку, якую выцягнуў з-пад ганка. Ён зусім не думаў пра малую Светку, глядзець якую загадала маці, усё запаланіла думка пра карабін, які трэба пачысціць, змазаць і перахаваць. Перахаваць неадкладна, пакуль маці няма!

Апошняя думка, думка пра тое, што карабін трэба будзе неадкладна перахаваць, замацавалася канчаткова, калі ён узлез на гарышча хлёўчука і выцягнуў з-пад бэлькі цяжкі і халодны карабін. Ён адкрыў планку магазіна, выцягнуў патроны, пералічыў іх і паклаў у кішэню. Потым выцягнуў затвор і зразумеў, што паспяшаўся і не ўсё зрабіў належным чынам. Аліва і анучы ёсць. Але ж ён не прыхапіў сюды газы! Ён не мае шомпала*, без якога пачысціць ствол не ўдасца. А ствол жа галоўнае! Куля па ім ляціць, і калі там іржа завядзецца, дык яе адтуль ужо нічым не выпхнеш. Нейкая драціна патрэбна — і як жа гэта яму раней у галаву не лягло! А патрэбная драціна якраз ля бараны!

Ён спусціўся па драбінах на зямлю. Тоўстая метровая драціна ляжала на зубах бараны, што вісела на сцяне хлява, побач з драўлянымі падпоркамі, якія перацягалі з-пад яблынь сюды і саставілі пад страхой — ад дажджу. Драціну ён перацягнуў яшчэ ў жніўні ад калгаснай стайні, яна была доўгая, і яе пасеклі на дзве часткі — дамаўляліся з Лёнікам зрабіць гнутыя дзержакі, каб ганяць па вуліцы жалезныя колцы. Але здаўна ўтрамбаваную і гладкую, як стол, вязковую вуліцу парэзалі гусеніцы нямецкіх танкаў, потым размалацілі колы цяжкіх машын, і жалезныя колцы ганяць па сыпкім пяску было немагчыма. Дый гэтая гульня, якой дужа захапляліся і малеча, і падлеткі, неяк сама па сабе нікога ўжо не вабіла, бо на вёску і яе жыхароў наваліўся зусім іншы, чым да вайны, клопат. Але цяпер, узяўшы ў рукі драціну, Генадзь узрадаваўся. Менавіта тое, што і трэба! Амаль жа гатовы шомпал! Нават загнуты крышку на канцы, да яго анучу будзе зручна прывязаць. І прывязаць спачатку сухую, а потым змачыць газю з бляшанкі, што стаіць у кутку сенцаў. І прыхапіць яшчэ анучу чыстую, каб потым сцерці газу і тады ўжо змазаць алівай і ствол, і затвор, і кожную металічную частку карабіна. І стары брызентавы плашч абавязкова ўзяць, каб потым укруціць у яго карабін і перанесці ў хату. Нават зблізку калі паглядзіць хто-небудзь, дык аніколі не здагадаецца, што там, у тым старым плашчы, укручана!

Ён рабіў усё быццам у нейкім тлумным сне, рабіў спехам, каб паспець, каб маці не заспела яго на гарышчы хлява. Калі маці ўбачыць

* Стрыжань для чысткі і змазкі ствала стралковай зброі.

у яго руках карабін — пішы прапала. Загадае знесці куды-небудзь тут жа. Нават і загадваць нічога не будзе, ухопіць карабін і шваркне ў Дзвіну. Усё будзе гэтак жа, як было ў жніўні, калі прыцягнулі ў сад вінтоўку з пашчапаным прыкладам і без затвора. Схапіла, панеслася да Дзвіны і невядома ў які вір кінула. А колькі лаянкі было, колькі папрокаў! І шчэ прымусіла слова даць, што болей аніколі да гэтага жалеззя і рука яго не дакранецца. Але ж там і сапраўды было жалеззе. А тут — сапраўдны карабін! І, зрэшты, не яго ўласны. Вось ён і робіць тое, што загадалі. І ў гэтыя справы маці ўводзіць зусім няма патрэбы.

Пасцяліўшы плашч на сене, Генадзь пачысціў анучаю ствол, абцёр затвор і магазінную каробку, потым наматаў анучу на драціну, загнаў яе ў ствол і пашараваў там, прапіхнуў яе ажно ў патроннік. Назад ануча ў ствол не лезла, і ён выцягнуў пустую драціну, выцягнуў з патронніка анучу і зноў наматаў яе на самаробны шомпал, і двойчы шараваў ствол, потым зазірнуў туды і ажно засмяўся ад радасці. Па блішчастых вітках быццам зайчыкі коцяцца, калі ствол нахіліш. А патроны ён потым да ладу давядзе: і пачысціць іх, і пасушыць, і зноў у магазін каробку ўцісне!

Шчодро змазаўшы карабін алівай, Генадзь заліў колькі кропель у ствол, адлупіў ад анучкі маленечкі шматочак, скруціў яго ў кругляш і сунуў у ствол. Цяпер ужо надзейна ўсё зроблена. Аніводная пылінка ў ствол не патрапіць. Праз нейкі час можна будзе зноў пачысціць карабін, зноў змазаць. Адным словам, усё зрабіць так, каб не сорамна было потым у вочы Багданаву паглядзець. І каб Шніп ухвальнае слова сказаў. А гэта ім зрабіць абавязкова давядзецца, бо карабін ва ўзорным парадку будзе захоўвацца.

Укруціўшы карабін у стары брызентавы плашч, Генадзь не адрозу пацягнуў яго ў хату. Спачатку злез па драбінах на зямлю, патупаў ля хаты, адчыніў нахлашч дзверы ў сенцы, пастаяў каля палісадніка, назіраючы за тым, што робіцца ў вёсцы. На вуліцы нікога не было відаць. Але гэта яго не заспакоіла, і ён увесь час, пакуль цягнуў сваю паклажу да хаты, азіраўся, і з палёгкай уздыхнуў толькі тады, калі ўскараскаўся па драўлянай лесвіцы ля сцяны на гарышча хаты. Здаецца, справа зроблена добра. І цяпер застаецца зусім мала, застаецца нейкая дробязь, на якую спатрэбіцца не болей за

пяць хвілінак! — зрабіць схованку пад ляжанкай, што адгаліноўваецца ад коміна, і пакласці туды карабін.

Ён паклаў брызентавы згортак на край цаглянай, цёплай яшчэ ляжанкі і пачаў рыхтаваць схованку. Страмбаванае, змяшанае з пяском пілавінне паддавалася слаба, абдзірала пальцы: і хлопца ўсё мацней і мацней пачалі адольваць сумненні ў правільнасці таго, што ён робіць. Карабіну, вядома, будзе добра ў сухім ляжаць. Але ж нельга яго пакласці ў сыпкі пясок, бо мліва наб'ецца ў затвор, у патроннік, якія густа змазаны алівай. Як тады яго адчысціць? Трэба абавязкова загарнуць у нешта. Можна, у гэтым старым брызентавым плашчы пакінуць? Не, блага атрымаецца, бо згортак дужа ж няўклудны, месца шмат займае, вытыркацца з-пад ляжанкі будзе. Танчэйшую абгортку трэба пашукаць. Анучу якую-небудзь. Ці ў паперу... Здаецца, недзе ж ён бачыў рулончыкі шпалераў. Не, маці выносіла іх з хаты, здаецца, сюды, на гарышча...

Ён знайшоў тонкі рулончык шпалераў у скрыні, што стаяла ў кутку, ля самага франтона, адлупіў два доўгія кавалкі і загарнуў у іх карабін. Згортак атрымаўся зграбны, невялікі, і па колеры нават амаль не адрозніваўся ад рудога перакачанага ў пяску пілавання, і ў схованку паклаўся вельмі ёмка, быццам тут і ляжаў дагэтуль.

Засыпаўшы схованку, параўняў далонямі. Аніякага знаку! Аніхто не здагадаецца, што тут ляжыць! Роўнае па колеры пілаванне і вакол ляжанкі, і пад ляжанкай, і за комінам. Можна шчэ нагой патрамбаваць, каб след застаўся, што гаспадары хаты тут не аднойчы хадзілі.

Ён спусціўся па вузкіх прыступках лесвіцы ў сенцы, пачаў чапляць стары брызентавы плашч на ранейшае месца, і толькі тады пачуў, што ў хаце плача Светка. Плашч упаў, ён узяў яго, і ў гэты момант бразнуў слясак, дзверы адчыніліся, і ў сенцы ўляцела маці:

— Гэтак ты дзіця глядзіш? — напусцілася Людміла Паўлаўна на сына. — І чаго ты тут поркаешся? Навошта табе гэты плашч спатрэбіўся?

— Зваліўся вось... Павесіць на ранейшае месца хачу.

— А чаго гэтак газая смярдзіць? — Людміла Паўлаўна павяла носам, чмыхнула. — Што ты ўжо рабіў?

Ён сумеўся. Але выратавальная думка завітала раптоўна, і ён выпаліў, радуючыся, што знайшоў патрэбную зачэпку:

— Трошкі газы на анучу лінуў. — Ён пераставіў прамавугольную бляшанку з газая бліжэй да сцяны, як бы прыцягваючы матчыну ўвагу менавіта да гэтай каністры. — Кручкі на шнурах пачысціў. Зіму ж ім ляжаць. Дык каб не саржавелі...

— Шнуры, шнуры... А я табе што казалася рабіць? — торкнула рукой на дзверы, што вялі з сенцаў у хату. — Яна, мабыць, увесь гэты час і крычыць. Ха! Ён шнуры ладзіць, а малая крыкам заходзіцца...

— Ды ляжала яна ціхенька. Толькі вось цяпер голас падала, — схлусіў смела і адчайна. — Твае крокі пачула, дык адразу і пазнала. З таго і горла дзярэ...

— Ой, Генка, Генка... Трэба за розум табе брацца. Марш у хату...

Людміла Паўлаўна рыўком адчыніла дзверы, ледзь не ўвапхнула ў іх Генадзя і сама ўвайшла, гукнула з парога: — Іду, маленькая ты мая! Іду, золатца ты маё. Вось і мамачка твая, не плач, рыбанька!.. Зараз жа збяромся і на госці з табою рушым. Дамовілася я, жорны нас чакаюць... Мы жытцо змелем, будзем зацірачку смачную варыць...

— Ты зараз ісці хочаш? — спытаў Генадзь, не адчуваючы аніякай ахвоты нешта рабіць, некуды рухацца.

— А як жа не ісці? Стаяць жорны, чакаюць. А на заўтра і на ўвесь тыдзень потым — занятыя. Толькі сёння нам трэба ўправіцца...

Людміла Паўлаўна ласкава размаўляла з малой, выходзіла з хаты ў сенцы і зноў нечага бегла туды, Генадзь сядзеў, прыхінуўшыся да сцяны, неяк дзіўна ад усяго адасобіўшыся. Яму здавалася, што матчын голас гучыць недзе далёка, то аддаляючыся, то набліжаючыся, і сэнс тых слоў яго зусім не кранаў. Цяпер, калі ён паспеў своечасова зрабіць тое, што трэба было зрабіць, ён адчуваў дзіўную слабасць ва ўсім целе. У галаве па-ранейшаму звінела, рукі былі ватовыя, у ступаках асела незразумелая гарачыня, у роце была сухая гаркота, і ад яе пяршыла ў горле.

Моцна бразнулі дзверы, Генадзь адплюшчыў вочы, убачыў у матчыных руках невялічкую торбу, паглядзеў на яе з увагаю і, не зразумеўшы, што да чаго, зноў заплюшчыў вочы. Але матчыны рукі, якія

трымалі шэрую палатняную торбу, і сама торба з доўгімі чырвонымі матузамі стаялі ўваччу. Быццам з брызентавага плашча торба скроена. Здаецца, гэткай торбы раней не бачыў. Няўжо маці паспела яе пашыць? І дзеля чаго яна яе пашыла? Але торба з плашча, гэта ж ясна, бо ў хаце адразу засмярдзела газая. Не, гэта газая смярдзяць яго ўласныя рукі. Вось чаму маці адразу і пачула пах.

Ён пашараваў далоняю падбародак, на які, як яму падалося, нешта начапiлася, і адчуў гэты востры пах газы, і з жахам падумаў, што зрабіў памылку, калі чысціў карабін газай. Гэта ж кожны, хто ўлезе на гарышча, адразу пачуе, што смярдзіць газая, павядзе носам, паходзіць па гарышчы і адразу знойдзе тую мясціну, адкуль той пах гоніць. Трэба зноў пачысціць карабін, працерці сухою анучаю, каб аніякага паху ад яго не ішло. Ці папераю працерці, а потым алівай змазаць, аліва не смярдзіць гэтак, ад алівы ўвогуле паху ніякага няма...

Ён адплюшчыў вочы, гатовы зараз жа пайсці ў сенцы, ускраскацца на гарышча і зрабіць усё належным чынам.

— Ну, сыноч, мы гатовы, — сказала Людміла Паўлаўна, беручы на рукі Светку. — Ты торбу бяры на плечы. Яна не такая і цяжкая. Няпоўнае вядзерца жыта я насыпала. Ды, зрэшты, там яго і засталася — кот наплакаў... Яшчэ пагаруем, адчувае маё сэрцайка...

Ён тупа глядзеў на маці, на палатняную торбачку, што стаяла цяпер на стале, на чырвоныя доўгія матузы, што звiсалі і памалу гайдаліся, і не мог даўмецца, адкуль тут, на стале, гэта торба, куды збіраецца iсці маці, чаго закруціла Светку ў старую карычневую хусціну з рэдкімі махрамі...

— А куды мы пойдзем?

— Як гэта куды? Ты што, заснуў, за сталом седзячы? Жорны нас чакаюць, — і таропка дадала, быццам прыспешвала яго і прасіла не марудзіць: — Ну, узнімайся, сыноч, узнімайся. Жорны чакаюць. Скоранька змелем, дык скоранька і дамоў вернемся...

— А Светка навошта?

— А хто ж яе будзе тут глядзець? Дый адной мне з жорнамі не ўправіцца. У чатыры рукі, як у той раз, мы хутка справімся. Сам жа ведаеш, што і весялей і лягчэй...

У галаве звiнела, тлумная гарачыня біла ў вочы, і ён пацёр вочы даланёю, сіліўся сагнаць гэтую гарачыню. Але яна, тая гарачыня, не знікла, толькі прарэдзілася, і цяпер перад вачыма плылі нейкія дзіўныя празрыстыя кроплі, як бы злітыя, нанізаныя на тоўстую чорную нітку, вагаліся і трымцелі.

— А можа, заўтра пойдзем? — сказаў Генадзь, спрабуючы адцягнуць той міг, калі давядзецца ўзняцца і рухацца, iсці з хаты. Карцела сядзець, не рухацца, углядацца ў павольны рух нанізанных на тоўстую чорную нітку, празрыстых, як бы са шкла, пацерак.

— Заўтра ж будуць занятыя жорны. Ты што, не чуў, што я табеказала?

— Чаго гэта не чуў? Чуў добра.

— Дык тады не сядзі, бяры торбу і пайшли. Нам жа гадзіны на дзве работкі тамака...

Людміла Паўлаўна датэпала да дзвярэй, спынілася, паўглядалася на Генадзя, які сядзеў на тым жа месцы, гукнула нецярпліва, націскаючы на клямку:

— Геначка, Геначка! Не марудзь жа, сыночак.

Ён бачыў, што маці апусціла клямку, павярнулася, шыбуе да яго. Матчын твар трапіў цяпер у шырокую сетку празрыстых, як бы з нейкага жаўтлявага шкла, пацерак, вагаўся, распываўся, набываў выраз злосны і нядобры.

— Іду, матулька, іду... А чаго ты вяртаешся?.. Ды наганю я вас. Наганю...

Людміла Паўлаўна падбегла да калыскі, паклала Светку, кінулася да стала, памацала сынаў лоб, запусціла руку пад каўнер кашулі, паляпала па грудзях, спытала так ласкава, але пакрыўджана:

— А чаго ж ты маўчыш, Геначка, што захварэў? У цябе ж лоб гарыць і грудка ажно мокрая ад поту...

— Пойдзем, пойдзем, — вяла мармытнуў Генадзь. Ад дотыку халодных матчыных рук да лба і грудзіны ў галаве на міг праяснілася, потым iзноў тлумная гарачыня шухнула з патыліцы ў скроні, і ад гучных і частых бомаў закалола ўвушшу.

— Пойдзем, пойдзем, матуля...

Яму падалося, што ён прамовіў гэта бадзёра, упэўнена. Але голас прагучаў вяла, дужа ціха і быў чамусьці зусім незнаёмы яму, дужа падобны на Лёнікаў.

— Куды ж табе ісці, ты ж хворы зусім! Кладзіся ў ложка, зараз я малінніку прынясу. Адвару згатую... Вось табе тая рыбалка.

Людміла Паўлаўна ўзняла Генадзя, павяла яго да ложка, і ён не супраціўляўся. Але з тым, што казалася маці, не пагаджаўся, упарта даводзіў сваё:

— Не вінаватая тут рыбалка ані. Я здаровы зусім... Мне толькі галаву тлуміць... — Ён сеў на ложка, сагнуўся.

— З таго і тлуміць, што застудзіўся... З таго ўсё і прыключылася, што маё казанне табе — вецер... Ой, а гэта тут што за цацкі такія? — Матчына рука торкнулася ў кішэню ватоўкі, выцягнула два патроны. Яна перакінула патроны ў левую руку, садрала ватоўку з Генадзеых плеч, таропка абмацала кішэні, выцягнула яшчэ два патроны, трымала іх у руках, ківала галавою, і ківаліся яе рукі, быццам яна нешта люляла на іх, клапатліва і пяшчотна. — А долечка ж ты мая, долечка...

— Ты пакладзі іх, матуля... Каб падсохлі... Іх падсушыць трэба...

— А дзе ты іх узяў? — Матчын голас гучаў неяк лагодна і ласкава. — Дзе ж ты іх узяў, сыночак?

— Гэта Шніпавы патроны. Іх падсушыць трэба. — У тлумнай і як бы моцна ўчадзела галаве Генадзя раптам акрэслілася прасветліна, і ў гэтай прасветліне думкі ішлі ясныя, чыстыя, і матчын голас здаваўся сяброўскім, са спагадаю, і ён даверыўся гэтай спагядлівасці і паўтарыў, сказаў з даверам і ціха: — Іх падсушыць трэба. Яны да раніцы і падсохнуць...

— А тады што з імі?

— Шніп вернецца і патроны возьме, і карабін...

— Карабін? Які карабін? Дзе той карабін?

Сігнал трылогі прабіўся раптоўна праз тлумную гарачыню, праз бомканне ў вушах, і Генадзь адчуў, што зрабіў няправільны крок, сказаўшы маці пра карабін Шніпа. Трэба ж было маўчаць! Нічога пра карабін не гаварыць! І як жа гэта ён забыўся пра патроны! Чаго ж не выцягнуў іх з кішэні? Чаму не прыхаваў дзе-небудзь на

гарышчы? Збіраўся ж, меў намер гэта зрабіць, а тады як вылезла з галавы! Вось таму цяпер і ўліп.

— Няма ніякага карабіна, — сказаў ён упарта, супраціўляючыся бомканню, што зноў шырокай палоскай падплівала з патыліцы на скроні...

— А гэта ты дзе ўзяў? Дзе-е? — Матчын голас нечакана ўзвіўся на высокай патрабавальнай ноце, зазвінеў пагрозліва і сярдзіта. — Дзе ўзяў патроны, паганец? Прызнавайся мне зараз жа!.. Знайшоў, кажаш? Дзе ты іх знайшоў?.. Чаго маўчыш? Ты мне адказвай, паганец: дзе ты іх знайшоў?

— Я табе сказаў: не мае патроны. Шніпавы.

— Шніп тут адкуль шчэ на маю галаву ўзяўся?

— З Багданаўскай групы. За Дзвіну што пераправілася. Быццам ты не ведаеш... Аддай патроны.

Людміла Паўлаўна, ціха галосычы, абмацвала кішэні ватоўкі, быццам не верыла, што ў іх болей нічога няма, выкруціла, патрэсла, абмацала рукавы.

Генадзь ускочыў, патрабаваў упарта, настырна:

— Аддай патроны! Гэта не мае патроны!

— Патроны табе? — Людміла Паўлаўна штурханула Генадзя на ложка, пачала лупцаваць яго ватоўкаю, хвастала, не звяртаючы ўвагі на тое, што ў калысцы заходзіцца ад крыку Светка. — Вось табе патроны! Вось!.. Я табе сто разоў казалася, каб не чапаў зброі. Каб і блізка да яе не падыходзіў!

Кінуўшы ватоўку на Генадзя, яна кінулася з хаты і неўзабаве вярнулася, ішла прыгорбіўшыся, нешта ціха мармытала сабе пад нос. Як бы малілася.

— Дзе патроны? — Генадзь, скінуўшы з сябе ватоўку, сеў на ложку, зірнуў на маці злосна. — Куды ты іх знесла? Куды?

Людміла Паўлаўна стала ля ложка, прыціснула рукі да грудзей, потым бухнулася на ватоўку, што ляжала на падлозе, абшчаперыла Генадзеых калені:

— Сыночак ты мой родны... Сонейка ты маё... Паслухай мяне, маці сваю паслухай... Знойдуць жа нелюдзі гэтыя патроны ў хаце — нам жа ўсім смертачка. І мне, і табе, і Светачцы... Ты ж добра ведаеш. А мяне слухаць не хочаш...

— Ды не мае ж гэта патроны, мама. Казаў жа я табе, кажу зноў...
— А хто ж пра тое будзе пытацца? Нелюдзі гэтыя і пытацца не стануць. Ты што, забыўся на Сікораў лёс? І пастралялі ўсіх, і хату спалілі... Дык там жа прыёмнік не здалі. У каго той няшчасны прыёмнік стрэліць мог?... А тут жа — патро-о-ны!

— А Багданаў вернецца? І Шніп з ім... Што я ім гаварыць буду...

— Ды нічога табе ім гаварыць не трэба. Я з імі гаманіць буду... Я, маці, з імі гаварыць буду, — і пагладзіла Генадзя па галаве, і раптам заплакала, загаласіла: — Ты ж гарачанькі ўвесь, сыночак. Як у агні гарыш... А я на цябе, дурніца, напусцілася... Кладзіся ты ў ложкачак... Я зараз малінніку нагатую. — Ухутала коўдраю, кінулася да калыскі, дзе заходзілася ад плачу Светка, казалася ўжо ёй, супакойвала. — А ты чаго маленькая, румзаеш? Крыку мы тут нарабілі, цябе, маленькую, спалохалі... Ну, ціхуткі, ціхуткі...

Матчын голас раптам як бы аддаліўся, гарачыня новай густой тлумнай палоскаю шухнула ў скроні, спавіла шыю, і ў горле было суха, быццам насыпалі туды гарачага попелу. Генадзь варухнуў языком, і язык захрас у гэтым гарачым попеле, і перад вачыма паўстала гарачая густая сетка, і ў ёй, быццам залачоныя шышкі на макавіне старой яліны, віселі завісці жоўтых мядзяных патронаў. Зялёныя галіны памалу гайдаліся, патроны пагойдваліся і ціха пазвоньвалі. Зялёны мох, з якога вырастала старая яліна, выгінаўся, бы хваля, і гэтая хваля несла Генадзя, лагодна гушкала, і яму рабілася дужа добра і ўтульна.

7

З акном, размаляванымі марознымі карункамі, зіхацелі белыя снегавыя кучомкі, што густа абляпілі карычневыя галіны язіну. І Генадзь, адплюшчыўшы вочы, са здзіўленнем пазіраў на іх. Ці не сніцца яму ўсё гэта? Ды не, сапраўды сонца свеціць, снегу за ноч наваліла. Сагнуліся галіны пад цяжарам белых стаўбуноў снегавых. І нерухомыя гэтыя стаўбуны, баццам намаляваныя на блакітнай паперы!

Ён прыўзняўся, каб лепей разгледзець, што робіцца за акном, працягнуў руку да фіранкі і сагнуўся ад кашлю, дзяркатага, колкага, што папёр з грудзіны. Адкінуўшыся на падушку, закрыў рот рукою.

З бакоўкі, трымаючы белую конаўку ў правай руцэ, выбегла Людміла Паўлаўна, прысела на ложку, пачала папраўляць коўдру, абмацала Генадзеў лоб, сказала задаволена робленым вясёлым голасам:

— Нармальна, здаецца. Няма тэмпературы. А гэта ўсё маліннічак наш. Ён тэмпературу добра косіць. На, яшчэ папі... А тады я табе бульбачкі дам. Паясі гарачанькай.

Генадзь заматаў галавой:

— Не хачу, — адкашляўся, праглынаючы горкую сліну, паўтарыў зацята: — Не хачу.

— Але ж трэба есці, Геначка... Зусім саслабееш, дык хваробу аніколі не здужаеш...

— Снег калі ішоў? — спытаў, пазіраючы на размаляванае марознымі карункамі шкло. — Уночы?

— Да самай раніцы завіруха шалела. А тады аціх вецер, снег хлапамі паваліў. У калена нанесла. Я да хлёўчука сцягу ледзь ачысціла.

— Ты снег чысціш, а я — ляжу, — сказаў ён з горыччу. — Трэба мне ўзнямацца і за рыдлёўку брацца. Папрацую на свежым паветры, дык і кашаль пройдзе, і хутчэй папраўлюся... Каму сказаць, дык і не паверыць. Горла застудзіў, і другі месяц на ложку хлопец качаецца...

Людміла Паўлаўна ласкава пагладзіла Генадзя па галаве, патрапала рукою валасы:

— Каб жа яно гэтак было, сыноч. Лёгкія застуджаны. Ды шчэ на два бакі. Тут не гараваць, а радавацца трэба, што ўрэшце на папраўку пайшло. Дай грудзіну табе паслухаю...

— Няма чаго слухаць. Кашаль толькі горла дзярэ. А ўсярэдзіне не хрыпіць ані. — Ён, шырока разяваючы рот, пахакаў. — Як мяхі кавальскія...

— Не храбрыся, не храбрыся... Дай паслухаю...

Людміла Паўлаўна прыціснулася вухам да Генадзевых грудзей, лагодна пастукала далоняю па плячы, папрасіла:

— Ты глыбей, глыбей дыхай. І дыханне не затрымлівай!

— І што, таварыш прахвесар, вы там пачулі?

— Я табе кажу глыбей дыхаць. На поўныя грудзі.

— Ну, дыхаю, дыхаю! Слухай толькі!

Глыбока ўздыхнуўшы, ён пачуў, як нешта захрыпела, заклекатала ў грудзіне і тонкая стрэмка стала ўпоперак горла. Спалохаўся, не дыхаў, чакаў, пакуль асядзе гэты востры боль, востры і нечаканы.

— Намнога лепей, сыноч, чымся ўчора. Ну, яшчэ падыхай... Павольна і глыбока як мага падыхай. — Людміла Паўлаўна прыціснулася вухам да Генадзевых грудзей ізноў. Але цяпер ужо не стукала даланёю па яго плячы, а як бы ўдушвала ў падушку, потым рэзка ўскінула голаў, ухутала плечы коўдраю, сказала строга і безапеляцыйна: — Ляжаць трэба, сыноч, ляжаць, — паківала галавою, сказала распачна: — І дзе ты гэтак застудзіўся, каб ведаць мне? От жа каб мне хто-небудзь сказаў!

— На Дзвіне. Гэта я табе дакладна кажу. Але што з таго? Каб, скажам, тут, у садзе нашым, ля хаты, застудзіўся? Што, лепей было б?

— І гэта праўда, — Людміла Паўлаўна ўздыхнула. — Гэта ўсё вайна клятая, каб ёй гарэць і сёння ж прапасці. А тым, хто яе распачаў, каб у агні сто гадоў гарэць...

— А чаму сто гадоў? Яны і за паўгода пагараць усе начыста. Пад Масквою ім нюхаўку натаўклі? Натаўклі. А да вясны і галаву адарвуць. — Ён нечакана ўбачыў, што маці жахліва састарэла, выглядала зусім не такой вясёлай-лагоднай, калі ішла да ложка з конаўкаю ў руцэ, і дадаў весела, каб падбадзёрыць яе, супакоіць, абнадзеіць: — Да вясны ад фашыстаў тут і знаку не застанецца!

Людміла Паўлаўна сумна паківала галавою:

— Стратэг ты мой харошанькі...

— А ты што, не верыш?

— Ды веру, сыноч, веру. І яшчэ болей паверу, калі бульбачкі гарачай паясі.

Генадзь не хацеў есці. Але жаданне дагадзіць маці прымусіла сказаць бадзёра і весела:

— Цягні сюды тую бульбу!

— Маліннічку спачатку папі, сыноч. Пакуль гарачы. А тады і паясі ў ахвотку. Ты прыхініся на спіначку. Тады зручней табе будзе...

Людміла Паўлаўна прыўзняла яго за плечы, пасунула падушку да спінкі ложка, дапамагла сесці, ухутала коўдраю, працягнула конаўку, і ён узяў яе абэруч, піў гаркаватае пітво. Пітво было карычневае, густое, і ад гэтай знаёмай горычы яму рабілася нядобра. Але ён буйнымі і частымі глыткамі апаражніў конаўку, адчуў прыемную цеплыню ў грудзях і аддаў пустую конаўку з усміхам:

— Нешта сёння салодкія мала лекі. Ці мне гэта падалося? Учора саладзейшыя былі.

— Сахарына кончылася, сыноч. Учора на базары яе не было. Мож, сёння пашчасціць.

Генадзь пашкадаваў, што сказаў маці пра горыч пітва, папрасіў:

— Ды не шукай ты гэтую клятую сахарыну. Ад яе дужа сушыць горла, — і ўжо зусім бадзёра папрасіў: — Ну, дык дзе ж твая бульбачка?

— Нясу, сыноч, нясу...

Генадзь еў бульбу, не адчуваючы аніякага смаку, еў без ахвоты, баючыся зноў пакрыўдзіць маці. Ён злаваў цяпер на тое, што паводзіў сябе сёння, як раздуранае дзіця, у якога ў галаве пуста, няма



розуму. Гэтулькі бяды з яго хваробаю! А ён шчэ выдурняецца, пітво, бачыш ты, яму гаркавае!

Ачысціў місу, аблізаў усе краёчкі, сказаў, надаўшы свайму голасу шчырасць:

— У ахвотку пaeў, матулька, у ахвотку, — і папытаў заклапочана:

— Бульба шчэ ў нас ёсць? На зіму хопіць?

— На яе, бульбачку, сыноч, уся наша надзея. А калі выграбуць, як у Слабадзе на тым тыдні, дык канцы тады.

— А што ў Слабадзе здарылася? Чаму я не ведаю?

— Ты тады непрытомны быў. Пластом ляжаў. Як у агні гарэў. Я колькі мяхоў прыцягнула ў хату са склепа. Ты шчэ на мяне крычаў...

Ён здзівіўся шчыра, бо ў памяці нічога не захавалася з таго, пра што казалі маці.

— А што я такое крычаў?

Людміла Паўлаўна сказала, узіраючыся ў размяляваныя марознымі карункамі шыбы:

— Не цягай мяхі, не цягай мяхі, патрабаваў. Мне, маўляў, гарача ад іх. Я бульбы і сюды, пад гэты ложак, насыпала. Не будуць жа яны зграбаць з усіх куткоў. У Слабадзе тое ў людцаў і засталася, што перасыпана ў хаце было. А са скляпоў выграбалі начыста. У мяхі — і грузяць на грузавікі...

— Пад печчу можна схаваць. Туды ж можна мяхі запхнуць.

— Там цёпла дужа. Прарасце адразу ж... Але я і туды вядры с чатыры увапхнула, — пашаравала пальцам шыбіну, сказала неяк дужа незадаволена: — Зноў імчыць. У хаце яму не сядзіцца, — і патлумачыла, заўважыўшы, што Генадзь пацягнуўся да акна, прымусіла зноў легчы на падушку, ухутала плечы коўдраю: — Лёнік твой сюды імчыць. Звычайна дык яму паварот раблю. Навошта, кажу, назаляешся? Паправіцца, тады і нагаворыцесья...

— Не чапай яго! Хай зойдзе!

— Ды не збіраюся я чапаць яго. Табе лепей цяпер, дык хай і пасядзіць. Усё весялей табе...

У голасе была прыхаваная незадаволенасць, нейкае зласлівае адценне. Але вочы паглядалі лагодна, і лагоднасць была ў словах, якімі Людміла Паўлаўна адказвала на вітанне Лёнікава. Яна

размаўляла з Лёнікам ласкава, быццам была дужа радая, што ён завітаў у хату, бы даўно чакала, што ён прыйдзе. І кажушок у яго ўзяла з радаснай усмешкаю, і атрэсвала з каўняра снег, і чапляла на яблыневую рагульку па правы бок ад дзвярэй, і ўсё дапытвалася, што чуваць на сяле, што парабляе Лёнікава маці.

Лёніка гэта здзівіла.

— Нібыта пана мяне сёння стрэлі, — ціха сказаў ён, сеўшы на краёк лаўкі, што стаяла ўсцяж сцяны пад самым падаконнем. Гэтулькі павагі. А ўвесь час і на парог не пускалі, — паскардзіўся вясёлым голасам і падмігнуў.

— А ты часта прыходзіў?

— Ды не, разы чатыры. Але яно, ведаеш, відаць, і правільна: чаго назаліць хвораму чалавеку. Але на хворага сёння ты зусім і не падобны. Твар ружовенькі, вочы вясёлыя.

— Цябе пабачыў, дык і павесялеў...

— Тады буду штодня прыходзіць. Хутчэй на ногі станеш. Аднаму мне, ведаеш, дужа маркотна...

Лёнік зноў падмігнуў, пастукаў пальцамі па сціснутых вусах, даючы знак, што хоча нешта сказаць вельмі важнае. Потым зноў зыркнуў на пераборку, за якой Людміла Паўлаўна весела размаўляла са Светкай, ускочыў, падбег да паркалёвай шторкі, напалову сашморгнутай з дзвярнага праёма ў драўлянай пераборцы:

— О-ой, цётка Людміла! З галавы ў мяне зусім выляцела. Маці хоча вам доўг вярнуць. Тую соль, што пазычала. На тое мяне сюды і пасылала. А я Генку ўбачыў, дык даручэнне гэтае з галавы начыста вылецела, быццам ветрам сагнала.

— А што, яна ў горадзе была?

— Ну... Толькі што вярнулася. Казала, што дзве новыя шыбеніцы ля турмы паставілі...

Людміла Паўлаўна выйшла з-за пераборкі са Светкай на руках, паглядзела строга:

— Дык ты што, соль прынёс?

— Не, яна не дала соль. Кажы, што згубіш, маўляў. Я зразумеў, што яна хацела, каб вы да нас зайшлі.

— Наказала гэтак?

— Ды не, — з нейкай вясёлай гатоўнасцю патлумачыў Лёнік і зноў вярнуўся на ранейшае месца, пашкроб пальцам марозныя карункі на шыбіне. — Казала, каб нагадаў вам, што на соль разжыліся... Але мне падалося, што пра нешта ёй гаварыць з вамі хочацца...

— А што яна цяперка парабляе?

— Легла і ляжыць на ложку.

— А што новага ў горадзе чуваць?

— А нічога радаснага. Быццам спынілі немцы наш наступ.

— Як гэта? — Людміла Паўлаўна падступіла да Лёніка, села на лаўцы побачкі, гушкала на руках Светку, потым прыціснула яе да сябе, паглядзела строга і патрабавальна. — Ты чаго гэта туман нам ліеш? Калі што ведаеш, дык кажы.

— Ды нічога я не ведаю больш. Вы, дарослыя, хіба нам, малым, усё раскажваеце? Я толькі тое і пачуў... Дый, калі ўжо на шчырасць, падслухаў... Немцы нібыта не адступаюць болей. Спынілі наш наступ. А Ленінград з усіх бакоў абклалі, гарматы цяжкія падвезлі і малоцяць з раніцы да вечара...

— Гэта яна табе казалася?

— Ды не. Яна з бацькам размаўляла, а я выпадкова пачуў.

— У цябе ўсё выпадкова, — сказала Людміла Паўлаўна, узнімаючыся, і тут жа дадала, быццам прасіла прабачыць: — У вас заўсёды ўсё выпадкова здараецца. Выпадкова знойдзеце нешта... Выпадкова пачуеце... Выпадкова захварэеце...

Яна пайшла за пераборку і неўзабаве стала ў дзвярным праёме, ужо апранутая ў стары лаплены на рукавах кажушок, сказала, завязваючы карычневую хустку з доўгімі махрамі:

— Я вас, хлопчыкі, на хвіліну тут пакіну. Светка плакаць не будзе. А раптам пачне румзаць, дык ты, Лёнік, калыску пакалышы...

— Добра, добра, — неяк дужа радасна паабяцаў Лёнік і з гатоўнасцю ўскочыў з лаўкі. — Можа, яе сюды перацягнуць?

— Навошта? Ёй там лепей... І Генка хай не ўзнямаецца з ложка. Ты за ім таксама глядзі.

Усё тым жа радасным і неяк дзіўна ўзбуджаным голасам Лёнік паабяцаў:

— Добра, добра...

Бразнуў слясак, дзверы зачыніліся. Потым глуха тукнулі дзверы ў сенцах. Лёнік падскочыў да акна, рыўком рассунуў фіранкі, нейкі час углядаўся ў шыбу, потым стаў ля ложка, гучна пляснуў у далоні:

— Ну, Генка, можаш скакаць!

— З чаго скакаць? — Генадзь паглядзеў на Лёніка і паляпаў далоняю па коўдры побач, запрашаючы прысесці. — Гэта праўду ты гаворыш, што няўдача ў нашых?

— У нашых, дружа, удача поўная.

— А чаго ты кажаш, што нібыта спынілі нашых яны. Значыцца, не наступаюць нашы?

— А ты зірні, што за акном! Снег — мне па грудзі. Пакуль можна было — гналі нашы іх, малацілі на поўную катушку. У горадзе ўсе вялікія будынкі пад шпіталі забраныя. Поўна тамака іхніх ваякаў. І пабітыя, і памарожаныя, і пакалечаныя. І ходзяць немцы, голавы павесіўшы. І паліцаі апухлыя. Да ўсяго гэтага ёсць у нас з табою шчэ адна нагода ў скокі пайсці. А вось якая? Ну, здагадайся!

Генадзь абурана пляснуў рукою па коўдры:

— Не тлумі галавы. Кажы пра сваю навіну.

— Яна тутака. — Лёнік ганарліва паляпаў далоняю па кішэні заношанага і даўгаватага пінжака. — Ту-утака!

— Чаго, чаго выскаляешся? Гавары!

— Гаварыць няма чаго. Тут паказваць трэба, — і Лёнік павольна выцягнуў з кішэні абойму з патронамі, падкінуў, злёту ўхапіў яе, урачыста ўзняў над галавой. — Гэта ты бачыў?

— Адкуль? — хрыпла выціснуў Генадзь; у яго ад хвалявання перахапіла дыханне. — А-адкуль?

— Трымай. — Лёнік паклаў абойму на Генадзеву руку, зноў выхапіў з другой цяпер кішэні яшчэ адну гэткую ж абойму і гэтак жа ўрачыста ўзняў яе ў руцэ над галавой. — І вось што маем, — зноў падкінуў яе, злёту схапіў абойму, сеў на ложак, ласкава пагладзіў жоўтыя патроны, якія былі шчыльна пасаджаны ў абойме. Носікі куль былі з чырвонымі абадочкамі. — Гэта, мабыць, разрыўныя. Ці трасіркі.

— Адкуль яны? Адкуль? — зноў папытаў Генадзь, усё яшчэ ашаламлены. — Дзе ты іх узяў?

Лёнік як бы і не чуў запытання, асцярожна выцягнуў патрон з абоймы, патрос яго ля вуха свайго, потым патрос ля Генадзевага вуха. — Чуеш? Шухціць порах. Сухія патрончыкі. У вадзе не былі. А тыя, што ў карабіне, сапсаваныя, мабыць. Ты іх сушыў?

— Ты чаго сказаць не хочаш? Адкуль патроны?

— Арсенал маем, Генка! Арсенал! Дот узарваны ля Кстоў я знайшоў. Там шчыліна ёсць, утачыцца ў сярэдзіну можна. Поўна тамака патронаў. І вось гэтак, у абоймах. І ў цынках. Скрынкі, праўда, прыдушаны вурваллем цэментаваным. Аднаму не адужаць — я спрабаваў. А ўдваіх калі, ды шчэ ломам падважыць — выцягнем. Ты толькі папраўляйся хутчэй...

Генадзь пагладжваў пальцамі халодныя медзяныя патроны, слухаў грукатлівы бой свайго сэрца і адчуваў, што яму кружыць дзівосна галаву. Ён быццам плыў у нейкую прастору, цела зрабілася лёгкае, бязважкае, і частыя штуршкі сэрца быццам падкідвалі яго на нейкую лесвіцу з шырокімі і гарачымі прыступкамі.

— А чаго ты мне раней гэта не сказаў? — спытаў ён, адчуваючы дзіўную сухасць у роце.

— Я прыходзіў. Але ж ты як не свой быў. Нават мяне не пазнаў.

— Як гэта? А чаго я не памятаю? — Ён не паверыў Лёніку, паглядзеў на яго з недаверам.

— Ды я толькі аднойчы прыходзіў. А потым твая маці мяне ад хаты турнула. Яно, відаць, і правільна. Бо я тады табе казаў, каб адвар піў... І маці твая тое жказала... А ты ўсё крычаў, крычаў... Я дастану, маўляў, дастану...

— І што, пра карабін крычаў?

— Не, пра карабін я не чуў. Можна, тады, як мяне ўжо ў хаце не было?.. А ты яго надзейна схаваў?

— Надзейна! І пачысціў, і змазаў як след. Алівы не пашкадаваў...

— А можа, яго да нас перанесці. У нас жа вялікая пуня. І на водшыбе стаіць. Там у мяне такая схованка ёсць — закачаешся. Там у мяне дванаццаць абоймачак ляжыць.

— Дванаццаць?

— Ну. Апрача гэтых дванаццаць. Гэтыя я табе паказаць вырашыў. Каб ты ведаў... І вось што я табе сказаць хацеў.— Лёнік сумеўся, пакруціў абойму ў руках, пагладзіў носікі куль, быццам зганяў з іх нябачны пыл. — Калі чалавек непрытомны, дык ён сябе не кантралюе. Разумееш?

— Не разумею.

— Я хачу тое сказаць, што, можа, ты, калі трызніў, пра карабін сказаў. А тады карабіну капец. Тады там, дзе ты яго паклаў, пусценька. Твая маці яго ў такую багну запраторыла.

— Дзе карабін ляжыць, толькі я ведаю. Маці пра яго не дазналася...

— Тады добра. Бо ў мяне ўжо чатыры абоймачкі ляснуліся. Я, ведаеш, дурны быў. Пінжак вось гэты не павесіў на цвік, дзе і звычайна. А потым маці мяне па дровы паслала. Пабег. А тады прыходжу, і як мне што цюкнула ў галаву. Цап за кішэні. Пуста. І такога мне прачуханца далі, што і дагэтуль хрыбціна пабольвае... З таго дня я дужа паразумнеў...

Рудаватыя, як бы з агню, латунныя гільзы ў абойме былі халодныя, а носікі куль нейкія дзіўна цёплыя, быццам угрэтыя знутры. Генадзь пагладжваў іх асцярожна, і сэрца яго па-ранейшаму тахкала, і ён адчуваў яго пругкія, нейкія каляныя штуршкі. І гэтак жа, нейкімі дзіўнымі штуршкамі, з незразумелымі выгінамі, ішлі думкі, што абудзілі Лёнікавы словы. А што калі і сапраўды, пачаўшы трызніць, ён гаварыў пра карабін, пра тое, дзе ён схаваны, і маці напарола тую схованку, знесла карабін, адправіла яго туды, куды і кінула патроны? Магло ж гэта здарыцца! І, мажліва, здарылася! І, відаць, маці такая ласкавая і клапатлівая зрабілася, бо следам за патронамі знесла з хаты і карабін, адкінула бяду, якая замінала ёй жыць спакойна і добра. Няйначай, няйначай гэта здарылася!

Генадзь размаўляў з Лёнікам, слухаў яго вясёлыя жарты, і з кожным імгненнем здагадка, што завітала да яго, набірала сілу, замацоўвалася, выклікала незразумелую злосць на сябра, які сядзеў

побачкі, жартаваў і весела пасміхаўся, радуючыся з тае нагоды, што ён здаровы, што ў яго ёсць патроны, што ён можа і жартаваць, і казаць гэтак вось весела і незалежна, нават павучаць, падкрэсліваючы, што і ён таксама мае права непакоіцца лёсам карабіна, што гэты карабін яму, Генадзь, як бы і не належыць.

— Ты ідзі, Лёнька, — нечакана папрасіў Генадзь і зразумеў, што трэба неадкладна выправіць з хаты свайго сябра, выкарыстаць гэты момант, што маці няма ў хаце, узняцца на гарышча, правесці схованку. — Дамоў ідзі... А я паляжу і засну, можа... Нешта дужа ў галаве тлумна...

— А ты па хаце ўжо ходзіш?

— Маці шчэ забараняе. Слабы, кажа, яшчэ задужа. Праз тыдзень, сказала, можна будзе і па хаце патупаць...

— А чаго ты вочы заплюшчвеш? Блажыць?.. Можа, вады табе прынесці?

— Не трэбы аніякай вады. Ты дамоў ідзі.

— У нас ажына сушоная ёсць. Здаецца, калі дужа застудзіцца чалавек, дык ажына дапамагае. — Лёнік як бы і не разумеў, што яго выпіраюць з хаты, паводзіў сябе па-ранейшаму незалежна і весела. — Ад яе навар барвовы робіцца. Быццам кроў у шклянцы. На святло калі глядзець — у-у, як прыгожа... Я табе прынясу. Маці, праўда, яе схавала. Але я ведаю, дзе тая спратачка.

— Не трэбы мне аніякай ажыны, — зазлаваў Генадзь. — Я спаць хачу. Разумееш?

— Добра, спі, — сказаў Лёнік і паклаў другую абойму на Генадзеву далонь. — Трымай. Толькі дзе ты яе схаваш? Пад сяннік, мне здаецца, можна пакласці. Там і суха будзе... Не, пад сяннік нельга. Тут спратачка ненадзейная. Лепей я абоймачкі з сабою знясу, а потым, калі спатрэбіцца, табе і дастаўлю. Як паздаравеш.

Генадзь таропка сціснуў у руцэ абоймы, торкнуў іх пад падушку, потым адсунуў яе ўбок, патузаў краёк сянніка. Шэрая тканіна раз'ехалася па краёчку, і ён сунуў туды, у тую вузкую дзірку, абоймы, паклаў на месца падушку, зноў заплюшчыў вочы, сказаў ціха, умоўна:

— Бяжы дамоў, Лёнік. Бяжы...

— Я заўтра прыбягу. Добра? Ты чакай...

— Абавязкова прыходзь. Заўтра мы абоймачкі ў надзейнае мес-
цейка прыхаваем...

Лёнік салютнуў рукою, хуценька апрануў лапленую ватоўку і,
ужо стоячы ў сенцах, паабяцаў:

— Заўтра ранкам — я тут. Чуеш?

— Дзверы, дзверы зачыняй, — гукнуў Генадзь. — Хату студзіш!

Зарыпелі намёрзлыя маснічыны ў сенцах, гулка тукнуў слясак,
і Генадзь адразу падхапіўся з ложка. Ён нацягнуў штаны, апрануў
кашулю, сунуў ногі ў рудыя атопкі, што стаялі ля сцяны, і зняможана
апусціўся на лаву, паклаў рукі на краёк стала, і цяжкая, як моцна
ўчадзелая, галава лягла на іх. Быццам нехта мяккай гарачай рукою
піхнуў у патыліцу. Гулі нейкія патаўсцелыя, як ватавыя, ногі, няспын-
на звінела ў скронях, і каляны гарачы пас абціскаў грудзі. Ён ведаў,
што марудзіць нельга, што неўзабаве вернецца маці, і нічога не мог
парабіць са сваім паслабелым, як бы спустошаным целам.

“Відаць, дарэмна я прагнаў Лёніка... Трэбы было разам з ім узлезці
на гарышча. Паглядзець схованку, праверыць, пакласці туды абоймы...”

Думка пра патроны прымусіла яго схамянуцца. Нібыта зноў
нехта мяккай гарачай рукою піхнуў яго, але цяпер не ў патыліцу,
а пад локці, і ён узняў цяжкую галаву, абапёрся ру-
камі ў краёк стала, адпіхнуўся ад яго, гайдануў-
ся і памалку паклыпаў у сенцы да дзвярэй.

Халоднае марознае паветра ў сенцах
узбадзёрыла. Воблачка цёплай пары, што
вылецела следам за ім з хаты, пакрысе
растаючы, быццам паўзла па прыступ-
ках лесвіцы на гарышча, і ён, гледзячы
на гэтую попелную празрыстую аблачы-
ну, нечакана падумаў пра тое, што зрабіў
памылку, не ўскінуўшы на плечы нейкай
цяплейшай апраткі. Што варта вярнуцца
ў хату, надзець ватоўку, сунуць на галаву
шапку і на ногі нешта трэба цяплейшае.
Каляныя, бы жалеза, атопкі, бо басанож ён
іх усунуў, пра панчохі не падумаўшы...

Але ён тут жа адкінуў гэтую думку, зразумеўшы, што не мае часу
вяртацца ў хату і апранацца. Тут кожная хвіліна можа ўсё выра-
шыць. Маці зараз вернецца, дык як ён тады на гарышча трапіць.
Зрэшты, калі ён на гарышчы будзе, а маці ў сенцы ўвойдзе, дык
добрага не чакай. Трэба абавязкова дзверы з сенцаў на клямку
ўзяць. Зачыніць дзверы, каб не захапілі яго зняцацку!

Сунуўшы драўляную тычку ў шырокае вечка клямкі, ён, трыма-
ючыся рукамі за шурпатае бяровенне сцяны, ускараскаўся па лес-
віцы на гарышча і ледзве не бухнуўся спінаю назад, на шырокія
прыступкі. Уратаваў стаяк, што падпіраў кроквы. Ён пахіснуўся
плячом у няроўна абчасаны сасновы стаяк, учапіўся ў яго спачат-
ку адной рукою, а потым і абэруч, і гэтак нейкі час стаяў, цяжка
стомлена дыхаючы. Сэрца гучна тахкала ў грудзях, у галаве быў
несціханны гуд, звонкія такты білі ў скроні.

“Стаяць нельга! Трэбы да лежака рухацца. Патроны пакласці
і назад, дамоў, у хату...”

Думкі гэтыя ўзніклі ясныя, чыстыя, быццам выскачылі з тых гул-
кіх і звонкіх тактаў, што пульсавалі ў скронях. Ён адпіхнуўся ад ста-
яка, дайшоў да коміна, абышоў яго і бухнуўся на каленкі ля шыро-
кага цаглянага лежака. Рукі як самі па сабе торкнуліся ў цемру пад
лежаком, намацалі там нечапанае, змешанае з пяском пілавінне,
і пачалі яго разграбаць.

Пясок і пілаванне былі халодныя, пальцы адразу задубелі. Але
ён не звяртаў на гэта ўвагі, таропка выграбаў з-пад лежака халод-
нае сыпкае пілаванне і спыніўся толькі тады, калі рукі шкрабанулі
цвёрдую дошку столі. Няма карабіна? Няма? А куды ж ён мог па-
дзецца? Куды? Дзівак ты, Геначка! Праўду табе Лёнік казаў. Маці,

калі ты трызніў, пра карабін і даведалася, сюды пабегла, карабін узяла і перахавала! Напэўна ж, гэтак і было! А ён, дзівак, карабіна тутакж шукае!

Ён прыхіліўся лбом да цёплага стаяка, застагнаў ад распачы і крыўды. Доўбня! Знайшоў месца, дзе схаваць! Трэба было на безразе ручая, пад карэннямі чаромхі пячору зрабіць, і ў ёй карабін пакласці, ды пяску зверху навярнуць. Вось гэта была б надзейная схованка, не тое што тут, пад лежаком ля коміна. Ля коміна? Так, бліжэй да коміна схованку ён зрабіў. А грабці ўзяўся пасярэдзіне лежака! А грабці трэба прыкладна на метр які ад коміна!

Генадзь на каленках, абапіраючыся рукамі ў зладжаны пласт пілавання, прапоўз па-сабачы бліжэй да коміна, запусціў рукі пад ляжак і пачаў ярасна грабці. Пальцы адразу ж наткнуліся на мяккую і цёплую паперу, і ён выцягнуў згортак і нейкі час сядзеў не рухома, каб суняць спалошны бой сэрца. Не прагаварыўся ён, калі трызніў. Ёсць карабін! Ёсць!

Ён развінуў паперу, ласкава абмацаў халодны гладкі прыклад, пагладзіў даланёю затвор, адцягнуў яго, памацаў пальцам шырокую чорную sprужыну магазіна. Па адным выцягваючы патроны з абоймы, ён напакаваў магазін, загнаў затвор на ранейшае месца, узяў карабін, злавіў на мушку сярэдзіны белаваты конус у кутку франтона, па правы бок ад вузкага акенца, — там улетку былі восы, — і націснуў на спуск.

Суха, з металічным звонам, чакнуў баёк.

Генадзь улюбёна пагладзіў гладкі драўляны прыклад, паклаў у яго поўную абойму з патронамі і абойму лёгкую, без патронаў. Загарнуў усё гэта як і было раней, у рудаватыя шпалеры, і паклаў згортак у схованку. Уздыхнуў з палёгкай, пасмейваючыся з тае ім-пэтнасці, з якой маці папёрла тады патроны з хаты. Цяпер галава не баліць! Ёсць дзве абоймы! А потым, калі ён паправіцца, можна будзе з Лёнікам шуснуць у той дот, запраторыць, каб усё пад рукамі было. Гэта думка разумная, бо там, у доце тым разбураным, аніхто нічога шукаць не будзе. Да дотаў блізка ніхто з вяскоўцаў і не падыходзіць, і каровы туды не гоняць на пашу, бо пабойваюцца. А Лёнік, выяўляецца, дарогу туды разведаў добрую, так што

наперадзе ў іх добрыя дні. Галоўнае, каб хваробу гэтую адужаць, каб паправіцца, на ногі стаць. А тады ўсё пойдзе ладам.

Зараўнаўшы пілаванне, ён затрамбаваў яго рукою і злез з гарышча. У хаце ён адразу скінуў атопкі, распрануўся, шуснуў на ложка пад коўдру і адразу адчуў, што дужа скалеў. Яго трэсла, зубы ляскалі, і ён хутаўся ў коўдру, потым накінуў на сябе паверх ватоўку і моцна зажмурыў вочы. Нейкая дзіўная гарачая хваля адразу панесла яго, і ён не супраціўляўся, аддаўся ёй цалкам, радуючыся, што пачынае сагравацца, што меней калоцяць дрыжкікі.

Ласкавая гарачая хваля гушкала, несла ўсё далей і далей, да дзіўных зялёных вербалозаў, на якія з замгленай высі сыпалася і сыпалася белае сям'е. Снег асядаў на лісцінах, і яны адразу таўсцелі, рабіліся дзіўна шырокія і незвычайна блішчатыя, і макукі вербалозаў згіналіся, і па іх каціліся дзівосныя чырвоныя жарынкі, тукаліся адна ў адну, разляталіся, падалі ў ваду, і па ёй, па вадзе, павольна плылі на сярэдзіну Дзвіны, дзе шарэў вялізны граніт, і жарынкі накатваліся на яго, білі ў яго бакавіны гучна і звонка, падскоквалі, і іх у паветры лавіла шырокай дзюбай вялізная белая птушка з чырвонымі крыламі.

Праглынуўшы жарынкі, птушка выпрастала крылы. Але не ляцела, а толькі павольна варушыла крыламі, тукала чырвонай дзюбай у бакавінку граніта, і граніт звінеў, быццам быў зроблены з тонкага шкла, і нібыта адтуль, з таго шкла, чуўся патрабавальны голас. Дужа знаёмы. Гэта ж матчын голас! І не са шкла гэты голас гучыць! Гэта ж матчыным голасам птушка гаворыць. Шырока адкрывае дзюбу і тукае па бакавіне граніта тоўстымі чорнымі кіпцюрамі. І граніт звініць, і словы вылятаюць з дзюбы строгія і патрабавальныя.

“Адчыні, сыноч! Клямка неяк зашчыкнулася, дык я ў хату трапіць не магу. Апаніся толькі. І на ногі валёнкі надзень, яны на печы стаяць...”

Ён адплюшчыў вочы, убачыў за шыбай, размаляванай марознымі карункамі, спалоханы матчын твар, пачуў яе голас і ўсё зразумеў. Доўбня! Гэты ж ён злез з гарышча, а дзверы пакінуў зачыненыя. Тычку драўляную ў клямку торкнуў, а вышмаргнуць яе і запамятаў!

Ён лаяў сябе, але з ложка не ўзняўся, ляжаў як паралізаваны. Ногі не слухаліся, і рукі былі быццам з ваты гарачай злепленыя, непаслухмяныя і непадатлівыя. Але думка пра тое, што трэба ўзняцца, пайсці ў сенцы і адчыніць дзверы, жыла, і ён быў пад абладаю яе, абладаю дзіўна абстрактнай, якая не вымагала аніякіх дзеянняў.

— Ты не спіш, сыноч? Клямка, кажу, зашчыкнулася. Ты чуеш мяне?..

Людміла Паўлаўна мацней забарабаніла па шыбе, і ён адкінуў коўдру і ўзняўся. З цяжкасцю перастаўляючы ногі, хістаючыся, ён пайшоў у сенцы, ступіў на халодныя намерзлыя маснічыны, адчуў іх каляную цвёрдасць, адчуў халодны метал клямкі і нейкую дзіўную гарачыню ў грудзях. Яму падалося, што гэтая гарачыня шухнула з адчыненых дзвярэй, і ўбачыў, што гарачыня гэтая беллага колеру і шырокай хваляю паўзе па падлозе сенцаў.

— А што ж ты робіш, сыноч? — спалохана і збянтэжана выгукнула Людміла Паўлаўна. — Я ж табе казалася, каб апрануўся. А ён — у адной кашульцы. Ды яшчэ басанож. Ты што, здурнеў?

— Горача, мама, горача...

— У хату, сыночак, у хату!.. А долечка ж ты мая...

Людміла Паўлаўна скінула з плеч палатняны хатуль, схапіла Генадзя ў абдоймы, і ён абвіс у яе руках, і марудна перастаўляў ногі, зноў паддаючыся знаёмай гарачай хвалі, што распаўзалася па ўсёй хрыбціне.

— Гэта птушка на граніт села. Чырвоная. Спачатку белая была яна... А жарынкі — чырвоныя.

Людміла Паўлаўна давяла Генадзя да ложка, ухутала коўдрай, села побач, абмацала лоб і шчокі, папраўляла падушку, лагодна ўшчувала за тое, што па-дурному пабег ён адчыняць дзверы, не апрануўся, валёначкі цёплыя не надзеў. Ён слухаў яе, з усім пагаджаўся, і яму было добра і ўтульна, і зусім не дзівіўся з таго, што матчын голас цішэе, аддаляецца, спывае на востры клін асакі, што стала наўкола граніта пасярэдзіне Дзвіны.

Яму зноў мігнулася вялізная белая птушка, падобная да бусла, але намнога большая, з чырвонымі крыламі, і яго не дзівіла, што



яна, гэтая птушка, гэтак блізка і зусім не палохаецца, і не хоча нікуды ўцякаць. Не, яна да лёту рыхтуецца. Вось як крылы выпроствае і дзюбу выцягвае, верне голаву ў бок супроць левага берага. А цяпер падскочыла павольна-павольна, быццам была пушынкаю, і гэтак жа лёгка паляцела над вадой, коцячы перад сабою жарынкі, іскрыстыя і агняныя, пад ногі Шніпу, які стаяў ля вузенькай палосачкі рэдзенькага аеру. Жарынкі падкочваліся да зялёных сцяблін, лёгка, быццам голка праз марлю, прабівалі іх і клаліся наўкола Шніпавых ботаў зіхатлівай вясёлкай. Жарынкі ўсё каціліся і каціліся няспынна, і вясёлка шырэла, і колеры ў ёй зменьваліся, і гусцелі толькі барвы, і ад іх рабіліся агнянымі і пясок, і лазнякі, і вада, і па ёй, гэтай зіхотнай агністай вадзе, павольна плыў белы човен, і на карме яго, з чырвоным вяслом у руках, стаяў Багданаў і лагодна і прыязна ўсміхаўся.

Крыгалом пачаўся на Дзвіне апоўначы.

Генадзь даведаўся пра гэта ад маці ранкам, калі прачнуўся і пачуў за адчыненым нахлашч акном настойлівы Лёнікаў голас:

— Дык жа крыгалом, цётка Людміла. Ужо з ночы Дзвіна крыгі гоніць. А мы з ім дамаўляліся шчэ напрудвесні, што пойдзем глядзець, як лёд зрушыцца.

— Наглядзіцца шчэ на тыя крыгі. Не апошняя вясна на свеце, — сцішана прамовіла маці. — Яму пасля гэткай хваробы паболей спаць трэба, сіл набірацца.

Лёнік засмяяўся:

— Дык жа ж набраўся ён сілы. Учора мы ад рэчкі беглі, калі прыпусціў, дык мне з ім і не сагнацца.

Генадзь таропка ўскочыў з ложка, апрануўся і выскачыў на ганак, зажмурыў на міг вочы ад яркага і сляпучага красавіцкага сонца.

— О-о, — радасна выгукнуў Лёнік, — а вы кажаце, што спіць! Ён даўно ўжо не спіць, — і, кінуўшыся да ганка, паведаміў навіну, якую Генадзь ужо ведаў, пра якую чуў: — Крыгалом пачаўся. Я таксама яго праспаў, бо ўночы Дзвіна пайшла. Гайда туды!

Генадзь паглядзеў на Светку, якая поркалася ў пяску ля палісадніка, запытальна зыркнуў на маці, якая старой мяцёлкай змятала да тоўстага бярозавога цурбака сасновую кару і трэскі.

— Бяжы, бяжы, — дазволіла з усміхам Людміла Паўлаўна. — Але да вады і блізка каб не падыходзіў. З узвала паглядзі хвілінку — і дамоў, — павярнулася да малой. — Можа, Светачка, і ты на крыгалом паглядзець хочаш? З Геначкам, можа, разам пайшла б?

— Не хачу, — сказала малая, не ўзнямаючы галавы ад жоўтай лапіны сухога пяску. — Я кветкі саджу.

— Светка ў вас дужа разумная, — сказаў Лёнік, паглядаючы ў бок Дзвіны, адкуль накочваўся глухі няспынны гул. — Яна ведае, цётка Людміла, што там няма чаго глядзець. Толькі час губляець. Гаспадыня добрая расце.

Людміла Паўлаўна засмяялася:

— А чаго ж ты туды імчыш, быццам мёдам тыя крыгі намазаныя?

— Дамаўляліся ж яшчэ зімою. А каб не дамаўляліся, дык я б і не пабег зараз.

— Няўжо? — зноў з усмешкаю спытала Людміла Паўлаўна.

— Праўда. Ды, галоўнае, не крыгі мяне вабяць. Паглядзець на човен карціць. Вада, кажуць, за ноч дужа высока паднялася. Каб не сагнала.

Генадзь незадаволеная шмаргануў сябра за руку, шмаргануў употай, каб маці не заўважыла, паабяцаў паспешліва:

— Мы зараз жа і вернемся. З узвала пагледзімо, а тады і назад адразу. А да вады і блізка падыходзіць не будзем. Мне і самому хварэць надакучыла. Хопіць таго, што амаль усю зімку пракачаўся на ложку...

— Паясі спачатку, — сказала Людміла Паўлаўна, стукаючы канцом дзержака па бярозавым цурбачку.

— Потым, потым... Мы мігам, кажу, і назад...

— Я табе што сказала?! Зараз сядзеш у хаце. Аніякага табе крыгаходу не будзе. Бульба на прыпечку. У меншым чыгунку. У меншым. У большым боршч на абед згатавала...

— Ён зараз паесць, цётка Людміла, паесць, — таропка сказаў Лёнік, падміргнуўшы сябру.

— От жа адвакат вышукаўся, — сказала Людміла Паўлаўна і, калі Генадзь увайшоў у хату, дадала: — Напрудвесні і вочы сюды не паказвай...

— Мяне маці з хаты не пускала. Снег размяклы, вада скрозь. А ў мяне чаравікі дзіравыя. Вось якія яны, — і Лёнік выставіў нагу, пакруціў, паказваючы чаравік, на мыску якога блішчэў вышараваны і густа заматаны мядзяны дрот. — Бацька дротам адрамантаваў. Па сухому добра гойсаць. А на ваду станеш — ногі мокрыя...

Людміла Паўлаўна ўздыхнула, прамовіла самотна:

— Трэба берагчы абутак. А вам — лётаць абы-дзе...

— Ды не дужа мы дзе і лётаем. Пасушэла дарога, дык з хаты выпусцілі.

— Лепей ля хаты сядзець.

— Дык яно ж так і робіцца, цётка Людміла. На Дзвіну толькі зірнём і вернемся. Па абедзе, можа, на ўзлесак падскочым. За дарогу, што на Банонь.

— А што ты там на дарозе згубіў?

— Я нічога не згубіў. Адтуль учора бацька смаржкі прыносіў. Праўда, яшчэ маленькія. Але маці сёння з бульбаю варыла. Смачныя...

З хаты выбег Генадзь, крутнуў рукою сябру, і яны панесліся па сцежцы праз сад.

— Ты гэта праўду казаў пра смаржкі? — спытаў Генадзь, пераскокваючы жардзянік. — Акну ў хаце адчынена, дык я ўсё чуў, пра што вы на падворку гаманілі.

— Праўду. Яны шчэ маленькія. Але грыбы — гэта ж адчэпка. Няўжо не разумееш? Там жа, за той дарогаю на Балонь, і мой дот не дужа далёка. Трэба туды абавязкова падбегчы.

— А што, пасля таго ты туды і не зазіраў?

— Дык я ж табе казаў. Па снезе як пойдзеш? След пакінеш, а па тваіх слядах — кожны туды папрэцца. Думаеш, што толькі нам з табою патроны патрэбны? — Лёнік спыніўся, азірнуўся наўкола, сказаў ціха, амаль пошাপкам, быццам баючыся, што тут, на чыстым поплаве, іхнюю гаворку мог хто-небудзь пачуць. — Да нас сёння ўночы партызаны прыходзілі.

— Партызаны?

— Ну. Самыя сапраўдныя. Відаць, гэта тыя, што мост ля Кстоў спалілі на тым тыдні. Во шугала полымя. На паўнеба. Ажно да раніцы...

— Ды я гэта бачыў. Мы таксама не спалі. Спачатку выбух вялікі быў. А потым полымя шугала.

— А вось і не ведаеш, — неяк дужа ўрачыста сказаў Лёнік. — Выбух потым быў, калі мост ужо гарэў...

Генадзь зрабілася крыўдна. Апошнім часам Лёнік прыносіць цікавыя навіны, усё ведае, што робіцца наўкола, а ён, Генадзь, толькі слухае тыя навіны. І цяпер гэтая навіна пра партызан. Лёнікава хата, праўда, амаль у канцы вёскі, пад самым лесам, так што зусім натуральна, што партызны завіталі да іх у хату. Але ж нічога тут не паробіш: шанцуе яму, Лёніку. Каб ён, Генадзь, не застудзіўся тады ўвосень, дык усё іншым шляхам пайшло б у ягоным жыцці...

Было крыўдна, што ён застудзіўся, на Дзвіне потым паводзіў сябе неразумна. Гэта ж трэба яму тады было лезці на гарышча, не надзеўшыся як след. Вось і канчаткова застудзіў тады і грудзі, і горла, і ляжаў у ложку аж да самай вясны. Яно, калі папраўдзе, дык і дагэтуль не ачуняў як след. Лёнік вось усё шпарыць і шпарыць, а яму, Генадзь, ужо і дыхаць цяжка.

— Ты цішэй бяжы, — папрасіў Генадзь. — Мне з табою не сагнацца. Гэтая клятая хвароба... Усе сілы як вадой знесла.

Ён крыху схлусіў, ён мог яшчэ бегчы. Але было крыўдна, што Лёнік дужэйшы сёлета за яго, што ўсе навіны толькі ў яго, што ён паводзіць сябе па-камандзірску, быццам ён, Генадзь, абавязаны яму падпарадкоўвацца.



— А ўчора ж бег ладна. Увесь час наперадзе і наперадзе.

— Учора мы цішэй беглі. І сілы ў мяне чамусьці болей было. А сёння зусім не бягуць ногі...

Ён ізноў крыху схлусіў, і тут жа адчуў, што і сапраўды дужа цяжка дыхаць, што ногі быццам драўляныя парабіліся.

— Тады сёння да дота не пойдзем, — сказаў Лёнік. — Туды дарога не блізкая, сам жа ведаеш.

— Гэта мы потым вырашым. Нам спачатку човен паглядзець трэба і крыгаход пабачыць. — Ух ты! Гэта ж крыгі. — Убачыўшы за жаўтлявымі лазнякамі Дзвіну, Генадзь імгненна забыўся на сваю слабасць і паімчаў па сцежцы наперадзе Лёніка.

Яны выскачылі на ўзвал і спыніліся, зачараваныя дзівосным відовішчам, што адкрылася перад іхнімі вычыма. Чарнелі на супрацьлеглым беразе шаты старых соснаў, а мядзяныя іх камлі зырка зіхацелі, і быццам ад гэтага ззяння жаўтлівае мроіва дрогка трымцела над пукатымі хвалямі вербняку, і здавалася, што плынь не проста гоніць уніз вялізныя і малыя кругі, а менавіта адсюль, ад тонкіх лазнякоў, павольна і няспынна сунецца бясконцая лёдавая тоўшча, сунецца ў тое жаўтлявае мроіва, гайдае і яго, і вярбняк, і мядзяныя камлі соснаў старога бору і, прапоруваючы рудую гліністую строму, знікае за павароткаю, быццам правальваецца ў нейкую прорву, пакідаючы пасля сябе белыя, як бы з наздраватай пены зробленыя, аблогі, што няроўнай палоскаю закрылі ўвесь далягляд.

— Вада шчэ болей падскочыла, — выгукнуў Лёнік. — Гэта ж яна ўчора там, пад лазнякамі, была. А сёння можа і праз узвал шухнуць.

— Не-е, сюды не дойдзе! Але човен наш можа і сагнаць.

— Дык чаго ж мы чакаем? Трэба туды, да ручая, імчаць. Гайда!

— Паімчалі! Паімчалі!

І адкуль і сілы ўзяліся, і ногі былі пругкія і моцныя, і Генадзь імчаў па краёчку ўзвала, пазіраючы то на крыгі, што павольна сунуліся пасярэдзіне Дзвіны, то на жаўтлявае мроіва над лазнякамі супрацьлеглага берага. Дзіўна неяк. Коцікаў і тут поўна. Але яны ўсе нейкія белаватыя, быццам снегам прысыпаныя. А на тым беразе зусім іншага колеру, і жаўтлявае мроіва над імі ўвесь час дрогка

трымціць. І аблогі над старымі соснамі таксама быццам памалу зыбаюцца, быццам нехта ўвесь час дугае тую белую палосу.

Чоўна пад карэннем старой чаромхі, у шырокай пясчанай вымоіне, не было. Генадзь заўважыў гэта адразу, як толькі спусціўся па схіле ручая да вады, і разгублена спыніўся. Ламачча, якім яны ўвосень закідалі пячору, было раскідана, пясок наўкола пазначылі густыя ямінкі слядоў ад ботаў. Яны, гэтыя ямінкі, былі няроўныя, з адбіткамі часаных падковак на абцасах. Сляды ад ботаў былі падзелены шырокай роўнай паласою-баразёнкаю, што вяла да вады.

— Каму, каму ён спатрэбіўся? — у распачы выгукнуў Лёнік і пабег па баразёнцы да вады. Пастаяў там крыху, нахіліўся, вярнуўся да Генадзя, які разглядаў сляды на пяску, зноў спытаў распачна і неяк плаксіва: — Каму, каму ён спатрэбіўся?

— Чалавек пяць было. Бачыш? Кожны бот свой след пакідае, на іншы не падобны. Я падлічыў: чалавек пяць, не больш. — Генадзь стаў на калена, нахіліўся, паўглядаўся ў сляды на пяску, сказаў безапеляцыйна: — Так, пяць чалавек тут човен наш цягнулі...

— Але ж куды? Як ты на раку з чоўнам торкнешся, калі крыгаход?

— На той бераг ім трэба было перабрацца. А лёд жа ад берага адскочыў. Вось яны на чоўне на лёд перабраліся ўночы. А далей гэтак жа з лёду на той бераг пераскочылі. Човен, мабыць, там і кінулі. Калі Дзвіна кранулася, пайшла, дык яго і пагнала.

— А можа, яны яго дзе-небудзь на тым беразе ў лазнякі запраторылі? — спытаў Лёнік і пабег па схіле ручая да Дзвіны.

Генадзь застаўся на месцы, потым узняўся, памалу паклыпаў, сагнуўшыся, па баразёнцы, уважліва вывучаючы сляды ботаў. Нейкія ж дужа знаёмыя падкоўкі на адным абцасе. Абламаная з абодвух бакоў, з шырокім, не да канца закручаным шрубачкай. Гэткі ж след быў на пяску летась, адразу кінуўся ўвочы, калі Генадзь ранкам прыйшоў на тое месца, дзе ўночы перавозіў на той бок Дзвіны акружэнцаў. Генадзь тады шараваў лазовым голлем па пяску, замятаючы сляды акружэнцаў, і след гэтай абламанай падкоўкі яго ўразіў.

Цяпер жа, пакратаўшы рукою глыбокую ямінку на пяску, у сярэдзіне якой добра і выразна акрэсліўся след абламанай падкоўкі, ён раптам адчуў глухія частыя такты ў скронях.

“Шніп тут быў сёння ўночы. Ён жа ведаў, дзе човен схаваны... А хто-небудзь іншы скуль бы гэтую схованку напароў?..”

Яму зрабілася гарача ад гэтай думкі. Ён не ведаў, які след пакінулі летась на пяску боты Шніпавы. Але цяпер, убачыўшы знаёмы адбітак абламанай падкоўкі, паверыў цвёрда ў сваю раптоўную, нічым не падмацаваную здагадку. Здагадка нарадзілася з веры ў тое, што Шніп вернецца, і ён паверыў, што менавіта ён, а не Багданаў, быў там уночы. Ён жа абяцаў, што вернецца. Па карабін свой вернецца. Вось і вярнуўся. Але ж адкуль яму вядома, што Генадзь карабін з рачнога дна дастаў? І чаго ў хату не зайшоў? А можа, заходзіў, а ён, Генадзь, спаў, і гутарыў Шніп з маці, і маці, вядома ж, нічога яму не сказала. Не, гэтага не магло здарыцца! Маці абавязкова сказала б, каб Шніп прыходзіў! А па-другое, ён бы сам пачуў, бо спіць чуйна, заўжды чуе, як вякне сярод ночы Светка і маці кідаецца да калыскі, люляе, папраўляе малой коўдру. Ён нават чуе штараз, як малая малоціць нагамі, скідае коўдру, толькі яму не хочацца ўзнямацца, каб тую коўдру малой паправіць...

— Генка! Генка! Бяжы сюды! Хутчэй! — гукнуў ад Дзвіны, з лазнякоў, Лёнік.

Генадзь падбег да яго. Але сказаць пра сваю здагадку не паспеў. Лёнік скубануў яго за рукаў пінжака, торкнуў пальцам у нейкую кропку на супрацьлеглым беразе:

— Бачыш? Ці не човен гэта там? Граніт блішчыць. А ўправа ад яго...

— Ды бярвяно там. Калода дубовая. Яна ж і летась там ляжала.

Лёнік сплюнуў, чартыхнуўся:

— І праўда. А мне падалося: човен наш ляжыць. Калі што бачыць хочаш, дык тое табе абавязкова мігнецца. Можа, лазнякамі пашуруем уніз ды паглядзім?

— Думаеш, што зачапіўся дзе-небудзь човен? Пустое гэта... Не на тое бралі, каб пакідаць навідавоку...

— Яно, мабыць, гэтак, — пагадзіўся Лёнік. — І ручай жа не пераскочыш. Далёка абыходзіць давядзецца, — і ўздыхнуў горка: — Праваронілі мы з табою човен...

— Мне след адзін здаўна дужа знаёмы, — сказаў Генадзь, глядзячы на вялізную белую крыгу, што павольна сунулася пасярэдзіне Дзвіны. — След з абламанай падкоўкай я летась раніцою заўважыў. У некага з тых акружэнцаў абчас з такой, абламанай па краях, падковаю быў...

— Ты ведаеш, дзе акружэнцы? — хмыкнуў Лёнік. — Можа, яшчэ далей наш човен, які мы праваронілі... — і нечакана азірнуўся наўкола, пачухаў патыліцу. — І мне, ведаеш, зараз дот прыгадаўся. Човен мы з табою праваронілі — гэта як піць даць. Каб жа гэтак і з патронамі маімі не было...

— А хто ў той дот палезе?

— Некаму ж човен спатрэбіўся? Спатрэбіўся. Знайшлі яны яго? Знайшлі. А патроны, між іншым, чоўну гэтаму старому не раўня, — і раптам сказаў, як адсек: — Пашнуравалі туды!

— На дот?

— Ну! Адсюль нават бліжэй крыху будзе.

Генадзь завагаўся:

— Маці будзе непакоіцца. Шукаць кінецца. Пабеглі, маўляў, да рэчкі — і зніклі. Трэба сказаць, каб ведала.

— Пра дот сказаць? Лепшага твая галава не зварыла?

— Смаржкі, скажам, збіраць пойдзем. І ўсё натуральна будзе. І вось пабачыш: нават слоўца наўпярок не пачуем!

— А ты палітык, між іншым. Добра, будзем рабіць гэтак, як ты скажаш...

Дарогаю да хаты яны зноў гаманілі пра човен, і гаворка гэтая радасці не выклікала. Шкада чоўна. Хвацкі быў човен, не дужа цяжкі, вельмі зручны. Цяпер шнуры толькі з берага давядзецца кідаць. А калі зачэпіцца? Ірваць давядзецца. Добра, калі ля грузіла парвецца шнур. А калі дзе-небудзь пасярэдзіне — кручкі на дне застануцца. А кручкоў дзе адшукаеш? Адзін шнур прасадзіў, другі...

А тады і стаў крыж на рыбалцы. А човен калі маеш — горачка тут невялікае: падплыў, пацягнуў, адчапіў. І ўвогуле, з чоўнам жыццё зусім іншае, гаспадаром сябе адчуваеш!..

Твары ў іх былі не дужа радасныя, і гэта Людміла Паўлаўна адразу прыкмеціла:

— Нешта ж не сказаць, каб вясёлыя вы вярнуліся, — заўважыла яна, калі Генадзь з Лёнікам падышлі да хаты. — Пасварыліся, мабыць?

Генадзь паглядзеў на Лёніка, падціснуў губу, не ведаючы, што рабіць. Не дамовіліся ж дарогаю, казаць пра човен ці не. А трэба было. Цяпер, скажам, ляпнеш шчыра, а Лёнік пакрыўдзіцца.

— А чаго нам сварыцца? У нас, цётка Людміла, бяда здарылася. Якая бяда?.. Човен наш знік. Сёння ноччу, мабыць.

Людміла Паўлаўна аднеслася да гэтай навіны дужа спакойна, як бы нават узрадавана.

— Па гэтых бедках вы сто гадоў жыць будзеце, — з усміхам прамовіла яна. — Нават шчэ і спакайней вам.

Радасныя ноткі ў матчыным голасе Генадзя насцярожылі. Падобна, што маці ведала гэтую навіну раней за іх. Але адкуль, адкуль ёй ведаць? Ха, адкуль! Шніп, калі і сапраўды ён тут уночы быў, дык хату ж не абмінуў, маці яго, напэўна ж, бачыла. Шніп, напэўна ж, не адразу да Дзвіны кінуўся, спачатку сюды завярнуў, каб дазнацца, што на Дзвіне дзеецца... Ды, напэўна ж, гэтак яно і было! Вось з таго гэтак радасна маці і паставілася да іхняй бяды. Ды шчэ, відаць, з палёгкаю і ўздыхнула: няма чоўна — дык і клопату меней, не трэба непакоіцца. Відаць?.. Ды яна гэта адкрыта прызналася. А ён, ёлупень, шчэ нейкія здагадкі на гэты конт ладзіць узяўся!

Генадзь пакрыўдзіўся, сказаў хмурна:

— Мы па смаржкі пойдзем. Дзе наш лазовік? Той, што з дужкаю тоўстай.

— Лазовік нам не спатрэбіцца, — сказаў Лёнік. — Торбачку лепей прыхапіць, — і, падмігнуўшы Генадзю, дадаў: — З торбачкай зручней. Як будучь смаржкі, дык яны і з торбачкі не вываляцца і не патрушчацца. А з пустым лазовікам туды ды назад навошта ж перціся...

— Дык тады і ўвогуле вам не трэба ісці, — сказала Людміла Паўлаўна. Нарастуць грыбы, дык тады і пойдзеце. Па пустым лесе навошта ж швэндацца.

Лёнік запырчыў скарагаворкаю:

— Пакуль будзем чакаць, дык пазбіраюць усё. Трэба спяшацца, трэба спяшацца. Абы якую торбачку прыхапі — і гайда! У цябе ж на рыбу торба хвацкая. Прыхапі яе. З добрым уловам вернемся, бо яна ніколі не пуставала.

Генадзь гэтак рашуча пайшоў у сенцы, што Людміла Паўлаўна, мабыць, зразумела, што ўгаворваць яго марна, папрасіла лагодна і спакойна:

— Толькі вы ўжо не баўцеся тамака дужа. Калі і ёсць — пазбірайце. А няма — дамоў вяртайцеся.

— Гэтык мы і зробім, — паабяцаў Лёнік. — Гэтак і зробім... Ну, чаго чакаем? Рушылі!

Лёнік ішоў, весела насвістваў. У Генадзя ж настрой быў паганы. Крыўдна было не з таго, што човен знік. Патрэбен ён быў Шніпу, дык ён човен і ўзяў. І не адзін ён — цяпер, пасля размовы з маці, Генадзь быў перакананы, што менавіта Шніпавы сляды ён бачыў на пяску на схіле ручая, — той човен да вады цягнуў, чалавек там пяць было, калі не больш, човен, натуральна, паслугу добрую людзям зрабіў. Але ж чаго Шніп не пабудзіў яго, Генадзя? Чаго не папытаўся пра карабін? Чаго свайго слова не стрымаў, абяцання не выканаў?

— Ух, як высока ён!

— Ты чаго? — Генадзь ледзь не тыкнуўся носам у патыліцу Лёніку, які нечакана спыніўся, стаяў, задраўшы галаву.

— Бачыш, дзе ён? Быццам на нітачцы вісіць. І песня быццам з гарлача ліецца. Богава птушка, як мая бабуля кажа...

Яны былі ўжо далёка ад вёскі, хаты як пахаваліся за попелымі шатамі яблынь. Наўкола зелянеў луг, пакрыты кратавымі пагорачкамі, сям-там на ім зелянелі нізкія кусты лазы, за якімі горбіліся старыя няроўныя крушні, і за імі чарнела ўзаранае нядаўна поле. Недзе над ім, гэтым чорным клінам ворыва, масліста-блішчаства пад сонцам, зачапіўшыся за нешта ў блакітнай прасторы, вісеў жаўрук. Песня яго была бясконцая, звонкая і радасная, і Генадзь,

толькі цяпер пачуўшы яе, пачаў шукаць тую кропку ў блакітнай высі, у якую ўтаропіўся Лёнік.

Далёка, па той бок Дзвіны, глуха прагрымеў выбух, за ім другі, трэці, і песня жаўрука заглухла ў ім, і рэха пакацілася ў лесе, што чарнеў за ворным клінам.

— А гэта чыя птушка адазвалася? — папытаў Генадзь, матнуўшы галавой у бок Дзвіны. — Таксама богава. Але, напэўна ж, не жаўруковага.

— А жаўруку, ведаеш, пляваць на яе. Чуеш?

Рэха выбухаў шчэ кацілася над полем, адгукалася і перакочвалася ў лесе, а песня жаўрука зноў урачыста і няспынна лілася з блакітнай высі. Яна, гэтая песня, зачароўвала, вабіла, як бы клікала ў нейкі дзівосны і рэальны, вельмі блізкі, дасягальны свет, і на душы ад яе рабілася ўсцешна і добра.

— Слаўна тут у полі, — сказаў Генадзь, і гэтае прызнанне вырвалася ў яго міжвольна. — Давай дзе-небудзь пасядзім і паслухаем. Адпачнём.

— А ты што, гэтак дужа стаміўся?

— Стаміўся. Паслухаць хочацца.

— А і праўда, — пагадзіўся Лёнік. — На Дзвіну — бегма. Адтуль — таксама. І тут гналі, быццам на пажар, — азірнуўся, паказаў рукой на нізкую яблыню, што расла на краі крушні.

Яны перайшлі лугавіну і паселі на шырокія камяні, што ляжалі на краёчку крушні і былі густа засцелены сухой леташняй цімафееўкай. Малая сёлетняя трава адскочыла ад зямлі на якую пядзю, і камяні быццам патаналі ў шырокіх зялёных сподках, і сядзець на іх было добра і зручна. Генадзь, пасядзеўшы, адкінуўся на спіну, раскінуў ушыркі рукі, ажно ад задаволенасці прысвіснуў:

— Фю-ю-ю... Раскошна тут. Ля Дзвіны добра, але ж і тут слаўна. І тут цяплей намнога.

— Дзіва што! Тут поле ўзаранае, зямля чорная, быццам патэльна ўгрэлася. А тамака — лёд на ўсю Дзвіну. Ад яго і холадам цягне.

— А жаўрука я ля Дзвіны не чуў. А можа, увагі не звярнуў на ягоныя спевы.



— Крыгі таксама шаргаюць. Толькі гул ды бомканне ільдзін і чуеш.

— Не, Лёнік. Там нас бяда па вушах гэхнула — нам і свет мілы не быў. Шкада мне чоўна. Дужа шкада.

Лёнік неяк зухавата махнуў рукою, сказаў бадзёра:

— Знойдзем мы сабе човен. А можа, шчэ і той, наш родны, адшукаецца. Па беразе пашураваць трэба будзе. А потым, калі вада пацяплее — на той бок сплаваць. Не толькі ж у нашым ручаі вымоіны ёсць.

— Шкада мне чоўна, — зноў паўтарыў Генадзь.

Лёнік зноў махнуў рукою, папрасіў неяк раздражнёна, быццам злаваў:

— Ды не бядуй ты. Было — сплыло. Наперад глядзець трэба.

— А што наперадзе? — неахвотна спытаў Генадзь.

— Вучэнні, — коротка секануў рукою Лёнік, — пастраляем з карабіна, навучымся. А потым — бой. Сядзем у засаду ля шашы, машыну нямецкую падкаравулім... З карабіна па ёй — жа-ах! І новая зброя ў нашых руках. Мы з табой шчэ на аўтамацікі нямецкія разжывёмся. А далей — у партызаны!

Генадзь нічога не адказаў. Ён глядзеў на маленькую чорную кропку, што вісела ў глыбокай і недасягальнай блакітнай высі, і словы Лёнікавы яго не дужа хвалявалі. Нават больш таго, ён ставіўся адразу да іх скептычна, неяк з усміхам, які ўтойваў ад сябра. Лёгка як у яго ўсё атрымліваецца. Наладзіў вучэнні, потым сеў у засаду на дарозе ля шашы, бабэхнуў па машыне з карабіна. А калі там, у той машыне, поўна салдат, ды ўзброенных не карабінамі, а аўтаматамі. Ды жахнуць па табе так, што месца жывога на табе не застанеца.

— Чаго маўчыш? — нецярпліва спытаў Лёнік.

— Думаю. Узважаю і разважаю.

— Гэта ты правільна робіш. Я таксама пачну разважаць. Хаця скажу табе шчыра, даўно ўсе прадумаў і абдумаў. Лоўка ў нас можа атрымацца. Вядома, калі ў машыне поўна салдат, скажам, навошта нам кашу заварваць? Хай сабе коцяць. Але ж можна падпільнаваць машыну, дзе шафёр адзін едзе. Тут толькі адна задача: пацэліць, стрэліць дакладна. А я з карабіна аніводнага разу не страляў.

— І я не страляў. Калі на значок здавалі — з мелкакаліберкі стралялі.

— Гэтак жа і ў нашай школе было. А напачатку дык аніякіх патронаў не было. Прыцэліўся, націснуў. Вось і ўся навука. А на трэніроўцы потым — па тры патроны на душу. І пяць — на заліках. Затое цяперака пабабэхаем.

— Калі будзе чым, — сказаў Генадзь, незадаволены выхвалянням свайго сябра.

— Ды там набояў — нам на сто гадоў хопіць!

— Каб не было гэтак толькі, як з чоўнам нашым...

На круглаватым твары Лёнікавым адбілася здзіўленне, чорныя цыганскія вочы, якія да гэтага паблісквалі ўрачыста і задаволены, звузіліся:

— Чаго ты ўсё пра човен плявузгаеш? Толькі нуду наганяеш на мяне, — і рашуча ўскочыў, прапанаваў загадным і патрабавальным тонам: — Хопіць расседжвацца. Гайда.

Лёнік ішоў першым, ішоў маўклівы, часта чмыхаў носам, не азіраўся, не аглядаўся, не таіў таго, што пакрыдзіўся. І Генадзь зрабілася непамысна. Сапраўды, не зусім добра ён сябе паводзіць, згадвае човен, які невядома куды знік, гэткім тонам, быццам вінаваціць Лёніка. І аб патронах гаворыць увесь час з падкавыркай, нібыта не верыць сябру.

— Трэба ж будзе месца зручнае знайсці, — сказаў ён, як бы просячы прабачыць яму. — Каб не падгледзеў хто-небудзь, каб са зброяй нас ніхто не ўбачыў. Пашукаць трэба месцейка добрае.

— Навошта яго шукаць? — адразу ж адгукнуўся Лёнік. — Там, за дотам, вольхавы параснік густы. І ручаіна на ім. Там і не дужа чуваць стрэлы. Параснік усё заглушыць. А па-другое, каму да галавы, што недзе страляюць. Цяпер жа скрозь толькі тое і чуеш, што бухае недзе ды грыміць. Вось табе і доказ. Ну, дзе, скажы, калі ласка, бабэхнулі? Правільна, за Дзвіною недзе. А дзе канкрэтна? А хто стрэліў? З карабіна? З вінтоўкі? З аўтамата?

Рэха не дужа далёкага стрэлу адгукнулася ў лесе, што чарнеў па левы бок поля, і Генадзь, услухоўваючыся, прызнаўся па-сяброўску шчыра:

— Ды сам чорт тут не раз-
бярэцца. Вось... Цяпер недзе,
здаецца, за лесам бабэхнулі.
А мажліва, і ў лесе. Вызначыць
гэта цяжка...

— А я табе пра што кажу. — Лёнік
павярнуўся, яго чорныя вочы радасна
блішчэлі. — Будзем мы спакойна ў гэтым нашым па-
раснічку страляць. Галоўнае, каб навучыцца добра.

— А колькі ты на заліках выбіў?

— На заліках у нас толькі Сцёпка ў дзясятку пацэліў. А ва ўсіх
астатніх — слаба было. Таму было вырашана праводзіць паўторныя
залікі.

— А я залік адразу здаў. Дзве дзясяткі і тры васьмёркі.

— Вось мяне і павучыш. За інструктара будзеш...

Пачуць гэтае прызнанне было прыемна, і Генадзь задаволена
прамовіў:

— Аднолькавыя мы з табой інструктары. А пра тое, каб з карабі-
на пастраляць і павучыцца, я нямала думаў, калі на ложку хворы
качаўся. План гэткі ж, як і ў цябе, у галаве маёй таксама круціўся.

— Цяпер гэты план ажыццяўляць пачнём...

Дот быў ужо зусім блізка, і яго вузкая амбразура загадкава
і пагрозліва чарнела. Вузкія дзверы выбухам садрала з тоўстых
завесаў, і яны ляжалі ўдушаныя ў зямлю. Маладая зялёная трава
ўзнялася ля рабын гэтага чорнага прамавугольніка, прабілася
ў круглую адтуліну пасярэдзіне галоўкі падбелу, і яго маленькая
жоўтая галоўка была падобна да вока.

— А чаго яны доты не ўзарвалі? — спытаў Генадзь, аглядаючы
вузкі ўваход, дзіўна чорны, моцна закопчаны.

— Чорт яго ведае. Дзядзька Хведар казаў, што ля Баравухі і далей,
ля Кушлікаў, яны не ўсе доты паўзрывалі. Пакінулі, бо, спадзяюц-
ца, спатрэбіцца. Амбразура больш куды глядзіць? На захад.
Адтуль ім нічога не пагражае, — і дадаў тонам чалавека, які
добра ведае, пра што гаворыць: — Не ўзрывалі доты, у якіх
амбразуры на ўсход ёсць. Але не дужа паддаліся доты іх выбухам.

Ты бачыш. Толькі адна расколіна з гэтага боку, ды дзверы са-
драла. У сярэдзіне дык ён зусім цэлы. Ну і сцяну, расказаў пра
гэта, з правага боку пакрышыла...

Лёнік, стоячы ля ўваходу, расказваў пра гэта, павольна аглядаю-
чы сцены, паржавелыя пруты арматуры, што вытыркаліся з цэмен-
таванага брыля, які навісаў над уваходам, быццам усяляк адцягваў
момант, калі трэба будзе лезці ў цёмнае і загадкавае нутро камен-
нага меха.

— Ну, палезлі, — урэшце прапанаваў ён і слізгануў, сагнуўшыся,
пад чорныя пруты арматуры. Праз нейкі міг з глыбіні дота па-
чуўся яго прыглушаны голас. — Залязай! Толькі глядзі шыю аб
гэтыя жалезныя пруты не падрапай. На іх зазубрыны бы нажы
вострыя, — Ён змоўк, потым пачаў працяглы і разгублены пога-
лас. — Эгэ-гэ-гэй!..

— Што там?

Генадзь, уціскаючыся плячыма ў холодную сцяну, з якой тыр-
чэлі тоўстыя паржавелыя завесы, на якіх некалі віселі жалезныя
браніраваныя дзверы, залез у дот, стаяў, усё яшчэ прыгінаючы-
ся. Смярдзела струхлым рызём, цвіллю; з вузкіх шчылін бай-
ніц цемру дота крыж-накрыж рассякалі два нейкія дымныя промні
святла, і ад гэтага светлы твар Лёніка выдаваў белым, быццам быў
зроблены з паперы.

— Патронаў няма, — ціха і неяк плаксіва прамовіў Лёнік.

— Як гэта? А дзе яны ляжалі?

— Вось тут, на падлозе. Пад гэтай амбразурай. Я іх вурваллем*
пазакідваў. А цяпер вурвалле тое паадкідана. Яно вунь, ля сцяны.

— Паплылі патрончыкі следам за чоўнам нашым, — пажарта-
ваў Генадзь, пажартаваў зларадна, адчуваючы, што Лёнік пад-
мануў яго. Мажліва, увогуле не было тут ніякіх патронаў. Ну,
скажам, былі тыя дзве абоймы, што ён тады прыцёг. А пра цынкі,
поўныя патронаў, напрыдумляў. Напрыдумляў, каб паддобрыц-
ца, каб пастраляць з карабіна. Пастраляць? А з чаго ты будзеш
цяпер страляць?

* Старыя анучы.

— А табе і радасна! Так? — Лёнік падскочыў да Генадзя, як бы збіраўся біцца. Але раптам ён сумеўся, адсунуўся ў бок. Генадзь, прыгнуўся, выставіў перад сабой далонь, як бы адсякаючы паласу святла, што ішла з вузкай амбразуры. — От жа доўбня! Я ж не пад той амбразурай, дзе трэба, шукаю, — голас яго зазвінеў ад радаснай надзеі. — Па правы бок амбразура, калі ўвойдзеш — пад той цынкi складзены.

Лёнік ускочыў у цёмны кут, дзе горбілася нейкае ламачча, пачаў варушыць яго, адкідаў кавалкі бетону, і яны падалі на нейкія жалезныя трубы і гулка звінелі. — Ты чаго стаў, рукі звесіўшы? Дапамагай!.. Э-э... Паспееш дапамагчы! Тут яны, мае родныя, і чакаюць мяне! Паглядзі, памацай! Цяпер ты бачыш?

Лёнік, прыціскаючы да грудзей попельнага колеру бляшанку, падышоў да амбразуры, паклаў на шэрую цэментавую бакавіну, пагладзіў бляшанку даланёю. — Цяпер ты бачыш? Бяры, трымай. Я зараз яшчэ адну выцягну.

Генадзь памацаў бляшанку. Ракавіны яе былі халодныя і слізкія. Ён наважыўся ўзняць яе, падсунуць бліжэй да святла амбразуры, бляшанка выслізнула з рук, тукнула ў калена і глуха чвякнулася на падлогу.

— Ну-у, бязручча, — аблаяў Лёнік. — Іх нельга кідаць. Патроны пагнуцца.

— Ды яна ж мне на нагу звалілася. Цэлыя будуць патроны.

Ён узняў бляшанку, паклаў яе на краёк амбразуры побач з другой, гэткай жа попельна-шэрай пасярэдзіне і белаватай па кантах, зыркнуў на радасны твар Лёнікаў і зморшчыўся ад болю, што распываўся ў калене нейкімі дзіўнымі рытмічнымі штуршчамі.

— Не думаў, што гэткая цяжкая яна. Маленечкая ж бляшанка, а важыць, — прызнаўся ён, паціраючы правай рукою пабітае калена, а левай прытрымліваючы бляшанку з патронамі. — Колькі гэта ў ёй патронаў? Трэба адкрыць і палічыць.

— Не, гэтыя мы пакуль што чапаць не будзем. Гэтыя мы прыхаваем. А патроны з пачатай возьмем. Тут два цынкi ўзадраныя, з аднаго я тыя дзве абоймачкі і ўзяў. Трымай іх, каб зноў не звалілася каторая... А я зараз тую, што адкрытая была, дастану.

— Трэба нам іх адсюль куды аднесці. Спраты тут ненадзейныя...

— Ведама. Нечапаныя цынкi мы дамоў перацягнем. Пачатыя тут пакуль што прыхаваем. О-ох, пастраліем ад душы, — бубніў Лёнік, адкідваючы ўбок цэментаваныя глыбы. — Варашылаўскімі стралкамі будзем... Ну, вось яна і ёсць...

Лёнік трымаў у руцэ попельную бляшанку, у якой верх быў аблуплены, залуплены і скручаны ў трубку, потым паставіў на іржавае жалезнае кола з дзіркамі па краях, што было замацавана на тоўстым чорным стаяку: кола крыху пакруцілася.

— А гэта кола тут навошта? А-а... Мабыць, кулямёт на ім стаяў.

— Відаць, кулямёт. Стаяк жа якраз па цэнтры амбразуры. — Лёнік паставіў локці на кола, як бы абціскаючы імі бляшанку з патронамі, уставіў указальныя пальцы, нацэліўшы іх у нейкую кропку за амбразурай. — Стужку ў кулямёт заправіў — па-айшоў часаць: та-та-та-та!.. — азірнуўся, задраў галаву, уважліва аглядзеў столь, прамовіў летуценна: — А недзе ж кулямёт прыхаваны... От бы нам кулямёцік дзе-небудзь улавіць... Э-эх, часанулі б з яго...

— А ты тут усё агледзеў?

— Дот я абшукаў. Мажа, ёсць якія патаемныя спраты... Але ж як іх знойдзеш.

— Потым пашукаем разам. Тут, галоўнае, патронам рады даць. У розных месцах іх прыхаваем. Каб надзейна было.

— О-ох, я перапалохаўся. Ажно ў галаве закалола. І як амбразуры спачатку пераблытаў? Тут, праўда, не дужа і светла.

— І неяк холадна нават. Ажно зябіць.

— Мы на сонцы ўгрэліся, пакуль ішлі. Ды бегма ж усё, бегма. А тут жа склеп каменны. Хадзем туды, на сонца. І патроны як след разгледзім.

Лёнік узняў бляшанку з жалезнага кола, прыціснуў яе да грудзей і рушыў з дота. Генадзь, не здымаючы рукі з попельнай бляшанкі, што ляжала на краёчку амбразуры, прапанаваў:

— Я і гэтую панясу. Як навошта? Усё роўна ж несці адсюль давядзецца. Пакідаць жа тут не будзем.

— Добра, — дазволіў Лёнік. — Цягні. Толькі асцярожна, — і паўтарыў тонам знаўцы: — Толькі асцярожна.

— Ды я ведаю. Навучаны ўжо...

У дзвярным праёме халоднае паветра быццам падштурхнула яго ў плечы, і Генадзь адчуў радасць ад таго, што халадэча каменнага скляпення засталася ззаду, што ласкава аблашчыла твар мягкае сонечнае святло.

— А тут, на сонцы, намнога лепей, — засмяяўся Лёнік, як бы разгадаўшы Генадзевы думкі. — Там, у той камяніцы, дужа салодка сядзець... Ды шчэ калі па табе снарадамі будуць малаціць.

— Аніводны снарад гэтыя сцены не возьме. Ты бачыш, якая тоўшча. Метры паўтара, калі не больш... А што атрымалася? Марна, выяўляецца, будавалі. З яго ж нашы не стралялі.

Лёнік сеў на краёк жалезных дзвярэй, паставіў паміж ног патронку, бляшанку з патронамі, спытаў, жмурачы вочы ад яркага сонечнага святла:

— А па кім? Страляць жа не было тут па кім. Немцы ж гэтай мясцінай не наступалі. Яны па шашы пёрлі. І за Дзвіною, па той брукаванцы, што на Бігосава. А дот гэты — паміж імі. Вось і не стралялі з яго — і, дастаўшы з бляшанкі абойму, засмяяўся: — І добра, што не стралялі. Цяперака мы патроны маем. Не пустыя гільзы... Ты толькі зірні. Зусім жа навіоўсенькія! Каб хаця якая пыліначка на каторым! І абойма алівай змазаная. — Лёнік вылушчыў два патроны з абоймы, працягнуў іх Генадзю, дадаў голасам, поўным захаплення: — Праўда ж! Хоць якая пыліначка на каторым! Бяры, пастаў іх у абойму.

Генадзь разглядаў абойму, якую ўзяў з Лёнікавай рукі, з дзівосным адчуваннем захаплення, радасці і нейкага дзіўнага, неасэнсаванага жаху. У вузкіх пазах абоймы паблісквала на сонцы тонкая плеўка алівы. Масліста блішчэла мядзянае кольца, у які быў удзешаны маленечкі жоўты капсуль і абадочак, які шчыльна абціскаў тонкі чырвоны носік.

— Глядзі, тут зусім іншы колер, — выгукнуў Лёнік, выцягнуўшы яшчэ адну абойму з бляшанкі. — Зялёны! У цябе чырвоныя носікі? Так, чырвоныя. А тут — зялёныя. І на тых, што я тады табе даў, таксама зялёныя носікі.

— Не, на тых — чырвоныя носікі.

— А мне дык ужо і не ў памяці. Але ты мне скажы, што тут і да чаго. Чырвоныя — трасіркі, мабыць. А зялёныя? Разрыўныя? А можа, бранябойныя?

— А хіба ёсць гэтакія?

— Дзядзька Хведар кажа, што ёсць. А ён на фінскай ваяваў. Пад Выбаргам быў паранены. Я пакажу яму адзін з чырвоным, а другі — з зялёным. Ён нам дакладна скажа.

— Скажаць, можа, і скажа. Але ж патроны адбярэ. Ды шчэ прачуханца добрага атрымаем. Лепей самі ўсё праверым.

— А як ты праверыш?

— Зусім ты, Лёнька, нездагадлівы. Спачатку стрэлім гэтай, з чырвоным носікам. Потым — зялёнай. І ўсё будзе адразу відаць нам.

Лёнік тут жа ўзгарэўся.

— Тады чаго мы тут бавім час? Пайшлі па карабін. І — пачнём!

— А як ты яго ўдзень панясеш? Загорнем у што-небудзь.

— Не, мы гэта ўвечары зробім. Калі цёмна — надзейна тады. Сам жа ведаеш загад: калі не здаў зброю хто — расстрэл на месцы. Так што спачатку патроны перахаваем. Потым месца пашукаем, нешта пад мішэнь прыстасуем. А як сцямнее — карабін сюды, у хмызняк, пад дот запраторым. А заўтра з раніцы — бабэхнем. Разумны я табе план прапаную?

— Разумны. У цябе галава гэтак ж, як і ў мяне, міністэрская, як дзядзька Хведар кажа...

Генадзь засмяяўся. Але на душы чамусьці было не дужа весела. З чорнага дзвярнога праёма цягнула сырызнай, дужа моцным пахам цвілі і пахам спаленага на вогнішчы сырога бульбоўніку, і ад гэтага паху, ад цёмнай пашчы амбразуры, падобнай на вока шэрай дзіўнай пачвары, рабілася неяк трывожна і тужліва.

А Лёніка, здаецца, анічога не трывожыла. Ён бесклапотна пасмейваўся, выцягнуў з кішэні штаноў анучу, вытрас на яе абоймы з бляшанкі на траву, потым выцягнуў з кішэні яшчэ адну анучу і, выціраючы ёю бляшанку знутры, прапанаваў:

— Ты вылушчай з абоймы патроны і мне давай. А я іх праціраю анучаю і зноў на месца кладу.

— Шмат часу патрацім. Ты лепш дзяры анучу на дзве часткі. Тады і я тое самае рабіць буду. Спарней жа!

Лёнік дашараваў дно бляшанкі, страсянуў анучу, парваў яе акравачкі, адзін працягнуў Генадзю.

— Разумна і тут гаворыш. У нас з табой яшчэ спраў наперадзе процьма. І патроны перахаваць, і схованку карабіну падшукаць. І дамоў яшчэ шлях не блізкі.

Генадзь вылушчыў патроны з абоймы, пашарыў анучаю асцярожна і старанна, потым ачысціў жалезны прамавугольнічак абоймы і пачаў стаўляць туды па адным патроны. Колер іх быў чамусьці не роўны: адна гільза была цёмна-рудого колеру, другая — мядзянага, трэцяя — колеру охры, а дзве астатнія — жоўценькія, свяціліся і зіхацелі. І толькі носікі куль былі вострыя, аднолькавага ярка-чырвонага колеру, быццам моцна напалены ў агні горна дрот. Яму падалося, што гэтак яно і ёсць, і ён пакратаў, калі паставіў патроны ў абойму, пальцам ланцужок чырвоных носікаў: усе яны былі халодныя, бы лёд.



У вечары сонца садзілася за лес чыстае, вялізнае і агнянае, абяцаючы добры і чысты ранак. Але ён быў хмуры, па небе плылі з-за Дзвіны шэрыя, як бы злітыя ў адно, хмары. Толькі ў тым баку, дзе быў дот, тэракотавай палосаю акрэсліўся даляглад.

— Падобна, што на дождж збіраецца, — прамовіў Генадзь, перакідаючы з левай рукі ў правую старое вядро з дзіравым донцам. — Кепска, калі ён хвастане.

— Апагодзіцца, — упэўнена прамовіў Лёнік. — Пасля палудня сонца засвеціць. Гэта дзядзька Хведар казаў. А ён не памыляецца ў гэтай справе — аніякі барометр не патрэбны, з ім не зраўняецца.

— Сонца нам не дужа патрэбна. Калі хмарыць, дык страляць лепей — мушка не блішчыць. Памятаю, гэта нам інструктар казаў.

— Цяпер мы самі сабе інструктары, — сказаў Лёнік і засмяўся. — Лоўка мы ўчора карабін з гарышча знялі — цётка Людміла і не заўважыла. А сёння яна неяк падзрона на вядро гэтае глядзела: донца, маўляў, дзіравае, пагубляеце смаржкі. Во каб сказаў, што не на смаржкі вядзерка гэтае прызначана. Мішэнь!

— Вядро — гэта правільна. Па смаржкі, маўляў, хлопцы выправіліся. Але вось што скажам, калі без вядра дамоў вернемся?

— У лесе, скажам, пакінулі. Смаржкоў няма, не знайшлі, дакладней. Заўтра ж у лес пойдзем? Пойдзем. Дык навошта ж пустое вядро туды-сюды цягаць. Усё па праўдзе будзе.

Яны дашлі да старога лаўжа*, які з усіх бакоў шчыльна атуляў малады бярозавы параснік. Паабсяканае хваёвае голле ў свой

* Галлё, скінутае ў кучу.

час вывезлі на дровы, і яно зляжалася, дзе-нідзе нават струхлела, пабралася белым імхом. Адразу кінулася ўвочы, што да лаўжа дакраналіся чалавечыя рукі, бо чорнае голле было разварушана, скідана неахайна. Але дзве тоўстыя галіны ляжалі гэтак жа, як і былі пакладзены ўночы — крыж-накрыж — і гэта выклікала ў Генадзя радаснае ўзрушэнне:

— Бачыш? — ганарыста спытаў ён. — Акрамя нас ніхто да лаўжа не падыходзіў, галіны гэтыя не зачапіў. Але памылка наша адразу кідаецца ўвочы.

— Якая памылка?.. Хаця, праўда. Чужое вока адразу прыкмеціць: нехта варушыў голле. Трэба, маўляў, паглядзець, што там прыхавана. Маскіроўка, адным словам, паганая. А як ты лепей уночы зробіш? Цяпер, удзень, мы належным чынам зробім — камар носу не падточыць.

Генадзь адсунуў нагой голле ўбок, выцягнуў загорнуты ў старыя штаны карабін, пагладзіў прыклад і ствол даланёю, быццам зганяў нябачны пыл, дзьмухнуў на затвор і ўскінуў на правае плячо.

— Ты дзесяць разоў стрэліш. І я таксама дзесяць. І хопіць на сённа. Э! А ў магазіне яшчэ пяць. Не, іх чапаць не будзем. Карабін зараджаным пакінем.

Лёнік паклаў у кішэню пінжака дзве абоймы і схаваў бляшанку пад старым голлем, радасна крутнуў рукою:

— Гайда!

Стрэльбішча, якое яны яшчэ ўчора адшукалі ў густым вольхавым парасніку, было нібыта спецыяльна тут зроблена: доўгая вузкая прасека, паабапал якой шчыльнай сцяною паўсталі маладыя вольхавыя дубцы, і ў канцы яе — тоўсты, як не ў метр шырынёю пень старой дуплістай яліны. Некалі тут рос лес, потым яго спілавалі, і малады параснік дружна шугануў у рост. Крыху далей, за тым чорным пнём, па той бок маленькай ручаіны, пачынаўся пагорак, густа парослы раскідзістымі кустамі маладой ляшчыны, і над ёю строма, як дзіўная чорная дзіда, узнімала сваю вершаліну невядома кім і навошта пакінутая лесарубамі тонкая яліна. Ніжняе голле ў яе было няроўна паабсяканае і паабламанае, і вершаліна здавалася дзіўным вастрыём, што ўздзета на тоўстую шэрую жэрдку.

Лёнік паставіў на пень старое дзіравае вядро з тоўстай жалезнай дужкай, адлічыў пяцьдзесят крокаў, тупнуў нагою па дыванку канюшыны, сказаў не цвёрда, а запытальна, як бы раіўся і быў зусім не перакананы, што трэба рабіць гэтак, як яны толькі што вырашылі:

— А можа, занадта блізка? Як ты лічыш? Можа, крыху далей нам адысці...

— Гэта потым. Спачатку адсюль. А калі ўжо налаўчымся, дык тады і павялічым адлегласць. Яшчэ невядома, — пасумняваўся, але дадаў тое, што хацеў сказаць: — Шчэ невядома, ці пацэлім адсюль!

— Хто першы? — папытаў Лёнік і тут жа дадаў велікадушна: — Пачынай. Па тры патроны кожнаму, спачатку чырвонымі кулямі. Потым праверым. Зялёныя далей паставім...

Тая гатоўнасць, з якой Лёнік прапанаваў, адмовіўшыся страляць першым, саступаючы гэта права сябру, Генадзя расчуліла. І ён адчуў, што павінен сплаціць тым жа:

— Калі хочаш — давай ты першым. А можа... Вось што... Тады так зробім, каб анікому крыўдна не было, — сказаў Генадзь і зламаў тонкі альховы дубец. Адшчыкнуў ад яго кончык кароткі і даўжэйшы,



закінуў рукі за спіну, потым выставіў перад сабою; паміж пальцамі правай рукі тырчэлі роўныя кончыкі альховых пруткоў. — Цягні... Даўжэйшы дубчык — страляеш першым.

Лёнік павагаўся, абгледзеў кончыкі, потым рашуча смаргануў той, што быў бліжэй да яго. Генадзь расціснуў пальцы, і ўрадаваўся: даўжэйшы кончык альховага дубца тут, на далоні. Спачатку яму, Генадзю, страляць, потым ужо Лёніку. І гэта натуральна, гэта справядліва, бо карабін жа яго, Генадзя. Дакладней, карабін гэты Шніпаў, але пакуль што зброя яго, Генадзя, і толькі ён нясе за яе адказнасць.

— Лёс, — змрочна буркатнуў Лёнік. — Страляеш першы. Толькі прыцэльвайся старанна.

— Ды пастарюся, пастарюся...

Да ўзрушэння, што не пакідала Генадзя з тае самае хвіліны, калі яны сёння ранкам выцягнулі са схованкі ў алешніку карабін, цяпер дадалася радасць, што страляць цяпер першым будзе ён, Генадзь. Але радасць гэтая знікла адразу ж, як толькі ён пачуў Лёнікаву парад. Іш, які ён! “Прыцэльвайся старанна...” От жа любіць камандаваць. І паводзіць сябе апошнім часам так, быццам усё начыста ведае. Гэтак жа ён учора і схованку вызначыў, хоць Генадзь спачатку быў і не згодны. Вось і цяпер раіць прыцэльвацца старанна, быццам ён, Генадзь, аніколі не страляў. Праўда, калі здавалі залікі на значок, была стральба вучэбная, мелкакаліберка, а тут — зброя баявая. Але рукі ўжо да яе прызвычаіліся. І не дужа цяжкая яна. Учора ўначы дык карабін, здаецца, цяжэйшым быў.

Увагнаўшы патрон у патроннік, Генадзь, не здымаючы рукі з рукаткі затвора, сказаў, згадаўшы звычайнае і строгае патрабаванне інструктара, які праводзіў заняткі ў школьным гуртку:

— Не стой на лініі агню. Ззаду станавіся!

Лёнік паслухмяна зрабіў крок назад, і гэта адразу супакоіла Генадзя. Ён шчыльней прыціснуў прыклад карабіна да пляча, злавіў на мушку шэрую бакавіну яловага пня, потым павёў ствол вышэй. Але ў гэты момант локаць левай рукі слізгануў па канюшыне і карабін зваліўся на дол.

— Што, цяжкі гэтакі? — спагадліва з прытоенным смяшком спытаў Лёнік.

— Ды не, локаць слізгануў. — Генадзь пашараваў локцем па канюшыне, знайшоў цвёрдае і зручнае апірышча. — Мы калі стралялі з мелкакаліберкі, дык падстаўку драўляную мелі. На яе вінтоўка клалася.

— Ха, падстаўка! — Лёнік цяпер, не тоячы ўсмяшкі, хмыкнуў зладна. — А як у засаду сядзем? Там падстаўкі ніякай не будзе. Можа, нават і стаяка давядзецца страляць...

— Стаяка таксама навучымся. Часу ў нас ёсць...

Цяпер, калі локаць левай рукі стаяў на зямлі трывала, быццам засеў у маленечкую ямачку, Генадзь злавіў на мушку старое вядро адразу ж. Але страляць ён не спяшаўся, павёў ствалом спачатку да дужкі вядра, потым уніз: на самы краёк пня, потым спыніў мушку на сярэдзіне жалезнай бакавіны, паклаў палец на спуск і націснуў на яго.

Стрэл атрымаўся рэзкі, аглушальны, і ад удару прыклада балюча заныла ў плячы.

— Трапіў! Дакладна трапіў! — радасна выгукнуў Лёнік. — У-ух ты, ажно падскочыла яно. І паляцела некуды!

Генадзь узняўся, не выпускаючы з правай рукі карабіна. І сапраўды, няма нічога на пні. Знікла некуды вядро. Значыцца стрэліў ён дакладна. Мабыць, гэтая куля з чырвоным носікам сапраўды разрыўная, дык яна і разнесла гэтае старое вядро на кавалачкі.

— Пабеглі паглядзець! Чуеш? Пабеглі! От гэта карабін дык карабін. І ведаеш што? Давай па адным патрончыку кожнаму напачатку. Цяпер я жахну. А потым зноў ты. Дужа ж доўга чакаць! За кожным разам давядзецца бегаць і вядро зноў на пень ставіць...

— А навошта табе бегаць? За пень схавайся і ляжы. Вядро як зляціць, дык ты яго на месца стаўляй...

Лёнік бег, абсмыкваючы каўнер карычневага пінжака, рагатаў:

— Ну-у, прыдумаў, а як не ў вядро, а ў маю галавешку пацэліш? Альбо праз пень, ды мяне — сюды. — Лёнік торкнуў рукою ў грудзі.

— Дык я ж жартую. Жартую.

— Дык якія ж тут жарты? З куляй не жартуюць. Калі ўжо цюкне — не пераробіш!..

Ён першы пабег да пня, абабег яго, і з тонкага бярозавага парасніку выхапіў вядро, пакруціў яго ў руках, торкнуў у дзірку ад кулі на адным баку вядра, пакратаў дзірку на другім баку, шырокую, з драенымі краёчкамі.

— Гэта, вядома, бранябойная, — прамовіў ён, не выпускаючы з рук вядра. — Ты толькі паглядзі — сіла якая! Навылёт прасадзіла. Тут — увайшла. І вось як жалеза разадрала...

— З чырвоным носікам — бранябойкі. Цяпер ведаць будзем.

— А цяпер паспрабуем тыя, што з зялёнымі. Гэта, мабыць, трасірка.

— Відаць. Але ж удзень яе, трасірку, не відаць, мабыць.

— Не ведаю, зараз стрэлім і пабачым.

— Ты якія прыхапіў?

— Зялёныя, здаецца.

Лёнік выцягнуў з кішэні спачатку адну абойму, потым другую. Перагледзеў і тыя, што ляжалі ў другой кішэні, цокнуў языком:

— Толькі такія. А гэтыя, што ў магазіне? Чырвоныя, помніцца, я табе тады прынёс.

Генадзь адкрыў затвор, памацаў пальцамі патрон, сказаў са шкадаваннем:

— Чырвоных у нас толькі чатыры цяпер. Другую абойму мы ж там, на гарышчы пакінулі.

— Ты пастаў цяпер з зялёным носікам. Не, я сам зраблю, — сказаў Лёнік і працягнуў руку па карабін. — Давай сюды...

Ён узяў з Генадзевай рукі карабін, вылушчыў з абоймы патрон, у якім куля была з зялёным носікам, увагнаў яго ў патроннік, ускінуў карабін на плячо, сказаў весела:

— Пайшли.

Яны мігам паімчалі да лапіны канюшыны, і Лёнік адразу ж бухнуўся на зямлю, паклаў карабін на сагнутую ў локці левую руку, павадзіў ствалом, прыцэльваючыся, потым, адарваўшы шчаку ад прыклада, зыркнуў на Генадзя, пажаліўся:

— А і праўду ты казаў: нязручна неяк. Можа, якое апірышча падкаціць. Паленца якое каб сюды.

— Гэтак, як я, і ты страляй. Мы ж дамовіліся, што трэба і лежачы, і стаяка, і ў якой хочаш паставе страляць.

Лёнік уздыхнуў:

— Канечне, трэба вучыцца...

Ён зноў прыціснуў прыклад карабіна да шчакі, хутка прыцэліўся і націснуў на спуск. Генадзь чакаў гэтае імгненне, рыхтаваў сябе да грукату стрэлу, і стрэл зноў прагучаў нечалавечна. Гэтак жа аглушальна і рэзка. Лёту кулі-трасірка ён не прыкмеціў, але добра бачыў, як падскочыла вядро, перакулілася ў паветры, і знікла ў гушчары маладых бярозавых дубчыкаў.

— А ты казаў. Ад майго стрэлу яно нават падскочыла, — урачыста і радасна выгукнуў Лёнік. — Вось як страляем. Варашылаўскія стралкі мы з табой.

— Пабеглі глядзець!

Яны зноў паімчалі да пня, і зноў, выцягнуўшы вядро з зялёнай бярозавай гушчэчы, разглядалі яго з усіх бакоў. Новая дзірка на вядры была на палову пядзі вышэй за першую, гэтая ж маленькая і кругленькая. Але на другім баку вядра яна была зусім не падобная на першую, значна большая, з няроўнымі зубцамі, якія трошкі пакруціліся, быццам хтосьці спрабаваў іх чымсьці прыгнуць да тоўстага канта, што ішло ад донца вядра да вушка, з якога пачыналася дужка.

— У-у-у, — працягнуў Лёнік. — Вось гэта смальнула. Можа, разрыўная.

— Але ж быў толькі стрэл. Каб куля разарвалася, дык, напэўна ж, было б нам чуваць.

— Мяне стрэл аглушыў. Ажно вушы пазакладвала адразу. Дзе тут пачуеш, як куля сама бабэхне.

— А я не чуў, што разрыўныя кулі ёсць.

— Я ў дзязькі Хведара папытаю. Ён павінен ведаць, а калі гэта, зялёная, трасірка, дык, відаць, павінна было. Ты добра глядзеў?

Калі грывнуў стрэл і ўдарыў па вушах, Генадзь на нейкі міг заплюшчыў вочы. Але цяпер яму было сорамна прызнацца ў тым, няёмка, і ён схлусіў:

— Ды глядзеў жа. Ніякага леднічка ў паветры не было. Можа, ён і быў, ды ўдзень ты яго, мабыць, і не ўгледзіш. Гэта ўночы трэба праверыць.

— Праверым і ўночы. Уночы абавязкова трэба праверыць.

— Гэта неабходна зрабіць, — пацвердзіў і Генадзь. — Каб дакладна ведаць, з якімі кулямі ідзеш, — і працягнуў руку па карабін. — Цяпер мая чарга. Стаўляй вядро. Не, не! Гэтым жа бокам стаўляй, як і зараз стаяла.

Яны зноў пабеглі да лапіны канюшыны, і Генадзь стрэліў, вельмі хутка прыцэліўшыся, і зноў вядро зляцела з пня. Але цяпер яно паляцела, кульнуўшыся ў паветры, не за пень, а ў левы бок ад яго, і адляцела зусім недалёка.

Выцягнуўшы яго з густога чарнічніку, Генадзь са здзіўленнем прысвіснуў:

— А гэтая, бачыш, меншая, — сказаў ён, паторкаўшы пальцам дранныя вострыя закрайкі трэцяй дзіркі. — І штараз яна новая, на тыя зусім не падобная. А кулі ж аднолькавыя. З чаго тады дзіркі розныя атрымліваюцца?

— А хто ж яго ведае? Мабыць, з таго, што вядро няроўнае: тут пагнутае, тут саржавелае, тут кант ідзе. Ды не гэта ж нам галоўнае. Галоўнае, каб трапна пацэліць.

— Мы ж гэтак і страляем. Кожная, лічы, у дзясятку кладзецца. Стаўляй вядро. Цяпер чыя чарга? Мая ж, так? Э-эх, карабінчык файны. Трапна лупіць!

Лёнік паставіў вядро на пень, потым азірнуўся па баках, як бы нечага шукаючы.

— З кожным разам сюды лётаць не дужа хочацца. Можа, як замацаваць вядро. Э, ведаю! На калок яго ўздзець. І няхай вісіць на калку.

— А як даведацца, што пацэліў?

— Дык будзе відаць, як яно на калку крутанецца. Ты страляеш — я назіраю. Я страляю — ты глядзіш. Чакай, зараз...

Лёнік кінуўся ў густы хмыз парасніку, потым знік за зялёнай густой сцяной маладых бярозак, і неўзабаве здаля даляцеў яго радасны покліч:

— Знайшоў! Якраз тое, што нам і патрэбна.

Трэснула голле, зашастаў малады бярозавы параснік, і ля пня з'явіўся Лёнік з тоўстым, заостраным з аднаго боку бярозавым калком.

— Ты толькі паглядзі! — ён пакруціў калок у руках, аглядаючы з усіх бакоў і запрашаючы зрабіць гэта і Генадзя, потым моцна



ўдзюбнуў у зямлю. — Цяпер на яго вядро — і мішэнь надзейная. Э-эээ, чорт! Слаба ён трымаецца!..

— Дай я паспрабую, — прапанаваў Генадзь.

— Не, тут трэба чым-небудзь зверху тукнуць. Э-эх, каб сякерка была. Вось жа дзядзька Хведар мне заўсёды гаворыць... У лес ідзеш — сякерку прыхапі. У лесе гэта табе самы надзейны сябра і памочнік... Але ж не пабяжыш зараз па сякерку.

Генадзь памацаў рукою зямлю па правы бок ад тоўстага караня, адчуў яе падатную мяккасць і сказаў:

— Дай калок сюды. — Ён узяў бярозавы калок, высока ўзняў яго і моцна дзюбнуў у зямлю, потым налёг грудзьмі, і калок заглыбіўся як не на дзве пядзі і трымаўся надзейна. — Здаецца, будзе добра. — Памацаў калок, застаўся задаволены. — Надзейна. Чапляй вядро.

— Мы яго цяпер другім бокам пачэпім. Каб кулі з другога боку ў яго траплялі.

— Можа, калок яшчэ і падмацаваць. — Лёнік знайшоў рагульку, прыціснуў ёю калок да пня, задаволена ляпнуў далонямі. — Э-эх, слаўныя мы з табой майстры. Разумныя галовы!

— Гайда, гайда, разумная галава! Тут бавіць час нам не выпадае!..

Яны вярнуліся да лапіны канюшыны, цяпер ужо як бы звужалі і як бы пасвятлялі за гэты час, што яны бавіліся ля пня.

— Гэ, сонца! — выгукнуў Генадзь, задраўшы галаву. — Але ж ты паглядзі, якое яно! Быццам блінец.

— Сапраўды, на блінец падобна!

Хмары прарэдзіліся, за імі вісела кола сонца. Зрэдку хмарная тканка гусцела, блінец пагойдваўся, быццам ляцеў па зямлі, а потым, калі колер яго рабіўся чысты, сонца як бы павольна падымалася ўвысь, і з кожным імгненнем з жоўтага кола як бы вырасталі і паўзлі ва ўсе бакі тонкія промні-іголки.

— Не памыліўся дзядзька Хведар, — сказаў Лёнік і, торкнуўшы рукою ў бок пня, задаволена засмяўся. — А слаўна мы з табой зрабілі. Зараз нібыта галаву немец з-за пня вытыркнуў. От зараз мы па ёй і гвазданём. Чыя чарга? Мая, натуральна. Дай сюды карабін!

Лёнік узняў карабін, потым ужо, лежачы на лапіне канюшыны, павярнуў галаву да Генадзя, папрасіў:

— Сачы ўважна. Каб ведаць, што пацэліў!

Лёнік стрэліў, і стрэліў дакладна, бо ядро крутанулася на калку і нават нахілілася. А пасля таго, як следам стрэліў Генадзь, ядро звалілася разам з калком.

— Вось гэта стрэл! — радасна выгукнуў Генадзь. Нават калок вывернула.

— Слаба замацавалі. Таму і вывернула яго. Заўтра сякеру прынясём, замацуем.

— Трэба камня якога пашукаць. Абыдземся і без сякеры. Да дота трэба падбегчы.

— Не хочацца час губляць, зараз калок замацуем і зноў пачнём. Толькі, можа, не па адным патрончыку страляць. Як? А ўсю абойму адразу. Я — абойму. Потым ты — абойму. Зручней. А тут то ўставай, то кладзіся. Ажно каленкі баляць...

— І праўда. Гэтак, як ты кажаш, лепей будзе. Пайшлі, калок замацуеш... Але ж няўжо тут аніякага каменя мы не знойдзем?

— Ты на правы бок пашукай. А я левым бокам пашнурую...

Каменя патрэбнага не знайшлося. Але ў бярозавым хмызняку Генадзь трапіла на вока шэрая сукаватая плашка, і, стукнуўшы

ёю колькі разоў па канцы калка, яны досыць глыбока ўвагналі яго ў зямлю.

Лёнік, патузаўшы яго аберуч, урачыста абвясціў:

— Аніякая сякера не спатрэбіцца. Сто куль яго і з месца не скрануць. А дваццаць — гарантую.

— А ты што, хочаш па дзве абоймы бабэхнуць і на тым скончыць?

— Ды мабыць, досыць. Як бы немцы сюды не паперліся, страляніну пачуўшы гэткую.

— А хто пачуе? Да горада далёка. Станцыя не блізка. Так што хвалявацца няма чаго. Чуеш? Не адны мы страляем...

Глухая кулямётная чарга прагучала дужа далёка, з боку Дзвіны, потым, калі рэха аціхла, кулямёт зататакаў зноў, але цяпер недзе за лесам, і зноў рэха блукала па лесе, нібыта перагуквалася.

Выпусціўшы па абойме, Генадзь памацаў гарачы ствол і асцярожна паклаў карабін на лапіну канюшыны.

— Хай перадыхне, — прапанаваў ён і ўзлакаціўся ўпобачкі з прыкладам. — Пятнаццаць разоў запар мы бабэхнулі. Трэба, каб крыху астыў.

— Памылку зрабілі, што алівы не ўзялі, — сказаў Лёнік. — Пасля гэтае работкі яго трэба пачысціць і змазаць як след.

— А мы вечарам сюды зноў падбяжым. Пастраляем крышку, а тады ўсё і зробім. Перад тым як класці ў спраты, мы яго і пачысцім і алівы дамо, не шкадуючы.

— А ты хочаш яго тут пакінуць?

— Дык жа не цягнуць дамоў. Ты прыгадай, колькі мітрэнгі было, пакуль яго з гарышча сцягнулі...

Знесці з гарышча карабін і сапраўды было не дужа проста. Людміла Паўлаўна амаль увесь час была ў хаце, давялося шмат чакаць, пакуль яны злаўчыліся і перанеслі згортак у сад. З наступленнем цемнаты таксама было не вельмі проста выслізнуць з хаты.

— Вядома, нязручна. Але ж і тут пакідаць мне не хочацца.

— Дык што ты прапануеш?

— Я не ведаю. Трэба памаргеліць*. Сёння дажджу няма, але ж заўтра ён улупіць. Зброя павінна ў сухім ляжаць.

* Паразважаць, падумаць (мясц.).

- Дык трэба зрабіць так, каб у лаўжы ёй было суха.
- А як гэта ты зробіш? Нешта змаргелім, не хвалюйся. Чуеш? Машыны недзе гудуць.
- Відаць, на шашы.
- Не, ад шашы далёка, шашу тут не пачуеш. Гэта бліжэй. Ля Экімані, мабыць, там жа сепаратарка. Туды машыны кожны дзень прыязджаюць. Ды чорт з імі, тымі машынамі. У нас свой клопат. Астыў ствол.
- Крыху астыў. Цяпер мне страляць. Ці табе? От я ўжо і забытаўся.
- Блытаніны ў нас не будзе. Чуеш? Зноўку машына гудзе.
- А яна табе хіба замінае? Страляй.

За кожным стрэлам вядро на калку падскоквала, пакручвалася, і гэта выклікала радасныя воклічы і Генадзя, і Лёніка. Але большае ўзрушэнне ахапіла іх, калі яны разглядалі пабітае кулямі вядро, якое было падобна да сіта.



— Мне думаецца, што заўтра нам новае вядро спатрэбіцца. Гэтае ўжо як рэшата.

— Зблізку дужа страляем. Трэба яшчэ крокаў колькі адмераць. Але гэта ўжо, мабыць, заўтра. Чуеш, машына гудзе. І цяпер зусім блізка. Здаецца, у нашай вёсцы?

— Трэба дамоў, мусіць, вяртацца.

— А патроны? Нам жа цынкі трэба прыхаваць. Частку там пакінем, у доце. А частку з карабінам пакладзём.

Яны прыцягнулі чатыры бляшанкі да лаўжа, старанна прыхавалі іх разам з карабінам пад струхлым ламаччам, дбайна зацэрушылі патрывожанае голле сухой травой і ігліцай і рушылі да вёскі.

На ўзлеску Генадзь, які бег першым, спыніўся, бухнуўся на зямлю.

— Машына! Бачыш. — Ён пачаў адпаўзаць у засень маладых ялінак, што прыгожым астраўком быццам адскочылі на поле з лесу і спыніліся. — І немцаў поўна. Некуды яны выправіліся.

— Па вёсцы нечага разбрыліся. А машына не рухаецца. Машына на дарозе стаіць. Э, блісканула ў яго нешта ля галавы. Мабыць, у бінюкль ён глядзіць. Чаго, цікава, ён выглядае?

— Эх, каб карабінчык зараз сюды. Далекавата, ведама. Але мог бы і пацэліць.

— Ты ведаеш што? Гэта яны нашу страляніну пачулі і прыкацілі.

— Відаць. А што рабіць? Яны ж могуць і сюды сунуцца.

— Напачатку глыбей у лес зашыцца. А далей — лесам, лесам. І на дарогу выскачым. У вёску патупаем...

Яны адпаўзлі з узлеску, шуснулі ў густы бярэзнік і пабеглі. Неўзабаве ім трапілася вузенькая, у старым лісці і шугаллі пуцявіна, паабапал якой густой сцяной стаялі маладыя ялінкі. Пуцявіна вывела іх на поле, за якім, абсаджаная старымі вербалозамі, жаўцела дарога.

— Поўны парадак, — сказаў з палёгкаю Генадзь, калі яны перабеглі палосу поля і ступілі на пясчаную, спаласаваную коламі машын, дарогу.

— Цяпер нас абвінаваціць няма ў чым. Адкуль хлопцы? З Экімані ідзём. Бычылі, можа, хто тут нядаўна страляў? Не, не бачылі.

— Але кішэні трэба праверыць. У цябе патронаў у кішэнях не засталася?

— Абойма была. Ха, а цяпер яе і няма. — Лёнік абмацаў кішэні пінжака і штаноў.

— Лепей пашукай. Не выскачыла ж яна сама.

— Згубілася, мабыць, калі на ўзлеску поўзалі. — Ён зноў праверыў кожную кішэню і з горыччу прызнаўся: — Там згубілася. На ўзлеску. Заўтра я яе знайду. А можа, зараз падбегчы? Гэта ж хутка.

— Навошта гарачку парось табе? Ды яшчэ невядома, ці там ты яе пасеяў... Э, гудзе!

Ад вёскі даляцеў гул матора. Жоўтае воблака пылу ўзнімалася над прысадамі, і неўзабаве машына выкацілася з-за іх на дарогу, быццам яе выкінулі ці выпхнулі адтуль. Над верхам кабіны былі відаць галовы ўзброеных людзей. Усе яны былі ў касках, якія калі-нікалі пабліскавалі на сонцы.

Генадзь пацягнуў Лёніка за руку, і яны сталі на ўзбочыне, моўчкі назіралі за машынай, якая імкліва набліжалася. Цяпер было відаць, што акрамя тых, што стаялі, трымаючыся рукамі за верх кабіны, у машыне яшчэ сядзелі немцы на лаўках, шырокіх, нядаўна зробленых, бо яны не былі нават пафарбаваныя, і мацаваліся да бартоў шырокімі жалезнымі клямарамі.

— Дваццаць чалавек, — падлічыў Лёнік. — Чацвёрта ля кабіны. Па чацвёрта на кожнай лаўцы.

— Цікава, чаго ж яны прыязджалі?

— А што, у навіну табе? Зараз у вёску прыбяжым і даведаемся.

Машына пранеслася, абдаўшы гулам і пылам. Немец, што стаяў ля кабіны, паставіў нагу на правы борт, паказаў рукой на хлопцаў, што стаялі на ўзбочыне, нешта сказаў і ў кузаве зарагаталі.

— Пачакайце, паганцы, — сказаў Генадзь, якому падалося, што немец паказаў рукою менавіта на яго і нешта грэблівае і здзеклівае сказаў менавіта ў яго адрас. — Калі жарнем з карабіна па вас, дык не гэтак зарагочаце.

— Заўтра ў засаду, — падтрымаў яго Лёнік. — Толькі на нашай дарозе, а далей зойдзем. Пад Ксты. Там лес каля дарогі скрозь. І выпсы добрыя. Я ведаю.

— Ведаю і я. Баравічныя там мясціны. Але заўтра, мабыць, не пойдзем. Трэба шчэ патрэніравацца. Калі ўжо ісці, дык каб напэўна... — І пасля хвілінкі развагі дадаў: — Хаця пайсці варта і заўтра. На разведку. Мясціну зручную падабраць. Каб ведаць усё добра. І каб адыходзіць пасля лоўка было. Згодны?

— Цалкам і поўнасьцю.

Яны ішлі цяпер пасярэдзіне дарогі, па каляіне, па разборыстай лесвічцы, што пакінулі пратэктары шырокіх колаў, ішлі ў добрым настроі. Тое, што яны змыслілі зрабіць заўтра, і тое, што было вырашана зрабіць крыху потым, не выклікала цяпер аніякіх прэрэчанняў, здавалася зусім простым і натуральным. Ды яно, прынамсі, гэтак жа і ёсць! Заўтра прабегчы да Кстоў, паглядзець дарогу, праскочыць да выспаў, дзе ўвосень растуць прыгожыя крамяныя баравічкі, а потым напрамкі вярнуцца ў вёску. Дзве гадзіны на ўсё — не болей. Хай сабе з першага разу, можа, яны не знойдуць патрэбную выспу, каб і дарогу з яе добра было відаць, і каб лёгка і хутка можна было, ухапіўшы трафеі, плітануць у лес. Можна будзе і другі раз злётаць. Не цяжка, вядома!

Генадзь развітаўся з Лёнікам у добрым настроі, ступіў на падворак. Але ад яго, гэтага добрага і прыўзнятага настрою, як толькі ён ступіў на падворак, насвітваючы, не засталася і следу.

— Ты дзе гэта бадзяешся? — напусцілася маці, выскачыўшы з хаты з нейкай анучай у руцэ. — Колькі ж разоў можна табе казаць, каб і блізка да Дзвіны не хадзіў.

— А я і не быў на тваёй Дзвіне, — пакрыўдзіўся Генадзь. — З чаго ты ўзяла, што я на рэчку пабег? Мы ж па смаржкі пайшлі.

— А чаго ж па сцежцы ад Дзвіны бяжыш?

— Я, па-першае, не бягу, а ля ганка стаю, — пачаў весела апраўдвацца Генадзь. — А, па-другое, мы з узлеску ад Экімані амаль прытэпалі. А тады на дарогу выйшлі. Але смаржкоў не знайшлі. Нехта іх ужо пазбіраў.

— І на смаржках кропку паставіш. Чуў страляніну?

— Ды чуў, чуў. І за Дзвіной страчылі з кулямёта. І недзе там бабэxалі. — Ён няпэўна, дакладна не вызначаючы напрамак, дзе чуў яшчэ стрэлы, махнуў рукой. — А што цябе дзівіць? Штодня страляюць...

Людміла Паўлаўна ўважна, неяк дзіўна прымружыўшы правае вока, зыркнула на Генадзя, прамовіла няспешна, як бы прыслухоўваючыся да сваіх слоў:

— Штодня, вядома... Але ж гэта дужа блізка... І ўсё ў адным месцы, у адным... Недзе ля дота, як мне падалося. А вы якраз у той бок падаліся...

— Не, мы спачатку ў той бок ішлі, — схлусіў Генадзь, і сам спадзіўся з таго, што так лёгка і проста гаварыць маці няпраўду. — А потым, на крушнях пасядзеўшы, мы ў соснік патэпалі. На старыя высечкі... нічога там не знайшлі.

— А дзе кошык твой?

— Я вядро браў. Кошык у сенцах стаіць.

Маці зазірнула ў сенцы, паціснула плячыма:

— А чаго гэта мне падалося, што кошык у цябе ў руцэ быў. Хай сабе вядро было. А яно дзе падзелася тады?

Генадзь на міг сумеўся. Але патрэбны адказ знайшоў, нават замяўся:

— Ды пакінуў у хмызняку. Чаго з пустым вядром бадзяцца? Толькі замінае ісці. Калі каму і на вока трапіць, дык анічым тая дзіравая непатрэбшчына не прывабіць.

— Нешта ты, сыноч, не дагаворваеш. І не падалося мне, дарагі, не падалося. Калі ты праўду гаворыш, дык у цябе голас зусім інакшы...

— Які інакшы?

— А вось жа не гэткі, як цяпер. І ты цяпер хлусіш. Праўды мне не гаворыш.

— Ды праўду я табе кажу: вядро дзіравае, кінуў яго ў хмызняку.

— А пра машыну чаму мне нічога не сказаў?

— Якую яшчэ машыну?

— Як жа ты, ад Экімані ідучы дарогаю, машыны не стрэў? Яна ж з вёскі туды пакаціла. Ты павінен быў яе там стрэць.

У Генадзя адлягло ад сэрца, цяпер ён зразумеў, што маці пра карабін нічога не ведае. Не ведае, чым яны разам з Лёнікам займаліся ў маладым парасніку непадалёк ад дота.

— Дык мы ж яе стрэлі, — радасна абвясціў ён. — Дзве лаўкі новыя ў кузаве. На іх немцы сядзелі. А чацвёрка стаялі ля кабіны. У касках.

Мы на ўзбочыне сталі, паглядзелі. А як машына праехала, дык мы далей патэпалі. А што, машына ў нашай вёсцы была? Зноў па бульбу прыязджалі?

— Не ведаю. Калі пачалася страляніна, дык яны і прыкацілі. Але страляніна тут жа і сціхла.

— А хто ж гэта, цікава, страляў?

— Удзень? Партызаны ўдзень не ходзяць. Партызаны толькі ўночы прыходзяць...

Генадзь запытальна паглядзеў на маці, загадкава, як бы нешта ведаючы дужа важнае, папытаў:

— Уначы, кажаш? Адкуль гэта табе вядома? Яны што, уночы да нас прыходзілі?

— Ды ніхто да нас не прыходзіў. Людзі баялі пра гэта.

Генадзь паглядзеў на маці доўга, чакаў, што яна нешта патлумачыць. Але маці маўчала, і тады ён сказаў, нагнаўшы ў свой голас непрыхаванай горычы і шкадавання:

— Вось і ты мне, матуля, усяе праўды не гаворыш.

— З якой гэта мне ласкі хлусіць табе, — і раптам яе твар пастражэў, яна дадала голасам непрыветным і злосным: — І ўвогуле ты зашмат, хлопча, сабе дазваляеш... І таму я табе яшчэ раз скажу: ля хаты сядзі, — і, быццам штосьці канчаткова вырашыўшы, дадала: — Ля хаты будзеш сядзець! Хопіць мне нервы матаць на шпульку!

У хаце нечага зарумзала Светка, Людміла Паўлаўна кінулася ў сенцы. Лягнулі дзверы ў хату, плач малой сціх і раптам загучаў на нейкай дзіўнай ноце, быццам недзе далёка загула машына. Генадзь павярнуў галаву і за Дзвіной, над лесам, убачыў дзве чорныя рыскі — ляцелі самалёты, — і пачуў цяпер выразны гул матораў, з горыччу ўсміхнуўся. Самалёт ад машыны адрозніць не можа! Зусім нездагадлівы зрабіўся. А вось маці адразу змкіціла, што яны з Лёнікам былі недзе непадалёк ад таго месца, дзе ішла страляніна. І трэба неяк Лёніка папярэдзіць, каб казаў тое ж самае, што ён цяпер казаў. Як жа гэта яны з ім не дамовіліся, каб у адну дуду дудзець, калі пачнуць іх распытваць, нават у голаў тое не цюкнула.

А вось маці... Ды хлусіць, не сказала яна праўды. Не ад людзей яна пачула, што партызаны ў вёсцы былі. Яны сюды, да іхняй хаты прыходзілі. І менавіта знаёмыя людзі прыходзілі, тыя, хто хату ведае, хто ведае, што човен у ручаі прыхаваны.

Вось з таго і знік човен. І тут ужо не трэба аніякіх іншых здагадак ладзіць. Шніп гэта прыходзіў. Ён гэта быў! Ён!

Цяпер у Генадзя была цвёрдая перакананасць, што прыходзіў Шніп, што маці ведае значна больш, але не гаворыць, і, натуральна, нічога яму, Генадзю, не скажа. І распыты тут нічога не дадуць. Тут толькі кемліваць выручыць. Тут толькі назіральнасць уратуе. Тут толькі адно выйсце ёсць: слухаць, сачыць, аналізаваць факты, падзеі.

Ды, зрэшты, не гэта галоўнае. Сёння яны слаўна пастралілі з карабіна. Праўда, крыху пабольвае плячо, бо прыклад, калі яго шчыльна не прыціснуць, ударае моцна, быццам хтосьці дрынам цябе лупіць. Але ўсё гэта з таго, што навукі ў іх з Лёнікам малавата. З цягам часу будзе і вопыт, і страляць яны будуць па-снайперску з адлегласці ўдвая, а можа, утроя большай, чым адлегласць ад лапіны канюшыны да таго старога пня. А тады — на шашу, у засаду. А тады, калі ў Лёніка будзе зброя, у хаце ім ужо сядзець няма чаго. Тады адна ў іх дарога — у партызаны.

Партызаны ёсць. А знайсці іх будзе не надта цяжка.

10

Суніцы паспелі надзвычай рана, у першай палове чэрвеня.

Навіну гэту прынёс Лёнік, і Генадзь, пачуўшы яе, адразу сцяміў, што да чаго. Той дзень, які яны чакалі разам з сябрам ужо другі тыдзень. Суніцы — адчэпка. Тут ужо можна будзе ўгаварыць маці, яна адпусціць яго ў ягады. А тады замест тых суніц можна плітануць у сасняк за Кстамі, зрабіць засаду. Але тут трэба дзейнічаць асцярожна, каб маці не насцярожылася, не здагадалася пра іхнія справы, не запырэчыла. Ёй скажы зараз пра тыя суніцы, дык яна можа табе адразу загадаць: сядзі ў хаце, глядзі Светку, а я, маўляў, пайду і ягады пазбіраю.

— Ты чаго маўчыш? — нецярпліва папытаў Лёнік, не зразумеўшы доўгае маўчанне Генадзева. — Дазнаюцца ў вёсцы — пішы прапала. Аніводнай ягадкі нам з табой не дастанецца.

— Я разважаю, як тут лепей.

— Разважаць няма патрэбы. Бяры слоік, скажаш маці — і мы паімчалі. А тады, як у лес увойдзем, слоік — у хмыз. Карабін у рукі — і на шашу.

— Я пра гэта вось і разважаю. Можа і ў лес не пусціць, бо здагадалася, чым мы з табой у маі займаліся.

— Здагадка — яшчэ не доказ, ведаеш?

— Але ж ты чуў, што яна тады казалася? Калі, маўляў, вы ў садзе гуляеце, то ў тым баку, ля дотаў, аніякай страляніны няма. Як толькі вы ў лес выправіліся, дык і пачынаецца похканне.

Лёнік пакруціў галавой, прамовіў, не тоячы здзіўлення:

— І вось жа і месца мянялі штотараз. А яна — дазналася. І твая маці з дзязькам Хведарам гаманіла, і той мяне сёння зноў прыціснуў.

Ведаеш, што ён мне сказаў?.. Калі ўжо зараз у суніцы пойдзеш і праз гадзіну якую похканне гэтае пачнецца — капец. Привяжу на ланцуг. Анікуды ад хаты не торкнешся.

— Дык цябе адпусцілі. А мяне сёння могуць привязаць. Я чаго баюся? Ну, сказалі мы ёй пра суніцы. Яна сама і пабяжыць. А мне — малую глядзець. І як нам тут у лес выбрацца — не ведаю. А ты, між іншым, тыя суніцы бачыў? Адкуль ты іх бачыў?

— Ды я і не бачыў. Гэта дзядзька Хведар сказаў.

Генадзь ажывіўся:

— Тут нам з табою сёння трэба хітрасць прымяніць. Якую? А вельмі простую. Мы зараз да хаты ідзем, гуляем, пра нешта гаворым. А ты тады і скажы пра тыя суніцы, каб маці пачула.

— Ты — галава, Генка. Тут галоўнае паказаць, што нас тыя суніцы не вабяць. Проста сказаць, што дзядзька Хведар суніцы прынёс. Вялізныя, спелыя... Ён і сапраўды іх прыцёг. Праўда, жменьку ўсяго...

— От жа каб нам пашэнціла. Тады мы сёння на шашу ні блізка, да карабіна нават не дакранемся.

— Як жа гэта? У другі раз не пусцяць.

Генадзь засмяяўся:

— Тут — тактыка. Пайшли, скажам, па суніцы. Назбіралі ці не назбіралі — не галоўнае. Галоўнае тут што?

— А што, што?

— Ды тое, што... Няўжо не цяміш? Мы ў лес пабеглі? Пабеглі. Страляніна ў тым баку ля дотаў, была? Не, не было. Значыцца, падазрэнні на нас — далоў. Тыя ранейшыя абвінавачванні — вецер. А тады, другі раз, заўтра, скажам, мы спа-акойненька на шашу — шу-усь!

— А сапраўды, тактыка!

— Толькі яе трэба прымяніць разумна. Але як? Тут то-онкая палітыка патрэбна.

— Дзе тонка, як гаворыцца, дык там абавязкова парвецца.

— Гэта мяне і бянтэжыць. Дзядзька Хведар мае хітрыкі адразу выкрывае...

Лёнік быў па-сапраўднаму заклапочаны. Як тут найлепш схлусіць, як выкруціцца? Нічога ладнага пакуль што ў галаву не прыхо-

дзіла, і ён, дабрыўшы да ганка, сеў побач з Генадзем і сумна пазіраў на густыя зялёныя флоксы.

— Нешта вы тут замаркоціліся? — спытала Людміла Паўлаўна, выходзячы з сенцаў. — Па лесе засумавалі?

Лёнік схапіўся, спытаў здзіўлена:

— Ой, вы тут шчэ? У хаце?

— А дзе ж мне быць?

— Я быў думаў, што вы па суніцы пабеглі.

— Суніцы? Дзе ты бачыў тыя суніцы?

— Дзядзька Хведар прыцёг. Назбіраў сёння ўранку, на высечках казаў. Вялікія. Спелыя і смачныя.

Людміла Паўлаўна прымружыла вочы, нахіліла галаву, паглядзела на Лёніка з усміхам:

— І ты зараз прыбег толькі на тое, каб сказаць пра гэтую навіну? Ці проста Генку ў лес заманіць хочаш?

— А ён і сам не пойдзе ў той лес.

— Чаго гэта ён не пойдзе?

— Дык вы ж забаранілі яму ў лес хадзіць. І да Дзвіны не пускаеце.

— А цябе дык і ў лес, і да Дзвіны пускаюць?

— Ды не пускаюць і мяне, — сумна прызнаўся Лёнік.

— А ў лес табе хочацца? Ну, скажы шчыра.

Лёнік паглядзеў на Генадзя, потым перавёў позірк на Людмілу Паўлаўну, неяк дужа абыякава паціснуў плячыма:



— Болей да Дзвіны, калі гаварыць шчыра. А ў лес, па ягады тыя, не дужа цягне. Я тыя ягады ніколі не любіў збіраць. Па адной ягадцы кідаеш у слоік, кідаеш... А знаку ніякага. Марудны занятак. Сумны дужа.

— А з вудай хіба весялей?

— Уга! На рэчцы заўсёды весела. Вуду закінеш і сядзі сабе, на аер глядзі, на вербалозы, камяні, на беражанак. А горача робіцца — вада побач. А ў лесе? Пот, камары, сляпні... Не, ля вады, цётка Людміла, намнога лепей...

— Ой, хлопцы вы мае, хлопчыкі...

Людміла Паўлаўна паківала галавой, знікла ў хаце. Але тут жа вярнулася на ганак, трымаючы літровы слоік у руцэ, сказала з добрай і прыязнай усмешкай.

— Бяры слоік, Гена, і шуруйце ў лес. Хіба я не бачу, што вам не сядзіцца тут, ля хаты? Можа, сапраўды суніцы знойдзеце. Святчцы іх трэба даць.

Лёніка быццам ветрам узняла з прыступкі:

— Ды знойдем, цётка Людміла, знойдем! Буйных назбіраем. Самых спелых.

Людміла Паўлаўна шчыра засмяялася:

— Дык вось чаго ты сумны сядзеў. А лепей сказаў бы адразу, што ў лес хочацца. А то пачаў антымонію разводзіць: сляпні ў лесе, камары...

Генадзь карцела таксама ўскочыць, бегчы адразу ў лес.

Але намаганнем волі ён прымусяў сябе сядзець, схіліўшы галаву долу. Хай маці бачыць, што не дужа такія яго і цягне ў лес.

— Ты чаго рассеўся? — Лёнік штурхануў Генадзя. — Гайда!

— Можа, нам па абедзе пайсці? — Генадзь спытаў гэта на дзіва раўнадушна, абыякава, і з гэткай жа абыякавасцю працягнуў руку да слоіка. — Ты хочаш, каб мы яго поўны назбіралі? Гэта ж поўны дзень збіраць давядзецца.

— Калі ягады ёсць, дык назбіраеце, — і, як бы адразу перадумаўшы, спытала: — А можа, сапраўды вялікі посуд? Вазьмі ты кварту дзюралевую. Конаўку я табе і зараз дам. Конаўку калі назбіраеш, то і добра. Хутчэй дамоў вярнешся.

— Ды назбірае ён слоік. Назбірае, цётка Людміла. Я дапамагаць буду. Таго, што дзядзька Хведар прыцёг, нам хопіць. Я Генку буду дапамагаць.

— Не, нясі лепей конаўку, — папрасіў настырна Генадзь. — У конаўку лягчэй збіраць. Слоік калі выпусціў з рук — капец яму. І ягадам капец. Як іх есці, калі шклянне туды накрышыш?

Людміла Паўлаўна вынесла старую дзюралевую конаўку, працягнула яе Генадзю, а слоік у Лёніка забрала. Нават і ўзрадавалася, што робіць менавіта гэтак:

— І праўда, з конаўкай вам лепей будзе, — і дадала ўжо стражэй, быццам толькі гэта яе і хвалявала: — і каб не бавіліся дужа. Назбіраеце конаўку — адразу дамоў. Але нешта і хмары нейкія пайшлі, — яна паглядзела на неба, на паласу хмар, што марудна насоўваліся з-за Дзвіны. — Якія тут ягады, калі на дождж, здаецца, збіраецца.

— Дажджу не будзе, — паспешліва сказаў Лёнік. — Дзядзька Хведар сена на лузе растрас. Каб на дождж паказвала, дык ён бы яго не чапаў...

— Мы хутка вярнемся, — сказаў Генадзь і першым рушэй ад ганка, зразумеўшы, што марудзіць болей нельга, бо маці можа зараз усё перайначыць і загадаць сядзець у хаце. Але ішоў ён павольна, падкрэслена не спяшаючыся.

— Варушы нагамі, варушы. Ідзеш як вараны.

— Паспеем, паспеем...

Аднак за дарогаю, калі хату атулілі яблыні, Генадзь пабег так хутка, што Лёнік праз нейкі час узмаліўся:

— Куды ты ляціш? Гарыць табе там, ці што?

— Даганяй, браце, даганяй, — смеючыся гукнуў Генадзь і пабег яшчэ шпарчэй.

Дапярэўшы да куста рудовай лазы, што расла па правы бок ля крушні, за якой выгіналася пад ветрам густое і буйнае жыта, ён бухнуўся на траву, зарагатаў:

— Слаўная ў нас з табой тактыка распрацавана. — Ён пастукаў конаўкай сябе па жываце. — Як па нотах усё разыгралі. Цяпер дзе толькі тыя суніцы знайсці? Калі з пустой конаўкай вярнемся, дык нам заўтра даверу не будзе аніякага.

— Будзе давер. І суніцы будуць. Ты думаеш, я хлусіў? Сапраўды дзядзька Хведар суніцы прынёс. Мы зараз на высеці, што за дотам,

падскачым. Але спачатку ля нашага лаўжа пройдзем. Хоць зірнём адным вокам, ці чапаны ён.

— А навошта там лішні след пакідаць?

— Ды здаля глянем. Блізка падыходзіць не будзем. Там жа і суніцы пашукаем. Там жа яны цвілі, памятаеш?

— Дзядзька Хведар казаў, што яны пакуль толькі на ўзгорках спець пачалі. А там жа — засень. У засені яны позна паспеюць. Э, пакажы конаўку. — Ён узяў з Генадзевых рук конаўку, пакруціў яе, разглядаючы. Засмяяўся: — Гэта ж мая конаўка. Бачыш? На донцы нават маё імя нашкрабана. Гэта я яшчэ летась зрабіў. Яшчэ і прачуханца добрага меў за гэтае пісьменства...

— А як жа яна да нас трапіла?.. А-а... Ведаю! Маці ў ёй ад вас фасолю прынесла. Учора з яе суп варыла. Смачны суп. Лепей за гарохавы.

— Гарох я зялёны люблю. Памятаеш, як летась мы яго латашылі?

— Смачны быў гарошак. А сёлета на тым полі канюшына расце.

— Бяры конаўку. І гайда наперад.

Генадзь узяў конаўку, пакруціў яе ў руках і спытаў:

— А што, калі нам карабін усё ж прыхапіць з сабой?.. На ўсялякі выпадак. Страляць не будзем.

— Ты што вярзеш? Конаўку гэтую мы ў міг назбіраем. А раптам выпадак зручны надарыцца? А ў нас рукі пустыя. Тады будзеш локці кусаць.

— Яно, можа, і разумна. Карабін не пашкодзіць. І не лішне яго і пачысціць. Ён ужо другі тыдзень у лаўжы нечапаны. Іржы, мабыць, поўна.

— Анучы з сабой аніякай няма. Хаця, можа ад тых штаноў адлупіць акравак. Бяром карабін?

— Бяром! А чаго ж і не ўзяць. Ён, ведаеш, сёння мне сасніўся.

— Няўжо? І мне, разумееш, таксама? І патрончыкі ля яго блішчас-тыя ляжалі наўкола.

— Гайда, гайда! Чаго марудзім? Пачапі конаўку на рэмень.

Яны дабеглі да знаёмага лаўжа, падсохлага, змізарнелага. Грудок зляжалага голля, якое выцвіла на сонцы і зрабілася месцамі ажно бялявае, быццам вылузнуўся з рослай ужо густа-зялёнай папараці. Генадзь асцярожна прыўзняў голле, выцягнуў карабін, за-

горнуты ў старыя драныя штаны. Штаны ён паклаў на ранейшае месца пад голле, сказаўшы:

— Аніякай анучы не трэба. Бачыш? Блішчаць і затвор, і ствол. Колькі патронаў браць?

— А навошта? Страляць жа не будзем.

— А на ўсялякі выпадак. Дзве абоймачкі хопіць?

— Хопіць.

Ён засунуў руку ў схованку, намацаў халодную бляшанку, выцягнуў дзве абоймы. Адну даў Лёніку, другую паклаў сабе ў кішэню і, закінуўшы карабін за плячо, задаволена засмяяўся:

— Цяпер нам і суніцы будзе збіраць ямчэй. А заўтра — у засаду сядзем.

— Можа, толькі ў той соснік нам падскачыць? Трава за гэтыя дні — унька як выгнала ў рост. Відаць, нязручна будзе нам з той аспачкі за дарогай сачыць.

— Падскачым. Абавязкова падскачым. Нам жа ўсё роўна ў той бок тэпаць. Высечкі ў тым баку. Калі і ёсць суніцы, дык, мабыць, толькі там, на сонцы. А тут яшчэ толькі адцвітаюць. Яшчэ толькі завязаліся ягады. І рэдзенька дужа...

Спелыя суніцы яны знайшлі недалёка ад дота, на гліністым пагорку. Але ягады былі дробныя, як бы звялыя і падсушаныя, і на смак не зусім салодкія. Затое на высечках ягады былі буйныя, праўда, не зусім выспеленыя з усіх бакоў, але сакавітыя і салодкія, і трапляліся яны не дужа часта. Але конаўка напаўнялася даволі хутка, і гэта прымусіла Лёніка двойчы шчыра пабедаваць:

— Каб не поркаліся там, ля дота, а сюды адразу кінуліся, дык даўно б конаўка з каптуром была. Чуеш? Зноў машына па шашы пабегла. — І не блізка ж, а чуваць як выразна.

— Назбіраем ягад і да шашы падскачым. Абавязкова.

— Дамовіліся. І адступаць ад нашага плана не будзем...

Яны прайшлі ў канец высечкі, дзе маладыя бярозкі і маленечкія, на пядзю, сасоначкі раслі ў баразёнках, дзе густа лапінамі буяў

* Вышыня, астравок (мясц.).

сунічнік. Ягад тут было яшчэ больш, і усе ярка-чырвоныя, буйныя, даўгаваценькія, як маленькія сліўкі.

Конаўка ўміг была напоўнена з каптуром, і яны кідалі ягады ў рот, ласаваліся, не думаючы пра шашу, з якой час ад часу далятаў гул матораў.

У канцы баразёнкі, шырокай і атравелай, парослай ужо рэзенькім зялёным імхом, Генадзь спыніўся, сказаў, махануўшы галавой у той бок, адкуль наплыў натужны і моцны гул матора:

— Цяпер — туды. Паглядзім наш пагорак і дамоў. Патрымай конаўку. Я патрон заганю.

— Дык жа дамовіліся не страляць.

— А на ўсялякі выпадак. Каб спакайней ісці.

Ён адцягнуў затвор, увагнаў патрон у патроннік, закінуў карабін на правае плячо, потым зняў яго, трымаў у руках, а далей паклаў ствалом назад на плячо і трымаў аберуч за шыйку прыклада. Рукі хутка стаміліся. І ён ізноў павесіў карабін на плячо.

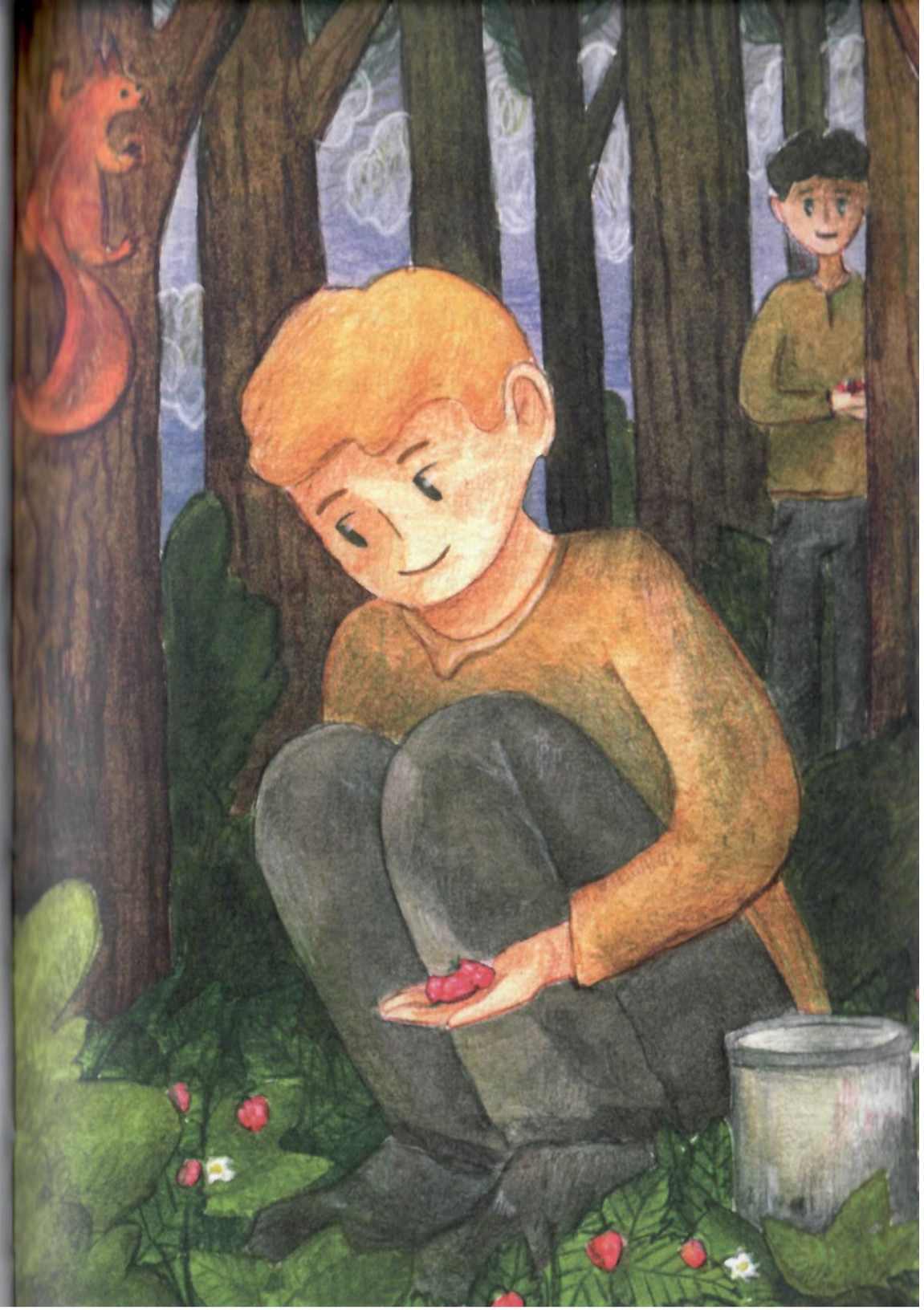
—Цяжка? — спагадліва спытаў Лёнік. — Дай мне трохкі паднесці. Па чарзе будзем...

Аддаваць карабін Генадзю не хацелася. Але ён, убачыўшы, як пакрыўджана насупіўся Лёнік, вырашыў, што трэба быць чалавекам справядлівым, рабіць па-сяброўску. Сапраўды, нядобра атрымліваецца. Ён, Генадзь, з карабінам ідзе, а Лёніку — суніцы цягаць. Не цяжка, вядома. Але ж несправядліва!

— Па чарзе панясём. Я вось да той сасны старой, ля якой ядловец шырокі, данясу. А ты — далей панясеш. А ў бярэзніку, за пагоркам, зноў мне аддасі...

Ядловец быў высокі, шырокі, яго галіны акружылі сасну з усіх бакоў, і здавалася, што яна расце не з зямлі, а з гэтага густога зялёнага куста. Камель ядлоўца быў крывы і тоўсты, густа засыпаны сухім рудаватым шугаллем. А побач, каля самай кары сасны, ішлі ўверх два тонкія і надзіва роўныя атожылкі. Генадзь, аддаўшы карабін Лёніку, пакратаў, пагайдаў спачатку адзін, потым другі дубец і ў захапленні пацокаў языком:

— Вось гэта вудзільны. Файныя, гэткіх я даўно не страчаў. Трэба зрэзаць. Той раз, здаецца, іх і не было.



— А мы тады крыху лявей ішлі. Гэты ядловец у нас леваруч быў. З таго і не ўгледзілі.

— Файныя вудзільны будуць.

— Ды не цяпер жа іх рэзаць. Назад ідучы, зробім.

— Я ж і не кажу, што менавіта зараз вось і зрэзаць. Тады, як дамоў вяртацца будзем. Але не чуваць нешта машын...

Таямніча і загадкава гулі вершаліны соснаў. На вяршыні погарба* сосны былі асветлены сонцам, тоўстыя камлі выдавалі блішчасымі. Але яны былі цемнаватыя, а вышэй, дзе ішлі ў бакі тоўстыя сукі, кара была нібыта пазалочаная, на ёй адбіваліся цені, і здавалася, што дрэва паціху ўздрыгвае.

Лёнік спыніўся, узяў руку, адставіў указальны палец, быццам нешта паказваў уверсе, над сваёй галавой:

— Чуеш? Бяжыць машына...

Яны пачалі спускацца з погарба, і гул матора ўсё мацнеў, гучаў на звонкай басавітай ноце. Потым пачаў аддаляцца, пацішэў і неяк раптоўна знік, быццам машына спынілася. Але неўзабаве ўзнік ізноў і пачаў аддаляцца, і за спінаю, за соснамі, гуло і бегла ціхае рэха.

У бярэзніку Генадзь моўчкі працягнуў Лёніку конаўку, і той моўчкі ўзяў яе і аддаў карабін.

За бярэзнікам пачаўся малады соснік, паміж тонкіх маладых дрэўцаў там-сям стаялі, быццам стажкі сена, кусты ядлоўцу, але не дужа зялёнага колеру, як бы трохі падпаленыя агнём, рудаватыя, з сухой ігліцай ля камлёў. Ігліцай і лапікамі сасновай тонкай кары, што садрала ветрам з вершалін, быў засыпаны рэдкі, але надзіва высокі чарнічнік.

Мінуўшы малады соснік, яны ўвайшлі ў паласу старога сасновага бору. Усе дрэвы былі ў шырокіх насечках старой падсочкі, якія густа закаціла белая жывіца. Дзе-нідзе на камлях яшчэ трымаліся бляшаныя конусы, поўныя з каптуром, і жывіца спаўзала з іх звільстымі белымі вярхоўкамі па расколінах у кары на дол і гублялася ў рэдкіх зялёных верасах. Дзе погарбы, на якой

* Пагорак (мясц.).

раслі сосны, як бы сутыкнуліся, утварылася звільстая лагчына, якая выводзіла да шашы.

Лагчына была знаёмая, і знаёмыя былі схілы пагоркаў, і ўсё ж Генадзь завагаўся, спыніўся, паглядзеў на Лёніка запытальна:

— Як пойдзем? Лагчынаю?

— Не, — адразу адказаў Лёнік. — Верхам. Адтуль дарога лепей глядзіцца.

— Але ж уцякаць цяжэй. Доўга навідавоку будзем.

— А чаго нам уцякаць? Мы падыдзем, пагледзімо ды назад памалу. Чуеш? Машына коціць.

Яны падбеглі да трох маладых бярозак, што быццам вытыркаліся з зялёнай густой папараці, бухнуліся на дол і адразу ўбачылі шырокую жоўтую падкову шашы.

— Слаўная мясціна, — сказаў Генадзь, паклаўшы карабін перад сабою на сухі бярозавы корч. — І корч гэты як падстаўка табе...

— Якая ж яна слаўная, калі я ледзь ягады не рассыпаў усе. Вось, цяпер збіраць іх давядзецца.

Крыху ягад высыпалася з конаўкі, і Лёнік па адной браў іх і клаў назад у конаўку, якую не выпускаў з левай рукі.

Генадзь дапамог яму сабраць ягады, потым рашуча запатрабаваў:

— Пастаў ты конаўку на зямлю. Бачу я, што зноў перакуліш. Шкада тады будзе працы. Тады ўжо сам збіраць будзеш.

— Каля сасны яе пастаўлю. Каб локцем ці нагой выпадкова не зацапіць. Шкада тады будзе працы. Кожнай жа ягадцы кланяліся.

— Стаў ля сасны. Толькі не вытыркайся з папараці.

— Пустая ж шаша!

— А калі па той бок немец сядзіць? Ён табе пакажа "пустая". Ды шчэ гэтак, што конаўка вышэй сасны падскочыць.

Лёнік паставіў конаўку з ягадамі каля сасны, падпоўз да Генадзя, спытаў пошпакам:

— Машына, здаецца, у горад коціць. Рэха ў лесе, дык дакладна не вызначыш.

— Па той, што ў горад коціць, страляць не будзем. Нязручна.

— Чаму нязручна? Хаця праўда... Злева з пагорка шаша... і машына калі адтуль — яна перадам на цябе сунецца. Хто ў кабінэ сядзіць — добра відаць. І кузаў таксама...

— Дужа добра зрабілі, што сёння сюды падскочылі. Усё ведаць будзем.

Гул матора наблізіўся, па лесе кацілася рэха, і здавалася, што машыны пруць і па шашы, і недзе сярод соснаў. Уяўленне гэта было такое яскравае, што Генадзь нават азірнуўся, быццам і сапраўды машыны недзе ішлі па лесе сярод соснаў.

— Блага дарогу мне відаць, — сказаў Лёнік. — Ты папараць гэтую трошкі карабінам прыцісні... Вось, цяпер добра.

На шырокі светлы прагал, які ўтварыўся, калі Генадзь ствалом карабіна прыціснуў і зламаў папараць, наплыла машына з высокай брызентавай фурай. Следам за ёю, амаль ушчыльную, каціла другая, але без фуры, з нейкімі скрынямі, што былі зверху ўкрыты стракатым брызентам. Левы канец брызента адвязаўся, матляў-

ся, яго то адкідвала на бартавыя крукі з кароткім ланцужком, то закідвала на скрыні, і белая тоўстая вяроўка тачылася ў шчыліну паміж скрынямі, быццам гадзюка. Потым парыў ветру высморгваў яе адтуль, і яна, матляючыся ў паветры, быццам пугаю сцёбала вялізныя белыя літары на бакавіне кузава.

За машынай са скрынямі ў кузаве ішла трэцяя, загрузаная зелянаватымі бочкамі з блішчастымі шырокімі кантамі па краях і па сярэдзіне. Шкло ў дзверцах кабін гэтай машыны, як і на першай і другой, было апушчана, выразна быў бачны твар шафёра, плечы, закасаныя па локаць рукавы нейкай шэрай, як попелам пасыпанай, кашулі. Поруч з шафёрам сядзеў яшчэ нехта, і шафёр казаў нешта таму чалавеку, пастукваючы далонямі па чорнай абаранцы руля. Сонца вісела ў небе над соснамі старога бору, і Генадзь добра бачыў і блішчасты руль, і дужыя рукі шафёра, і яго мужныя плечы, і блішчасты ад поту твар.

— Яны быццам блізныя, гэтыя шафёры, — сказаў Генадзь нейкім дзіўным дрыготкім голасам, які здаўся яму непрыемным; яму падалося, што Лёнік заўважыў яго хваляванне, і яму было ад гэтага свайго хвалявання непамысна, таму ён, вылаяўшыся, як лаюцца дарослыя, спытаў: — Ты заўважыў гэта? Мардатыя, вясёлыя. А першы, бачыў, фасоніста локаць з акна выставіў? Адной рукой руль круціць...

— Мне падалося, што ён у наш бок глядзеў? Мог і заўважыць.

— Ды чорта лысага ён адтуль згледзіць, — цяпер ужо крыху паспакайнелым голасам сказаў Генадзь. — Машына ж рухаецца. Па-другое, яна ўнізе, а мы — наверху. Адтуль, з дарогі, аніяк не ўбачыш, што тут, пад папараццю...

— Дужа блізка, мабыць, мы ад дарогі селі.

— А здаля як пацэліш? Гэта ж не па вядры, што на калку вісіць нерухома, табе смальнуць, — пакруціў галавой, гледзячы на машыны, што, натужна равучы матарамі, пачыналі адольваць пагорак. — От каб па бочках гэтых жахнуць. У іх жа бензін — гэтых бочак на аэрадроме поўна. Я бачыў, як іх машыны праз пантон на аэрадром пёрлі. От бы шухнула. Вышэй лесу полымя б зашугала...

— Гэта мы потым зробім. Спачатку мне трэба зброю здабыць. А тады, у два ствалы, мы і жахнем.

— Праўда. Нам трэба, каб адна машына ішла. Трэба такую машыну падкаравуліць, каб толькі шафёр у ёй быў. А то шафёра, скажам, звалім, а той, што побач сядзіць ці ў кузаве, нам пытлю падваліць...

— Чуеш, Генка, — Лёнік пацёр рукі, быццам дужа закалеў ад холаду. — А можа, сёння тое і зробім? Чаго чакаць?

— Дамовіліся на заўтра... Хаця... Яшчэ невядома, як тое “заўтра” да нас павернецца, — паглядзеў на вяршаліны соснаў, потым на пагорак, за якім хаваліся машыны, паляпаў даланёю прыклад карабіна. — Пачакаем зараз... Калі з горада будзе адна машына шпарыць — па ёй і жахнем...

— А калі ў кузаве будзе салдат поўна?

— Глядзець трэба. Навошта ж на злом галавы кідацца? Паляваць з розумам трэба.

— А калі ў горад машына?

— Ты ж сам бачыш. Лепей відаць, калі машына з пагорка сюды прэ. Ёсць час і разгледзець усё, і прыцэліцца. А калі ў горад, дык яна з-за павароткі — шмы-ыг... Вось як гэтыя.

— А страляць хто будзе?

— Зараз высветлім... Каб крыўдна нікому не было. Мы вось як зробім. — Генадзь узяў маленькую сухую сасновую шышку, падкінуў яе на далоні, потым схаваў рукі за спіну. Пацокаўшы языком, хутка выцягнуў рукі з-за спіны, паклаў кулакі на белаваты мох ля бярозавага карча. — Каму шышка дастаецца — той і страляе... Зразумеў? Ну, якую табе руку даваць? Бяры на выбар!

— А чаго гэта я павінен выбіраць? — спытаў Лёнік і засмяяўся. — От жа ёлуп! Як жа табе выбіраць, калі ты ведаеш, дзе шышка... — Лёнік знаў, як ад холаду пацёр рукі, рашуча торкнуў пальцам у левы кулак: — Гэтую давай. Яна бліжэй да мяне!

Шышка была ў правым кулаку, і Генадзь, узрадаваны, падкінуў яе, злёту схопіў, пацалаваў, паклаў у кішэню:

— Гэта доказ. Хай ён тут пакуль што і паляжыць. Машыны не чутно?

— Ды не, не чуваць, здаецца.

— Тады чакаем... Паколькі часу ў нас ёсць, дык мы патрончык праверым. Трэба лепшы выбіраць. Навюсенькі!

Ён адцягнуў затвор, смаргануў затвор, выцягнуў патрон, агледзеў яго з усіх бакоў, пацёр аб кашулю, дзьмухнуў на кулю, зноў увагнаў у патроннік.

— Павінна нам сёння пашчасціць, — сказаў Лёнік. — Толькі каб добрая машына ішла...

— Толькі “каб добрая машына ішла” мала. Трэба дакладна пацэліць. Паспець на шашу выскачыць. Паспець ухапіць тое, што ў машыне будзе. Потым злаўчыцца сюды адскочыць. Рызыканы мы з табою, Лёнік.

— Дзядзька Хведар ведаеш як кажа? Смелага куля баіцца. І смеласць гарады бярэ.

— Казаць, ведаеш, заўсёды лёгка. А вось тут ляжаць і машыну чакаць — зусім іншая справа.

— А мне дык зусім не страшна.

— Хіба я табе казаў, што мне страшна?

— Ды не, не казаў... Генка! Машына гудзе! Адтуль, з гораду коціцца! Слабы гул матора ўзнік раптоўна, быў нейкі дужа звонкі, без нагуг, і тут жа з-за пагорка бліснуў шырокі і зырккі прамень — засвяцілася на сонцы лабавое шкло машыны.

— Легкаву-у-ушка, — працягнуў Лёнік, — што рабіць-мем, Генка?

Генадзь прыціснуў прыклад карабіна да правай шчакі, злавіў у проразь прыцэла і адчуў дзіўную дрыготку ў пальцах, што ляглі на халодны метал магазіннай каробкі. Дзіўна — моцнымі і частымі штуршкамі затухала ў грудзях сэрца, і яму на міг падалося, што пад грудзямі ляжыць нейкі бубен, па якім хтосьці малоціць драўлянай калатоўкай.

Чорная легкавушка каціла па шашы, пакідаючы за сабой шырокі след белаватага пылу. Сонца біла ў лабавое сцякло, і шафёр сачыў за дарогаю, высунуўшы галаву з акна і паклаўшы яе на сагнутую ў локці руку, і Генадзь, павёўшы мушку пад гэты локаць, націснуў на пругкі халодны спуск.

Стрэл грымнуў знаёма-аглушальна, і машына на нейкі міг знікла ў мільгаценні нейкіх чорных крэсак, што рэдкім сямом з’явіліся

над ствалом карабіна. Ён не адразу зразумеў, што гэта паветравай хваляй стрэсла з папараці сухое сасновае шыгалле, бо зусім іншая думка прымусіла сэрца яшчэ больш моцнымі і частымі штуршкамі затухцець у грудзях.

“Страляць нельга было, я ж не паглядзеў, хто там яшчэ ў машыне едзе!”

Ён таропка смаргануў затвор, загнаў у патроннік новы патрон і зноў, цяпер ужо без сяйва чорных крэсак наўкола мушкі, убачыў жоўтую дарогу, шлейф белаватага пылу і чорную легкавушку, якая ляцела з дарогі пад адхон. Ён не паспеў злавіць яе ў проразь прыцэла.

— Малайчына, — зароў Лёнік. — У дзясятку смальнуў! Бачыш? Пе-ракулілася!

Зваліўшы драўляны слупок, машына быццам пераскочыла за-травелую ручаіну і задрала ўсе чатыры колы ўгару. Яны круціліся, і з блішчамага каўпака сыпаўся, быццам сярэбраны, пясок. Ніжэй гэтага кола як бы дугалася зялёная пляма, і Генадзь, падвёўшы пад яе мушку, зноў націснуў на спуск.

— Не страляй! — зноў зароў Лёнік. — Ім капец там усім. Туды! Да машыны! Бачыш? Задыміла яна! Гарыць!

Лёнік кінуўся да дарогі, скочыў праз папараць, Генадзь не ўтрымаўся на нагах. Унізе, за папараццю, быў схіл погарба, і ногі адразу па шчыкалатку аселі ў сыпкім, бы мліва, пяску, і ён паваліўся. Ускочыўшы, ён пабег следам за Лёнікам, зноў паслізнуўся і сеў, быццам на гарачае седла, на мяккі і добра ўгрэты сонцам пясок.

— Ты чаго рассеўся? — гукнуў Лёнік, павярнуўшы галаву і не спыняючыся. — Бягом, бягом!

Генадзь ускочыў і знерухомеў. Напачатку яму падалося, што гэта тонкі гул живе пасля стрэлу ў вушах, і ён паматаў галавою, быццам вытрэсваючы яго з вушэй. Гул не знік, памацнеў, і Генадзь затрос карабінам:

— Лёнька! Назад! Машыны! Машыны гудуць! Назад!

Лёнік, мабыць, не пачуў нічога, ён па-ранейшаму бег да машыны, тады Генадзь, амаль не цэлячыся, стрэліў пад сіняватае воблачка дыму, што ўзнімаўся колам з нейкага чорнага і блішчамага днішча.

Лёнік спыніўся.

— Машыны ідуць! — зноў зароў Генадзь. — У лес! Назад!

Лёнік пабег, крычаў, размахваючы рукамі:

— От жа халера на іх. А можа, паспеем?

— Ты што, не чуеш? Зараз з-за павароткі машыны выляцяць. Капут нам тады.

— Трэба было ля масточка засаду рабіць. У нізіне! Кляты гэты погарб...

Пясок асыпаўся пад нагамі, быццам хтосьці высморгваў яго з-пад падэшваў, гул матораў рабіўся ўсё мацнейшы, і Генадзь толькі цяпер пачынаў разумець, якую небяспеку тоіць гэты гул. Ім трэба паспець ускараскацца на погарб, пакуль машыны не выкаціліся з-за павароткі. Іначай — смерць. Тут, на гэтым пясчаным чыстым схіле погарба, нікуды не схаваешся. Псякуць з аўтаматаў. Альбо проста голымі рукамі зловяць. Сапраўды, погарб. А гэтак, здавалася, усё добра ішло. І шафёра ён злажыў з першага стрэлу. І легкавушка ляжыць пад адхонам. А трэба ўцякаць, трэба ратавацца! Але, здаецца, яны паспеюць гэта зрабіць! Яшчэ крокаў якіх пяць гэтага сыпкага пяску, далей ужо вяршыня погарба, выратавальныя сосны старога бору!

— Ну, Лёнька, уратаваліся, — задыханым голасам прамовіў Генадзь, бухнуўшыся ля сасновага карча, наўкола якога буяла зялёная папараць. — Каб яшчэ якія пяць хвілінак нам! Ты скажы, пяць хвілінак не хапіла нам. Шафёр жа са зброяй быў. Гэта ж ясна.

— Там і яшчэ, здаецца, нехта быў.

— Ды ўсім ім тамака капут поўны. Бачыш, як добра пачынае гарэць.

— Трэба бегчы далей. Трэба ўцякаць адсюль.

— Зараз, зараз... Дай толькі крышку аддыхацца. Дый ведаеш, цяпер ужо і не страшна. Хай на хвост солі сыпануць!

— Э! Зноў машына з бочкамі газуе!..

Раптоўна выплыўшы з-за павароткі, машына, у кузаве якой ляжалі знаёмыя бочкі, зеленаватыя, з блішчастымі кантамі па краях і пасярэдзіне, пачала спыняцца, і Генадзь, як бы падпарадкоўваючыся загаду, што прагучаў патрабавальна і строга, перазарадзіў карабін.

— Стреляць хочаш? — Лёнік зыркнуў на яго і рашуча працягнуў руку да карабіна. — Мая чарга цяпер! Я зараз жахну.

— Ды я па бочках гэтых смальну.

— А я хіба не змагу? Давай мне карабіна!

— Ды пачакай ты! Мне ж зручней!..

Не чакаючы новых прэрэчанняў Лёнікавых, Генадзь падвёў мушку пад бочку, што ляжала пасярэдзіне кузава, і націснуў на знаёмы і цяпер чамусьці дужа цёплы кручок спуска. Нічога не змянілася пасля знаёмага аглушальнага стрэлу, машына па-ранейшаму ціха рухалася наперад, і яму падалося, што ён не пацэліў у бочку. Ён, не здымаючы карабіна з бярозавага карча, прыўзняў галаву, каб лепей разгледзець, што робіцца там унізе, на дарозе, і тады з правага боку, як бы над самым вухам, грымотна ўдарыла траскотная кулямётная чарга. Гэта было так нечакана і жахліва, што ён заплюшчыў вочы, прыціснуўся да зямлі і нейкі міг ляжаў гэтак.

— Уцякайма, Генка! Га-айда!

Генадзь адплюшчыў вочы і ўбачыў, што Лёнік, прыгінаючыся, імчыць па папараці ўглыб лесу. Ён схапіў карабін, кінуўся следам, нічога не чуючы, апрача траскотнай кулямётнай страляніны за плячыма. Ссечаная кулямі, звалілася на чарнічнік перад ім тоўстая сасновая галіна, балюча сцэбанула па шчацэ, і ён пераскочыў яе, дзівячыся імпэту і спрыту, які невядома адкуль у яго з'явіўся.

Але Лёнік імчаў яшчэ шпарчэй, і Генадзь здалося, што ён зараз знікне сярод камянёў, пазначаных белымі конусамі падсочкі, і яму давядзецца бегчы аднаму, і спалохана гукнуў:

— Чакай, разам пабяжым! Чуеш, Лёнік!

— Ды чую, чую! Чаго ты равеш на ўвесь лес? Пачуць жа могуць. Кінуцца следам.

— Грыміць жа ўсё наўкола. Дзе тут хто пачуе? Яны, кажу табе, наўгад смалюць.

— Яны зараз ускочаць на вяршыню погарба. От тады будзе нам "наўгад"...

Лёнік, аднак, бег цяпер крыху цішэй, і Генадзь насціг яго, і ў бярэзніку, што пачаўся адразу ж за старымі соснамі ў канцы погарба, яны беглі ўпобачкі. Потым, стаміўшыся, перайшлі на шырокі крок, час ад часу шнуравалі ўпрыдбег, і потым зноў крочылі, азіраючыся, услухоўваючыся ў бязладную і густую страляніну. Рэха змешвалася з грукатам стрэлаў, і здавалася, што страляніна ідзе наўкола, па ўсім лесе.

За бярэзнікам пачаўся малады соснік, працярэблены перадвайною, чысты і светлы, і бегчы па ім было лёгка, было далёка відаць наперадзе і па баках, і Генадзь прапанаваў, перакінуўшы карабін з левага пляча на правае:

— Пойдзем цішэй. Бегчы ў мяне зусім сілы няма, — скінуў карабін з пляча, працягнуў Лёніку. — Панясі ты крышку. З ім бегчы дужа цяжка. Прыклад па нагам малоціць і малоціць. — Пакруціў галавой, зарадаваўся: — А ці чуеш? Супакоіліся.

— Цяпер, калі страляніна сціхла, дык ён мне карабін дае. А чаго ж там не даў стрэліць?

Лёнікаў голас гучаў пакрыўджана, і Генадзь зразумеў, што павінен сказаць нейкія добрыя словы. Але слоў гэтых не было, і ён буркнуў:

— Ды стрэліў бы і ты. Я ж хацеў быў табе карабін аддаваць. А тут гэты кулямёт жахнуў. І адкуль?

— Ды машына следам ішла. З яе і жахнулі. І гэта дужа добра. А каб цішком пасаскоквалі, ды ў лес кінуліся? Злавiлі б яны нас тамака...

Глуха вухнуў выбух, і следам за рэхам, што разлеглася па лесе, вухнуў другі, за ім трэці, некi запаволены і мяккі. Выбухі грымнулі не ззаду, а недзе праваруч, дужа блізка, і Генадзь спалохана спыніўся.

— А гэта што? — спытаў ён, азіраючыся наўкола. — З гарматы нібыта смалюць.

Лёнік засмяяўся:

— Няўжо не разумееш? Бочкі, мабыць, узрываюцца. Тыя, што на машыне былі...

— А не відаць жа, каб гарэла. І дыму не відно.

— Калі да дота дабяжым, дык тады ўбачым. За дрэвамі ў лесе нічога не ўбачыш. Во, чуеш? Зноў бухнула. І яшчэ! Э-эх, каб зірнуць, як тамака полымя шугае!

Выбухі цяпер былі нейкія запаволеныя, дужа глухія, як бы злітыя ў адно, і рэха ад іх кацілася па лесе хвалямі, ад якіх, здавалася, ціха ўздрыгвае зялёнае шыгалле немаладых сасонак. Генадзю зрабілася непамысна ад таго, што ён не сцяміў тое, што адразу зразумеў Лёнік. Ды натуральна ж: бочкі з бензінам узрываюцца ў машыне. Значыцца, ён дакладна пацэліў. А ўгледзець полымя на машыне часу не было, як грымнула тая траскотная чарга кулямётная, і яны кінуліся бегчы... Відаць, не з кулямёта гэта лупілі, а з аўтаматаў. Хаця дзе ў той гарачцы было вызначыць тое дакладна. Ды, зрэшты, аніякага значэння тут дакладнасць не мае. Галоўнае, што яны выбавіліся з бяды, якая была зусім блізенька. І добрая гэткая навука на будучае. Трэба такую мясціну выбраць, каб і леваруч і праваруч дарогу далёка бачыць.

— Стой, Генка, — раптам выгукнуў Лёнік і гучна сплюнуў. — Цьфу, каб ты згарэла! Конаўка ж з ягадамі там засталася.

— І праўда. А чаго пра ягады тыя было думаць? Зусім з галавы вылецела. Але ж не вяртацца цяпер...

— Заўтра, як усё сціхне, падскочым туды. Яна ў чарнічніку стаіць, не дужа яе і ўгледзіш.

— От маці будзе сварыцца. Пытлю мне до-обрага падваліць. А заўтра — вяроўкаю да хаты прывяжа. У лес нам заўтра не выбрацца. Гэта я табе дакладна кажу.

— Ну і чорт з ёю, той конаўкай. Трэба дамовіцца, што казаць будзем. Тут у адну нам дуду трэба дудзец, каб паверылі.

— А праўду скажам!

— Якую праўду? Што па машынах стрэлілі? Здурнеў ты, ці што?

— Ды не, пра другое я кажу. Збіралі ягады? Збіралі. Потым страляніна пачалася? Пачалася. Нам падалося, што па нас гэта стралялі. Мы спалохаліся і панесліся. А конаўка пад сасной засталася. Тут нічога прыдумляць і не трэба...

Яны ішлі цяпер, не дужа спяшаючыся, бо бегчы сілы ўжо не ставала, ішлі, задаволеныя, што своєчасова дамовіліся, як паводзіць сябе ў вёсцы, радуючыся, што нічога прыдумляць не давядзецца. Значыцца, аніхто з іх не зблытаецца, пачаўшы апавяданне пра лясное здарэнне, і ім, безумоўна, павераць.

Схаваўшы карабін, яны як ніколі старана агледзелі схованку, потым узняліся на пагорак, дзе стаяў дот, і са здіўленнем пазіралі на грывастыя сутаны чорнага дыму над лесам. Дым быў нейкага дзіўнага колеру над макавінкамі дрэў, пакручасты, а вышэй, пад белымі воблакамі, што нерухома завісалі ў блакітным небе, нечакана з'яўляліся бурыя і попелыныя скруткі, і з іх як сыпалася ўніз рудое, падобнае на старое сасновае шыгалле, сямво.

— Няўжо гэта там, дзе мы былі? — спытаў Лёнік, узіраючыся ў дымны полаг над лесам. — Нешта ж зусім блізка выдае. А мы гэтулькі па лесе пёрлі. Нават не верыцца.

— Напрамкі, таму гэтак блізка і здаецца. А па лесе мы з табой, быццам зайцы, лупілі.

— Клятая гэтая машына з бочкамі. Каб не яна, дык мы б зараз трафей добры мелі.

— А я табе казаў, што не трэба было сёння карабін браць. Трэба было мясціну спачатку добрую выбраць.

— Хіба мы яе не разам выбіралі? Памыліліся. Дык што з таго? Першы блінец, як гаворыцца, заўсёды няўдалы.

— І гэта праўда. Маглі зараз на той патэльні замест блінца круціцца. От было б гарача. Ты мне лепей скажы... Хвацкі я стралок? Аніводная куля па малако не пайшла!

— Другім разам — мая чарга. Цяпер ужо я страляць буду. І от пабач, што не горш за цябе смальну...

— Каб жа толькі нам удалося сюды зноўку вырвацца!

— Ды вырвемся. Неяк жа злаўчымся! Толькі дудзец у адну дуду. Калі нават лупцоўку дадуць — на сваім стаяць. Згода?

— Стаяць да апошняга. Да апошняга патрона. — Лёнік усміхнуўся, паляпаў сябе па кішэнях. — От жа расцяпа. Абойму я сваю згубіў.

— Зноў? Дзе?

— А я ведаю... А твая дзе? У цябе ж таксама абойма была.

Генадзь абмацаў кішэні, вінавата прызнаўся:

— І я гэткі. Таксама згубіў. Нядобра гэта...

— Ды чаго бядуеш? Патронаў у нас — мора! Не шкадуй. Тут га-лоўнае, каб зноў сюды нам вырвацца...

— Ты — расцяпа. Я — расцяпа. Будзе нам за гэта ляпа!

Генадзь зарагатаў, следам за ім пачаў рагатаць Лёнік. Гэтак, з нейкім дзіўна вясёлым, як дурным рогатам, яны скаціліся з пагорка і напямкі пашнуравалі да вёскі. Час ад часу яны прыпыняліся, азіраліся на грывастыя сутаны дыму, што злавесна чарнелі над зялёным і чамусьці незвычайна блішчастым лесам, і на душы рабілася трывожна і неспакойна.

За маладым вольхавым параснікам, па правы бок ад жытнёвых шнуроў, зачарнелі хаты вёскі, нейкія сцішаныя. Аніводнага гуку адтуль не адлятала, не было відаць людзей, і Генадзь адчуў дзівосную радасць ад таго, што зараз ён увойдзе ў хату, натоліць халоднай вадой смагу, сядзе на драўляны ганак, пачне забаўляць малую Светку. І хай тады сварыцца маці! Ён спакойна выслухае яе, не будзе прэрэчыць, а толькі слухаць, з усім пагаджацца.

— Уё-ё-ё, — заенчыў Лёнік, які скочыў цераз граніт, што быў некалі сцягнуты з поля на краёчак лугавіны і вытыркаваў чырвоную пляскавую булавіну з густых мяцёлак конскага шчаўя. — Нага. Мая нага...

— Што? Зламаў? — Генадзь схіліўся над Лёнікам, які курчыўся на траве, абмацаваў рукамі левую нагу, неяк дзіўна адстаўленую ўбок.

— Быццам бы не, цэлая. Але ж баліць дужа. Быццам на цвік скочыў.

— Адкуль тут цвік?

— Дык я ж і кажу. Сто разоў праз гэты граніт скакалі! І неяк жа собіла на нейкім каменчыку паслізнуцца.

— А ісці ты можаш?

Лёнік узняўся, асцярожна выставіў левую нагу, зрабіў крок і спыніўся, скрывіўшыся:

— Баліць дужа. Але ісці, здаецца, можна. Пачыкіляем патроху наперад. Тут жа мала чаго і ісці...

— Ты мне на плячо абапірайся. Тады лягчэй.

— А яно, ведаеш, і праўда, — прызнаўся Лёнік, хоць напачатку і адмаўляўся ад дапамогі. — Апірышча пад рукою, дык і лягчэй будзе...

— Табе шчэ пашчасціла.

— Хэ, пашчасціла. Хаця, ведаеш, і праўда. Каб тое ля шашы здарылася, дык як бы тады бегчы?

— Не здарылася, дык і добра. Нам зараз трэба да лупцоўкі рыхтавацца. Пытлю, думаю, падваляць мне.

— Тое ж, мабыць, і мяне чакае...

Генадзь прызнаўся ў гэтым з усміхам, нават з нейкім дзівосным задавальненнем. Думка пра тое, што ён зараз апынецца ля хаты, сядзе на халаднаваты драўляны ганак, напецца халоднай вады, зноў завітала да яго, і цяпер у ёй, гэтай думцы, было яшчэ больш радасці. Жах, што адбыўся там, у сасновым бары, над якім зараз расплываліся палосы чорнага дыму, што падпілавалі знізу дзіўна пакручастыя чорныя дымныя слупы, цяпер здаваўся несапраўдным, з нейкага нерэальнага, дужа даўняга жыцця. Дым быў ззаду, далёка, і яна, тая бяда, ужо не можа іх насцігнуць і спапяліць. Наперадзе ж — зялёныя шаты садоў, знаёмыя абрысы хат, дзівосна роўная палоса старога бору, што стаіць за вёскай, па той бок Дзвіны, падпіраючы вострым і дзіўна роўным граюнчыкам* макавак блакітны прасцяг неба. Аніводнай аблачыны на ім, гэтым блакітным і дзівосным полагу. І зноў спеў жаўрука з высі. Дзіўна! Каля лесу, каля дота яго не было чуваць. А тут, каля вясковых садоў, ён і завіс у блакітным прасцягу, быццам прывязаны. І нейкі дзівосна радасны спеў у яго сёння. Здаецца, аніколі гэткай урачыстай і святочнай трэлі не лілося з высі.

Слаўна. Слаўна ўлетку на полі!

* У дадзеным выпадку купкай, чарадой (мясц.).



Лёнік ляжаў пад яблыняй на старой дранай зрэбнай посцілцы, і Генадзь, як толькі ступіў з лугавіны на сцежку, якая вяла праз сад да хаты, згледзеў, што Лёнікава нага ўкручана ля шчыкалаткі белай у чырвоныя бубачкі анучай.

Ён пабег, прысеў на карачкі ля вугла посцілкі, спытаў, не тоячы здзіўлення:

— Што, баліць нага? Учора ж ты сам дачыкляў. Праўда, накульгваў трошкі. Я думаў, што здаровы.

— І я гэтак думаў. А раніцою хоп з ложка — як цвіком прабіла зноў. Вось, закруцілі. Падарожнікам абляпілі і анучаю зверху. Пытлю табе падвалілі?

— Ды не, памяркоўна ўсё. Праўда, маці насварылася. Але нават дазволіла ў лес згойсаць.

— Няўжо?

— Ды хітрасць тут невялічкая. Скажаў, што конаўку недзе на ўзлеску згубіў. Дык вось пашукаю і знайду. Яна, між іншым, праз конаўку гэтую і сварылася: чужая, маўляў, не наша. У людзей узялі і не аддалі. Як людзям у вочы глядзець?

— Гэта добра, што адпусцілі.

— А цябе не адпусцяць. Я скажаў, што разам з табой злётаем. Хаця, як жа з нагою? Ты што, зусім не можаш ісці? А можа, у садзе яна і разойдзеца?

— Конаўка што, драбязя, — скажаў Лёнік і сеў, прыхінуўшыся да камля яблыні, падкручыўшы нагу. — Я сцізорык свой згубіў.

Той, што з драўляным тронкам*. Цэлы ранак галаву ламаў і круціў: дзе, дзе згубіў, расцяпа.

* Ручка нажа.

— Можа, калі граніт пераскочыў і паваліўся?

— Не, мабыць, раней. На погарбе, мне думецца, я згубіў яго, у папараці. Калі ляжалі каля таго бярозавага карча. А можа, у лесе дзе-небудзь ён з кішэні вываліўся. Я два разы паваліўся ў лесе. Але ж азірацца нам не было часу, мы з табой імчалі, аж ігліца на соснах курэла і дымілася...

— Шкада, што не заўважыў ты, як ён з кішэні выскачыў.

— Не тое слова — “шкада”. Тут дужа ж будзе пагана, калі сцізорык да немцаў трапіць. Там жа імя маё нашкрабана, цвіком гарачым выпалена.

— Чуеш, а на конаўцы ж таксама імя нашкрабана!

— Імя — драбяз. У кожнай вёсцы Лёнікаў поўна. Тут прычапіцца цяжка. А на тронку ж — назва вёскі.

— Якая назва? Там жа толькі імя. І не зусім яно выразна чытаецца. Гэта я добра бачыў. Тады шчэ, як апошні раз ля дота былі і стралялі.

Лёнік зморшчыўся, падкурчыў укручаную ў хустку нагу, вяла і безнадзейна махнуў рукою:

— А калі такое было? За гэтыя два тыдні, што мінулі, назву вёскі я цвіком гарачым выпаліў. Не было чаго рабіць, вось і заняўся пісьменствам.

— Я знайду твой сцізорык, — сказаў Генадзь. — Ён жа даволі прыкметны. Каля граніта таго пашукаю, потым каля дота, а тады ўжо ў лес. На той погарб наш. Можа, шчэ і конаўка з ягадамі адшукаецца. Ды яе, зрэшты, шукаць не трэба. Толькі дабегчы туды...

— Цішэй ты, — схамянуўся Лёнік, бо ад лугавіны ішоў з касою на плячы дзядзька Хведар. — Яму — ні слоўца. Ён, мабыць, пра нешта здагадваецца. Учора ўвечары цётка Людміла сюды прыбегала.

— Гэта я ведаю. А пра што маці з ім гаманіла?

— Не чуў. Яны на вуліцы гаманілі. І не дужа доўга. А пасля таго дзядзька падазрона на мяне паглядзеў. Я прачнуўся, яго ў хаце ўжо не было. — Лёнік зноў зыркнуў на дзядзьку Хведара, які памалу кльпаў па сцёжцы, ішоў, звесіўшы галаву, як бы нечага шукаючы ў доле. — Нечага ён дужа хмуры сёння...

Дзядзька Хведар спыніўся ля яблыні, паварушыў канцом касілы на краёк посцілкі, як бы спрабаваў згарнуць яго, спытаў, пераводзячы позірк з Лёніка на Генадзя, а з Генадзя на Лёніка:

— Учора вы, хлопцы, блізка ля шашы былі, калі страляніна пачалася?

— Блізка, — таропка сказаў Лёнік і зірнуў на Генадзя. — Вось, у яго папытай, калі мне не верыш. Я ж табе ўчора ўсё як было раскадваў. Двойчы.

— І н-нікога ў лесе не стрэлі?

— Нікога, — паспешліва сказаў Генадзь. — Калі застрачылі кулямёты — мы хутчэй ветру адтуль імчалі.

— Але ж перад гэтым вінтоўка тройчы бахнула. Я на лузе быў і тое добра чуў. А вы хіба не чулі?

— Чулі. Праўда, Генка?

— Дык тое ж хутчэй ад кулямётаў бахнулі!

— Ну! А я што табе казаў? — урачыста папытаў Лёнік і ганарліва паглядзеў на дзядзьку Хведара. — Хіба не гэта табе ўчора казаў? І табе і бацькам казаў. Праўда ж?

— Казаў.

— Тады чаго ты ад нас дамагаешся?

Дзядзька Хведар пашкроб патыліцу, ссунуўшы на лоб некалі карычневую, з бубачкай пасярэдзіне, кепку; кепка абрудзела на сонцы, была ў плямах, з цёмным замусоленым кантам.

— Я не дамагаюся, я разважаю. У легкавушцы камендант капіты адкінуў. І шафёр сканаў — куля ў галаву пацэліла. Грузавік з бензінам дымам пайшоў. Гэта вам вядома?

— Адкуль? Мы ж толькі стрэлы чулі. Мабыць, партызаны ў засаду заселі ля шашы. Ты чуеш, Генка? Удала яны фашыстаў пасеклі. А ты, дзядзька Хведар, быццам і не рады?

— Я радуюся. Але ж і разважаю. Сляды немцы шукаць будуць. Гэта дакладна. І шукаць яны — мастакі. Майстры вялікія.

— Хай шукаюць вецер у полі!

— Вецер у полі не знойдзеш, тут усё зразумела, — сказаў дзядзька Хведар і неяк доўга і ўважна аглядаў сандалеты на Генадзевых нагах. — А чалавек калі полем ішоў — след жа застанецца. Не на

ветры ж чалавек сядзеў, а па зямлі тэпаў. — Ён патукаў мысок брызентавага правага чаравіка, спытаў рэзка: — У гэтых учора ў лес хадзіў? Тады здымай. У печ іх трэба кінуць і спаліць.

— Уга! Маці мне за гэтае “спаліць”, такога пытлю падваліць, што і вам горача давядзецца...

— Не падваліць. Я з ёю ўжо гаманіў... Калі? А вось толькі што і гаманіў. Яна мне і пра конаўку сказала. Конаўку трэба ісці шукаць. Каб учора я ведаў пра гэтую конаўку, дык учора яе можна было і знайсці.

— Ды знайду я зараз гэтую конаўку! — выгукнуў Генадзь. — Я ж ведаю, дзе яна засталася.

— А я свой сцізорык учора згубіў, — прызнаўся нечакана Лёнік. — Там жа, у лесе, калі пёрлі мы без агляды, не падмазаўшы пяткі.

— Той?! З драўляным тронкам каторы? — Дзядзька Хведар гэтак імкліва нахіліўся да Лёніка, што Генадзь здалося, што ён зараз урэжа Лёніку па вуху. — Як ты яго згубіў? Ён жа ў цябе на колцы вісеў. На рамні...

— Ды зняў я сцізорык з рэменя. У кішэні ён ляжаў...

Дзядзька Хведар пакруціў галавой, гучна ўцягнуў паветра праз складзеныя трубачкай губы і гэтак жа выдыхнуў і працягнуў, не тоячы распачы:

— Ю-ю-юў-ў-ў... Хлопцы, хлопчыкі вы мае! Нарабілі вы, мабыць, бяды нам усім...

— Быццам ты ніколі нічога не губляў, — сказаў Лёнік, паціраючы ўкручаную ў анучу шчыкалатку. — Згадай, як клінок касы згубіў? Што, не было, скажаш? Я ж табе шчэ яго тады і знайшоў. А сам тады жаліўся, што не заўважыў, як каса з рэхвы выскачыла ды ледзь не па назе чырыкнула. Што, не ў памяці?

Дзядзька Хведар патузаў сырамятны пасак на лучку касы, падкруціў яго, запіхнуў канцы пад пляскаты вузельчык.

— Па клінку тым душа не балела. А цяпер... А цяпер дужа ж баліць... І чаго вы, дурныя галовы, мне ўчора не казалі пра конаўку ці сцізорык гэты?

— Ды знайду я іх зараз. І конаўку знайду. І сцізорык. Ляжыць недзе ў траве і мяне чакае.

— Каб жа гэтак, каб жа гэтак, — неяк задумліва прамовіў дзядзька Хведар, нечакана імпэтна саступіў са сцэжкі пад яблыню, павесіў касу на тоўстую яблыневую галіну, сказаў рашуча, загадна: — Разам пойдзем, Генка. А потым, назад ідучы, твае брызентоўкі дзе-небудзь на вогнішча торкнем. Ну, чаго ты з Лёнікам перамігваешся?

— А навошта вам ісці, дзядзька Хведар? Я і адзін упраўлюся.

— Чатыры вока — не два. Больш надзейна.

— І праўда. І вы хутчэй вернецесь, — ўзрадаваўся Лёнік і тут жа шчыра пабедаваў: — Э-эх, каб не мая нага! Мы б яшчэ ўвечары ўсё знайшлі...

Генадзь сказаў упэўнена, задаволены тым, што не трэба перціся на той погарб у адзіноце:

— І сёння знойдзеца. Я гэта адчуваю...

Ён неўпрыкмет падмігнуў Лёніку, і той таксама міргнуў у адказ, і Генадзь адразу зразумеў тое, што за Лёнікавым знакам тоілася. Трэба шукаць конаўку і сцізорык. Але пра карабін — маўчаць. Трэба слова ў слова паўтараць, калі дзядзька Хведар раптам пачне распытваць пра ўчарашнее, тое, што яны ўжо і казалі. Гэта, натуральна, давядзецца рабіць у тым выпадку, калі пачнуцца нечаканыя роспыты, але наўрад дзядзька Хведар распачне іх.

Генадзь, аднак, памыліўся. Як толькі яны падышлі да крушняў, дзядзька Хведар, азірнуўшыся на атуленыя яблынямі хаты вёскі, спытаў абыякава, як бы пра нешта такое, што яго зусім мала цікавіць:

— А хто з вас учора першы стрэлы пачуў? Ты альбо Лёнька?

— Мы разам іх пачулі.

Дзядзька Хведар усміхнуўся:

— Лоўка згаварыліся хлусіць.

— Ды ні пра што такое мы не згаворваліся!

— Згаворваліся, Генка, згаворваліся. Толькі аднаго сцяміць яшчэ не магу: навошта? Нейкая ж мэта ёсць. А якая?

— Ніякай. І гэта не мы з Лёнікам, а вы з маёй маці згаворваліся.

— З чаго ты гэта вывеў?

— А з таго, што з аднолькавай сілаю на нас насядаеце. Тое, што вы мне сёння гаворыце, яна мне ўчора доўбіла. І я таксама, як і вы

пра нас, сцяміць не магу: навошта? Нейкая ж мэта ёсць. А якая?

Дзядзька Хведар задаволена пакруціў галавою:

— Лаўкачы вы, хлопцы. О-ох, мікіцёры! Толькі ты мне вось што скажы: ці тут вы ўчора ішлі? Аніякага ж следу не відаць.

— А вы ж гаворыце, што чалавек след заўсёды пакідае. А мы след не пакідаем... Але ішлі мы тут. Я яшчэ вось гэтую мяцёлку конскага шчаўя зламаў. Бачыце?

— Праўда. Надламана ўчора. Лісцінкі шчаўя шчэ добра і не падвялі...

І гэтая маленечкая галінка, якую ўчора Генадзь надламаў выпадкова, дзіўна супакоіла дзядзьку Хведара. Мажліва, ён толькі рабіў такі выгляд. Але ўглядаўся ён у дол з такой увагаю, быццам добра ведаў, што менавіта тут вось яны з Лёнікам і беглі ўчора.

Але ў самога Генадзя цвёрдай веры ў тое, што ён паўтарае зараз учарашні свой шлях, ужо амаль не было. Быццам бы і тут яны ўчора беглі, і, разам з тым, быццам і не тут. Дрэвы, праўда, наўкола знаёмыя. Вось тая яліна, якую летась зламала навальніца і ля якой яны спыняліся. Спыняліся тады, як тэпалі да шашы, і спыняліся на момант, калі беглі назад. Калі яны спыняліся тут, страляніна на шашы зусім аціхла. Не, гэта таму яны і спыніліся, бо не пачулі больш страляніны і стаялі тады, услухоўваючыся ў рэха, што імкліва аддалялася і раставала. Але ж чаму аніякага следу няма? Быццам сапраўды тут аніколі ніхто не праходзіў. А яны ж тут былі! Ён, Генадзь, помніцца, шчэ згледзеў зялёную галінку чарнічную, на якой было поўна буйных фіялетавых ягад, сагнуўся, смаргануў яе, і яна адарвалася. Ягады ён зжаваў, а галінку кінуў. Але ж галінкі той няма! Выпарылася яна ці што? Не, вось яна ляжыць.

І зусім не звялая. Лісцінкі зялёныя, роўныя, і сярод іх поўна белых маленькіх дудачак, з якіх ён садраў зубамі непаспелыя шчэ ягады чарніцы.

Генадзь узяў чарнічную галінку, урачыста працягнуў яе як не пад нос дзядзьку Хведару:

— Бачыце? Гэта я ўчора з яе ягады абсморгаў. Зубамі. Бачыце? Яны скрозь яшчэ зялёныя. А на гэтай фіялетавай былі. Але зусім нясмачныя...

Дзядзька Хведар узяў галінку чарнічную, пакруціў яе ў пальцах, панюхаў нават, потым пакалупаў зялёным кончыкам у зубах, спытаў:

— Далёка шчэ той погарб? Шаша ўжо блізка. Машыны выразна чуваць.

— І шаша блізка. І погарб блізка. Нам шчэ соснік малады мінуць... Тады бярэзнік пачнецца. А за ім — сосны старыя.

— Дык вы на гэтым погарбе былі? А чаго вас сюды пагнала? Тут жа суніц ніколі не было.

— Мы хацелі нацэліцца на тыя высечкі, што за дарогаю. Па левы бок ад балаціны.

— І на погарбе вы стрэлы пачулі?

— Ну. Кулямёт калі жарне!

— Кулямёт? Лёнік жа казаў, што спачатку стрэлы былі!

— І я гэта казаў. Толькі нас кулямётныя чэргі напалохалі. Яны як не над самым вухам грымнулі. Доўгія такія, захлёбістыя. От тады мы і панесліся.

— А конаўку дзе кінулі?

— Яна каля сасны стаяла. На зямлі.

— Ля якой сасны?

— На ўскрайку. Там шчэ папараці поўна...

— А-а-а...

І ад гэтага працяглага «а-а-а», на нейкай дзіўна радаснай ноце, Генадзь аж ў пот кінула. Прагаварыўся! Учора ж дамаўляліся казаць, што конаўку згубілі, калі

пабеглі. А зараз што атрымлівацца? Конаўка, выяўляецца, каля сасны стаяла. Дык калі ж ты, браце, хлусіў?.. Менавіта гэтае пытанне тоіцца за працяглым і разважлівым “а-а-а”... І цяпер, безумоўна, пойдучь іншыя пытанні. Але ліха з імі, тымі пытаннямі. Можна будзе неяк выкруціцца, адказаць што-небудзь няпэўнае, спаслацца на сполах, нечаканасць, разгубленасць. Галоўнае ж тут зусім іншае! Галоўнае, як тут тую конаўку знайсці? Як сцізорык адшукаць? З конаўкай, скажам, прасцей: калі няма яе каля той сасны ля шашы, дык і шукаць няма чаго. А сцізорык? Дзе яго Лёнік згубіў? У тых мясцінах, што засталіся ззаду, яго няма, гэта можна сказаць з упэўненасцю: сцізорык прыкметны, ён бы адразу кінуўся ў вочы. Значыцца, згубіў ён яго недзе ці ў бярэзніку, ці ў сасонніку ля старых соснаў са слядамі старой падсочкі, ці на схіле погарба... І, мабыць, самае верагоднае тут — апошняе. Скочыў Лёнік на схіл пясчаны, паваліўся, помніцца, з кішэні сцізорык і вываліўся неўпрыкмет... А можа, і не гэтак яно здарылася, можа, недзе ў гэтым бярэзніку Лёнік яго згубіў. Мажліва, мажліва... Ва ўсякім разе, трэба глядзець уважна па баках. Сцізорык не іголка, яго не прамінеш. Угледзіш абавязкова!

12

Генадзь ішоў не спяшаючыся, уважліва аглядаючы кожную лапіну чарнічніку, што страчалася на шляху. Сцізорыка нідзе не відаць было, і надзея адшукаць яго зусім выпарылася, калі яны мінулі бярэзнік і ўвайшлі пад шаты старых соснаў з белымі конусамі засохлай жывіцы на камлях. На нейкі міг ён нават спыніўся, азіраўся наўкола здзіўлена і збянтэжана. Машын не было чуваць, над галавой таямніча і ціха дудзеў у сасновым голлі вецер. На зламаную і скрозь стапаную папараць безгучна падала, церусілася сухое сасновае шыгалле.

— Знайшоў? — спытаў дзядзька Хведар і таксама спыніўся. — Гэта вы так папараць тут вышаравалі?

— Ды не мы, не мы. Калі мы тут беглі, яна скрозь цэлая была. Э, гэта ж сляды ботаў. Нямецкія боты. Выразна ж відаць... І яшчэ вось... І далей, ля сасны вунь... Тут не адзін чалавек ішоў...

— А конаўка дзе стаяла? Ля якой сасны?

— Гэта далей крышку... Але ж і тамака папараць зламана. Быццам бярвяно па ёй кацілі...

Прыгнуўшыся, Генадзь падбег да знаёмай сасны, карэнне якой звісала над пясчаным схілам, бухнуўся на дол і, зыркнуўшы на шашу, што была ўнізе, збянтэжана зыркнуў на дзядзьку Хведара.

— Чорная яна нечага... Зусім чорная...

— Конаўка? — Дзядзька Хведар не зразумеў напачатку, што да чаго. Але, зыркнуўшы ўніз на шашу, сцяміў, пра што ідзе гаворка, і здівіўся таксама: — Ты па-аглядзі, як яно тут шугала, полымя гэтае.

— Не, я пра другое кажу. Шаша зусім чорная. А машыны не відаць. Легкавушка па левы бок, за масточкам ляжала. А грузавік на супраць, толькі бліжэй крышку...

— А вы дзе ў той час былі, калі машына гарэла?

— Тут і былі. Толькі тады папараць тут сцяной стаяла. А конаўка ля гэтага вось камля...

— А стралялі адкуль? З гэтага ці з таго боку?

— З таго, з таго боку стралялі, — узрадаваўся Генадзь, што яму як бы падказалі правільны адказ на пытанне, ад якога зрабілася непамысна. — А чэргі грывнулі з правага боку. Як над самым вухам. Вось тады мы і ўскочылі і панесліся...

Ён казаў гэта і адчуваў, што словы яго анікому не патрэбны, што словы нейкія штучныя і непраўдзівыя, што ўвогуле праходка сюды, на гэты погарб, марная. Дзівак! Ён шчэ спадзяваўся на нешта добрае. Ды даўно, яшчэ учора, знайшлі немцы і конаўку, і сцізорык, напэўна ж знайшлі. Вышаравана тут усё ботамі, і пясчаны схіл погарба спаласаваны слядамі ботаў!..

Ён глядзеў на густы россып ямінак, што пакінулі падкаваныя салдацкія боты, на ўчарнелы ад дыму хмыз ля дарогі, на жжоўклую і скурчаную лістоту бярозак, што стаялі на правы бок ад масточка, і адчуванне блізкай бяды ў душы мацнела, прыгнятала. Яны хутка ішлі па лесе, стаміліся, і ў роце было суха ад смагі, і Генадзь здавалася, што гэтая сухасць распаўзлася па ўсёй грудзіне, што ад яе няма паратунку, што зараз патрэбны глыточак вады, абавязкова халоднай, мяккай і гаючай.

— А стралялі, хлопча, адсюль, — сказаў Хведар і паўтарыў з радасным націскам, быццам рабіў дзівоснай значнасці адкрыццё, ад якога шмат чаго залежала. — Адсюль стралялі. З вінтовак нашых... — Ён падставіў да носа і шумна, са смакам панюхаў страляную гільзу і вызначыў усё з той жа радаснай значнасцю: — Учора стралялі... Як вызначыў. Пах дыму шчэ не выветрыўся. Вось правар, калі ласка...

Генадзь машынальна ўзяў гільзу, падставіў да носу. Сапраўды, слабы пах дымку адчуваецца, быццам выцякае з халоднай латуні. А, можа, гэты пах цягне адтуль, ад чорнай, як бы абвугленай

шашы?.. Дзіўная яна, шаша, парабілася. Чорная каля масточка, чорная ля звыклых бярозак, а далей, на пагорку, нейкая зіхатлівая, быццам светлым пяском толькі што прысыпаная.

— Пах дыму і ад дарогі гоніць. Адчуваецца? — Хлопец працягнуў гільзу Хведару, пацягнуў носам. — Тут, здаецца, цяпер усё дымам прасмярдзела...

— З гільзы пах адметны. Парахавы. А знізу, ад шашы, чад газольны гоніць. Ёсць жа розніца?

— Ёсць, вядома.

— І калі гэтую розніцу адчуваеш, дык павінен мне сказаць шчыра. Праўду сказаць.

— Якую праўду? — спытаў Генадзь усё яшчэ спадзеючыся, што ён неяк выкруціцца ад неабходнасці прызнавацца ва ўсім.

— Хто страляў тут учора? — вось што мне карціць ведаць. А ты з Лёнікам гэта ведаеш. А вось чаму не гаворыш — зразумець пакуль аніяк не магу.

— Не гаворыш, не гаворыш... Як на допыт мяне сюды вывелі... Адкуль нам ведаць, хто тут страляў? — Ён папытаў гэта з націскам, як бы даючы зразумець, што пакрыўджаны незразумелай падазронасцю, недаверам.

— Стралялі адсюль. Стралялі з гэтага месца вось. Менавіта адсюль. І той, хто ляжаў ля гэтага бярозавага карча, не бачыць таго, хто страляў... Ну, Генка, сам падумай! Галава ж у цябе варыць?

— Варыць. Толькі я аніяк сцяміць не магу, чаго вы да мяне прычапіліся?

— Ды аніхто да цябе не чэпіцца. Проста ад бяды хачу цябе ўратаваць. І вісуса гэтага, Лёньку свайго. А бяда па вашых слядах ідзе. Вы таго зразумець не хочаце...

— Усё мы разумеем, дзядзька Хведар. Усё разумеем. — Мільгатнула думка пра тое, каб усё начыста расказаць, пахваліцца, што ёсць у іх карабін, што вырашылі яны з Лёнікам ісці ў партызаны, вырашылі і пойдучы абавязкова. Але ён стрымаўся, сказаў з гонарам і незалежнасцю: — Усё мы разумеем. І не малыя мы дзеці, між іншым. Ёсць у нас галава на плячах. Ёсць!

— Што ёсць, дык гэта ж відно адразу. Толькі вецер у тых вашых галовах свішча. Розуму шчэ там малавата, калі ўжо на шчырасць поўную... Чу?!.. — Хведар узняў руку з адстаўленым убок пальцам, паказваючы на пагорак, дзе блішчэў пад сонцам белы пясок. — Машыны коцяць...

— З горада, з таго боку! Трэба ўцякаць, пакуль не позна. Лягнулася наша конаўка. І сцізорык таксама. А можа, шчэ дарогаю знойдзем?

Хведар ускочыў, падпіхнуў Генадзя ў плячо, сказаў строга і незадаволена:

— Паменей разважай... Бегчы, бегчы — адзіны наш паратунак.

Яны перабеглі погарб, прыгінаючыся і азіраючыся назад, потым, у бярэзніку, пайшлі цішэй. Гул матораў цяпер памацнеў, рэха ад яго кацілася па лесе хвалямі.

— Калона рухаецца. Грузавікі дужа нечым грузаныя. Калі адна машына коціць, дык рэха намнога слабейшае. І знікае хутка...

Доўгая кулямётная чарга быццам вырвалася з гулу матораў, прыглушыла іх. Гена азірнуўся, пакруціў галавой.

— Вось гэтак і ўчора закрукацела. Але тады — над самай галавой, як падалося. А гэта — далёка. Мабыць, палохаюцца, дык і строчаць.

— Не на дарозе гэта. У вёсцы страляюць.

— І праўда. Гэта толькі напачатку падалося, што на шашы. Шаша ж у нас праваруч.

— Хутчэй, Генка, хутчэй. У вёсцы нашай страляюць!

Хведар бег хутка, Генадзь пачаў адставаць. Ён ужо не аглядаўся долу, не шнырыў вачыма па лапічках чарнічніку, густым і высокім, і думкі пра конаўку і сцізорык яго зусім ужо не турбавалі. Трывога, што прагучала ў Хведаравым голасе, перадалася і яму, і ён пачынаў злаваць на тое, што зусім нядаўна даў згоду выправіцца на пошукі разам. Трэба было аднаму ісці. Спакойна, нікуды не спяшаючыся, ён бы агледзеў і дарогу, і погарб, і цяпер вяртаўся б, гэтак не высільваючыся.

— Цішэй трэба бегчы. У мяне ўжо і сілы нямашака.

— Тут ужо недалёка, Генка, трэба нам спяшацца.

— Добрае "недалёка"! Шчэ кіламетраў пяць, калі не больш. І няма патрэбы перціся гэтак. Шчэ невядома, ці ў нашай вёсцы гэта стралялі. Хутчэй на Дзвіне, з маторкі.

Не азіраючыся і не збаўляючы хады, Хведар кінуў таропка, як бы ў нечым вінавацячы Генадзя:

— Ты пастарайся, Генка, пастарайся. Нешта на душы ў мяне ня-добра з самае раніцы...

— Нядобра, нядобра... У мяне ж, кажу вам, сілы нямашака, не магу я гэтак бегчы.

— То адпачні крыху. А потым нагоніш... Праўда, гэтак і зробім. Пасядзі тутка, адпачні, а я паімчу. Адчувае маё сэрца бяду...

Генадзева сэрца бяды не адчувала. Ён злаваў зноў на Хведара, злаваў на тое, што пагадзіўся ісці разам, што выправіўся ў лес з чалавекам, які з самага пачатку паставіўся да яго, Генадзя, з недаверам, нешта ўвесь час сіліўся выпытаць. Ха, нешта! Ён нават не той, ён пытанне рубам ставіў, злавіць на недакладнасцях у гаворцы пра ўчарашні дзень спрабаваў. Але ён, Генадзь, не такі дурань, каб паддацца на нейкія там хітрыкі. На тым, пра што ўчора яны з Лёнікам дамовіліся, ён стаяў, стаіць і стаяць будзе. Іначай што ж атрымаецца? Ён жа здрадзіць слову. Гэта ж здрада будзе поўная і паскудства. І калі зараз Хведар хоча бегчы як ашалелы, дык няхай і бяжыць. А ён, Генадзь, спяшацца не будзе. Яму трэба ісці спакойна, на дол паглядзець уважней. Не выключана, што сцізорык недзе тут, сярод папараці ці ў чарнічніку і ляжыць. Сцізорык Лёнік напэўна ж у лесе недзе згубіў.

Генадзь пераканаў сябе ў гэтым і, пераканаўшы, са спакойнай душою пагадзіўся з тым, што прапанаваў Хведар.

— Добра, бяжыце. А я памалу падыбаю. Можа, як пашчасціць, дык і сцізорык той адшукаецца. Мне думаецца, што недзе ў лесе яго Лёнік згубіў.

— Але, праўда. Каб жа пашчасціла. А ты хоць дарогу да хаты цяпер ведаеш?

— Ды ведаю, ведаю. Вы не турбуйцеся. Бяжыце...

Генадзь нахіліўся над чарнічнікам, расхінуў рукамі высокія кусты, абсыпаныя зялёнымі шчэ ягадамі, і, калі ўзняў галаву, Хведара

ўжо не ўбачыў. Недзе ўдалечыні гучна прагучаў траскотны і рэзкі стрэл, потым загрузацела аўтаматная чарга і зноў запанавала цішыня, і ў ёй, гэтай раптоўнай і дзівоснай цішыні, выразна пачуўся дробны і настойлівы пошчак — дзяцел дзеўб сухастоіну.

Генадзь, асцярожна ступаючы, пайшоў на гэты выразны і сухі гук, і неўзабаве ўбачыў птушку, якая арудавала на вяршыні сухастоіны. Вялікі стракаты дзяцел, быццам прыклеіўшыся шырокім чорным хвостом да тонкай галіны, над якой, бы дзіда, тырчэла аголеная, у адным месцы прабітая навылёт, вершаліна сасны, ярасна малаціў па сухой белае дзеравіне. Белае падбрушша з чырвоным паскам ля хваста быццам прыклеілася да дрэва, а галава матлялася часта, быццам у вузкую чырвоную патыліцу была пастаўлена спружына. З-пад тонкай дзюбы ляцелі трэскі, скочваліся па крылах, і крылы з кожным ударам дзюбы ўздрыгвалі, белыя пёркі падтрэсваліся і быццам тачыліся пад чорныя пёркі крылаў.

Гэткага вялікага і прыгожага дзятла Генадзь ніколі не бачыў. Ён спыніўся, стаяў, задраўшы галаву, потым склаў далоні, выцягнуў іх перад сабою, каб злавіць нейкі нябачны прапелер. Трэсачка лягла на далонь, бязважкая, але дужа мяккая і цёплая, быццам не ляцела з высі, а недзе толькі што ляжала ля агню.

Ён разглядаў трэсачку, падобную на кулю з вострым носікам, слухаў сухое і роўнае таканне, што лілося з вяршыні сасны, і адчуў дзівосную лагоду і нейкую цяжкую і раптоўную стому ў нагах. Дзіва што! Гэтулькі сёння, анідзе не спыняючыся, ён бег па лесе. А дзеля чаго, каб хто спытаў? Не, патрэба была, пільная патрэба. Але вось як яно здараецца ў жыцці. Праз нейкую неахайнасць, нейкі дурны недагляд даводзіцца гэтулькі турботы цярапец, нудзіцца, пакутаваць, ды яно шчэ і невядома, чым той недагляд скончыцца! Нехта ж знайшоў, напэўна, і конаўку, і сцізорык і, ведама ж, прачытаў тое, што напісана на донцы і на драўляным тронку!

Ад гэтых думак зрабілася маркотна. Генадзь скоса зыркнуў на тоўсты карань, віты, быццам тоўстая вяроўка, што вытыркаўся з-пад сівога, густа засыпанага рудым шыгаллем моху, прыхінуўся спінаю да тоўстага і шурпатага камяля. Сядзець было зручна, спіну сагравала цёплая сасновая кара, і ён міжвольна заплюшчыў вочы. Мігну-

лася легкавушка, што ляжала ўчора ў нізіне ля масточка, блішчас-ты вобад кола, якое круцілася, мігнулася тонкая дымная гадзюка, што выбівалася з-пад тых колаў, мігнуліся пакручастыя шлейфы дыму над лесам, і ён упершыню падумаў пра тое, што нешта ўчора з Лёнікам яны зрабілі не так, як трэба. Паспяшаліся, адным словам. Ішлі на разведку? Дык трэба было толькі разведкаю і займацца. А потым ужо і ў засаду сесці, падрыхтавацца да яе як след,



не цягаць з сабою тую злашчасную конаўку, праверыць, што ў кішэнях ляжыць, сцізорык на рэмень пачапіць. Каб гэта яны ўчора зрабілі, дык сёння не давалося б яму, Генадзю, перціся ў гэты лес на марныя і непатрэбныя пошукі...

Нешта змянілася наўкола, і ён гэта адразу адчуў і спалохана адплюшчыў вочы. Сцямнела неяк раптоўна ў лесе, хмара наплыла і закрыла сонца. І пошум соснаў глухі, несціханы. І дзятла не чуваць. Стаміўся, мабыць. Не, увогуле няма яго на сухой макавіне сасны. Паляцеў некуды. А можа, напалохаў яго хтосьці?.. Ды не, не відаць анікога ў лесе. А вось зноў загулі машыны. Але цяпер гэты гул не на шашы, а ў тым баку, куды пабег дзядзька Хведар. Але вёска не ў тым баку, а крыху правей. Калі глядзець на тую вунь тоўстую сасну, ля камля якой ляжыць зламаная сухая галіна, на якой шчэ не абвалілася сухое, нейкае белаватае шыгалле, дык вёска крыху ўправа ад яе — якраз яны з Лёнікам тады беглі ля той сухой галіны, што зваліла віхура летась!..

Генадзь узняўся, прайшоў колькі крокаў і здзіўлена спыніўся. Здаецца, не завіруха зімовая зваліла галіну, а нехта ссек яе. Але ж як злаўчыўся той дзівак на сасну, чым лупануў па галіне? Э, роўненька адчыкрыжыла яе. Мабыць, асколкам падрэзала. Але ж павінна ж тады варонка застацца. А варонкі тут няма аніякай, чыста скрозь у лесе. Каб гакнуў нейкі снарад, скажам, дык не адна б галіна звалілася, тут і дрэў палягло б...

Ён памацаў дзіўна абсечаную галіну. Зломы дзеравіны былі вострыя, нейкага дзіўнага чырвонага колеру на закройках, быццам абпаленыя на вогнішчы. Тонкая сухая кара пакрышылася пад пальцамі, і ад гэтага ціхага шурхацення яму зрабілася трывожна.

Ён выбег на ўзлесак, убачыў знаёмыя стрэхі хат, якія нібыта сядзелі на макавінах маладых бярозак, што роўнай палосаю цягнуліся ад бору і ў нізіну, і тут жа адхіснуўся назад, прыгнуўся, спалохана стуліўся на камель сасны. Нехта са зброяй стаіць ля кудлатай бярозкі! І ззаду нехта бяжыць, гучна шамацяць верасы пад ботамі!..

Ён азірнуўся, нікога не ўбачыў за сваёй спінай, зноў кінуў позірк на кудлатую бярозку і схамянуўся, узрадаваны. Гэта ж дзядзька

Хведар там, ля бярозкі, стуліўся, углядаецца ў бок вёскі, прыўзімаючы бярозавае голле рукою. І аніякай зброі ў яго няма, гэта тырчыць над плячом сухая бярозавая галіна. Але ж як падобна, што руля вінтоўкі! І нечым дужа ўстрыможаны дзядзька Хведар, галаву нахіліць то ў адзін бок, то ў другі, цікае нешта наперадзе. Але што ён там угледзеў?.. Нечага ж спалохаўся, таму і спыніўся. За гэты час ён мог даўно да вёскі дацяць! А вось жа стаіць, спыніўся, нечага выглядае. А цяпер і яго, Генадзя, убачыў, папярэджальна ўзняў руку, патрос пальцам.

Прыгінаючыся, Генадзь падбег да бярэзіны, прысеў на кукішкі, зыркнуў на стрэхі хат, якія адсюль здаваліся нейкімі блішчастымі і белаватымі, быццам рэдзенька пасыпанымі снегам, спытаў здзіўлена і шчыра:

— Вы тут шчэ? А я быў падумаў, што ў вёсцы...

Хведар павярнуў галаву, зыркнуў на Генадзеў твар, потым перавёў позірк на брызентавыя сандалеты, загадаў злосна, нейкім незнаёмым голасам:

— Здымай іх к чортавай матары, — і, нахіліўшы галаву, заматаў ёю, быццам абводзіў у паветры, вымалёўваў кола. — Брызентоўкі, кажу, здымай!

— А чаго? Вы ж казалі, што іх спаліць трэба. Я іх перад вёскай скіну, а потым спялю.

— Дзе? Калі? Калі ты іх паспееш спаліць? Не бачыш, што ў вёсцы робіцца? Кідай іх у хмыз.

Генадзь таропка садраў з ног брызентавыя сандалеты, закінуў іх у малады бярэзнік, і толькі тады папытаў, быццам апраўдваючыся:

— А што ў вёсцы дзееца? Я нічога не бачу.

— Машыны. Няўжо не бачыш?.. Ды не туды глядзіш. Ля нашай хаты тры фуры стаяць...

Гэкнулі раскацістыя, як звязаныя ў адно, два стрэлы. Адразу быццам падкінутыя імі, загучалі людскія галасы, што імкліва набіралі сілу. Генадзю падалося, што людзі бягуць сюды, у бок лесу, бязладна гамоняць, нешта крычаць. З людской гаманы раптам выдралася жаночае галашэнне. Але яно не набліжалася, а як бы аддалялася, траціла сілу, быццам чалавек некуды імкліва бег.

— Сапраўды, машыны. А мне падалося, што стрэхі хлёўчукоў гэта. І нехта галосіць... Быццам, нешта здарылася...

— Нешта. — Дзядзька Хведар хмыкнуў, патрос галавой. — Бяда гэта, Генка! Бяда... Думаецца, што спазніліся мы з табою...

— Куды спазніліся?

— А я быў думаў, што галава ў цябе лепей шурупіць. Але нездарам гаворыцца... Падрасцуй дзеткі, падрасцуй і бедкі... Цяжка вам учора было сказаць, што сцізорык згубілі? Каб сказалі, дык, можа, і не спазніліся б мы з гэтымі пошукамі...

— Вось што вы на ўвазе маеце!

— Гэта, Генка. Гэта! Знайшлі не мы, а яны Лёнікаў сцізорык. У адну вярочку ўсё звязалі... Ды, уласна кажучы, няма чаго і звязваць было! Адрас дакладны!

— Сцізорык ніякі шчэ не доказ! Хаця... Навошта ім доказы? Абы зачэпка была...

— Урэшце! Пачала і твая галава шурупіць. І таму лупі дамоў, Генка.

— А вы? — з адчаем выгукнуў Генадзь.

— І я дамоў.

— Я з вамі пайду. Як сведка!

— Які шчэ сведка? — Дзядзька Хведар зыркнуў нядобра, і раптам яго вочы памякчэлі, ён дадаў голасам лагодным і памяркоўным: — А яно, можа, і разумна атрымаецца... На выпадак чаго... На лузе былі, сена касілі. Касу зараз ухопім і пашнуруем... Чакай тут, я зараз. Мігам...

Расхінаючы рукамі бярозавае голле, дзядзька Хведар прабіраўся палосаю маладога бярэзніку, быццам плыў па ім. Потым галава яго схавалася, і чуваць было, як гучна храскае пад ботамі сухое ламачча. А далей усё аціхла, толькі шамацеў пад ветрам бярэзнік, ад вёскі наплывала нейкімі кароткімі хвалямі людская гамана, нейкая густая і дрыготкая, і з яе не выбівалася аніводнага зразумелага голасу. Прарвалася было, як кароткі ўсхліп, жаночае галашэнне, дужа ціхае, аддаленае, і абарвалася, бы адкінутае густым пошумам бярозавай лістоты.

— Гэ-э, — нечакана прагучаў знаёмы покліч. Але прагучаў не ў тым баку, куды патэпаў дзядзька Хведар, а ў канцы паласы маладога

бярэзніку. Над макаўкамі ўзнікла і схавалася знаёмая галава, і зноў прагучала загаднае і патрабавальнае: — Гэ-э! Генка! Сюды!..

Генадзь абабег паласу маладога бярэзніку і ўбачыў дзядзьку Хведара, які шнураваў па лугавіне сярод высокіх і густа раскіданых мяцёлак конскага шчаўя. Каса была ў яго на плячы і гайдалася, быццам выкошвала нешта ў паветры за плячыма. З-за аблокаў выбівалася сонца, сталь касы бліснула кароткім зырккім промнем, ад якога балюча зрабілася вачам.

Зноў у вёсцы бабэхнуў стрэл, загаласіла, а потым адчайна закрычала жанчына, і дзядзька Хведар, павярнуўшы да Генадзя, закрычаў патрабавальна, з нейкімі пагрозлівымі ноткамі:

— Хутчэй ты бегчы не можаш?

— Дык я ж не адстаю ад вас, дзядзька Хведар.

— Не адстаю, не адстаю... — і раптам спыніўся, як бы хтосьці схпіў яго за руку і моцна тузануў. — Гэта ж ля хаты маёй гармідар. І кабета мая галосіць. Ты чуеш?

Ён неяк умольна глядзеў на Генадзя, быццам чакаў, што той не пацвердзіць гэтае здагадкі, неяк абнадзеіць, і Генадзь неяк няпэўна паціснуў плячыма:

— Ды незнаёмы, здаецца, зусім голас...

— Яна! Яна гэта! — фальцэтам выгукнуў дзядзька Хведар і рвануў наперад з такой хуткасцю, што Генадзь адразу адстаў ад яго. Ён бег трушком, задыхаючыся, бачыў, што адстае, і злаваў, не разумеючы, чаго гэтак злосна ашчэрыўся на яго дзядзька Хведар.

Яны перабеглі лугавіны, потым стаптаны каровамі выган і, мінуўшы стары, пабіты маразамі ў леташнюю зіму былы калгасны сад, выскачылі на вясковую вуліцу. Па вуліцы не вельмі шырокай купкаю, як бы захінаючы плячыма легкавушку, што ўваткнулася белым радыятарам у заднія колы грузавіка, стаялі салдаты. На кабіне грузавіка пабліскаў на сонцы рабрысты кулямёт, павернуты дулам у бок гонтавай страхі знаёмай хаты.

Генадзь запаволіў крок. Ён ужо зразумеў, што нельга ісці да Лёнікавай хаты, што патрэбна павярнуць назад, у былы калгасны сад, бегчы дадому. Але нейкая дзіўная сіла цягнула яго наперад, да грузавіка, за якім ужо схаваўся дзядзька Хведар. Салдаты як бы

не заўважылі чалавека з касой на плячы, не звярнулі на яго аніякай увагі, не запынілі, спакойна курылі і пра нешта гаманілі.

На нейкі міг Генадзю падалося, што салдаты прыехалі ў вёску па нейкіх сваіх справах, што выпадкова спыніліся, каб параіцца, куды ехаць далей і, вырашыўшы гэта, зараз паедуць туды, куды і збіраліся ехаць. Ён нават пасмялеў, прымусіў сябе ісці незалежна, паглядаючы не на машыну, а ў канец вуліцы, дзе беглі дзве жанчыны. У адной з іх ён тут жа пазнаў маці і спалохаўся, што зараз яна прыбяжыць сюды, пацягне дамоў, не дазволіць нічога ўбачыць.

У гэты момант з-за грузавіка выскачыў паліцэйскі, утаропіўся на Генадзева ногі, быццам быў дужа ўражаны імі, потым нешта невыразнае мыкнуў, схпіў Генадзя за каўнер кашулі, прыгнуў і пацягнуў да грузавіка. Генадзю падалося, што паліцэйскі збіраецца ўкінуць яго ў кузаў машыны, паспрабаваў быў выдрацца з рук паліцэйскага. Той яшчэ мацней крутнуў каўнер кашулі, гузікі ўрэзаліся ў горла, быццам прапаролі скуру.

— Пу-усці-і-і, гад! — прасіпеў Генадзь і ткнуў паліцэйскаму кулаком ніжэй шырокай карычневай дзягі, па правы бок ад падсумкаў з патронамі.

Паліцэйскі моўчкі, як не заўважаючы гэтага штуршка, зацягнуў Генадзя, быццам барана, на машыну, даў каленам балючага і моцнага выпятка. Штуршок быў гэтакі моцны, што Генадзь пралацеў колькі метраў да жардзяка, якім быў абгароджаны палісаднік, бразнуўся долу на цёплы пясок, стракаты ад курынага пер'я. Пер'е памалу варушылася ад ветру, і Генадзю здавалася, што варушылася зямля, памалу варушыцца жардзянік і рэдзенькі натоўп вяскоўцаў, абкружаны ланцужком салдат. У гэтым натоўпе, але як бы наперадзе ўсіх, стаяў і дзядзька Хведар. Касы ў яго на плячы ўжо не было, яна тырчыць у палісадніку, сярод высокіх спічастых мальваў, зялёных дужа, з маленькімі бубачкамі будучай квецені над шырокімі, заостранымі лісцінамі. Лязо касы паблісквала на сонцы, дзіўна трымцела, быццам дзівосная кветка, што нечакана засвяцілася сярод зялёнага лісця.

— Ты ў мяне заговорыш зараз, шчанюк камсамольскі! За-а-ага-ворыш! Ну-у! Гавары!..

На правы бок ад палісадніка, на драўлянай лаўцы сядзелі два немцы ў расшпіленых фрэнчах з вузкімі прамавугольнічкамі на канцах каўнерыкаў. Трэці немец схіліўся над імі, быццам нешта шаптаў на вуха, паказваў пальцам на чацвёртага, які стаяў ля вугла хаты, шырока раставіўшы ногі ў ботах з кароткімі халлявамі. Рукавы кашулі ў яго былі закатаны вышэй локцяў, правая рука сціскала доўгі бізун з каляровага дроту, канец якога варушыўся, быццам нешта вымалёўваў на пяску ля ботаў з кароткімі халлявамі.

Бізун раптам адскочыў ад ботаў, знерухомеў на пяску.

— Ты ў мяне зараз загаворыш, шчанюк камсамольскі!.. Ты страляў па машынах? Дзе вінтоўка, з якой страляў? З кім страляў? — Бізун як бы падскочыў, плёхнуў па пяску, зноў знерухомеў. — Ну-у! Гавары!..

У цішыні, што раптам запанавала на падворку, прагучаў ціхі, як бы з пераціснутага горла, знаёмы Лёнікаў голас:

— Я вам праўду сказаў. Не страляў я па ваших машынах! Няма ў мяне аніякай вінтоўкі.

Немец з бізуном у правай руцэ адступіў на крок ад хаты і тады Генадзь убачыў нейкі куль, падвешаны да канца бервяна апошняга верхняга вянца, на які Лёнік кідаў шнуры, каб хутчэй і лепей прасохлі пасля рыбалкі. Куль зварухнуўся. Ад здзіўлення Генадзь адкрыў рот. Гэта ж Лёнік тамака вісіць! Руквяроўкаю заматаны і прыкручаны да канца ўчарнелага ад часу бервяна.

— А хто тады страляў? — Немец зноў пляснуў бізуном па пяску.

– Не ведаю! Не ведаю! Не ведаю!

Свіснуў бізун, пачуўся мяккі ўдар, быццам пляснулі пранікам па скрутку мокрай бялізны. Лёнікаў твар, нейкі дзіўна шырокі, быццам заліты чырвонаю фарбаю, матляўся, як бы ўціснуўся ў сярэдзін куля, пакапранага чырвонымі пісягамі і плямамі.

— Ведаеш, шчанюк камсамольскі! Ве-едаеш!

Зноў свіснуў бізун, зноў мякка, цяпер як бы бліжэй, над самымі вухам, пляснуў па мокрым скрутку бялізны драўляны пранік:

— Ня-я-я-ве-е-едаю-ю-ю-ю-ю...

Адчайна, на высокай ноце загаласіла жанчына, што стаяла па правы бок ад Генадзя. І следам за гэтым галашэннем узвілася працяглае і адчайнае:

— А-а-а-а-а-а...

Чорным ценем дзядзька Хведар кінуўся да палісадніка, выхапіў з-пад мальваў касу і, высока ўзмахнуўшы ёю, кінуўся да немцаў, што сядзелі на лаве. Той, што стаяў, адскочыў. А два, што сядзелі, памкнуліся ўзняцца, ускочыць, і белае, дзіўна доўгае касільна завісла над імі, і на сталёвым лязе зіхотна бліскануў доўгі і шырокі сонечны прамень.

Грымліва, доўгай і траскотнай чаргою ўдарыў з кабіны грузавіка кулямёт. Рэдзенькі натоўп жанчын здрыгануўся, як хваля, падняў Генадзя і папёр яго ад палісадніка на вуліцу. Нечыя рукі ўхапілі яго за плечы, адарвалі ад зямлі, сціснулі гэтак моцна, што нешта хруснула ў яго пад лапаткаю, балюча і колка.

Ён выдраўся з гэтых рук, выбіўся з натоўпу на сярэдзіну вуліцы і трапіў у абдоймы маці, якая невядома адкуль і як апынулася перад ім. Але рукі не ўхапіліся за ягоныя плечы гэтак жа моцна, як тыя, што выдралі яго з-пад грузавіка, і ён не бараніўся ад гэтых рук, прыціснуўся да матчыных грудзей, заплюшчыў вочы, быццам даў нырца ў гаючую і выратавальную цеплыню.

Грымотна, раз за разам, бухнулі тры вінтовачныя стрэлы за грузавіком на падворку Лёнікавай хаты, і маці неяк дзіўна і моцна тарганулася, здрыгануліся яе рукі, і Генадзю падалося, што стра-

лялі ў матчыны плечы, і ад перапалоху ў яго тонка і рэзка зазвінела ўвушшу.

— Ма-а-амачка, — прастагнаў ён і абшчапіў маці рукамі.

— Ой, сыночак!.. О-ой, сыночак! Раднёсенькі ты ж мой...

Матчыны рукі перапляліся з яго рукамі, і ён быў як на павязі, і гэтая павязь цягнула яго наперад па вуліцы, і ён разумеў, што паратунак тут, у гэтай павязі, што нельга парваць яе, трэба падпарадкоўвацца толькі ёй, і трымаўся за матчыны рукі моцна, быццам зліўся з імі ў адно.

Ззаду зараўла машына. Генадзю падалося, што грузавік імчыць за імі, што ён зараз наляціць на іх, дагоніць і раздушыць, і крутнуўся, цягнучы цяпер маці за сабою да рэдкага штыкетніка, за якім буялі зялёныя кусты вяргіняў.

— Мама! Туды! Лугавінай трэба бегчы!

— Так, сыночак! Так, — сіпатым і нейкім зусім незнаёмым голасам прамовіла Людміла Паўлаўна, і Генадзю падалося, што побач з ім бяжыць не маці, а нейкая зусім незнаёмая жанчына. — На лугавіне яны нас не ўловяць... — Людміла Паўлаўна закашлялася. — Ой, як я ўзрадавалася, калі цябе ўбачыла...

Кашаль быў знаёмы, матчын, і ад яго адразу зрабілася спакайней, і Генадзь спытаў, адчуўшы, што бяда застаецца ззаду і не пагражае ні яму, ні маці:

— А чаго ты сюды бегла?

— Немцы ўсіх з хат павытурылі. Сюды, да Хведаравай хаты, пагналі.

— А Светку дзе падзела?



— Я на падворку была, мяне адтуль і пагналі. У хату нават не пусцілі...

Мінуўшы палісаднік, яны па шырокай мяжы, што падзяляла агародчык за хатай на дзве зялёныя палавіны, выскачылі на лугавіну. Вясковыя агароды былі аддзелены ад лугавіны невысокімі платамі, сплеченымі з сухога яловага голля, на якім, як на азёрах, сушылася абкошаная па ўзмежках трава і павыдзіранае на градах пустазелле, і Людміла Паўлаўна бегла, цягнучы Генадзя за руку, прыціскаючы да іх.

— Адпусці, — папрасіў Генадзь, незадаволены тым, што яго цягнуць як бы наўпрок волі. — Мне нязручна бегчы.

— Нязручна, нязручна. Цяпер не пра тое думаць нам з табою трэба. Заўважаць, дык з кулямёта і жахнуць. Гэтак жа, як па дзядзьку Хведару. Во-ой, звяры! Яны ж па ім ва ўпор з кулямёта. Але тых, што на лаве сядзелі, ён касою паласнуў.

— Я не бачыў. Што з касою на іх кінуўся, толькі бачыў. Здаецца, не дабег ён да лавы...

— Што ж цяпер будзе? Што з намі будзе? З бяды нам не выкараскацца. Прадбачыў гэта дзядзька Хведар. Прадбачыў...

— А ў чым ён вінаваты? У чым?

— У нашу вёску, кажуць, сляды. З нашай вёскі нібыта людзі былі, якія машыны на гравійцы папалілі...

— А Лёніка чаго яны лупцюць? Лёнік чым вінаваты? — спытаў Генадзь знарок абыякава, нагнаўшы ў свой голас наіву. — Адкуль у яго зброя? Адкуль?

— Сцізорык Лёнікаў яны знайшлі ля шашы. Якраз на тым месцы, адкуль стралялі.

— А навошта ён прызнаваўся, што ягоны сцізорык? Навошта прызнаваўся?

— І конаўку шчэ тамака знайшлі. З Лёнікавым імем на донцы, — прамовіла Людміла Паўлаўна, як бы не пачуўшы таго Генадзева абурэння. — Прыкметная ж конаўка.

— Адзін хіба Лёнік на свеце? Трэба было казаць: не мая, маўляў, і канец. На гэтым стаяць!..

Людміла Паўлаўна спынілася, прыхінулася плячыма да гузава-тага слупка плота, зыркнула на Генадзя ўмольна:

— Сыночак... Дарагі мой... Небам прашу... Прызнайся ты мне... Калі патроны якія ці што-небудзь іншае з рыштунку вайсковага ля хаты ці ў хаце схаваў... Скажы...

— Нічога ў мяне няма! — буркнуў ён, азірнуўшыся на пустую лугавіну, над якой трымцела сінявае мроіва.

— Скажы, любка ты мая... Яшчэ ёсць час... Выкінем куды-небудзь падалей, каб не знайшлі...

— А што выкідаць, калі няма? Разумееш?

— Пойдуць шукаць, дык пагібель нам усім. Яны ж усё верх дном перавернуць. І знойдуць! Абавязкова знойдуць...

— Дулю з макам яны знойдуць!

Людміла Паўлаўна закруціла галавой, быццам ад моцнага болю, у голасе загучаў адчай:

— Знойдуць, любка мая, знойдуць. Шукаць яны, паганцы, майстры вялікія. Адмысловыя.

— Ды няма! Няма! — Генадзь у распачы тупнуў нагой. — Я табе кажу: нічога ў хаце і ля хаты не схаваў. Разумееш? Не схаваў!

— Праўда, сыночак?

— Чэснае слова даю табе! Але ты, бачу, усё роўна мне не верыш...

— Веру, любка ты мая. Веру! — Людміла Паўлаўна ласкава ўзяла Генадзя за руку, павяла яго за сабою, быццам малога.

Да хаты дабеглі моўчкі. А далей зноў паскорылі хаду, потым амаль беглі, нічога не гавораць, і гэтак маўклівае зацятае маўчанне матчына ўзмацняла ў Генадзевай душы трывогу. Ён толькі цяпер пачаў разумець, што зрабіў памылку непапраўную, мабыць. Трэба было ўчора расказаць дзядзьку Хведару ўсю праўду. Нават сёння ранкам можна было шчэ гэта зрабіць і, напэўна ж, памылку выправіць. Дзядзька Хведар невыпадкова турбаваўся так сёння ранкам, невыпадкова хацеў дазнацца пра тое, што яны рабілі ўчора ў лесе, што бачылі, што чулі. Ён прадбачыў бяду, адчуваў, што яна не абміне вёску. А яны, Генадзь з Лёнікам, палічылі сябе разумнейшымі за ўсіх. І каб жа толькі гэта! Ён жа ў душы радаваўся з таго, што гэтак лоўка схлусіў чалавеку старэйшаму, абвёў яго, як гаворыцца, вакол пальца. А ў выніку што атрымалася?

Мігнуўся твар Лёнікаў, мігнуўся бізун, які быў скручаны з каляровага дроту, і ў Генадзя быццам халодная пройма* запаўзла пад расшпіленую кашулю. Ён узяўся рукою за гузік, але зашпіліць кашулю не змог, пальцы неяк дзіўна трымцелі, і гузік выслізнуўся з іх, быццам быў намылены з усіх бакоў.

“Лёнік жа можа прызнацца... Можа сказаць, дзе ляжыць карабін!.. І сказаць, што не яго гэта карабін!.. Генадзеў!”

Думка пранеслася ў галаве, і ад яе зрабілася цяпер зябка і ў плячах і дужа суха ў горле, нібыта сыпанулі туды жменю гарачага сухога пяску. Ён паварушыў каляным языком, праглынуў даўкі сухі камяк, і дыхаць зрабілася лягчэй, і следам за думкай, якая і ўразіла і напалохала, нарадзілася яшчэ адна, у якой ён угледзеў паратунак. Перахаваць карабін трэба! Перахаваць неадкладна! Хай тады бягуць немцы да лаўжа, што непадалёк ад старога дота. Дулю з макам яны тады там знойдуць!

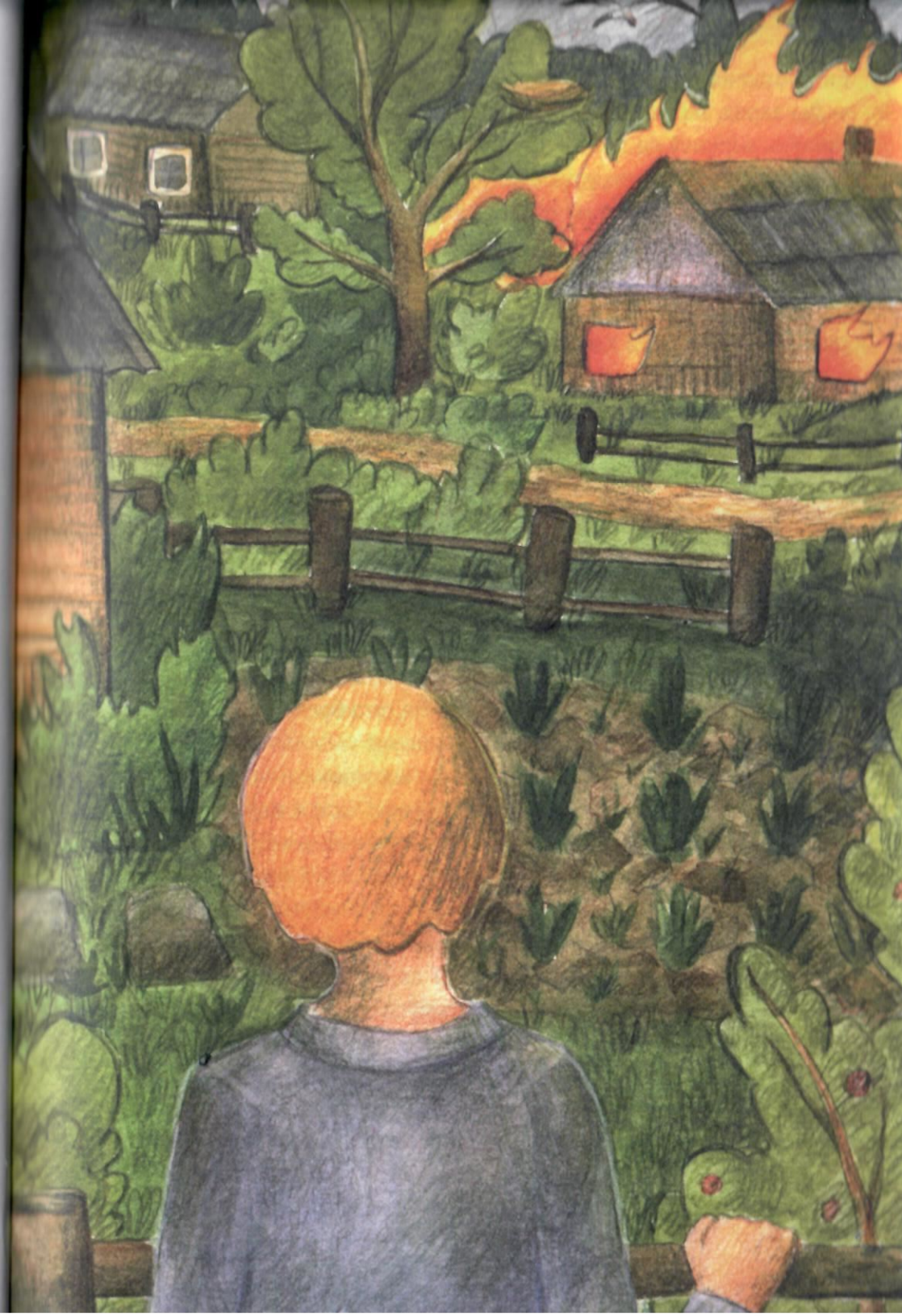
Думка ўзнікла якраз у той міг, калі яны падбеглі да жардзяніка, якім быў абгароджаны іхні сад, і ён спыніўся, адразу ж вырашыўшы схітраваць. Яны ўжо ў сваім садзе, хата вось, пад рукою, маці зараз пабяжыць туды. А ён... Ён плітане туды, на лугавіну, да лаўжа, дзе схаваны карабін і патроны. Добра, што яны схавалі патроны не ў адным месцы, што дзве схованкі нават і Лёнік не ведае. Маці стамілася, яна, безумоўна, увайшоўшы ў хату, будзе аддыхацца. А ён тым часам паспее ўсё зрабіць належным чынам. Галоўнае, каб яна яго ў хату не пацягнула! Галоўнае, каб яму тут, на сцэжцы, хоць на хвілінку застацца.

— О-ох-хо-а-а, — шумна выдыхнуў ён, імітуючы жахлівую стомленасць, з якою не мае сілы змагацца. — Прыбіўся гладка я. Ногі зусім ісці не хочуць, — і, падахвочваючы маці хутчэй бегчы ў хату, папытаў з робленым наівам, радуючыся, што знайшоў дужа разумны і хітры ход: — Ты адну Светку ў хаце кінула? — і дадаў са смяшком: — Во ўжо, мабыць, румзае і галосіць...

Людміла Паўлаўна адразу разгадала Генадзеў намер, зыркнула строга, загадала патрабавальна:

— У хату! — і дадала яшчэ больш строгім голасам: — Ты чаго гэта тут рассеўся? У хату ма-арш! — і раптам дзіўна сумелася, схапілася рукою за падбародак. — Ао-ой жа, божачкі ты наш!

* Скразняк (мясц.).



Ён зморшчыўся, неахвотна і ляна павярнуў галаву:

— Ды зараз, зараз прыбягу. Дай хоць аддыхацца якую хвіліну!..

Генадзь зыркнуў на маці і асекся, збянтэжаны выразам яе твару. Указальны матчын палец, удушаны ў вусны, як бы рассякаў напалам белыя ў сярэдзіне і ссінелыя па краёчках губы; спалоханыя, незнаёмыя і чужыя вочы былі застылыя, як бы зробленыя з аплаўленага на агні шкла.

— Гарыць!.. Запалілі. — Голас быў гэткі ж, як і вочы — чужы і незнаёмы. — Бачыш? Гэта Хведарава сяліба гарыць...

— Дзе? Дзе ты бачыш?

Ён ускочыў, зыркнуў у той бок, куды глядзела маці, і постаць яго хіснулася наперад, упёрся грудзямі ў заостраны слупок жардзяніка, і гэтак стаяў, абапіраючыся рукамі на тонкія шурпатыя жардзіны, утаропіўшы вочы на шырокі злавесны слуп чорнага дыму, што ўзняўся ў неба па правы бок ад раскідзістага, блішчастага на сонцы старога клёна, на вяршыні якога шарэла шырокае кола буслянкі. Буслянка была старая, паабапал яе гналі ўверх маладыя кляновыя парасткі, і на краі яе, як бы ў зялёным акенцы белым стаўбуном стаяла старая бусліха. Стаўбунок нечакана пашырэў, зварухнуўся, і Генадзь здагадаўся, што бусліха распусціла крылы, захінаючы малых буслянятак ад дыму.

— Там жа Лёнік да хаты прывязаны. Ён жа згарыць! — у распачы выгукнуў Генадзь. — Яго ж ратаваць трэба! Мама! Чаго ж мы тут стаімо?

— А што ты зробіш, сыноч?

— Туды бегчы!

— Куды, сыноч? Куды бегчы?

Быццам у адказ захлёбіста загрузкатаў кулямёт, бабэхнулі разрозненыя вінтовачныя стрэлы, і нібыта ад гэтай страляніны слуп дыму пашырэў, разваліўся напалам, звіўся ў злавесныя скруткі, і яны напаўзалі адзін на другі, развальваліся, выкідваючы са свайго нутра новыя колцы, жаўтлявыя, з барвовымі закрайкамі, пераціснутыя пасярэдзіне тоўстай рудой вярхоўкаю. Побач з першым слупом імкліва пацягнуўся ўгару другі, танчэйшы, попельнага колеру, ударыў знізу ў буслянку, і белы стаўбунок як бы падскочыў і станчэў, і з яго пырснулі ва ўсе бакі дробныя зіхатлівыя жарынкi.

13

Вялікае агністае сонца як бы расплавіла неба над лесам і далаглядам, над чорнымі макавінамі старых ялін, яно было падобнае на добра напаленую ў агні бляху. На лугавіне, ля нізкіх кустоў лазы ўжо гусцела сіняватае вечаровае сутонне, пакрысе падпаўзла да садоў, што атулялі вясковыя хаты, і недзе зусім блізка самотна і ціха крычалі драчы. Ад Дзвіны зрэдку вялымі слабымі парывамі дзьмуў вецер, і нерухомае голле яблыні тады ажывала, ціха і стое на шамацела, і ад гэтага мяккага пошуму лістоты Генадзю рабілася непамысна, тужліва.

Ціха, амаль нячутна дыбала па сцежцы ў садзе маці, спынілася ля Генадзя, паклала руку на плячо, папрасіла лагодна:

— Бульбачка, сыноч, халоднай будзе. Пойдзем, паясі крыху.

— Не хачу я есці. Не хачу.

— І я не хачу, сыночак. Але ж няможна не есці.

— Пачакай. Вось ён сядзе зараз.

— Хто сядзе, сыночак?

— Бусел. Ён усё кружыць, кружыць над сваім гняздом, а сесці баіцца.

— А-а-а... Праўда, лётае, бедачок. Мабыць, усё не можа спасцігнуць, што не ажывуць дзеткі. І бусліха ж сканала. Ачмурэла, мабыць, ад дыму. А потым і спяклася. Ад гора людскога і птушкам не салодка.

— Мне дужа шкада Лёніка. Я гэтага гада, што Лёніка бізуном сцябаў, заб'ю. Падкаравулю і прыкончу, як гада апошняга. І за дзядзьку Хведара адпомшчу. І за цётку Адэлю. І за буслоў малых адпомшчу...

Людміла Паўлаўна тужліва ўздыхнула, пагладзіла Генадзя па галаве, прамовіла самотна:

— Мсцівец ты мой дарагі. Знойдзецца каму адпомсціць нелюдзям гэтым... Неба іх пакарае, пабачыш...

— Неба небам. Але ж і ад маёй рукі яны сваёй крыві пахлябаюць...

— Пахлябаюць, сыноч, пахлябаюць. А цяпер пойдзем, бульбачкі паясі. Пакуль гарачая, дык яна і смачная...

Паблажлівы матчын тон спарадзіў непамыснасць. Генадзь крутнуў галавой, скінуў матчыну руку, спытаў, сам дзівячыся цвёрдасці, што прагучала ў голасе:

— Ты ўсё яшчэ на мяне як на малога глядзіш.

— З чаго ты гэта вывеў, сыноч? З чаго? У мяне душа аб табе штохвілінна баліць. Калі цябе няма побач, дык я ўсё пра благое думаю. Розныя думкі нядобрыя ў галаву плішчацца...

Маці сказала гэта так шчыра, што Генадзь сумеўся, прыкусіў на момант язык, задушыў жаданне пахваліцца тым, што страляў па машыне на шашы, што гэта ад яго трапных стрэлаў пайшла дымам легкавушка і грузавік з бензінам. Памуляў губамі, сказаў лагодна і памяркоўна:

— Пяць хвілінак можна пасядзець? Роўна пяць... Ты ідзі і талерку на стол стаўляй. Як паставіш, дык з акна знак дасі — адразу і прыбягу...

— Добра, сыноч, добра...

Маці пайшла да хаты. Ён паглядзеў ёй услед і задаволена стое на ўсміхнуўся — малайчына ты, Генка! Нельга маці гаварыць пра тое, што было там, ля шашы. Каб ты казаў ёй пра тое, дык на ўсіх наступных днях можаш паставіць крыж. Ды яна і на крок ад сябе тады не адпусціць. Вяроўкаю да клямкі прывяжа. Яна ж табе і ля попелішча толькі хвілінку дазволіла пастаяць, адразу дамоў пацягнула!

Зноў, у каторы ўжо раз, мігнулася попелішча, высокі сіратлівы комін, белаваты попел ля чорнай закопчанай печы і ўчарнелая, абвугленая дошка першай прыступкі ганка. Дошка ляжала на зямлі і абвуглілася толькі зверху, і курыўся над ёю слабы сіняваты дымок.

Блізка да хаты маці не дазволіла падыходзіць — Генадзь адчуваў знаёмы халадок згрызоты. Страляў па машынах ён, а паплаціўся за гэта Лёнік, дзядзька Хведар і цётка Адэля. Немцы ўкінулі іх у хату, зачынілі дзверы, аблілі сцены бензінам і падпалілі...

Генадзь на міг зажмурыў вочы, і тады зноў, нібыта ўяве, паўстаў перад ім чорны слуп дыму, потым вузейшы, што ўдарыў у буслянку, жаўтлявае шырокае лязо полымя, што выбілася потым з дымных слупоў і спавіла з усіх бакоў стары клён. Клён рос блізка ад хаты, і яго галіны навісалі над страхой, і жаўтлявыя дзіды агню прабівалі лістоту навывёт. Які ён чорны цяпер, бы з вугалю зроблены, а шырокая некалі буслянка на ім стала падобная на закопчаны гляк. Бусел, калі яны з маці стаялі ля попелішча, на хвіліну сеў на той чорны гляк, ціха паляскаў дзюбаю па яго чорнай бакавіне, і потым заваліўся на бок, распрастаў крылы і паляцеў. Ад таго імгнення і не садзіўся анідзе, усё кружыць і кружыць над абвугленым чорным дрэвам, быццам у чаканні нейкага дзіва. І дзіўна выглядае гэты бусел. Набліжаецца да клёна і чорны робіцца, быццам з чорнай фарбы выскаквае, а потым аддаляецца, пад лес ляціць і зноў белым робіцца, і крылы яго шырокія, нерухомыя, дзівосна зіхацяць у промнях вечаровага сонца.

Цікава, пра што думае гэты бусел? Няўжо гэткую згрызоту, як і ты, адчувае, маўляў, я на поплаве жабачак паляваў, а дзеткі мае і бусліха тут на агні пякліся, і ніхто ім не дапамог, не ўратаваў ад агню?.. Але не, ніякай, відаць, згрызоты не адчувае бусел, не разумее гэта стварэнне, па-чалавечы не мысліць... Ды не, відаць, па-свойму, па-птушынаму, мысліць. І шчэ як мысліць. Каб не мысліў, дык паглядзеў бы на абвугленую буслянку і паляцеў бы сабе далей... Дык жа не, нікуды не знікае, увесь час кружыць, кружыць, як на нешта спадзяецца, як бы верыць, што зазелянее клён, будзе на ім ранейшае ўтульнае гняздзечка, у якім разяўляюць дзюбкі бусляняткі, бацькоўскі ласунак чакаючы... І як ён тужліва тады дзюбаю па абвугленай буслянцы тукаў, быццам хліпаў слязліва. Птушкі, мабыць, гэтак жа, як і людзі, калі бяда прыцісне, плачуць. Вочы ж ёсць, жывыя вочы, дык і слёзы жа, напэўна, калі баліць, коцяцца...

Заказытала вейкі, і Генадзь пацёр вочы касцяком кулака і адчуў, што на вачах у яго слёзы. І ад гэтага яму не было сорамна, а толькі

п'якую шчымлівая спазма пераціснула горла, і ён усхліпнуў, цера-нуў па вачах рукавом. Ад рукава тухнула ў нос дымным смуродам, і яму зноў мігнулася абвугленая ніжняя прыступка ганка Лёнікавай хаты і тонкі струменьчык дыму над ёю, што не поўз угору, а слаўся па зямлі, быццам тачыўся ў шчыліны падмурка.

— Геначка, Геначка! — прагучаў ад хаты матчын покліч. — На ста-ле, сыночак, бульбачка! Чакае бульбачка...

Генадзь узняўся, і тады нечакана ўбачыў бусла не над абпаленым чорным клёнам, а ўверсе над сабою. Бусел паварочваў у бок лесу, за які ўжо зачэпілася агністае кола сонца, і колер яго зменьваўся, крылы цямнелі, і мядзяны водсвет на іх знікаў, саступаючы мес-ца злавеснай чарноце, быццам крылы ператварыліся ў вугаль. Генадзь сачыў за птушкай, дзівіўся з таго, як хутка зменьваецца колер яе крылаў, і ўсё у яго душы імкліва іначылася. Згрызоты ўжо не было, яна саступіла месца злоснай зацятасці і ярасці.

— Я ім, гадам, адпомшчу, — ціха прамовіў ён, і гэтыя словы вы-клікалі ў яго непахісную веру ў тое, што яны спраўдзяцца, што ён іх ажыццявіць неадкладна, не марудзячы. — Заўтра ж і сяду ў засаду на шашы. І скулле вы там пасля мяне знойдзеце...

Ён ішоў да хаты, думаў пра заўтрашні дзень, і ўсё ў тым, заўтраш-нім дні, складвалася добра і надзейна. Ён не зробіць той памылкі, якую зрабіў Лёнік. Выходзячы з хаты, трэба будзе праверыць усе кішэні. Праверыць нават гузікі, каб аніводзін не адарваўся, на-дзець тыя брызентавікі, што зараз ляжыць у лазовым кусце, а ля таго куста вогнішча запаліць, каб потым у агонь тыя сандалеты кінуць, каб яны дымам пайшлі. Хай шукаюць тады сляды дыму ў паветры!

Генадзь паспакайнеў. Пасля таго жахлівага, што давялося пе-ражыць сёння, ён адчуў, што ў яго жыцці пойдзе паласа дзеянняў асэнсаваных, загадзя добра прадуманых і ўзважаных, без памы-лак. Ён яшчэ не разумеў, што гэта прыходзіць сталасць, але рада-ваўся, што пачынае лагічна, сапраўды па-мужчынску разважаць.

“Каб цяпер вось са мною гаварыў дзядзька Хведар, дык я б ні-чога ад яго не ўтойваў...”

Сярод мноства іншых думак, што прыходзілі да яго сёння, гэтая здавалася яму самай лагічнай і патрэбнай. Але, аналізуючы яе ця-пер, ён нечакана зрабіў адкрыццё, якое прымусіла завагацца і ад-чуць непамыснасць. Дзядзьку Хведару, маўляў, ён бы зараз раска-заў пра ўсё шчыра. А чаму ён не можа зрабіць гэта ў дачыненні



да маці? Чаму ён хлусіць ёй? Чаму не гаворыць усяе праўды? Чаму не давярае? Чаму не хоча параіцца з ёю? Маці нічога на шкоду яму не зробіць, параіць толькі добрае, карыснае. А вось быць шчырым з ёю ў яго аніякага жадання няма. Чаму?.. Ды вельмі ж проста адказаць на гэта. Яна лічыць яго хлапчуком. Неразумным хлапчуком. А ён не хлапчук! Не хлапчук? Але ж сталы чалавек не будзе хлусіць, не будзе нічога ўтойваць, не збаіцца шчырасці!

Генадзь даеў бульбу, слаба засквараную салам, падчысціў талерку, аблізаў старанна і доўга лыжку, потым, разглядаючы яе, сказаў ціха і даверліва:

— Па тых машынах на шашы мы з Лёнікам стралялі...

— Што-о-о? — ціха, з дзіўнымі дрыготкімі падгалоскамі выціснула з сябе Людміла Паўлаўна.

— Так, мама. Мы стралялі. Дакладней, я страляў, а Лёнік ляжаў побач...

У жахліва-напружанай цішыні, што запанавала ў хаце, было добра чуваць, як за драўлянай й у калысцы спакойна пасопвае носам Светка. Потым ад лёгкага павеву ветра суха і самотна зашамацелі ў палісадніку вяргіні, зварухнулася фіранка і, прыціснуты ёю да шыбы, танютка зазвінеў камар.

— Ты? Ты страляў?

— Так, мама. Страляў. І страляў дакладна, калі хочаш ведаць.

— З чаго ты страляў? З чаго? І навошта?

Шкадаванне, што марнай была шчырасць, нарадзілася нечакана, зусім непрадбачна, і Генадзь зазлаваў на самога сябе за шчырасць, на якую адважыўся свядома і невыпадкова, і тут жа прыйшоў да высновы гэткай жа нечаканай і непрадбачнай: іначай зрабіць ён проста не меў права. Хопіць той памылкі, якую яны зрабілі з Лёнікам, калі падманулі дзядзьку Хведара і не былі з ім шчырыя да канца. І новай памылкі дапусціць нельга, нельга цягнуць сюды, у вёску, новую бяду. А гэта ж можа здарыцца! Ён заўтра пойдзе да гравійкі з карабінам у руках. А як там, ля шашы, можа ўсё павярнуцца? Хто можа гэта сёння прадбачыць? Як прадбачыць, на чым грунтуючыся, прадбачыць? Так што ўсё правільна, што ён ва ўсім адкрыўся маці, яна павінна ведаць усё, да ўсяго быць гатовая...

Генадзь пачаў расказваць пра тое, як яны выцягнулі з Дзвіны Шніпаў карабін, як знайшлі ў доце патроны і дзе ўсё гэта схавана, і са здзіўленнем заўважыў, што з кожным словам расце ў душы неспакой, нейкае дзіўнае адчуванне трывогі і непамыснасці, і непамыснасць гэтая тоілася не ў словах, якія ён вымаўляў, а ў тым, што ён змысліў зрабіць заўтра, зрабіць абавязкова. Ён злавіў сябе на тым, што як бы пабойваецца таго, што заўтра давядзецца яму рабіць, пабойваецца і як бы спадзяецца на матчын гнеў і забарону. І таму, сказаўшы ўсё, што збіраўся сказаць, адчуў спустошанасць, ніякаватасць, сядзеў моўчкі, паклаўшы галаву на сагнутую ў локці руку.

Людміла Паўлаўна маўчала, сядзела на лаве ля стала, сагнуўшыся, нізка апусціўшы галаву, быццам нешта згледзела дужа цікавае на падлозе.

— А пра нас, сыноч, ты падумаў? — спытала яна ўрэшце ціха і самотна. — Пра нас са Светачкай ты падумаў?

Пытанне было нечаканае, нечаканым было і тое, што маці не лаялася, не пачала крычаць і пагражаць, і гэта збіла яго з панталыку, збянтэжыла. Ён не паспеў яшчэ асэнсаваць тое, што сказала маці, як яна запыталася зноў, запытала ўсё тым жа ціхім і самотным голасам:

— А пра тое, што з намі будзе, калі немцы дазнаюцца пра твой карабін? А яны ж яго знойдуць.

— Чорта лысага яны знойдуць! Ён схаваны надзейна. І аніякага там нашага следу няма...

Маці паківала галавой, нешта ціха і невыразна прамовіла, быццам прастагнала ў распачы і адчаі:

— Ю-ю-у-у... Неразумная твая галава. І што цяперака рабіць? Што рабіць мне з табою?

— А нічога не трэба рабіць. Я павінен адпомсціць гэтым паганцам. За Лёніка адпомсціць.

— І як жа ты гэта зробіш? Як? Можаш мне шчыра ўсё расказаць?

Людміла Паўлаўна ўзнялася, стала ля акна, глядзела на вяргіні, што марудна хісталіся ад слабых павеваў ветру, і па тым, як моцна сціснуліся яе вусны, як шнурочкам выцягнуліся бровы, як глыбока

прарэзалі скуру на лбе няроўныя звільны-зморшчынкі, Генадзь зразумеў, што зрабіў крок неразумны і непатрэбны. Маці будзе пільнаваць яго, яна не выпусціць яго з хаты. І гаворка, якую яна зараз вядзе, мае толькі адзін прыцэл: дазнацца аб усім, выпытаць усё дазвання, каб потым прыняць адпаведныя захады і лоўка пабурыць усе яго планы.

— Значыцца, ты мае намеры не ўхваляеш? — спытаў ён, дзівячыся, што гаворыць лагодна, што робіць разумна, не ведаючы сябе, пакідаючы шчылінку для ўратавання сваіх планаў. — А што ты мне параіш? Я табе шчыра ўсё раскажаў. Адкажы і ты мне гэтак шчыра.

Людміла Паўлаўна са спачуваннем паківала галавой, села побач з Генадзем, прытулілася да яго, быццам шукала апірышча ў ім, спадзявалася, што знойдзе адказ на тыя пытанні, якія хвалявалі яго больш за усё.

— Не ведаю, сыноч, не ведаю, — і ўздыхнула шумна, але неяк радасна, быццам знайшла нешта вельмі патрэбнае і важнае. — Не ведаю, даражэнькі...

— А хто ж тады можа ведаць? Не-е, ты ведаеш, толькі гаварыць шчыра не хочаш.

— Я хачу шчыра гаварыць, параіць шчыра табе хачу. Але ж мае парады — вецер табе. — Людміла Паўлаўна адхіснулася ад Генадзя, узяла моцна яго за плечы, паўглядалася ў вочы, прамовіла як не пошэпкам: — Ведаеш, што я на тваім месцы зрабіла б? Карабін гэты паклала б на тое месца, дзе ён і летась ляжаў. На дне Дзвіны ён быў? Вось туды б яго і справорыла...

— Я, між іншым, ведаў, што ты менавіта гэта і параіш!

— Каб раней у нас з табою такая гаворка пайшла, дык іншая парада ад мяне табе была б. Але ж цяпер не пераробіш...

Генадзь не сцяміў, што тут да чаго, спытаў незадаволеная, як бы нават пакрыўджана:

— Якую, якую парадку ты на ўвазе маеш?

— Простую вельмі. Як выцягнулі вы той карабін з рэчкі, дык адразу мне трэба было сказаць. І я б тады табе адразу параіла: аддай зброю дзядзьку Хведару.

— І што б тады было?

— Бяды тады б не было. Вось што... Але ж цяпер той дзень як вернеш? Бяда назад дарогі не ведае, яна толькі наперад сунецца. Асобна ад чалавека яна і жыць, клятая, не хоча...

— Вось і я хачу, каб яна, бяда гэтая, не да нас, а да немцаў каціла...

У пакоі было ўжо цемнавата, матчын твар як бы аддаліўся, а вочы як бы наблізіліся, былі вялікія, чорныя і блішчастыя, быццам мокрыя слівіны. Глухавата, быццам з-за пераборкі прагучаў сцішаны матчын голас:

— Што мы, сыноч, на ноч глядзячы, пра бяду гамонім? Спаць трэба класціся. Ранак за ночку заўсёды, як людзі кажуць, мудрэйшы. Ранкам, можа, што і лепшае прыдумаем. Згода?

— Як хочаш.

— Прыдумаем, сыноч, прыдумаем. Я табе, ведаеш, дужа ўдзячная... За тое ўдзячная, што ты шчыра са мной гамоніш... Што параіцца са мною хочаш. Ад маці, сыноч, не трэба анічога тоіць. Маці табе благога нічога не параіць...

Людміла Паўлаўна пасядзела крыху на ложку, калі Генадзь распрануўся і залез пад коўдру, ласкава прытулілася, пагладзіла лоб і шчокі, пшчотна пацалавала ў правую скронь, параіла добрай ночы і ціха, амаль нячутна, патупала за пераборку. Праз нейкі час за пераборкай пачулася соннае мармытанне малой — маці, відаць, параўняла коўдрачку ў калысцы — потым зарыпеў ложка і пачуўся сцішаны матчын голас:

— Спі, сыночак. Спі, мой родненькі... Дабранач, сыноч...

— Дабранач...

У хаце зноў запанавала цішыня, і зноў было чуваць салодкае пасопванне малой, сухое шамаценне вяргіняў у палісадніку. Генадзь заплюшчыў вочы, паспрабаваў заснуць, і раптам пакой заліло святлом далёкай ракеты, пачуўся глухі стрэл, як хтосьці штурхануў яго ў грудзі, і ён адчуў спалоханы бой свайго сэрца. Маці знарок гэтак ласкава гаманіла з ім, не спрачалася, не лаяла... Ёсць, ёсць у яе патайны намер! І намер гэты вельмі просты і натуральны! Яна сказала табе, што б яна зрабіла, каб апынулася на тваім месцы? Сказала. Выразна і ясна сказала:

“Карабін гэты паклала б на тое месца, дзе ён летась ляжаў”. А дзе ён летась ляжаў? У Дзвіне! На дне! Пад вадою! Вось яна і замысліла — вядома ж, вядома ж! — туды карабін і кінуць. І яна гэта зробіць! Ён зараз засне, а маці выслізне з хаты да таго лаўжа, дзе схаваны карабін. І заўтра ранкам, ён, Генадзь, там дулю з макам знойдзе. І таму спаць нельга. Лепей дачакацца, пакуль маці сама засне, а тады цішком плітануць цераз акно!..

Суха і таямніча шамацелі за акном вяргіні, ківаліся дзіўныя цені на шыбах, і фіранка быццам увесь час трымцела і вагалася. Святло ракеты згасла, у пакоі зрабілася незвычайна цёмна, і пачулася далёкая кулямётная страляніна і глухія частыя выбухі. Бязгучна, быццам прывід — Генадзь нават не пачуў рыпення ложка, — з-за пераборкі з’явілася маці, пасунулася да акна, адвяла фіранку ўбок і знерухомела; твар яе быў выразна акрэслены, быццам асветлены знутры дзіўным дрыготкім святлом.

“Мабыць, не хоча праз дзверы ісці. Не хоча, каб маснічыны ў сенцах рыпелі і клямка бразгала. Цішком, праз акно, хоча з хаты выбрацца...”

Ён падумаў гэтак, прыкусіў губу, задаволены, што своечасова разгадаў матчын намер. Цяпер, як толькі акно адчыняць пачне, ён закруціцца на ложку, кашляне. Прачнецца, адным словам, загаворыць...

— Не спіш, сыноч? — прагучала ціхае запытанне, і Генадзь ад нечаканасці аж здрыгануўся.

— Што? А-а-а... Не, не сплю. А ты чаго па хаце ходзіш?

— Недзе за Дзвіною пажар вялікі.

Генадзь падхапіўся, адкінуў убок коўдру, саскочыў з ложка, стаў упобачкі з маці.

— Даволі далёка. Але гарыць нешта вялікае, — сказаў ён, узіраючыся ў шырокую барвовую падкову, што высветліла як не ўвесь далягляд за садам. — І ведаеш, што гарыць? Бензін. Бачыш, як за кожным выбухам полымя шугае. Гэтак жа вясною, пасля крыгалому, пад Боркавічамі полымя шугала ўночы, памятаеш? Тады там склад з бензінам, казалі, ляснуўся...

— І страляніна пагусцела. Як бы наблізілася.

— Ды не. Гэта толькі здаецца. А вось пажар сілу набірае. У-у, пекла тамака, мабыць!.. Э, і ля аэрадрома на Задзвінні заварушыліся...

Адна за другой узляцелі за рэчкай тры ракеты. Іх бялявае і дрыготкае святло выдавала нікчэмным у параўнанні з тым зарывам, што паўстала над сасновым борам за Дзвіной. Барвовая вялізная дуга асела канцамі на далягляд, і пад ёю, ярка высветліўшы востры грабенчык сасновых макавак, шугала магутнае полымя, у цэнтры падковы яно было барвовае, па краях блякла-тэракотавае. Час ад часу з барвовага пласта выдзіраліся бялявыя слупы і як бы развальвалі падкову папалам, перакручвалі, змешвалі ўсе колеры і строма паўзлі ўверх, у чорны полаг ночы, і там знікалі. Вогненная дуга зноў складвалася ў вялізную тоўстую падкову, і яна як бы ўдушвалася ў чорны далягляд, прабівала яго звільстымі палосамі, падобнымі да жоўтага сасновага карэння, вымытага вясновай паводкаю ў пясчаных дзвінскіх узвалах.

— А ты чаго дрыжыш? — спытала Людміла Паўлаўна, паклаўшы руку на Генадзева плячо. — Во, скалеў жа зусім, у трусёшках адных стоячы. Ідзі і кладзіся! Спаць трэба!

— Ды не холадна мне, — схлусіў Генадзь. — І сну ані няма. Ды дзе ж тут заснеш!..

— Ідзі, ідзі... Кладзіся... Паляжыш, паляжыш, а потым і заснеш...

Людміла Паўлаўна, здымаючы рукі з Генадзева пляча, як малага, давяла да ложка, потым паправіла коўдру, пагладзіла па галаве, пацалавала і пашыбавала за пераборку. Генадзь паварушыў галавою, і галава адразу знайшла вельмі зручную і ўтульную мясціну на падушцы, і ён адчуў, што ў ложку дужа ўтульна, і нагам лепей, чымся стаяць галяком, у адных трусёшках, ля акна. І зарыва на небе відаць. Цікава, дзе і што гарыць? Відаць, ён усё ж памыляецца: склад гэта недзе ляснуўся. Бо колер неба і выбухі гэтакія ж, як у тую ноч, калі гарэў на станцыі за Дзвіной нямецкі эшалон з дызельным палівам. Гэтак жа бухалі, узрываючыся, бочкі, гэтак жа гнала ўверх белыя слупы агню, і гэтакія ж барвовая падкова аж да раніцы вісела над зарэчным сасновым борам. Да таго склада пад Баравухай, калі напямкі, кіламетраў пяць. Але ўражанне такое было, быццам адразу за лесам полымя шугае. І цяпер тое ж самае, бочкі гэтак

жа глуха ўзрываюцца — кіламетраў, значыцца, пяць, калі не больш, да месца пажара! — і гэтае ж самае ўражанне, што літаральна за соснамі, што стаяць на гліністым касагоры за Дзвіною, шугае моцнае і жахлівае полымя...

“Мне заўтра трэба не на шашу выходзіць. За Дзвіну перабрацца. Ля дарогі, што на Ропна ідзе, немцы склад зрабілі. Бочак там поўна з бензінам. Авіяцыйны бензін. Там адной кулі дастаткова. Толькі каб пацэліць дакладна!..”

Думка гэтая завітала да яго нечакана, і яна ж дужа яго ўзрадавала. На шашы, скажам, ён падкаравуліць машыну. Дык жа ж машына адна. А тут не адна машына разгрузілася. Тут жа дзясяткі іх разгрузаліся. Напёрлі яны гэтых бочак — не пералічыш. Склад вялізны, і калі ён шухне, дык і самалётам дастанецца. Пагараць самалёты, што на аэрадроме стаяць!..

Ён прыгадаў шашу, нешырокую нізіну, што цягнулася ад шашы да самага рачнога ўзвала, на які няроўнымі грыўкамі ўспаўзалі ад Дзвіны лазнякі. Па левы бок ад гэтай нізіны рэдкім ланцужком раслі старыя клёны, і пад імі, за высокай агароджай з калючага дроту, месціўся аэрадромны склад. У ім не было сцен, а толькі дах, шырокі, з зялёнай бляхі, пакладзенай на тоўстыя тумбы-слупы. Па левы бок ад склада стаяў невысокі драўляны дамок, дзе месцілася варта аэрадрома і склада. Ля дамкі былі ўкопаны ў зямлю дзве жардзіны. На адной з іх, што па левы бок ад уваходу, была ўмацавана дзіўная, састаўленая з доўгіх прамавугольнікаў, антэна, а на другой заўсёды матляўся ад ветру тоўсты ля жардзіны і танючкі на канцы брызентавы конус, размаляваны чорнымі і белымі палосамі. І чамусьці конус гэты тонкім канцом павернуты не ў бок шашы, а да рачнога ўзвала. Грывак лазнякоў, што ўнізе, бліжэй да вады, растуць густа, скрозь перавіты ажынай і дзікім хмелем, і заўсёды, калі сядзіш на краёчку ўзвала і глядзіш ўніз, на рачную плынь, здаецца, што зялёная заглуш выпаўзае з вады і сунецца табе пад ногі. Адтуль, з той зялёнай заглушы можна будзе выбрацца ў нізіну, дапаўзці да агароджы, добра прыцэліцца і націснуць на спуск. Дапаўзці туды лёгка і зручна, бо кароў у нізіне немцы пасвіць забаранілі, трава павырастала высокая і вель-

мі густа параскіданы рудаватыя астраўкі конскага шчаўя. Праўда, цэліцца не зусім зручна, бо высокая трава замінае. А выторквацца з травы небяспечна, ды, прынамсі, і патрэбы аніякай няма. Можна проста прыціснуць траву, зламаць высокае ціўе конскага шчаўя...

Генадзь паклаў карабін на траву, і трава пад цяжарам яго сагнулася, лягла плазам, і толькі не паддавалася высокае ціўе конскага шчаўя, рудаватае, з шырокімі лісцінамі і рыжаватымі мяцёлкамі квецені. Не выпускаючы карабіна з левай рукі, ён дацягнуўся правай да тоўстых рудаватых сцяблін, моцна сціснуў іх пальцамі і знямеў, і рот ад хвалявання зрабіўся адразу сухі і колкі, ссохлася і горла, і гарчае паветра не прабівалася ў яго, і дыхаць не было чым, і сэрца гулка і часта малаціла пад рэбрамі.

“Немец! І, здаецца, ён, немец, заўважыў мяне!..”

Немец стаяў за агароджай з калючага дроту ля тоўстай тумбы слупа, як бы падпіраючы каскай краёк даху. Ён стаяў, шырока расставіўшы ногі, і кароткія халявы ботаў паблісквалі на сонцы, і пабліскваў чорны аўтамат, які вісеў на грудзях. Адна рука вартавога сціскала чорны патронны прамавугольнік, а другая, правая, сагнутая ў локці, ляжала на затворы, быццам закрывала яго ад сляпучага сонца. Рукавы зялёнай кашулі былі закасаныя і здаваліся рудымі, вельмі падобнымі па колеры на ціўе конскага шчаўя.

Да склада ад Дзвіны ляцела сарока, ляцела нізка над лугавінай, і белыя шырокія крылы былі, як у бусла, з шырокай чорнай аблямоўкай. Сарока плаўна апусцілася на дах склада, склала крылы, і крылы цяпер былі маленькія, як у звычайнай сарокі, і яна патрэсвала імі, скачучы па зялёнай блясе. Немец павярнуўся, асцярожна пацягнуў руку, наважыўся зловіць сароку, а яна адскочыла, сядзела на краёчку даха, дзяўбла бляху, быццам дражнілася. Немец падкраўся да сарокі. Але другая яго рука, доўгая і чорная, цягнулася да Генадзевага горла, і пальцы яе былі па-драпежніцку сагнутыя, і на кожным з іх злавесна зіхацелі, бы са сталі блішчэстай зробленыя, кіпцюры, і пальцы неяк дзіўна варушыліся, і кіпцюры пазвоньвалі, быццам стукалі ў донца пустога бляшанага вядра.

Генадзь шмаргануў затвор карабіна, загнаў патрон у патроннік і ліхаманкава націснуў на спуск. Але спуск не зварухнуўся, потым

зламаўся з сухім трэскам, і пальцы з блішчастымі кіпцюрамі зніклі, і на ствол карабіна села сарока, дзяўбла дзюбай чорную мушку на канцы ствала, пыталася ўстрывожаным матчыным голасам:

— Хто тут? Хто тут?

Сарока ад гэтага голасу як выпарылася, і знікла чорная рука з блішчастымі кіпцюрамі, і знік карабін, і Генадзь зразумеў, што ён усё гэта сасніў. Але матчын голас прагучаў зноў, прагучаў рэальна, і Генадзь угледзеў, што маці тузае шпінгалет, спрабуючы адчыніць акно.

— Што здарылася, мама? Што?

— Не ведаю, сыноч. Пастукалі. Адчыніць просяць.

— Пачакай, не адчыняй. — Генадзь падхапіўся з ложка, падскочыў да маці, адкінуў яе руку з аконнага шпінгалета. — Ты пыталася, хто там?

— Свае, кажуць.

— Якія свае? Хто?

— Летась былі, кажуць...

— Хто тут? Хто? — папытаў Генадзь, наблізіўшы твар да акна, амаль упіраючыся носам у халодную запацелую шыбу. — Хто тут?

— Ды свае, свае! От жа недаверкі!

Голас чалавека, які стаяў пад акном, упіраючыся адной рукой у сцяну хаты, здаўся знаёмым. Генадзь падалося, што ён ужо чуў недзе гэты голас, і націснуў на шпінгалет, і той, выскачыўшы з жалезнага вечка, гулка бразнуў. Але тут жа, угледзеўшы яшчэ трох чалавек, што стуліліся за палісаднікам, апусціў аконны шпінгалет на ранейшае месца, папытаў глуха і насцярожана:

— Хто гэта, свае? Хто?

Чалавек за акном пабарабаніў пальцамі па шыбе настойліва, нецярпліва. Але голас загучаў весела:

— Не пазнаеш, Генка? Ды гэта я! Шніп я, Генка!

Генка ледзь не падскочыў ад радасці. Ярасна тузануўшы спачатку верхні, а потым ніжні шпінгалет, ён выгукнуў узбуджана і радасна:

— Матуля! Гэта ж Шніп вярнуўся! Той, якога летась на чоўне перапраўлялі. О-о, як жа добра!

Генадзь моцна штурхануў аканіцы і ледзь не вываліўся на рукі Шніпа, які адхіснуўся ад акна, паціраючы рукою твар:

— Ну, братка, ты ж нас і страчаеш, — са смяшком прамовіў Шніп. — Ледзь носа мне аканіцаю не звярнуў.

— А вы адкуль? Адкуль вы тут?

— Ды човен табе прыгнані, — сказаў Шніп і працягнуў руку, парукаўся моцна, узрадавана. — Ты ўжо, братка, даруй, што вясною мы яго без твайго дазволу звалаклі. Спяшаліся дужа.

— Дык гэта вы былі? А мы тут галаву ламалі, хто і куды сагнаў наш карабель?

— А ты хіба распіскі маёй не ўбачыў? Э-э, благі з цябе разведчык атрымліваецца. Я ж тамака, на пяску, прозвішча сваё нашкрабаў. Няўжо не прыкмеціў?

— Ды там і слядоў мала зусім было. Вада пад раніцу дужа высока паднялася. Нават крыгі ў ручай нагнала.

Шніп весела хмыкнуў:

— Значыцца, мая тут віна. Не ўлічыў я гэтай акалічнасці. Ды, зрэшты, не гэта галоўнае. Твой карабель нам до-обрую службу саслужыў. І тады, у паводку, і цяперака. Мы яго на тым беразе надзейна прыхавалі тады. І цяперака ён нам добра памог. Бачыш, які агеньчык за лесам шугае? Слаўна гарыць бензінчык фрыцаўскі.

— Дык гэта ваша работа?

— Наша, Генка, наша!

— А я карабін дастаў ваш, — пахваліўся Генка, спахапіўшыся, што не паведаў гэтую навіну Шніпу адразу ж, як толькі пазнаў яго. — У тую ж ноч, праўда, не ўдалося. Раніцою вывудзіў.

— Малайчына. Але, папраўдзе кажучы, я на той карабін і рукою махнуў. Цяпер у мяне машынка больш надзейная. — Ён перакінуў з-за спіны на грудзі аўтамат, паляпаў рукою па шырокім круглым дыску. — Строчыць як мае быць!

Абыякавасць, з якой Шніп сустрэў паведамленне, Генадзя пакрыўдзіла. Нейкая робленая, як адчэпная ўхвала, дзеля ж чаго тады ён, Генадзь, гэтулькі пакутаваў, гэтулькі прыкладаў намаганняў, каб дастаць з Дзвіны карабін, каб вычысціць, змазаць. І ніякай

падзякі. Навошта, маўляў, мне той стары карабін, калі ў мяне новенькі аўтамат! Хоць бы дзеля прыліку распытаў, дзе зараз той карабін. Можжэ, урэшце, сказаць хоць слова ўхвалы. Ці проста падзякаваць: добра, што вывудзіў карабін з Дзвіны. Цяпер ты яму гаспадар, хай табе гэты карабін належыць.

— Адзін карабінчык мой вывуджваў? — нечакана папытаў Шніп.

— Лёнік дапамагаў. Сябра мой, — і дадаў з горыччу, якая выціснула з душы і радасць ад сустрэчы са Шніпам, і крыўду на яго абьякавасць: — Немцы яго ўчора забілі. І хату спалілі... Усіх тамака пастралілі і ў хаце спалілі...

— Калі? Учора, кажаш?... Дык, значыцца, карабін у яго быў.

— Ды не знайшлі. Карабін мы ля дота хавалі. І пазаўчора засаду на шашы зрабілі. Па машынах жахнулі. А Лёнік сцізорыка свайго тамака згубіў. З надпісам сцізорык. Сёння яны сюды прыпёрліся...

Шніп прысвіснуў:

— Фю-ю-ю... Тут, хлопцы, не за сваю вы справу ўзяліся, як мне падаецца, — і ўладарна ўзяў Генадзя за руку, пацягнуў да лавачкі ля палісадніка, прымусіў сесці, загадаў строга: — Давай, браце, папарадачку. Ад самага пачатку.

Генадзь пачаў расказваць, але Шніп яго перапыніў, гукнуў людзям, што стаялі ўскрай палісадніка:

— Багуноў, падб'яжы да Рубана... Даложыш: тут усё ў парадку. Хай вядзе людзей да дота. Я тады адсюль пашнурую, — і папрасіў паляпаўшы Генадзя па каленцы: — Далей давай расказвай...

З хаты выйшла Людміла Паўлаўна, Шніп ускочыў, пачціва павітаўся з ёю, сказаў, сумна ўздыхнуўшы:

— Бяда тут у вас, як я даведаўся... Генка раскажаў...

— А што ж казаць, калі горкія дзеці са зброяй гуляць узяліся. І сцяміць дагэтуль не могуць, што вайна, што смерць на кожным кроку. А ім усё здаецца, што як да вайны: у чырвоных і белых гульня ідзе...

Генадзь пакрыўдзіўся:

— Не гэтакія мы ўжо і дурні, як ты малюеш...

— Аціхні, хлопец, аціхні, калі маці гаворыць, — нейкім новым і незнаёмым голасам абсек Шніп Генадзя. — Сядзі і слухай...

Людміла Паўлаўна пачала расказваць пра тое, што ведала, і Генадзь здзіўляўся, слухаючы, як з кароткіх звестак, вядомых маці ад яго, Генадзя, выбудоўваецца гісторыя пра бяздумных, дурных ўчынкі неразумных, зялёных хлопцаў, дзіцячыя забаўкі, што прывялі да крыві і смерці. Ён хацеў спрацацца, нават ускочыў, абураны і нязгодны шмат з чым, пра што казалі маці, але Шніп моўчкі і ўладарна паклаў яму сваю руку на плячо, прымусіў сесці і маўчаць. Сам жа ён слухаў уважна, сядзеў нерухома, быццам каменны ідал, толькі вочы яго, блішчатыя і вялікія, выдавалі, што чалавек жывы, засяроджаны, поўны ўвагі і цікавасці.

— Э-э, хлопец, нарабілі вы тут вэрхалу, — прамовіў Шніп, калі Людміла Паўлаўна скончыла гаворку. — Але ж і маёй віны тут ёсць скажу шчыра. Трэба ж было мне летась карабін утапіць...

— Не было б вашага карабіна, дык другі знайшоўся б. Між Лёнікам цвёрда вырашылі: у партызанскі атрад ідзем.

Шніп хмыкнуў:

— Вас тамака, мне здаецца, не дужа і чакаюць.

— Чакаюць ці не чакаюць, я не ведаю, — пакрыўджана прамовіў Генадзь. — Але з тым, што ў нас ёсць, возьмуць з ахвотаю.

— А што у вас ёсць? Гарматы? Самалёты?

Генадзь засоп, адчуўшы, што дарэмна пахваліўся. Калі ён зраз скажа пра патроны, дык Шніп запатрабуе аддаць іх. І карабі



вядома ж, забярэ. І застанецца ён, Генадзь, з пустымі рукамі. А тады, сапраўды, каму ён патрэбны ў партызанскім атрадзе?..

— Што ў цябе ёсць? — Людміла Паўлаўна падсунулася да Генадзя, схапіла яго за плечы. — Значыцца, не ўсё ты мне раскажаў. От жа нягоднік! От жа падманшчык! А я была думала, што нічога не ўтойвае сыноч ад мяне, шчыра гаворыць...

Шніп перапыніў яе з усмешкаю, прамовіў нейкім радасным і вясёлым голасам, быццам супакойваў малое дзіця:

— А дзе ж вы бачылі, Людміла Паўлаўна, каб хлопец бацькам свае тайны, як на споведзі, адкрываў? Я, паверце мне, мая даражэнькая, маці і бацьку ніколі не прызнаваўся, дзе мае рагаткі схаваныя. А рагатак у мяне поўна было. Памятаю, нават самапал быў. З трубкі мядзянай, загнутай з аднаго канца, на драўлянай ручцы. Пяць карабкоў запалак трэба было абсморгаць, каб сераю дула набіць. Слаўна бабэхала. Праўда, аднойчы так дало, што руку апякло і ледзь вочы не высмаліла...

— Дык тое гульні. Забаўкі. А тут?

— Не дужа і мірныя тыя забаўкі былі, гэта я цяпер разумею, — зноў неяк дужа спакойна і спагадліва сказаў Шніп. — Але ты мне, Генка, вось што скажы. У партызанскі атрад, скажам, наважыліся пайсці. А дзе ты яго шукаць будзеш?

— У бары. Лёнік туды дарогу ведаў.

— Але ж Лёніка няма. А сам ты як туды пойдзеш?

— Следам за вамі пайду, — сказаў Генадзь рашуча. — Разам з вамі пайду!

Людміла Паўлаўна перапыніла Генадзя, патрэсла перад яго носам кулаком:

— Я табе пайду!.. Я табе гэтак пайду, што ты два тыдні покатам ляжаць будзеш. І сесці не зможаш. Бацькава дзяга ў мяне яшчэ не парвалася. Цалютка вісіць. І па табе да-аўно не гуляла. — Раптам зайшлася ў плачы, глухім і надрыўным. — А пра нас ты, сыночак, падумаў? Гэтыя гады заўтра ж на машыне прыкоцяць і нас са Светкаю разам з хатаю спяляць. А пра гэта ты падумаў?

— І ты разам з намі пойдзеш. Чаго табе бяды тут чакаць? — і даў разважліва, дзіўна спакойным і сталым голасам: — Знойдзец-

ца і табе занятак у атрадзе. Медыцынскія работнікі хіба ў атрадзе не патрэбны?..

— А вы хіба ўрач? — здзівіўся Шніп.

— Ніякі я не ўрач. Медсястра. Медсястрой я да вайны працавала. І вось вы мне скажыце, што зараз рабіць мне? Як да выбрыкаў свайго сыночка паставіцца?..

Шніп доўга маўчаў, потым хмыкнуў, пачухаў патыліцу, узняўся:

— Ёсць сэнс у тым, што хлопец гаворыць.

— Які сэнс? Які?.. Хай сабе дурная галава майго неслуха нешта чаўпе. Але ж вы, чалавек вайсковы! Вы ж чалавек дарослы! Як жа вы на нейкую дурную вудачку паддаецеся?..

— Вудачкі тут няма, як на маю думку, — сказаў Шніп памяркоўна, разважліва. — Але памазгаваць трэба... Толькі на пачатку вось што зробім, — і, паклаўшы руку на Генадзева плячо, папрасіў даверліва, па-сяброўску: — Напачатку ты нам шчыра скажы, з чым у атрад збіраўся ісці? Ты ж пахваліўся: з тым, маўляў, што ў нас ёсць, возьмуць з ахвотаю. Гэта твае словы?

— Мае словы. А я ад іх не адмаўляюся. — Генадзь на міг сумеўся, завагаўся, потым, зразумеўшы, што хлусіць і выкручвацца тут ужо не выпадае, дадаў шчыра, з гонарам і радасцю: — Патроны ў нас ёсць. І нямала. Шмат патронаў, карацей кажучы.

— Шмат? — шчыра здзівіўся Шніп.

— Можа, не дужа шмат. Але і нямала. Дванаццаць цынкаў.

— Дванаццаць? — не паверыў Шніп.

— Так, дванаццаць. Тры бляшанкі, праўда, крышку пагнутыя. Па краях. Але астатнія цалёткія. Мы іх у доце ўзарваным адшукалі. Перацягалі ў схованкі. Патроны надзейныя. Мы з Лёнікам трэніраваліся. Страляць з карабіна навучыліся трапна...

— Уночы схованкі знойдзеш? — спытаў Шніп.

— Нават калі вочы завяжаце, усё роўна дакладна давяду. У чатырох месцах мы іх схавалі...

Людміла Паўлаўна сказала, ледзь не плачучы:

— О-ой, падманшчык. І нічога ж мне не сказаў... І не прызнаўся, што гэта яны з Лёнікам усю вясну бабэхалі... Гэта ж колькі мяне падманваў? Усё хлусіў, хлусіў... Але ж цяперака я табе

вочы завяжу! Я табе гэтак іх завяжу, што ты і свету боскага не пабачыш...

Шніп загадна і строга перапыніў яе:

— Вы не ўяўляеце, якую добрую паслугу нам Генка робіць. “Дзягцяр” палову дыска мае. І ў падсумках вецер гуляе. Амаль у кожнага... А тут — дванаццаць цынкаў ажно. Гэта ж — арсенал сапраўдны! — і ўсё тым жа радасным і ўзбуджаным голасам паабяцаў: — Мы зараз гэты арсенал змабілізуем. А тады ўжо абгаворым, як жыць далей. Зараз галоўнае — патрончыкі. Ну, гайда? Гайда, салдат, гайда! Нам у які бок? Да дотаў, мабыць?

— Так, ля іх схованкі.

— Тады я дарогу ведаю. Гайда!.. Як пойдзем? Праз сад?

— Можна і праз сад. За аселицай дарогу пераскочым. І тады лугавінаю — напрамкі.

Шніп першым рушыў па сцежцы ў сад, ішоў упэўнена, хутка, нешта ціха пасвістваючы сабе пад нос. Генадзь ішоў следам. Што Шніп паводзіць сябе гэтак упэўнена на сцежцы ў чужым садзе, яго чамусьці зусім не здзіўляла. Думкі былі скіраваны на іншае, і яны, гэтыя думкі, з кожным крокам рабіліся ўсё больш трывожныя. Чаму маці нічога не запярэчыла, калі Шніп прыняў такое хуткае і безапеляцыйнае рашэнне?.. Яна як бы ўбачыла ў словах Шніпавых нейкі паратунак, нейкае выйсце, якое яе адразу задаволіла! Яна як бы ведала, што Шніп толькі гэта і прапануе! А можа, яны неяк згаварыліся паміж сабою? Ён, Генадзь, пакажа схованкі, Шніп выграбе з іх патроны, забярэ карабін і на тым усё і скончыцца? Ён прывядзе Генадзя дахаты, пакіне яго там, на радасць і ўцеху маці!..

Яму аж гарача зрабілася ад свайго адкрыцця, ён спыніўся, стаяў слупам, не ведаючы, што рабіць і што казаць.

— Ты чаго? — здзівіўся Шніп. — Спыніўся чаго, пытаюся? Не той дарогаю хіба пайшлі?

— А вы мяне не падманеце?

— Што? — зноў яшчэ больш здзівіўся Шніп.

— Думка да мяне раптам прыйшла... Паганая, праўда, думка. Возьмеце вы карабін — не мой жа, урэшце, ён! — возьмеце патроны

і пакінеце з пустымі рукамі. Пасядзі дома, хлопча, падгадуйся ды падрасці... Да салдацкай, маўляў, справы яшчэ не дарос, хлопча...

— А-а-а, — працягнуў Шніп. — Ты вось пра што непакоішся.

— І не без падстаў жа, мабыць. Ці, можа, і памыляюся?

— На ўсё сто памыляешся, Генка!

— Я вам шчыра аб сваіх сумненнях скажаў.

— І я табе шчыра кажу. Паганая да цябе думка прыйшла. Зусім паганая. Чаму? А таму, што салдацкая справа падману не церпіць. Калі салдат што салдату гаворыць — тут давер поўны. А ты — салдат. Я табе гэта шчэ летась скажаў. Ты карабін дастаў з Дзвіны? Дастаў. Значыцца, ты цяпер яму гаспадар. А калі патроны мы з табою разам з адной скрынкі бяром... Тут недаверу не жыць аніколі... Калі патроны мы з табою з аднаго падсумка цягнем, дык тут лёс у нас адзіны. Альбо памром, альбо жыць будзем. А жыць нам з табою. Генка, трэба жыць! Ворагі хай нашы паміраюць. А нам — жыць. І таму — трымай руку. І памятай: слова салдацкае — святое слова. Здрады яно не церпіць. Калі здрада — слова салдацкае памірае...

Генадзь працягнуў сваю руку, і Шніп злёту схопіў яе, сціснуў моцна, страсянуў, потым прыгарнуў Генадзя да сябе, нейкі міг трымаў, не адпускаючы, і Генадзь учуў правым вухам гулкія ўдары Шніпавага сэрца пад халаднаватай гімнасцёркай. Зрабілася сорамна ад сваіх нікчэмных падазрэнняў, ад дурных здагадак, што вярэдзілі душу, непакоілі і хвалявалі.

— Вам за мяне сорамна не будзе. І камандзіру атрада сорамна не будзе. Вы пабачыце.

— Бачу. І камандзір, між іншым, бачыць. Бо камандзір атрада перад табою стаіць.

— В-вы? — ад хвалявання Генадзь аж заікацца пачаў.

— А што, не падобны?

— Я не тое хацеў сказаць!

— Тое, што хацеў, тое і скажаў. Слова, Генка, не верабей, між іншым. Калі ўжо выскачыла — дзе ж уловіш. І ты гэта таксама май на ўвазе! А цяпер — наперад. Першым ідзі, я за табою.

Генадзь ішоў, поўны хвалявання, радасных надзей. Як усё дзіўна павярнулася ў яго жыцці амаль імгненна. Ад распачы, недаверу

ўсё раптам выкіравалася на дарогу светлую, поўную чароўных і святочных фарбаў. І якая дзіўна белая зорка вісіць над чорным грабеньчыкам лесу! Зоркі ўвогуле сёння нейкія незвычайна буйныя, зіхаватыя. І вось яшчэ адна. Быццам трасірка мільганулі сярод зоркага россыпу. Калі яшчэ адну ўбачу — лёс мой у атрадзе будзе радасны і шчаслівы!

Ён толькі падумаў гэта і ажно адкрыў ад здзіўлення рот, згледзеўшы доўгую белую тонкую дзіду, што прапарола зорную высь і згасла, быццам растала сярод мігатлівых белых жарынак.



А дотыку матчыных рук Генадзь прачнуўся. Ubачыў шырокі, як бы дымны прамень сонечнага святла, што ўпіраўся ў сцяну зямлянкі і, не паздароўкаўшыся, спытаў хмурна:

— Чаго не пабудзіла?

— Дужа салодка спаў. І гэтак лагодна ўсміхаўся... Мабыць, нешта добрае саснілася...

— Я ж цябе прасіў пабудзіць. Мы ж дамовіліся з камандзірам, што ён мяне на заданне возьме.

— Ён заходзіў у зямлянку. Я наважылася цябе пабудзіць, а ён не дазволіў.

Недзе зусім блізка ля зямлянкі, як пад самым вузкім акенцам звонка залівалася берасцянка, і Генадзь адчуў непамыснасць ад таго, што заснуў, што цяпер ізноў, як учора і пазаўчора, будзе сорамна глядзець у вочы Шніпу, калі той вернецца ў партызанскі лагер.

— Як гэта не дазволіў?

— Проста. Паглядзеў, рукою махнуў ды яшчэ і ўсміхнуўся: хай паспіць, маўляў, наш партызан малады... Сон у нашым лагеры салодкі... Не злуй, сыноч. Заўтра, як толькі Шніп прачнецца, я цябе пабуджу.

— Не трэба мне твая пабудка. Я Лапка папрашу. Гэты не падма-не...

Генадзь не спяшаўся ўзняцца з мулкіх, засцеленых лапнікам і сухім імхом нараў. Куды цяпер спяшацца? Атрад пайшоў на баявое заданне і невядома калі вернецца. Выходзіць з зямлянкі, каб

пабачыць насмешлівыя вочы Лапко, пачуць яго звычайныя кепікі?.. Лепей паляжаць, паразважаць, нешта прыдумаць такое, каб Шніп меў патрэбу ў ім, Генадзю, каб не адмахваўся, не пасміхаўся паблажліва. І-ш ты! “Хай паспіць, маўляў... Сон у нашым лагеры салодкі...” А яно, калі разважаць, дык і праўда. Мулкія гэтыя нары з сасновых жардзін, якія крыху абчасаныя сякераю, і не багата лапніку і моху на іх пасцелена, і ўвечары не адразу заснеш, круцішся з боку на бок, а тады быццам у прорву ляціш. І аніякіх сноў табе не сасніцца.

— Узнімайся, сыноч. Сняданак гатовы.

— Усе паснедалі, значыцца.

— Не, сыноч. Я яшчэ не снедала. Мы разам з табою і паснедаем. Каша смачная атрымалася. Засквараная добра. З цыбулькаю.

Генадзь споўз з нараў, выбег з зямлянкі і без радасці паглядзеў на дзве суседнія зямлянкі, на невысокі навес пад старой ялінай, дзе была зроблена кухня. Усё нейкае мізэрнае, абрыдлае нават. Злётаў да ручая, памыўся сцюдзёнай вадой і не адчуў аніякай палёгкай. Знаёмае расчараванне, што вярэдзіла сэрца гэтыя два дні ляснога жыцця, было сёння чамусьці асабліва вострае і ўладарнае. Ён еў кашу, седзячы за сталом, які, як і нары, быў зроблены з сасновых плашак, без усялякай асалоды, не адчуваючы смаку.

Два дні назад, калі ён, закінуўшы на плечы карабін, тэпаў следам за Шніпам, будучыня бачылася яму ў дзівосным святле, поўная таямнічасці. Партызанскі атрад здаваўся яму магутнай і грознай сілаю. А што раніцою, пасля доўгай дарогі па лясных нетрах ён убачыў? Мізэрныя тры зямлянкі, гэты нізкі навес пад старой ялінаю, складзеную з закопчанага камення нізкую печку без коміна. А сам атрад? Кароценькі ланцужок, як выстраіўся раніцою ўздоўж зямлянак, прывёў Генадзя ў замяшанне, збіў з панталыку. І гэтыя дваццаць пяць чалавек і ёсць уся партызанская сіла?

Ён тады гэта і запытаўся ў Шніпа, запытаўся, мабыць, даволі іранічна, бо той зыркнуў на яго спадылба, адказаў павучальна, са змрочнымі ноткамі ў голасе незадаволеным:

— Перамагаюць не колькасцю на вайне, — і, памаўчаўшы, дадаў, быццам падкрэсліваючы, што спрацацца не хоча і не будзе: — Вайсковы вопыт і кемлівасць — у гэтым ключ...

— Жменькаю людзей вялікага не дамагчыся!

Пярэчанне вырвалася ў Генадзя тады міжвольна, ён не хацеў спрацацца, адчуў, што аніякай патрэбы ў тым няма, і быў дужа здзіўлены, калі ўбачыў на твары Шніпавым не раздражненне, а добрую і спачувальную ўсмешку.

— А ты, Генка, стратэг. І мысліш разумна, — і даверліва паляпаў яго па плячы. — З нашай жменькі грамада ведаеш якая вырасце?.. Армія лясная будзе... Усё Падзвінне загрыміць і загудзе...

Згадваючы цяпер тую размову са Шніпам, Генадзь старанна вышкрэбваў кашу з дзюралевой міскі і намагаўся знайсці ў Шніпавых словах новы і значны сэнс. Адкуль складзецца? І калі тое будзе, што ўсё Падзвінне загрыміць і загудзе?..

Ён адставіў пустую міску, аблізаў лыжку, ціха паклаў яе на стол і зноў аддаўся плыні сваіх думак. Развага гэтак захапіла яго, што ён спахапіўся толькі тады, калі маці кранула яго за руку, папрасіла лагодна:

— Кісяльку папі... З ягадак зварыла. Смачны. Шніп дужа ўпадабаў. Дзве паўнюткі конаўкі апаражніў...

Невядома як знікла са стала пустая міса, не было каля яе і лыжкі, і на тым месцы, дзе толькі што ляжала яна, цяпер стаяла конаўка. Кісялю ў ёй было па самыя беражкі.

Генадзь выпіў кісель, паставіў конаўку на стол, спытаў, абціраючы губы:

— Дык гэта мы з табою ўдвох і засталіся?

— Чаму ўдвох? Вячэрскі спіць і Азарчык спіць — толькі на досвітку з разведкі вярнуліся. А, і Лапко ёсць.

— Спіць таксама? — Ён папытаў гэта, радуючыся, што не толькі ён адзін спіць так позна.

— Не, не спіць. Ён на пасту стаіць.

— То я да яго пайду. Не сядзець жа ў зямлянцы... — І раптам, згадаўшы, што ўчора маці прымушала яго нацягаць сушняку да печы, спытаў: — Можа, табе што дапамагчы?

— А нічога не трэба памагаць. Ты ўчора сушняку нацягаў гэтулькі, што на два дні хопіць... Ідзі, сыноч, ідзі... І Лапко весялей будзе...

— Я ненадоўга. Толькі карабін прыхаплю...

Генадзь увайшоў у зямлянку, узяў з нараў свой карабін і са здзіўленнем адчуў, што настрой яго палепшыўся. Рукі дакрануліся да халоднай дзеравіны прыклада, абмацалі каляны і як бы крыху вільготны рэмень, на якім былі начэплены два падсумкі, напакаваныя абоймамі, і ў яго адразу радасна затухала сэрца. Зашпіліў спражку рэменя, адчуў, як цяжкія падсумкі падціснулі жывот, і нешта змянілася адразу не толькі ў ім, але і наўкола. Ужо не гэткай змрочнай выглядала зямлянка, кароткія нары выдавалі сцены зямлянкі, зырка свяціўся асветлены сонцам мох на кароткіх нарах.

І гэтакім жа новым і радасным быў лес, калі Генадзь выбег з зямлянкі. І дужа прыветным здаўся твар маці, і ён не адчуў у яе голасе раздражнёнасці, і сам сказаў ёй ласкава, быццам прасіў прабачыць нядаўнія хмурныя абвінавачванні.

— Я ненадоўга, — паўтарыў ён тое, што казаў, калі ішоў у зямлянку па карабін.

— А чаго табе спяшацца? Лапко, між іншым, калі на пост выпраўляўся, пытаўся пра цябе. Нешта, як я зразумела, сказаць табе меўся важнае...

Словы матчыны канчаткова скасавалі непамысласць, што падціскала сэрца з тае хвіліны, як толькі адплюшчыў сёння вочы, і як бы выпарылася расчараванне лясным жыццём. Яму нават зрабілася смешна з таго, што ён зазваў на маці. Заспаў ён крыху сёння... Дык што з таго? І наўна было б думаць, што яго адразу Шніп возьме на баявое заданне! Наперадзе дзён шмат. Галоўнае трэба бачыць. А яно, галоўнае, заключаецца ў тым, што паслугу ён атраду аказаў вялікую. І Шніп гэта прызнае і ставіцца з павагаю. І Вячэрскі ставіцца добра, і Лапко. І калі баявое заданне здарыцца, дык усе пабачаць, чаго ён, Генадзь, варты!

У старым сасновым бары, праз які бегла да закінутай лясной пуцявіны ледзь прыкметная сцяжына, Генадзь запаволіў хаду, вырашыўшы захапіць Лапко знянацку. Можна нават напалохаць крыху. Падкрасціся непрыкметна, ды і закамандаваць: “Хэндэ хох!” Смешна можа атрымацца!

Генадзь збочыў, пайшоў па верасах, тулячыся да камлёў дрэў, і асцярожна падкраўся да паваленай у навальніцу старой, зламанай

яліны. Яліна ўдушылася ў чарнічнік і як бы адгароджвала сосны ад густога маладога бярэзніку, сярод якога тырчэлі ўчарнелыя сасновыя пні. Выдранае з зямлі карэнне яліны, быццам парасон, навісла над шырокім пнём, і на гэтым пні звычайна сядзеў вартавы. Ён добра бачыў сцяжыну, лес наўкола, а яго прыкмеціць было не дужа і проста.

Цяпер жа на пні нікога не было.

Генадзь спыніўся, уражаны, потым захваляваўся, скінуў з пляча карабін, пачаў падкрадацца да чорнага вываратня, азіраючыся па баках. Нічога падазронага нідзе не заўважыў. Па-ранейшаму таямніча і загадкава шамаціць вецер у вершалінах соснаў, за шырокімі і магутнымі камлямі мякка лапоча бярозавае лістота. Далёка за спінай, у бок партызанскага лагера, залівіста спявае берасцянка. Ёй, далёкай, раптам гучна адазвалася яшчэ адна, як не над самай галавой, і Генадзь здрыгануўся, крутнуўся ў той бок, выставіўшы перад сабою карабін.

Берасцянка сядзела на тоўстым, каротка абламаным, сухім сасновым суку, рудаватым ад старых нацёкаў жывіцы. Генадзь добра бачыў кароткую чорную дзюбку, яркае падбрушша і белыя краёчкі крылаў. Берасцянка нахіліла галаву, быццам разглядала чалавека, які стаяў ля сасны нерухома. Потым змоўкла, пераскочыла на самы краёк сухога сука, звесіла кончык хвосціка, быццам чорным пальцам паківала, і зноў залівіста заспывала.

Генадзь зрабіў колькі крокаў, трымаючы карабін напачатку, зазірнуў за рагаты выварацень і ледзь не засмяяўся. Спіць Лапко! Салодка спіць, пахропвае! Асветленая сонцам лістота маладзенькіх бярозак, пад якімі Лапко ўладкаваўся, варушыцца, цені трымцяць на Лапковым твары, і здаецца, што чалавек не проста спіць, але і лагодна і радасна ўсміхаецца.

“Вось гэта дык вартавы! Вінтоўку на галінку пачапіў. Бесклапотны. Хто хочаш падыходзь, бяры вінтоўку і ідзі сабе...”

Думка ціхенька зняць вінтоўку з бярозавай галінкі нарадзілася зусім нечакана. Вось ужо будзе цікава паглядзець на Лапко, калі той прачнецца! Вінтоўку трэба зняць з галіны, пакласці ў густы чарнічнік. А самому сесці і чакаць.

Генадзь уявіў сабе разгублены і спалоханы Лапкоў твар, і гэтак захапіўся відовішчам, якое паўстала перад яго вачыма, што страціў асцярожнасць і пільнасць і стаў правай нагой на ссохлую сасновую галіну, і яна зламалася з сухім кароткім трэскам. Не дужа і гучны быў гэты трэск, нейкі запаволены, як аддалены. Але Лапко, быццам падкінуты магутнай sprужынай, страсянуў галавой, таргануўся, і вінтоўка, быццам яе хтосьці кінуў яму, апынулася ў яго руках.

— А-а-а, гэты ты, — працягнуў Лапко, праціраючы левым кулаком вочы, потым зыркнуў скося, нядобра. — Даўно ты тут?

— Ды толькі што. Гляджу: спіць вартавы. Ды яшчэ пахропвае. Але вы чуйна спіце. Галінка ў мяне пад нагою трэснула, дык адразу — хо-оп! І вінтоўка ў руках!

Лапко пакруціўся і, мабыць, адшукаўшы зручнае месца, прыхінуўся спінаю да бярозкі; бярозка загайдалася. Лапко гайдаўся разам з танклявым дрэўцам, па-ранейшаму зыркаў скося, нядобра-разычліва.

— Угрэўся на сонцы, дык і ў сон пацягнула. Уночы ўчора пешкі кіламетраў трыццаць лупанулі. А ўдзень сон паганы — ад яго толькі галава баліць.

— А пахропвалі вы салодка. Носам слаўна высвіствалі.

— Аднае толькі радасці, што носам высвітваеш. Быццам бы і спіш. Але ўсё чысцютка чуеш. Дзе якая галінка храсне — адразу вейкі тырчком, — і, азірнуўшыся наўкола, папрасіў тонам лагодным, даверлівым: — Але ты пра тое, Генка, маўчы. Што вачыма зыркаеш? Не разумееш?... Пра тое, што Лапко тут пахропваў, кажу, у зямлянцы не плявузгай. Нашым толькі дай саломіну — такога дыму пусцяць, што свету боскага не ўбачыш. Жыцця тады ад іх, падсмешнікаў зубатых, не будзе. І камандзір можа загневацца... На баявыя заданні не будзе браць, а тут, на гэтым пні, пячыся прымусіць...

Генадзь узрадаваўся. Тое, пра што прасіў яго Лапко, рабіла яго, Генадзя, як бы саўдзельнікам справы, пра якую павінны ведаць толькі яны, узвышала яго, ставіла ўпоравень з чалавекам дарослым. Хоча Лапко, каб ніхто не ведаў, што ён прыдрамаў на пасту? Калі ласка, Генадзь і слоўца анікому не скажа, нават проста выкрасліць з памяці.

— Было — сплыло, — сказаў Генадзь, згадаўшы выслоўе, якое часцяком чуў у Лёнікавай хаце. — Нікому і слоўца не скажу.

— Я табе веру. Хлопец ты надзейны. Я яшчэ летась нашаму Шніпу казаў.

— А ён да мяне неяк без даверу ставіцца, — пажаліўся Генадзь, адчуўшы поўны давер да Лапко. — Нейк звысоку глядзіць. Быццам я малеча якая...

— Я гэтага, скажу табе шчыра, не заўважаў. Камандзір наш — чалавек справядлівы. З ім не прападзеш, павер мне. Мы за год, што мінуў, у такіх нератах былі, што каму сказаць — не павераць. А вылузваліся! І чаму, спытай. А таму, што ў Шніпа галава варыць...

— А ў мяне на яго крыўда, — сказаў Генадзь і адчуў, што не можа стрымацца, павінен расказаць Лапко ўсё. — Учора я на заданне прасіўся. Ён мне што сказаў? Заўтра пабачым. Я і паспадзяваўся. А ён што зрабіў? У зямлянку ўвайшоў, паглядзеў на мяне, соннага, і рукою матлянуй: хай, маўляў, спіць... З таго і крыўда...

Лапко дастаў з кішэні пачак папярос, закурыў, пыхнуў сіняватым дымам сабе на калена, сказаў памяркоўна і весела:

— Яшчэ натэпаешся, павер мне. Твае заданні ад цябе не ўцякуць.

— Ды я гэта ведаю. Але ж хочацца пайсці.

— Пастраляць, адным словам. Гэта? — Лапко прыплюшчыў правае вока, глядзеў на берасцянку, што спявала на сасновай галінцы, якая завісла над старой, удушанай у чарнічнік ялінай.

— Ну, ведама ж, хочацца.

— А ў мяне ад стрэлаў вушы закладвае. І звініць потым доўга.

— А ў мяне не звініць увушшу. Мы, памятаю, з Лёнікам калі вучыліся з карабіна страляць, па дзве абоймы запар смалілі. І анічога. Каб табе... Хаця... Не, звінела. Праўда, звінела...

— Шкада мне твайго Лёніка. І не бачыў я яго аніколі. Харошы ён, відаць, хлопец быў...

— Ён слаўны быў. Адзіны мой сябра, ад якога ў мяне аніякіх сакрэтаў не было...

Лапко паглядзеў на папяросіну, пакруціў яе ў пальцах, спытаў:

— Калі ад сябра нешта тоіш, дык які ж гэта сябар? Калі ўжо сябар — душа твая наросхрыст...

— У нас з Лёнікам гэтак і было. Праўда, здаралася, што і сварыліся. Але толькі зрэдку...

Лапко засмяяўся:

— Хо! Мой Лёнька са сваімі сябрамі як не штодня чубіўся. Але раніцою пасварацца, а ўвечары — памірацца. Гэта ўсё натуральна, — уважліва паглядзеў у Генадзеў твар, дадаў разважліва, быццам прыслухоўваючыся да сваіх слоў: — А мне па-ранейшаму здаецца, што з маім Лёнікам я цябе бачыў. На свята майскае, перад вайною, ты не гуляў з ім у нашым двары?

Цяпер засмяяўся Генадзь:

— Вы ж учора пра гэта мяне запытваліся! І я ж вам адказаў, што не магло такога здарыцца. Я ў Мінску жыў. А вы — у Ленінградзе...

Папяроста ў Лапко згасла, ён пакруціў яе ў пальцах, выціснуў каля верасовай купіны абцасам ямінку, удушыўшы туды асмалак, зараўнаваў.

— На цябе, ведаеш, гляджу, а ўсё пра свайго хлопца згадваю. Па гадах вы роўныя. — Лапко ўтаропіўся ў нейкую кропку ў глыбіні сасновага бору, казаў разважліва, як бы вычитваў тыя словы на камлі старой цёмна-карычневай сасны, у глыбокіх расколінах. — І быў, быў у майго жэўжыка сябручок, які на цябе дужа ж падобны, — і міла па-свойску ўсміхнуўся: — Вось тут я прыдрамаў, ведаеш, а Лёнька мой і сасніўся. І што самае дзіўнае? З такім карабінам, як у цябе...

— А што ж тут дзіўнага? Хіба ж адзін гэтакі карабін існуе ў нашай арміі?

— Ды карабінаў шмат, ведама... Толькі Лёнька мой узяць яго не можа...

— Чаго гэта не можа? Вы думаеце, што партызанскія атрады толькі тут, ля Дзвіны? Яны і пад Ленінградам ёсць...

— Лясы ёсць, гэта ты праўду кажаш. І партызаны пад Ленінградам таксама ёсць. Толькі Лёнькі майго няма.

— Як гэта няма? — міжвольна вырвалася ў Генадзя. — Вы ж мне ўчора і пазаўчора пра яго казалі. І зараз вось... Нешта не разумею я...

Лапко сказаў глуха:

— Я і сам не разумею... Немец калі бамбіў, дык бомба ў нашу хату трапіла... Варонка на тым месцы глыбокая... А мне ўсё не верыцца...

Генадзь паглядзеў на Лапко і спалохаўся. Быццам зусім невядома чалавек апынуўся на тым месцы, дзе толькі што сядзеў Лапко. Грыва валасоў з густымі ніткамі сівізны завісла над ілбом, быццам нейкая ануча, загусцела шчэць барады, доўгі нос завастрыўся і ўчарнеў, і ўвесь час зменьваецца, быццам лупіцца, спаўзае з яго скура. Ды не, не скура гэта лупіцца, цені ад бярозавых лісцін трымцяць.

Генадзь як апёкся аб панура-злосны, мярцвяны позірк Лапко, скіраваны цяпер не на камель старой сасны, а нейкую кропку паверх рагатага вываратня, апусціў вочы і ўбачыў Лапкову руку, якая ляжала на калене і сутаргава сціснула пілотку, нервова згонтала.

“Я ніколі, здаецца, не бачыў яго без пілоткі. І летась ён у пілотцы, здаецца, быў. Яна як бліном на галаву была насунутая...”

Ён разглядаў выгаралую на сонцы пілотку, забрынданую, у бялёсых плямах, як не ў палец шырынёю, і яму хацелася закрэсліць тыя словы, якія ён казаў Лапко тут, у лесе. Наіўны ты хлопчык, Геначка! Як ты спрабаваў выхваляцца, што заспеў вартавога, які заснуў на баявым пасту. Як па-дурному ганарліва абяцаў — быццам невядома якой важнасці паслугу зрабіў — анічога не казаць пра гэта Шніпу! Як абы-што плёў на камандзіра атрада, які не дазволіў цябе пабудзіць, махнуў рукою і пайшоў на заданне без цябе! І як ты мала ведаеш людзей, з якімі вось ужо трэці дзень у лесе ясі з аднаго кацялка, з якімі спіш у адной зямлянцы! А як выхваляўся ўчора, калі расказваў Лапко пра тую засаду на шашы, калі гэтак трапна страляў па машынах. А ў атрадзе ніхто анічым не пахваляецца, калі вяртаецца з задання. Наадварот, нейкія змрочныя, засяроджаныя чысцяць зброю, набіваюць патронамі абоймы. І якім наіўным было яго выхваляння перад маці, калі ён зацята цвердзіў, што адпомсціць за смерць свайго сябра. А вось Лапко ніколі не сказаў, што помсціў і будзе помсціць ворагу за смерць свайго сына...

* Скамячыла (мясц.).

Генадзь пераклаў карабін з адной рукі ў другую, папрасіў ціха, з умоўнымі ноткамі:

— Калі Шніп вернецца, папрасіце, каб ён мяне на заданне ўзяў... Ці самі, калі ён вас куды будзе пасылаць, вазьміце.

— Адкуль мне ведаць, якое заданне будзе?

— А ў мяне ёсць задумка адна.

— Якая такая задумка, — абьякава, зусім без цікавасці прамовіў Лапко.

— Склад спаліць за Дзвіной. Каля аэрадрома там у іх ёсць склад. І бочак тамака — по-оўна. Калі чухнуць — і самалёты пагараць.

— А сам не падсмажышся?

— Ды не, даць трасіркамі. Я падыходы да склада ведаю.

Лапко ажывіўся:

— Намаляваць можаш? — Ён зламаў бярозавую галінку, абшморгаў лісціны, зрабіў яе падобнай на аловак, працягнуў Генадзю, пашараваў далоняю пясок ля верасовай купіны. — Малюй тут. Давай спачатку Дзвіну. Пачакай. — Ён узяў бярозавую галінку з Генадзевых пальцаў, як не выдраў яе, правёў звлістую лінію на пяску. — Гэта, будзем лічыць, рака. Мы — тут. А цяпер — ты ўсё малюй. Трымай...

Генадзь узяў бярозавую галінку, пачаў крэсліць на пяску кароткія і доўгія рыскі, тлумачыў гарача і заўзята, дзе шаша, дзе чыгунка, дзе склад, адкуль пачынаецца і куды вядзе агароджа з калючага дроту. Ён разумеў, што зараз усё залежыць ад таго, як паставіцца да ўсяго Лапко. Думкі пра тое, што ён мог бы ўсё гэта расказаць і Шніпу, не ўзнікала. Лапко, здаецца, слухае уважна. І гэта — галоўнае. І таму не трэба спяшацца, трэба гаварыць спакойна, пераканаўча, каб усё выглядала дэталёва ўзважаным, не выклікала сумненняў у поспеху.

Расказаўшы ўсё, што ведаў, Генадзь уторкнуў бярозавы кіёчак у пясок, наважыўся быў запытацца, як, маўляў, выглядае гэты план. Але ўбачыў, што вусны Лапковы моцна сціснуты і ў поглядзе не відаць узрушэння, прамовіў, як бы падводзіў пэўную рысу:

— Вось гэтак. І запалае складзік. Ажно небу будзе гарача, як запалае...



Лапко ўпарта маўчаў. Потым, нічога не гаворачы, узяў бярозавы калочак-пруток, правёў кола, быццам абруч надзеў на Генадзеў малюнак, вывеў вялізны пыталынік і пастукаў па ім канцом бярозавога прутка:

— А назад як? Нам як адтуль выбірацца?

— Па нізіне — да лазнякоў. Тады — у човен. Пераплылі раку, човен прыхавалі. А далей — у лес гайда!

— Пламя нізіну высветліць.

— Дык што з таго? Трава там высокая. І конскага шчаўя поўна. І лазовыя кусты ёсць...

— А як наперад яны нам заскочаць, дык ад чоўна адрэжуць? Куды бегчы?

Гэткай павароткі падзей Генадзь не прадбачыў. На момант ён разгубіўся. Але тут жа знайшоўся, сказаў упэўнена:

— Свайго чалавека ля чоўна пакінем, у лазнях. Калі якая неспадзяванка — сігнал дасць. І прыкрые...

Лапко хмыкнуў:

— Стратэг ты, аднак!

З'едлівая іронія, што прагучала ў Лапковых словах, сапсавала Генадзю настрой. Падобна, што яго план не толькі не ўхваляецца, але і высмейваецца. А можа, Лапко проста спалохаўся. Спалохаўся рызыкі. Але ж без рызыкі нельга! Гэта ж натуральна! А Лапко, мабыць, не хоча рызыкаваць, не хоча і лічыць яго, Генадзя, наіўным рызыкантам. Але казаць пра гэта, мабыць, не варта. Трэба пераканаць Лапко ў тым, што план рэальны, што поспех забяспечаны. Рызыка, вядома ж, ёсць. Але рызыка тут разумная, абгрунтаваная.

— Калі вы баіцеся рызыкнуць, дык кажыце шчыра, — прамовіў Генадзь, усім сваім выглядам падкрэсліваючы крыўду. — І аніякай стратэгіі тут не трэба. План просты. Між іншым, адзін збіраўся яго ажыццявіць. І каб вы тады ў акно не пастукалі, дык гарэў бы гэты бензінчык, яшчэ пазаўчора б гарэў.

Лапко спытаў, нахіліўшы галаву:

— Сапраўды гэткі намер у цябе быў?

— Так, быў. Я пакляўся, што за Лёніка адпомшчу. І будзе гэты складзёк гарэць...

— Будзе, ведама. А куды ж яму дзявацца! Згарыць к чортавай матары.

Генадзь выгукнуў, не тоячы сваёй радасці:

— Значыцца, вы мой план ухваляеце?

— Ухваляю. І Шніп, мне здаецца, яго ўхваліць... Толькі з ім я сам спачатку буду размаўляць. Згода?

— Згода!

Генадзь пагладзіў рукою ўгрэты сонцам прыклад карабіна, зрабіў выгляд, што прыняў прапанову Лапко як справу натуральную, да якой быў падрыхтаваны, у якую верыў ад самага пачатку.

15

Нос чоўна мякка тукнуўся ў пясчаны бераг. Зарыпеў жвір пад днішчам, зашурхацела, быццам ад моцнага парыву ветру, асака: чорная, наўздзіў высокая і густая.

— Ты куды? — прасіпеў Лапко і, тузануўшы Генадзя за руку, прымусіў сесці на вузкую лаву. — Трэба паслухаць, як тут і што...

Вячэрскі, які трымаў вёслы над вадой, пасунуўся да правага борта: жагялі рыпнулі; адно вясло — Генадзь зачэпіў яго каленам — плёхнулася ў ваду; пырскамі абдало Лапко твар.

— Фы-ыр, — Лапко форскнуў, бы конь, і ціха засмяяўся: — Цяпер... Цяпер таіцца нам няма чаго. На бераг, Генадзь. На бераг...

Генадзь, саскочыўшы на бераг, моцна адпіхнуўся ад стаяка і зачэпіў абцасам ланцуг. Ланцуг забрэнькаў, човен выдраўся з асакі, загадаўся на вадзе...

— Утрымаць чоўна не можаш? — напусціўся Лапко на Вячэрскага. — Адзін ланцугом, быццам у званы лупіць, грывіць, другі вёслы сушыць. Дай сюды вясло!

Вячэрскі працягнуў Лапко вясло. Той апусціў яго ля кармы, наважыўся падпіхнуць човен у бераг. Але вясло, не знайшоўшы дна, шухнула ўглыб, і Лапкова рука па локаць правалілася ў ваду. Усё было гэтак нечакана, што Лапко ледзь не выкуліўся з чоўна, плёхнуўся задам на карму.

Генадзь ціха засмяяўся.

— Тут жа глыбіня. Вяслом дна не дастаць. Добра, што не выпусцілі вясла. Яго тады ў гэткім цямноцці і не ўловіш...

— А табе цяжка было сказаць і папярэдзіць, што глыбока ля самага берага?

— Я ж казаў. Як у човен садзіліся, казаў, што тут дужа глыбока... Вячэрскі пацвердзіў:

— Было, было... — Ён узяў у Лапко вясло, паставіў яго ў жагялі, зрабіў два моцныя, энергічныя грабкі, і човен зноў распароў носам густую нізкую асаку. — Ланцуг, Генка, бяры. І трымай. — Ён паклаў вёслы на дно чоўна, узняўся; човен гайдануўся, і гэта выклікала ціхі смяшок Вячэрскага: — Ну і карабель ў цябе, Генка! Летась, здаецца, лепшы быў...

— Ды той жа самы човен. Чаго гэта ён горшы зрабіўся?

— А я не ведаю, з чаго, — сказаў Вячэрскі. — Толькі летась, помніцца, Сцяпан наш сухім Дзвіну пераплыў. А сёння — скупнуўся трошкі. Дзе цяпер рукавы сушыць?

Лапко нязлосна пажартаваў:

— На твой язычок павесіць, дык уміг высахне рукавок...

Генадзь не змог стрымаць сябе, ціха засмяўся. Хмыкнуў і Вячэрскі.

Лапко нягучна, як бы сам сабе, сказаў, азіраючыся на цёмныя лазнякі, што стаялі блізка, ля самай асакі, падсунулі яе да вады:

— Нешта занадта мы развесяліліся, каб не плакаць потым...

— А няхай нашыя ворагі плачуць. Бярыся, Генка, човен крышку патралюем...

Яны адцягнулі човен далей ад вады, і асака абціснула яго, быццам ухутала ў цёмную коўдру. І раптам гэтая коўдра пасвятлела, і пасвятлела ўсё наўкола — недзе далёка, каля горада, узляцела ракета. Яна высветліла макаўкі лазнякоў: барты чоўна зрабіла блішчастымі, і на сярэдзіне Дзвіны шырокай няроўнай паласою акрэсліўся белаваты туман. Яго не было відаць, калі яны плылі па рацэ, а цяпер вада пад ім выдавала чорнай, злавеснай, і здавалася, што пад гэтай белаватай паласою туману няма аніякай вады, а адкрылася бяздонная прорва.

— Не дужа ветліва нас гэты бераг страчае, — прамовіў Лапко, прамовіў з намерам пажартаваць, але ў голасе гучала толькі заклапочанасць. — Робім так, як дамовіліся. Мы з Генкам пойдзем, а ты, Васіль, тут застаешся. Ля чоўна.

— А можа, вышэй? Туды, на ўзвал, — сказаў Вячэрскі. — Усё ж і нізіну буду бачыць, калі адсякаць нас будуць, дык па гэтых лазнях не папруцца, да ўзвалу часануць...

— Як на тваю думку, Генка?

— На ўзвале, ведама. Чаго ж тут, пад кручай, сядзець...

— Тады гэтак і зробім, — пагадзіўся Лапко. — Першы пойдзеш?

— Вядома. Я тут кожную галінку ведаю...

Генадзь прамовіў гэта ўпэўнена. Але адразу ж, як толькі зрабіў колькі крокаў да асакі і ўвайшоў у лазнякі, зразумеў, што дарэмна пахваліўся. Нейкія дужа ж шчыльныя, як пераплеценыя знарок лазнякі дзікім хмелем, і чамусьці няма знаёмай сцяжыны... Не, вось яна, здаецца. Не дужа і прыкметная. Цяпер толькі не згубіць яе!..

Ён смела адхінаў рукою гнуткія і халодныя лазнякі, і яны шапацелі, мякка хвасталі час ад часу па шыі, і ён штораз уздрыгваў, і дужа ўзрадаваўся, калі яны засталіся ззаду, быццам адскочылі, і ў твар тхнула рэзкім машынным пахам.

— Чуеце? — пошэпкам папытаў Генадзь, уцягнуўшы носам паветра. — Зусім не рачныя пахі. Тут край аэрадрома — рукой падаць...

— А там што? — Лапко працягнуў руку ў цемру, перад сабою, у якой акрэсліваліся нейкія чорныя абрысы невядомых будынкаў.

— Гэта горад ужо. Вунь, машыны коцяць. Гэта па шашы...

Удалечыні, у цёмным полагу, высветліліся белыя палосы бляклага святла, і яны рухаліся, і адтуль наплыў гул матораў. Палосы гайдануліся, зніклі, і па правы бок ад таго месца, дзе яны толькі што свяціліся, акрэсліўся далягляд.

— Значыцца, я тут застаюся, — сказаў Вячэрскі.

— Так, тут і стой. І адсюль — анікуды, — прамовіў Лапко і зняў з пляча свой аўтамат. — Трымай, Васіль. А мне сваю дзесяцізарадку...

— Навошта? — слаба запярэчыў Вячэрскі, і выгукнуў: — От жа галава садовая. Гэтак жа і дамаўляліся. Трымай. Вось тут націснеш, тады на аўтаматычным баі лупіць...

— Ён мне яшчэ тлумачыць. Тое, што яму Сцяпан Лапко зрабіў, ён яму як падарунак дорыць...

— Абоймы дзве ў мяне. Абедзве возьмеш?

— А як жа. А то ты тут іх у мой аўтамат паставіш.

Жарт нікога не развесяліў, і Генадзь зразумеў, што за вясёлымі знешне словамі Лапко хавае трывогу, і адчуў, што гэтая трывога

перадалася і яму. Ён нейкі міг марудзіў, не рухаўся і ўглядаўся ў цёмную лугавіну, за якой бялёсая паласа далягляду быццам не стаяла на месцы, а увесь час як бы зыбалася, падтрэхваючы полаг чорнай высі.

— Ну, рушылі? — папытаў Генадзь, баючыся, каб Лапко не пдумаў, што ён завагаўся і нечага чакае.

— Табе ўсё не церпіцца? — павярнуўся да Вячэрскага, папрасіў: — Гранатку таксама давай...

— У цябе ж ёсць! Навошта яшчэ адна.

— Для раўнавагі. Бачыш? Кішэня левая абвісла. А правая ўгару дзярэцца, бо пустая. А як туды твая гранатка ляжа — роўненька атрымаецца. Ісці лягчэй... — Во-о, цяпер поўны парадак. Ну, Генка, пракладвай шлях... А я ўжо за твае плечы затулюся...

Яны спусціліся з высокага і прыкметнага ўзвалу на лугавіну, і Лапко як бы адціснуў плячом Генадзя, пайшоў першы, высока падымаючы ногі. Генадзь паспрабаваў вырвацца наперад, паскорыў хаду. Лапко прытрымаў яго, сказаў пошাপкам:

— Следам, следам ідзі. Меней шоргату будзе. І не так штанцы змочыш. Раса, халера на яе, дужа ж густая...

Раса і сапраўды была незвычайная. І хоць Генадзь ішоў па слядах Лапко, дзе на прыдушанай траве расы было меней, ён неўзабаве адчуў, што штаны на каленках прамоклі наскрозь. Мокрыя зрабіліся і ногі ў чаравіках.

Нечакана Лапко прысеў наперад, паказваючы на цёмныя невысокія гарбы, што раптоўна акрэсліліся на іх шляху, быццам вылузнуліся з цёмнай чорнай травы.

— Кусты лазы, — пошاپкам патлумачыў Генадзь. — За імі блізка і агароджа. Праваруч. Метраў якіх паўсотні.

— А чаго слупоў не відаць?

— Яны невысокія. І агароджа таксама невысокая. Але дрот густа нацягнуты...

Яны мінулі кусты лазы, нават зблізку падобныя да стажкоў сена, і адразу ўбачылі слупы агароджы, чорныя ніткі якой быццам невядома з чаго ўзнікалі і невядома куды знікалі. Здаля дакаціўся гул цягніка, і Лапко прысеў зноў, тыцнуўшы як

не пад нос Генадзя кулак з адстаўленым угору тоўстым пальцам.

Лапко пахітаў галавой, шапарнуў з націскам, нават пальцам пагразіў:

— Чакаць!..

Прыглушаны адлегласцю, але дужа выразна пачуўся гул паравоза і жалезнае буханне буфераў і глухое, натужнае рыпенне, замаруджаны і глухаваты перастук колаў.

— Са станцыі, мабыць, эшалон нейкі ў тупік пагналі, — прашаптаў Генадзь...

— Ці-іха, — Лапко зноў пагразіў пальцам. — Сядзі. І слухай...

Сядзець на карачках было нязручна, Генадзь зняў з галавы кепку, паклаў яе на прыматы рукамі астравочак конскага шчаўя і сеў, паклаўшы на калені карабін. Нешта тонка дзынкнула ля агароджы, быццам па драціне пацягнулі жалезны абруч, і Генадзь нахіліўся, спрабуючы разгледзець як мага лепей тонкія ніткі калючага дроту. Праз нейкі час гэты гук паўтарыўся: і яго цяпер пачуў Лапко, выразна хітнуў галавой у бок агароджы.

Генадзь услухоўваўся, адкрыўшы ад напружання рот, углядаўся. Не, нічога, здаецца, падазронага не відаць. І не чуваць болей гэтага тонкага дзынкання. Можа, птушка якая села на драціну? Але ж не чуваць было, каб ляцела... Відаць, вартавы зачапіў. Але ж і крокаў аніякіх не чуто... Толькі цягнік гэтак гулка грукоча. А на станцыі цягніка не чуваць... А гэты, што да горада коціць, зароў нечага, як закрычаў...

Слухаючы гул цягніка, які хутка набліжаўся і мацнеў, Генадзь пакратаў карабін і, намацаўшы мокры ад расы ствол, зрабіў выснову, якая яго дужа ўзрадавала. Раса на агароджы, буйныя кроплі, мабыць, уніз паляцелі з верхняй драціны на ніжнюю, вось з таго і загула яна. Гук быў і сапраўды падобны, быццам па драціне нечым пстрыкнулі...

Агароджа нібы наблізілася, у ёй выразна акрэсліліся тоўстыя слупы з востра зачасанымі канцамі, што тырчалі пад дротам, быдзіўныя дзіркі. Шырокія абрысы складскаго даху цяпер, калі неба над далёкай станцыяй як бы пасвятлела і зажаўцела незразумелымі трохкутнікамі, быццам сядзелі на агароджы, уціскалі яе ў зямлю.

Лапко паклаў сваю руку на Генадзева запясце, сціснуў яго, хітнуў галавой у бок склада і ледзь чутно прамовіў:

— Ну, самы раз, здаецца... Засцерагальнік на ўсякі выпадак націсні...

— Паспею...

Яны ішлі цяпер упоруч, не клапацячыся пра тое, што неяк мякка і суха шамаціць пад нагамі трава. Хто тут што пачуе? Усё глушыць шырокі і натужны гул цягніка, ад якога, здаецца, уздрыгвае росная трава. І зноў дудукнуў паравоз на станцыі, пацягнуў некуды вагоны... Слаўна, дужа ж слаўна склаліся акалічнасці! Цягнік гэты вельмі дарэчы зараз. Яшчэ якіх крокаў паўсотні — і склад як не пад рукою будзе. І светлая паласа на аэрадроме адкрылася, і на правы бок ад яе, здаецца, абрысы самалётаў. Так, самалёты гэта! І дужа ж блізка неяк ад агароджы. Гэтак блізка іх ніколі не ставілі...

Ён толькі нейкі міг глядзеў на чорныя абрысы самалётаў, што нечакана акрэсліліся каля светлай стужкі ўзлётнай паласы, і не зразумела адкуль, з якога боку, са злосным рыкам выскачыў з цемры сабака. Лапко матнуў рукою, і сабака ўчапіўся ў рукаў гімнасцёркі, павіс на ёй, як бы сеўшы на дзесьцізарадку.

Генадзь не збіраўся страляць. Пасля таго, як Лапко націснуў засцерагальнік, ён трымаў карабін напачатку і цяпер піхнуў аўчарку дулам пад пярэднія лапы, у нейкае дзіўна шырокае і белаватае падбрушша. Правая рука спусціла шыйку прыкладу, і цела аўчаркі матнулася ад удару. Генадзеў палец тагануўся, націснуў на спуск, і бабэхнуў аглушальны і асляпляльны стрэл.

Кароткі выбліск стрэлу высветліў на міг лапіну лугавіны, шырокі і чорны дах склада, попелыныя донцы шырокіх бочак і зыркую сетку агароджы, чорную, блішчастую поўсць аўчаркі, якая торгалася на траве, сморгаючы, як бы выдзіраючы з Генадзевых рук карабін. Ён моцна смаргануў карабін да сябе, аўчарка не адпусціла ствол, як прыклеілася да яго.

Белай дзідай панеслася ў чорную высь ракета, пэкнуў мяккі стрэл недзе за складам і яшчэ слабейшы — у вышыні, і тады зрабілася светла, быццам выкацілася з-за небакраю сонца. Але светла было

не як удзень, калі ўсё відаць аж да самага далягляду, з цемры ночы выпучылася кола святла, дрогкага і жаўтлявага, а па краях гэтага кола сцяною стала вугальнае цямноцце. Асабліва ярка высветлілася ўсё на зямлі, і ў гэтым святле Генадзь убачыў, што не проста сабака, а вялізная звяруга ўчапілася зубамі ў рэмень, і гэты рэмень прыціснуў тоўстую лапу з белымі блішчастымі, бы з адшліфаванага жалеза, капцюрамі да ствала.

— Наперад, Генка! — сіпата загадаў Лапко. — Да склада. Адсюль не пацэлім!..

Генадзь траляваў аўчарку па траве, потым спыніўся, упёрся нагою ў белаватае шырокае падбрушша і з адчаем смаргануў карабін. Галава аўчаркі матлянулася, пашча адкрылася, рэмень вырваўся з вялізных іклаў, і яны клацнулі, як жалезныя, чорная лапа адвалілася ўбок, і карабін апынуўся ў яго руках.

Ён пераскочыў мёртвую аўчарку, кінуўся следам за Лапко, і ў чатыры неверагодна шырокія скокі дагнаў яго, сіпата выдыхнуў:

— Біць! Біць па бочках трэба. — Ён смаргануў затвор, загнаў патрон у патроннік, прыціснуў прыклад да шчакі. — Лупіць!

— Страляй, Генка! Страляй! Я гранату паспрабую!..

Лапко кінуў яе да агароджы, і ў гэты міг на правы бок склада раскаціста і гулка ўдарыў кулямёт. Бляклыя светлякі трымцелі за агароджай нізка, быццам вылузваліся з зямлі і скачваліся з блішчастых нітак дроту, злосна, як восы, ціўкнулі кулі ля правага вуха. Генадзь прыгнуўся міжвольна, стаў на калена і стрэліў, не злавіўшы вокам мушку, падвёўшы канец ствала пад шырокія і зіхатлівыя донцы бочак. Нібы злосныя восы насядалі на яго, заціўкалі цяпер ля левага вуха, і ён прыгнуўся яшчэ ніжэй, зноў стрэліў. Пасля гэтага стрэлу клубок малінавага агню ўдарыў пад дах склада, і кавалкі бляхі, садраныя выбухам, шухнулі ўверх. Падобныя да вялізных злавесных птушак, скарэжаныя кавалкі бляхі, перакручваючыся ў паветры, запаволена ляцелі на дол і, сутыкаючыся з барвовымі языкамі жаўтлявага полымя, што прадзіралася праз сетку чорных тоўстых крокваў, перакручваліся ў паветры, дзіўна куляліся, зіхатліва пабліскваючы.

Асветлены полымем, нейкі неверагодна вялізны, Лапко імчаў ад агароджы, размахваючы, быццам крыламі, доўгімі і дзіўна тоўстымі рукамі. Ён падбег да Генадзя, бухнуўся побач з ім на траву, і не рукою, а прыкладам, піхнуў яго, балюча, як ударыў, пад паху:

— Кладзіся! Чаго ім плечы пад кулі выставіў? — і ашчырыўся, радасна заматляў галавою. — А гранатка мая слаўна дзюбнула. Цяпер яшчэ ім дамо перцу, у той, дальні, канец склада прыцэльвайся. Ну, гатовы? Залпам зараз!..

Генадзь стрэліў крыху раней, чым націснуў на спуск Лапко. Але стрэл карабіна як бы падоўжыла кароткая і гулкая чарга з дзесяцізарадкі, і адразу у тым баку склада, куды цэліўся Генадзь, узвіўся доўгі язык жаўтаватага полымя.

— Гарыць! — выгукнуў Генадзь. — З абодвух бакоў гарыць, — і ён узняў над сабою карабін, паказваючы дулам на жаўтаватыя языкі полымя. У той жа міг нешта са званам ударыла ў карабін, і ствол гакнуў Генадзя ў галаву ля вуха балюча і рэзка, і ён зарыўся носам у халодную росную траву.

— Ты што, Генка? Што? — Лапко тузануў яго за руку, потым нахіліўся над ім, прыціснуўшыся шчакою да Генадзевага пляча. — Параніла? — Лапковы рукі абмацалі Генадзеў твар, шыю. — Ды не, здаецца. Падобна, што ў карабін куля трапіла.

— Мне падалося, што агонь ад затвора пыхнуў. Паглядзіце...

— Потым, Генка, потым будзем разглядаць. Паўзці трэба. Як мага хутчэй паўзці. Зараз тут такое пекла ўтварыцца, што небу горача будзе... — і злосна сіпата вылаяўся. — І-іш, гады! Падобна, заўважылі нас...

— Можа, паляжаць у траве?

— Паўзі, Генка! Адзіны паратунак! Да-авай!

Лапко поўз па траве, смешна заграбаючы траву правай рукою, быццам клаў перад сабою вузкі пракос. Генадзь пасунуўся следам, і штораз, калі ён крыху прыўзняў галаву, каб зірнуць, куды па-класці руку, з правага абцаса Лапковага бота білі ў вочы кароткія промні. Але адразу, як толькі ён мяняў паставу галавы, промні знікалі і выжараваныя пляшкі цвікоў свяціліся загадкавымі жывымі светлякамі, што быццам самі па сабе паўзлі па чорнай траве.

Нуднымі чмялямі праносіліся кулі, лопаліся ў траве то з левага боку, то з правага, то зусім блізка наперадзе, і Генадзю здавалася, што Лапко робіць памылку, што паўзе толькі ў адным кірунку, быццам вызначыў недзе ў блішчай траве нейкі арыенцір і аніяк не хоча мяняць шлях да яго.

— Правей трэба, правей, — прапанаваў Генадзь, калі кулі наперадзе перад імі залопалі дужа густа. — Там трава гусцейшая.

— Рукамі, рукамі працуй, — злосна прасіпеў Лапко, як прастагнаў. — Языкам паменей мянці. Ад кулі толькі зямля ратуе, калі носам у яе зарываешся...

Генадзь наважыўся быў крыху павярнуць у правы бок са сцёжкі, якую пакідала ў траве цела Лапко. Але ў той жа міг кулі густа залопалі якраз у тым баку, у густой чорнай траве, што стаяла, быццам сцяна, над якой тырчэлі доўгія дзіды галолак конскага шчаўя, і ён шпарчэй запрацаваў рукамі, з усяе моцы ціснуўся да зямлі. Трава рыпела пад падбародкам, трапляла ў рот, ён рваў яе зубамі, сплёўваў, і трава была салёная на смак і гаркавая.

Кулі нечакана залопалі ззаду, густа, неяк дужа звонка, і Лапко загадаў адрывіста, нейкім зусім незнаёмым хрыпатым голасам:

— Перабежкамі, Генка! Пяць крокаў — і на зямлю!

Генадзь ускочыў, пабег, прыгінаючыся, пяць крокаў і бухнуўся на зямлю, ледзь не расквасіўшы нос аб прыклад дзесяцізарадкі, якая аказалася па правы бок ад Лапко ў траве. Ён ляжаў, хапаючы шырока адкрытым ротам паветра, а загад Лапко ўдарыў злосна па вушах:

— Наперад, Генка! Наперад!

Кулі лопаліся ў траве, і ў траве нешта шыпела, булькацела і патрэскавала, сутаргава торкнуўся абцас на правым Лапковым боце. Цела Лапко было нерухомае, і нерухома ляжалі па локаць у траве кароткія, як абсечаныя, рукі. Генадзю падалося, што Лапко памірае, і з таго гэтак сутаргава торгаецца абцас на правым боце. Ён ухапіўся рукою за гэты абцас, пацягнуў да сябе і пачуў задыханы голас Лапко:

— Замры, чуеш? Ляжы і не рухайся. Хай хоць крышку ўгамоняцца. Іначай прышыюць нас кулі, як траву гэтую...

— Ды я ляжу, ляжу...

Генадзь адказаў сорагаворкаю, радуючыся, што Лапко жывы. Гэта нават і добра, што ёсць мажлівасць крышку паляжаць, перадыхнуць. Не будуць жа кулямёты сюды, у адну кропку, страчыць. Вунь ужо ўлева перанесліся агністыя трасы, на лазнякі чорныя скіраваліся. І ля самай зямлі светлякі пыхнулі.

“Няўжо туды, наперад, немцы забеглі?”

Ад гэтай думкі ў Генадзя пагана заняла сэрца. Але ён тут жа ўбачыў, што каляровыя стужкі трасіраак пацягнуліся туды, на чорную сцяну лазнякоў, і ён сачыў за імі, не адчуваючы над галавой пранізлівага і нуднага візгату куль.

— Ну, Сцяпан! Ну, малайчына! — прасіпеў Лапко і, крутнуўшыся на траве, павярнуў да Генадзя чырвоны і блішчасты ад полымя твар. — Бачыш? Цяпер, дружа, слухай сюды.

— А можа, там немцы? Наперад забеглі? і гэта Вячэрскі ад іх адбіваецца?

Лапко крутнуў сагнутай у локці рукою, абцёр твар, рагатнуў:

— Па сваіх жа ім навошта лупіць? Гэта Сцяпан, малайчына, здагадаўся. На сябе агонь пацягнуў, каб нам палёгка...

Зноў кароткімі чэргамі сакатаў аўтамат. Але цяпер светлякі пыхнулі крыху лявей таго месца, дзе яны былі нядаўна, і тры агністыя стужкі трасіраак ляцелі цяпер туды, і як бы ўпёрліся ў масліста блішчастую сцяну лазнякоў на ўзвале, зломваліся як асечаныя.

— Дык што, перабежкамі? — папытаў Генадзь, крыху прыўзняўшыся.

— Не, не! Адразу і да канца. У-унь туды мецім. — Лапко торкнуў правай рукою, дзе ў лазнях была нейкая як бы адтуліна. — Толькі птушкаю ірві, дружа! Калі гэты шанц не скарыстаем... Ну, за мно-ой!..

Нага паслізнулася на мокрай траве, Генадзь паваліўся, і калі ўскочыў зноў, убачыў, што Лапко ўжо далёка, што яго спіна бы мячык коціцца па блішчастай і попельнай траве, пакідаючы ў ёй нейкую вузкую і чорную разору. Але разора гэтая была толькі ўдалечыні, дзе каціўся той шэры і сплясканы мячык. Ногі чапляліся ў густым спляценні моцных сцяблін, быццам вярхоўкі былі нацягнутыя ў траве ля зямлі, мяцёлкі конскага шчаўя сцёбалі па вачах, выбівалі слёзы, і Генадзю падалося, што над лугавінай, з травы,

узнімаецца ў чорнае неба пасечаная на кавалкі вясёлка. Стужкі трасераў прашывалі гэтыя кавалкі, быццам чаплялі іх на каляровы дрот, і гэтыя дзіўна вялізныя пацеркі выгіналіся і трэсліся, быццам хтосьці ўвесь час сморгаў іх, тузаў, спрабуючы разарваць, прыціснуць да зямлі.

Генадзю на міг падалося, што канцы гэтай вясёлкі раптам шухнулі яму ў рот, забілі горла, і ён адчуў іх каляную сухасць, паспрабаваў сплюнуць, але зразумеў, што не зможа зрабіць гэта, што сухасць не паддаецца, забіла горла, і паветра наўкол выпалена гэтым каляровым зыркiм агнём. Яму яшчэ падалося, што гэта сэрца выдралася з грудзей, засохла ў горле, і зрабілася горка з думкі, што ён зараз зваліцца на зямлю, не дабяжыць да хмызнякоў і загіне на гэтай лугавіне. А следам за гэтай думкай прыйшла зусім іншая, поўная злосці і пагарды да слабасці, да сваёй кволасці і нядужасці, і з яе, гэтай думкі, выбівалася толькі адно загаднае і адчайнае: наперад трэба! Толькі наперад!

“Толькі птушкаю ірві, дружа!”

Нібы з нейкай далечы прагучалі гэтыя Лапковы словы, і тады ноч як бы раскалолася, развалілася напалам ад мяккага і шырокага яркага жаўтлявага святла, якое як бы піхнула Генадзя ў плечы, падсунула бліжэй лазнякі. Ён азірнуўся, убачыў агністыя языкі полымя, якія былі як бы перакручаны шырокімі чорнымі шлейфамі, убачыў абрысы самалётаў, чорныя, блішчастыя, і дзіўна танючую, як павуцінне на сухім восеньскім б'льніку, агароджу з калючага дроту, праз якую беглі, імчалі каляровыя пацеркі бляклых і нейкіх дробных трасіраак.

І адразу, як толькі ён гэта ўбачыў, дзіўныя змены адбыліся ў Генадзевым горле. Сэрца, якое тухацелася, рвалася вонкі, адкацілася назад, у грудзі, затахала неяк рытмічна і лёгка, і гэтая ж лёгкасць цякла з падрэбраў уніз, у ногі, і яны беглі самі па сабе, неслі лёгкае і бязважкае цела да лазнякоў, у якіх, згорбіўшыся, упіраючыся рукамі ў зямлю, чарнела постаць Лапко.

Генадзь дабег да Лапко. Але папытаць нічога ў яго не паспеў — з-за лазнякоў, ад вады, даляцеў патрабавальны покліч Вячэрскага:

— Сюды, сюды! Я тут!

— Да чоўна, да чоўна, Генка, — загадаў Лапко, па-ранейшаму ўпіраючыся рукамі ў зямлю.

— А вы?

— І я, Генка! І я таксама, слаўны ты хлопча! — Лапко адпіхнуўся ад зямлі, стаў роўна, глядзеў на барвовыя языкі полымя, якое, здавалася, кацілася сюды, да лазнякоў, па чорнай блішчастай траве. — Слаўна гарыць, Генка!

— Я тут, Сцяпан! Сюды! — зноў даляцеў гучны покліч Вячэрскага.

— Што, засумаваў тутакі без нас з Генкам? Табе хоць светла там, ля вады. Чоўна не згубіў? — Лапко ласкава штурхануў Генадзя, па-раіў па-сяброўску даверліва: — Ты тут асцярожна, каб вока часам на сук не пасадзіць, у лазнях гэтых, як у пячоры...

У лазнях і сапраўды было цёмна, святло пажару бы не клалася на зямлю, а лілося з-за ўзвалу па тонкіх макавінках на Дзвіну і ўпіралася ў чорную сцяну, за якой хаваўся супрацьлеглы бераг. Ля чоўна, аднак, было дужа светла, і постаць Вячэрскага, які ўжо сядзеў на вёслах, была выразнай.

— Ты тут з аўтамата іх жарнуў? — спытаў Лапко, ускочыўшы ў човен і працягнуўшы руку Генадзю. — Сюды, Генка, сюды!.. Не, не ў карме я сяду...

— А што, хіба кепска зрабіў?

— Мудра, Сцяпане, дужа мудра. Яны па табе з кулямётаў пачалі смаліць, а мы тым часам галопам панесліся...

Вячэрскі налягаў на вёслы з усяе сілы, потым пасунуўся, прапанаваў Генадзю:

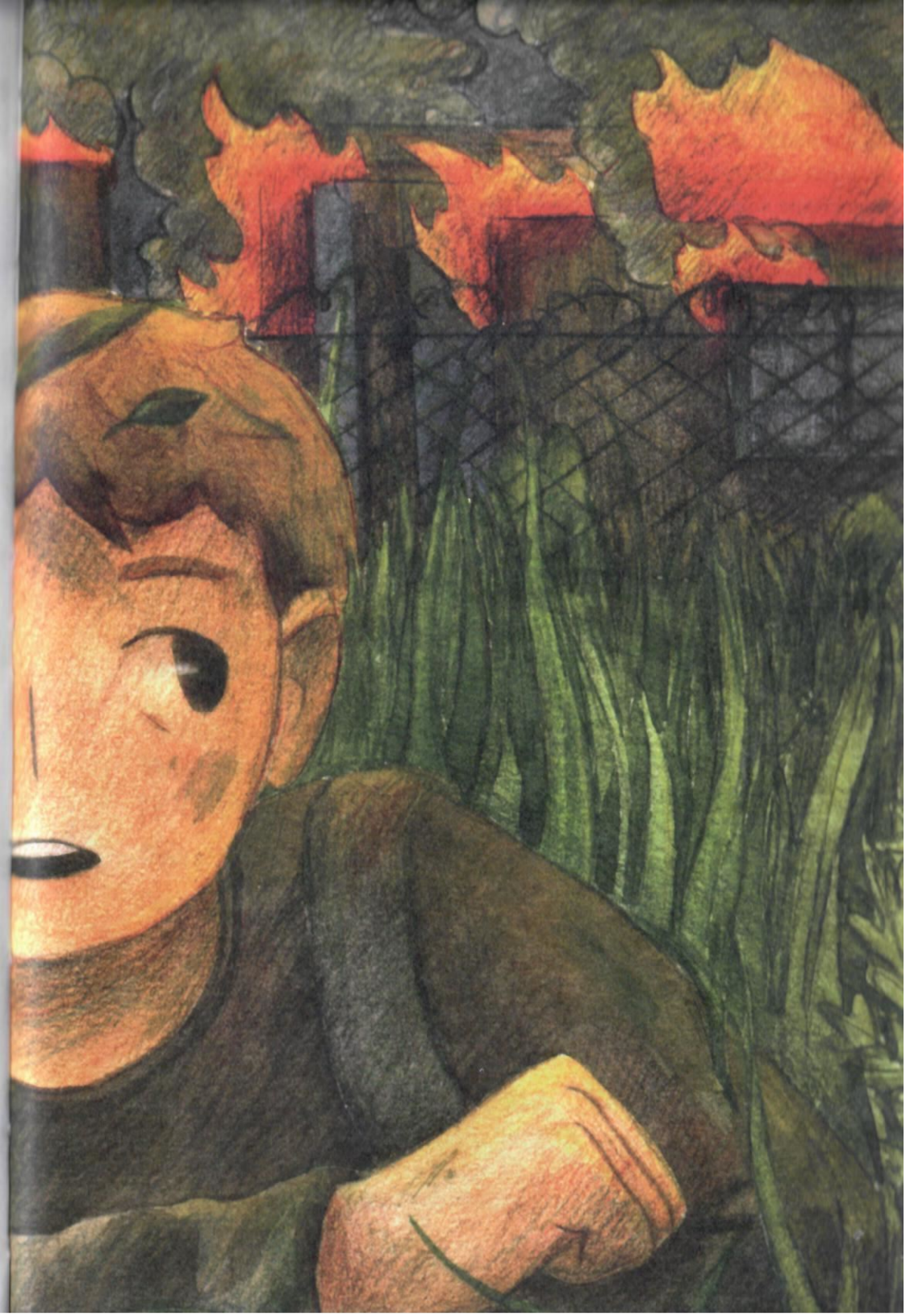
— Садзіся, у чатыры рукі спарней. Бо баюся я, каб яны не ачомаліся і следам за намі не папёрліся. Тут, на рацэ, яны нас могуць заштопаць як мае быць...

— У чатыры рукі хутчэй. Натуральна.

— Тады карабін дай мне, — сказаў Лапко і ўзяў з Генадзевых рук карабін.

Генадзь закідваў вясло далёка, з сілаю націскаў на яго, і вада вылятала з-пад лапаткі, клекатала і пенілася.

— Ма-астак, — працягнуў Вячэрскі. — Крыху пачакай, на мяне не пераграбай. Бач ты, як нос човен верне...



— Мне плынь дапамагае. Калі з гэтага боку...

— Э-э, Генка, — перапыніў раптам Генадзя Лапко і прысвіснуў. — Ты паглядзі, што тут робіцца? Бачыш, куды гадаўка пацэліла. Ля затвора цюкнула, а пад прыцэльную планку зашылася, быццам прыкіпела тамака... Э, скалупнуў урэшце. Паглядзі...

Глуха, раз за разам, гримнулі чатыры выбухі, і на рацэ зрабілася светла, быццам удзень, а малая куля, якую трымаў у пальцах Лапко, бліснула, быццам кавалачак шкла. Генадзь узяў яе, пакруціў, заўважыў няроўныя, быццам пляскатыя бакі і загнуты носік.

— Грабі, грабі, Генка, — загадаў Вячэрскі і нядобра сыкнуў на Лапко. — Чаго ты з гэтай куляй валэндаешся? Нас уніз зараз панясе...

— Дай яе, гадаўку, сюды. — Лапко ўзяў кулю, патрос яе на далоні, потым гучна пацалаваў карабін. — Ну, стары мой дружа, нездарма цябе з вады выцягнулі. Слаўную ты службу нам сёння саслужыў! Каб не падставіў свой бок пад гэтую гадаўку, дык бяды было б... О-ой, было б! Праўда, Генка?

— Відаць...

— Хэ. Відаць! — Лапко ўзбуджана крэкнуў, зноў патрос на далоні кулю, потым крута ўзмахнуў рукою. — А цяпер ляці ты ў прорву! Каб аніколі болей табе на вочы людскія не ўсплыць...

Лапко рэзка ўзмахнуў рукою, шпульнуў кулю ў цемру, асветленую водбліскамі блізкага і моцнага пажару, і яна покнула ў рэчку тонка і жаласліва, знікла ў цёмнай рацэ, па якой разбягаліся шырокія вірлівыя палосы ўзбунтаванай вёсламі вады.

25 лютага 1988 г. Іслач.

*Дзень амаль вясновы.
Сонца, слабая попельная смуга над соснамі.*

ЗМЕСТ

Глава 1	5
Глава 2	16
Глава 3	33
Глава 4	44
Глава 5	63
Глава 6	74
Глава 7	91
Глава 8	108
Глава 9	129
Глава 10	147
Глава 11	171
Глава 12	179
Глава 13	199
Глава 14	221
Глава 15	233

